

T I H A N Y I

Irta: BÖLÖNI GYÖRGY

Tihanyi Lajost, a festőt, a fenomént, juniús derekán eltemettük Párizsban. „A festő Gondonin nem azért élt, — írta pár év előtt a nagy koloristáról, akit halála után magyar műkereskedők felfedeztek, — hogy szép temetése legyen. Ez nem tőle függött, mintahogy a kórház-ágyat sem ő választotta ki magának, ahol meg kellett hálnia“. Mintha saját nekrológját írta volna Tihanyi. Ő sem egy szép temetésért élt és szegényes ágyát a Cochin-kórházban, ahol meghalt, neki is a sors rendelte ki.

*

Kurtanadrágos kamasznak láttam először Budapesten, amint a vendégek közt forgolódott a nevezetes Balaton-kávéházban. A Balaton az apja kávéháza volt, az 1910 előtti magyar politikai ellenzék ütötte fel itt tanyáját Justh Gyula vezérsége körül, (akinek tiszta szellemét, acél jellemét és a máts megszegyenítő komoly demokráciáját, illenék el nem feledni).

Tihanyi itt a pesti kávéházban nőtt fel és magába szivta a pesti fórum levegőjét, a sok emberrel való barátkozás ígérétét, a minden iránt érdeklődés csiráját. Én Holló Lajos „Magyarország“-jának parlamenti tudósító benjamin-ja voltam ekkor és mint gyermek-riportert az újságyszerzés szüksége gyakran becsalt a kávéházba. Ilyenkor felfigyeltem Tihanyira, aki teljesen eltompult hallásával és nehéz beszédjével igyekezett a dolgokat magyaráztatni és felfogni.

Pár év múlva, kint ültem egyszer Párizsban a Café de la Paix teraszán. A Boulevard járó-kelőinek sokaságában, a véletlen elém sodorta Tihanyit. Uccaiárusok mutatványos portékái iránt érdeklődött. Mert, hogy füle fel nem fogta a hangot, bizalmatlan lett és még inkább mindent tudni akart. Kíváncsisága fel kívánta törni a világ nagy, de legparányibb titkait is. Még egyszer egy éjszaka a „Folies Bergeres“ leányvásárjában láttam, amint csókotáruló, olcsó kokottok évődtek vele.

Megismerni csak később ismertem meg pár év múlva Budapesten. Hazakerülve modern magyar képekből kiállításokat rendeztem vidéken. Tehetséges, fiatal kollekciónak akartam összeválogatni és Cigány Dezső figyelmeztetett Tihanyira: „Tehetséges fiú, de siket, ne ijedj meg tőle.“ Nem is ijedtem meg. Becsülésem és barátságom akkor kezdődött, amikor ez a ritka tehetség elém teregette képeit. Később Kernstock, Pór Bertalan, Márffy, Berény, Czigány, Orbán, Femes-Beck Vilmos, a szobrász és Tihanyi megalakították a „Nyolcak“ társaságát.

Ezt a mozgalmat is, mint magát Tihanyit, a háboru előtti szabad, magyar nemzeti élet szülte és fejlesztette. Belenyulik ez az idő a messziségbe, mintha emléke is alig derengne, mégis: a magyar szellemi élet legigyekezőbb ével voltak ezek. A Világ-ban és tiszavirág életű művészi lapcskákban igyekeztem Tihanyi tehetségének utat törni. Képeit is úgy szerettem, mint a barátot, a furcsa és mindenkivel mindig rebellis embert, aki kérlelhetetlen igazat gondoló és igazmondó volt nyelvével és ecsetével.

Azzal tünt fel igazán, amikor egész galériát festett össze a magyar írói és művészi élet század elei nevezetességeiről. Kosztolányi Dezső, Fülöp Lajos, Kassák, Révész Béla, Tersánszky Józsi Jenő, Pátzai a szobrász, Halasi Andor, a kritikus, a fiatal Samuely Tibor, a Párizsból hazatért Kémeri Sándor, jómagam és még néhányan voltunk igazi mesterművei. A nagybeteg Adyt, az asszonyosan és szenvedően összeomlót is ő örököltette meg számunkra később egy rajzban. A könyörtelenség, ahogyan modelljeivel elbánt, vonzott, de taszított is. A tükör, amit az embereknek gyilkosan felmutatott, benső életük tükre volt, a színek és formák nemcsak a láthatót vetítették fel, de a csaknem tudatalattit is. Épp ezért portréi sohasem lehettek kellemes, „szép” képek, de sokkal többek voltak ennél: igazi lélektani látományok. A Kassák portré példaként ezért egy lelkiatyás, taktikázó személyiség tükre, Kosztolányin ezért ül rajta az ideges szűkülés gyávasága.

Tihanyi portrét festett a tájakról is. A táj sem volt nála pusztán szín és forma érzékelés, de mintha egy geológus akarta volna felvágni a hegyek és domboldalak összetételét. Azt irtam egyszer, hogy Tihanyi-val született meg a magyar pszichológiai portré. Nem gondoltam ezzel arra, hogy a lelki tartalmat a pikturális fölé helyezi, sőt inkább, hogy tisztázza festői célokkal és eredményekkel tudja ezt a pszichológiai portrét megcsinálni. Erre célzott Tihanyi később egy önéletrajzi kis tanulmányában, amikor védekezett az ellen, mintha belső, lelki kifejezésekre gondolt volna festéskor. „Ehhez, — irta — éppen olyan kevés köze a saját lelki-történetemnek (expresszió), mint a valóság leábrázolásának. Csak a színek és vonalak egymásközi hatása — a kép megkonstruálása — a cél, melyet az alkalmazott színek feszültsége és a vonalak mozgási iránya együttesen idéz elő. Minden munkát, a festést is, az anyag felett való uralkodni bírásnak, tehát a festésnél, a színek értéke felismerésének tartok. A szellem fölénye leküzdí az anyag inferioritását, de csak az anyag értékeinek felbecsülésével jut el egyszerű, tehát a legigazibb kifejezéshez.”

A művésznek az anyaggal való birkózás sem könnyű dolog. Tihanyinak ezenkívül súlyos küzdelmei voltak a családdal. Apja, a jóindulatu, de konok polgár, nem hitt benne, nem is értette és a zendülőt igyekezett a családiélet kereteibe visszaterelni. Az engedelmesnek jutalom járt, de a lázadóval szóba nem állott senki. Pedig Tihanyinak neve nőtt. Képei figyelmet keltettek. Szelleme érdekelte az embereket. Barátai, sőt komoly hívei támadtak. Nem egy porszemecskéje volt már a modern magyar kulturának, hanem egy keményen összetartozó, termékeny földarabja. A képeivel, amiktől megválni is alig tudott, nem sokat keresett. Ezért, hogy megélhessen, író és művész barátai segítettünk neki a megalázó családi pénzkunyorálásokban. Ha sikere volt, felkerekedett a „Nyugat” és a „Világ” valamennyi nevesembere, kezdve Ady Endrén és Ignotuson, hogy a Balaton-kávéházban az apa előtt ünnepelje a zseniális fiút. Az apa ilyenkor sem hajolt meg legfeljebb megenyhült. Műtermébe soha be nem tette a lábát. A Dráva-uccai műteremben akár megfagyhatott volna a megátalkodott fiú, ha valami fortéllyal ki nem csalta a Balaton-kávéházból a téli szénprovíziót.

Közben teltek az évek és Tihanyinak birkóznia kellett elismerésért is. A nagy francia modernnek, Gauguin, Van Gogh, Cézanne alig voltak még ismertek a magyar közönség előtt. Annál inkább gunnyal, vagy közönnnyel kellett megküzdenie azoknak, akik az impresszionisták után szín és forma problémákkal foglalkoztak. A magyar piktura ma már szerencsére túl van az ilyen gátlásokon, sőt tülön-túl is visszakanyaro-

dott tőle. A küzdelmes esztendők emlékeiként azonban fennmaradt pár tucat jó magyar kép, melyeknek néhányát Tihanyi festette.

Gyermekkori betegség róttá rá a siketséget, a mi másoknak örök átok. Neki adomány volt. Hozzá tartozott tehetsége és egész egyénisége kifejezéséhez. Így tudott másoknál tökéletesebb lenni. Hang nem zavarta, csalfa beszéd ígérete meg nem ejtette arcokba, tájakba, formákba koncentráltabban elmélyedt. Varázserejű volt ez a fogyatkozása és tulrepite a valóságon. Egy szférával a valóság felett lebegett és így érzékelte a világot. Nemcsak a képeit, de saját magát is megkonstruálta. Nagy szigorúság volt a kritikájában, de e mellett elöntötte egy kedves gyermeki báj, mely mosolyán keresztül meghódította a barátait és a legszebb asszonyokat is. Ezért a Duna-parti korzón csupa szép nőket lehetett az oldalán látni. Így volt ez később Bécsben, Berlinben és Párizsban is. A mi redakciónknak, a hajdani „Világ”-nál egész kültagja lett és úgy járt ki és be a szerkesztőségbe, mintha ő is csinálta volna ezt az ujságot. Valamiképpen így is volt, mert tollunkat a haladó magyar szellem dirigálta és Tihanyi úgy hozzá tartozott lelkünkhez, mint egy hozzá forrott darabja.

A forradalom ketté vágta ezt a pályát. Tihanyi Bécsbe, majd később Berlinbe emigrált és a nemzetközi művészi életben igyekezett elhelyezkedni. Lassanként elvágta és nem kívánta összetartani a fonalakat, melyek magyar multjához fűzték volna. Makacsul és szívósan harcolta magának a helyet a napon, mi tehetsége szerint megillette. Egy önéletrajzához ezt a mottót írta fel: „Nem azt csinálom, amit akarok, de tudom akarni, amit csinállok.”

1923-ban Párizsban telepedett meg. Kezdő festő korából ismerte már a háború előtti Párizst, itt szagolt bele az igazi művészetbe. Innen Párizsból egy amerikai útja mozdította ki. Bár Newyorkban vásárlókra talált és képei muzeumba kerültek, a rettentő világkrízis, mely már indult, az ő vetéseit is elseperte. Párizsban újra kellett megteremtienie életét és újjá akarta teremteni művészetét is. Kiállításai: Bécs, San-Francisco, Boston, Berlin, Stockholm, Amsterdam, párizsi kollektív kiállítása, a brocklyni muzeumot megjárta gyűjteménye, morális sikereket eredményeztek. De nem hoztak egy átütő világsikert. A műbarátok kíváncsisága ugyan feléje fordult, de az ébredő érdeklődés az embernek is szólt, mert képei együtt éltek vele, egy egész voltak vele. Így történt, hogy munkáját Párizsban csak több éves megszakítással bírta folytatni. Azt hitte, pikturájából le kell rázni minden feleslegest, hogy ennek eredményként a kép zárt egysége megbonthatatlan legyen, az egész kifejezési mód, mint ő hirdette, legyen a legegyszerűbben tektonikus, a legkevesebb színnel. Ezzel jutott el egy absztrakt művészethez, mely tiszta szín és forma nyelven beszél.

Az utókor mutatja meg, hogy melyik képeit fogja itélni művészibbnek, eredetibbnek, tihanyibbnak. De addig Párizsban élnie kellett azt a művész sorsot, mely a tehetségek számára is, a kommerciális észreveszen, a tőkésrend véletlenein épül fel. És Tihanyi nem ismerte a kalmárdzsungel minden csinja-binját. Ő csak a tagadásra helyezkedett. Nem akart megalkudni, de ezzel még nem tudta kiverekedni az igazi elismerés neki járó hírét és aranyát.

A Montparnasse-on élt. A Dome-kávéházban már Párizshoz tartozónak nézték figuráját. Öltözködésében nem volt kirívó bohémság, hanem eredetiség és művész elegancia, amit egy kopott kabátba, egy sokszor megkötött nyakkendőbe is bele tudott vinni. Ha a kávéház nevezetes terraszán, rövidlátó szeméhez szorítva monokiját, beletemetkezett

francia és angol lapokba: „Voilà Tihanyi!” — mutatták az emberek, mint egy különös jelenséget, mert mindenki ismerte. (Philippe Soupault közös barátunk örök zsörtölődéséért egy vidám szójátékkal elnevezte „Tyranney”-nak). Akik csak így látták és mélyebben nem ismerték, nem is sejtették, hogy a szokatlan alakban, a fintoros arcban rendkívüli finom szellem, világosan ítélő kritikus és érdekesen éles esze jár táncot a zsenialitás és a gyermeki között. Benső nagy vergődéseit, csüggedését még előttünk is leplezte. Hogy milyen mélyre szántottak belé, ezek dokumentumkép, leközlöm azt a megrázó levelét, melyet Jean Cocteau-hoz intézett a tavaly, amikor régi művei a költő Desnos előszavával Párizsban megjelentek. Halála után, jegyzetei közt találtam ezt a vádiratnak is beillő megrendítő önvallomást: „Kedves Cocteau, megküldöttem Önnek — írja, — könyvem dedikált példányát. Szerettem volna személyesen elvinni és átadni, de azt hittem, ez nem fog sikerülni. — Ezzel kissé csak udvariasságát viszonzom, hisz oly kedves volt, hogy egyik könyvét dedikálta és adta nekem, első és egyetlen látogatásom alkalmakor, amikor Párizsba érkezve felkerestem. Sok esztendő mult el azóta. Itt élek és szörnyű harcot folytatok a csaknem teljes ismeretlenség és meg nem értés ellen. Talán testi hiányom (a hallásom rossz), vagy siralmas körülmények okai ennek. Sok évet vesztettem el és bár nem tudtam teljesen a munkának szentelni magamat, mégis festettem. Ujabb műveim, amik nem szerepelnek ebben a könyvben, nem kevésbé jók, mint a reprodukált képek, melyek csak távolibbak és markánsabbak. — Volt bátorságom, hogy csak ez előbbieket adjam közre. Összeszedtem őket, hogy megőrizzem, úgy gondolkozva (jól, vagy helytelenül), hogy ezek már mintegy elvesztek, míg az újakat még boldog vagyok (sic!), hogy magamnál tarthatom. — Biztos vagyok, hogyha látná ezeket a műveimet, épp úgy, mint a régieket, becsülné őket és jobban megtudná ítélni könyvem értékét. — Hónapok és hónapok multak el e munkám megjelenése óta és különféle ígéretések dacára nem akadt senki sem, aki foglalkozni akart volna e könyvvel. — Kedves Cocteau, ön, aki szereti a festés művészetét, a festés mesterségét és az igazi festőket, Ön maradt egyetlen reményem. Emlékszik-e még reám? — Ha ez a könyv érdekli, szeretném megmutatni magamnál többi vásznoimat is. Ha nem lenne ideje eljönni, talán felhivná a figyelmet valahol a létezésemre, pikturám értékére, vagy hibáira.”

1934-ben három magyar képkereskedő megvásárolta a felismeretlenségben elhalt Gondonin művészi hagyatékát. Tihanyi is a felfedező és lelkesedők közt volt. Áradozó elragadtatással járta be a Montparnasse-t Gondonin nevével. Hirdette és meg is írta, hogy ez a nagy francia kolorista, aki ép úgy ismerte a legkönnyebben odavetett színek valeurjeit és hatását, mint a vászonra kent nagy foltokét is, örömét és elégtételét a teremtő munkában találta meg. Gondonin-ról írta, de önmagára értette, hogy ami születésünktől kezdve halálunkig életünket megadja, minden töprengés és minden öröm, minden gond és élvezet, a megismerésre való törekvés, a szellemnek ez a viviszekciója: a teremtő munka. A festő nem kaphat nagyobb elégtételt, mintha az anyaggal küzdve, a teremtés lázán keresztül megérzi a végleges győzelem jelentkezését, Gondonin-ról írta, de magára gondolta: gazdag volt és boldog, mert dolgozhatott és nem volt más kívánsága. Hogy szerette műveit, bizonyosság rá, hogy megőrizte. Életének bizonyára, az volt legtragikusabb pillanata, amikor a betegség elűzte munkájától. Betegsége alatt volt-e mellette valaki barát, aki vigasztalja és elleplezze előtte a rettenetes igazságot? Volt-e bátorsága megkérdezni: mi lesz műveivel,

melyeknek egyedül ő értette értékét? Bár tette volna a fájdalom ekkor már ködössé eszméletét, vagy ne érezte volna a halál közeledtét, hogy ne kellett volna elviselnie a töprengéseket.

Szegény, kedves Tihanyinkat mindettől megkímélte a sors. Egy súlyos agyhártyagyulladás négy nap alatt kegyetlenül végzett vele. Nagy lázak gyötörték, de ágyban feküdni nem akart, bár nem tudta, hogy meghal, ösztönösen irtózott az ágybadúlástól, a végtől. Eszmélete napokon át nem tudta felfogni a külső világot.

Elárvult műtermében máig állványán a kép, melyen már csaknem halódva is festegetett. Agyamelletti asztalkáján Jean Cassou „Cervantes“-e, a Renaudot díjat nyert Jean Rogissart „Mervale“-ja, Lawrence „Kayngouron“-ja, Aretino egy könyve a szerelemről, egy könyvecske, „Bien manger pour bien vivre“ és Lenin levelei a családjához feküdtek, amelyben széljegyzeteket csinálva, csak a 25. oldalig jutott. Ebben a hat könyvben benne van Tihanyi. Ötvenhárom éves. Örök küzdő, végig fiatal. A küzdelem keserűségeit elhessegette és csak örömeit kóstolta. Tudta szeretni és élvezni az életet. A meg nem alkuvás volt forradalmi adománya. Önérzete és világszemlélete visszariasztotta attól, hogy képeinek Magyarországon keressen közönséget, abban a magyar társadalomban, melynek szellemét és életformáit megvetette és amely művészeit csak úgy hagyja halni, mint parasztjait. Neki is volt egy nem nem sohája: végig, mint lázadó nézett szembe azzal a szellemi élettel, mely 1920 óta kialakult Magyarországon.

A Pére Lachaise temetőben égettük el. 10.271 a száma a temető hamvörzójében.

A TUDOMÁNY ÉS A MŰVÉSZET

Irta: FORBÁTH IMRE

Egy kép, egy szobor, egy költemény még nem kell, hogy jellemezze a társadalmat, amelyiknek művésze létrehozta. Megváltozik a helyzet azonban, ha a művészet társadalmi keresztmetszetét vizsgáljuk. Erre érvényes a nagy számok statisztikai törvénye. Az egyes mű kivételes, véletlen variáns lehet, mely nem kell, hogy mást tartalmazzon, mint például a művész individuálpszichológiai sajátosságait. Ugyen művet azonban — kevés kivétellel — a művészet határain kívülnek érzünk és szociális hatásuk legtöbbször semmi. (Az elmebetegek művészetéről l. *Prinzhorn: Bildneri d. Geisteskranken.* — A kiváló könyvben közölt néhány igazán művészi kép azonban kivételes, nagy ritkaság. Az elmebetegek műtermékeinek a túlnyomó része nem művészet — csak hasonlít a művészethez). Az össz-művészet keresztmetszete azonban tökéletes (művészi) képét adja kora társadalmának. Ez igaz akkor is, ha történetesen egy társadalomnak nincs művésze. Ezenkor éppen ez a tény jellemzi. Jó példa erre *Calvin* Genfje, ahol az orthodox protestantizmus szigorú puritanizmusa eltiltotta a művészetet, mert „árt az erkölcsöknek.“ Külön előírásban — ordonnanz — figyelmeztették a híveket, nehogy a zsoltosmaéneklésnél a melódiára ügyeljenek, hanem a textusra, mert „csak az Ur szavában vagy az igazság.“ (Látjuk, a régmúltban is voltak a formának ellenségei.) — Ha mármost megkérdezzük, mi a legáltalánosabb értelme, funkciója egy kor és társadalom művészetének, a következő kettős felelethez jutunk: létrehozni egyrészt

a művészet síkján és eszközeivel a *domináns* ideológiát, másrészt orientálni, rendet teremteni egyáltalán az élet zűrzavarában. Az első funkciója szűkebb értelmű: az uralkodó osztály érdekét fejezi ki („egy kor uralkodó ideológiája az uralkodó osztály ideológiája”), a másik általános s az elsővel sokszor ellentétben van: az objektív haladás, a valóság megismerés és mesterelés eszköze, összefoglalva: a művészet funkciója egy kor és társadalom értelmi és főként érzelmi kultúrájának a szervezése és termelése. A funkció kettőssége kifejezése az objektív valóság antagonizmusának, az ellentétek harcában fejlődő társadalomnak. Ha a művészet funkciójából elvonatkoztatjuk a társadalmi részt, még mindig marad a biológiai értelme s ez: életigenlő és fokozó értékek természete a művészet síkján. Ismeretelméletileg: a művészet eszközeivel orientálódni az élet chaosában. — Ezekután felvetődnek a természetes kérdések: mi tehát a különbség a tudomány és művészet között, hiszen szembetűnő tény az, hogy ezek ketten versenyeznek egymással a kultúra létrehozásánál. Továbbá: mit is jelent e többször megismételt kifejezés: „a művészet síkján és eszközeivel?”

Tudomány és művészet

A tudomány és a művészet különbözősége a társadalmi munkafelosztás történelmi eredménye. Közös forrásból vették eredetüket és a primitív ideológiában még differenciálatlan, elválaszthatatlan egységet jelentettek. A fejlődés folyamán fokozatosan szétváltak és elhatárolódtak egymástól s kifejlesztették az ideológia két nagy szektorát. Míg a tudomány főleg az értelem módszereivel megközelíthető azon jelenségeket, vagy a jelenségek azon oldalát kezeli, melyek aránylag könnyen egyszerűsíthetők használható szabályokká, addig a művészet azokat a jelenségeket, vagy a jelenségek azon oldalait, melyek túlfinomak, túlbonyolultak ahhoz, hogy a tudomány eszközeivel uralhatók lennének. Ebből következik, hogy bizonyos esetekben a tudomány kompetensebb, más esetekben a művészet. Pontosabban: ha a tudomány egy jelenséget inkább tud mesterelni, úgy ott kompetensebb. A tudomány és a technika fejlődése a művészet szektorát állandóan szűkíti. De ez nem jelenti azt, hogy bármikor is teljesen kiszoríthatná, fölöslegessé tehetné. — A tudomány ideális eszköze a képlet, az algoritmus, a művészeté maga a mű, a harmónikus Egész. A tudomány a lehetőség végső határáig egyszerűsít, a művészet egyszerűsít, de ezzel párhuzamosan gazdagít is. Néhány példa: egy táj képe tudományosan teljes egészében megfoghatatlan. Egyedül a színskálájának pontos meghatározása a mérések millióit tenné szükségessé. A művészet erre nem törekszik: a saját síkjára transzponált „tájképet” ad, mely a valóságot egyrészt desztillálva, egyszerűsítve, stilizálva reprodukálja, de ezt az egyszerűsítést ellensúlyozza a művészi gazdagítás, intenziválás eszközeivel. Az egyoldalú egyszerűsítés ugyan tisztáz bizonyos tényeket és összefüggéseket s ezzel hatalmasan elősegíti az ember alkalmazkodását a valósághoz, viszont sosem tud eleget tenni a valóság egész bonyolultságának, melyet eszközeivel csak részleteire felbontani, analizálni és sémátikusan egységesíteni képes. A művészet feladata ennek a bonyolult életgazdagságnak érzékeltetése is. Részint kevesebbet, részint többet ad, mint a tudomány. — Egy tárgy teljes, szinte végtelen komplexitását a tudomány csak megközelíteni tudja, a művészet azonban érzékeltetni, azáltal, hogy a komplexummal szembeállítja a művészi alkotás komplexumát. Az anyagyermek viszony tudományosan, teljes egészében megmagyarázhatatlan. Semmilyen biológia, mélypsychológia, sem társadalomtudomány nem képes

az értelmi-emócionális skála egészét visszaadni. Erre csak a művészet képes a maga formatartalmi módszerével s a szimbólumok segítségével. A „piéta“ emberi tartalmát grandiózusan mesterelték a nagy piktorok. Erre semmilyen Darwin tudománya, sem Einstein képlete nem volnának képesek. Éppenig egy kor végtelen labirintusában a tudomány csak egyetmást tud rendszeresen felkutatni és magyarázni, de soha a variánsok végtelen gazdagságát, az egyéni sorsokban és konfliktusokban tükrözését a bonyolult, sokágú valóságnak. Száz lexikonformatumú tudományos könyv sem volna képes a modern munkásmozgalom kezdeti korának bonyolult képét, az egyének agyvelejében való reflektálódását és sokféle magatartásukat jobban megmutatni, mint pld. Zola *Germinálja*. Ezt a témakört tekintve a *Kapital* és a *Germinál* tényleg egy társadalmi munkafelosztás eredményei. Értékelésük azonban csak autonóm területükön belül igazán lehetséges. Egymással inkommenzurábilisak. (Legfeljebb így: az elmélet terén a *Kapital* sokkal nagyobb jelenség, mint a művészet terén a *Germinál*. De ezek a összehasonlítások rendszerint terméketlenek. Fontosabb a homolog jelenségek egymásközi arányainak a megállapítása.)

A tudomány és művészet területei között nincsen pontos határ. Ez nemcsak azon jelenségekre vonatkozik, mikor egy tárgykör kompetenciájáért folyik a verseny, mint pld. a lélekismeret terén. De a formájában minden tudomány lehet „művészies“ (l. Poincaré matematikai munkáinak elegáns stílusát, gyönyörű proporcionálisú kompozícióját vagy Freud műveit, melyeknek stílusát Keller Gottfriedéhez hasonlították, stb.) és használhat olyan kutatási metódusokat is, melyek különben specifikusak a művészi alkotó folyamatra. A modern alakelmélet éppúgy mint az intuición bergsoni metódusa mindinkább nagyobb teret hódítanak a tudományban. Másrészt a művészet bizonyos jelenségei igen közel állanak a tudományhoz. A naturalizmus társadalomrajzai sokszor szociográfikus értékkel bírtak, a faktográfia és reportázs mesterműveinek társadalomtudományos értékét tagadni nem lehet. Külön helyet foglal el az esszé, mely csak akkor igazán az, ha tudományosan és művésziileg egyaránt magasértékű. (Gondoljunk Plátó műveire, Erasmus Rotterdammustól a „balgaság dicséreté“-re, Rousseau leveleire *Makesherbeshez*, Gautier „Baudelaire“-jére, Marx „18-ik brumaire“-jére; — munkák, melyeknek művészi értéke nem kisebb, mint az elméleti). Ezek azonban határesetek. Számunkra fontosabb a jellemző különbözőség megértése tudomány és művészet között. Míg a tudomány kivétel nélkül mindig csak eszköze a valóságkutatásnak s eredményei, még a legnagyobbak, még a szintetikus összefoglalás mesterművei is, mindig csak rész'eteredmények, minden művészi alkotás maga új, egész valóság, melynek éppen ez az Egész-ség az értéke, hogy minden mű a logika és emócionálitás, a racionális-irracionális, az egyszerű és összetett, a részegész egyszer ilyen, másszor olyan kombinációját tartalmazza rejtelmes bonyolultságában, mint az élet, a valóság maga. Művészi mestermű, ha a legegyszerűbben jelentkezik is, egy etruszk váza, egy gregoriánus, ének, Hokusai egy vázlatának, akár egy Goethe-mondásnak („álmonban mágikus osztriga voltam, mely fölött különös hullámok futottak el“) a formájában éppolyan Egész s részei összegéből meg nem érthető, rejtélyes és bonyolult, mint az óceán egy cseppje, melyet mesterségesen, vegyi alkatrészeinek laboratórikus összeadásával és keverésével senki soha előállítani nem fog, akárcsak nem egy homunkuluszt. (Poe híres értekezése: „a kompozíció bölcselése“ nem más, mint démoni tréfa!) — A tudomány és művészet különbözőségeinek ez a szembeállítás termé-

szetesen nem értékitélet. A helyes arányukat s ezzel értéküket pld. az architektúrában nem az absztrakt meggondolás, hanem a konkrét, historikus társadalmi helyzet szabja meg. Ezt az arányt minden korszak másképpen állapította meg. Nincsen közöttük örökérvényű társadalmi arányszám. A társadalmi munkafelosztásban az egyes szektorok értékét és mértékét a konkrét történelmi-társadalmi valóság határozza meg.

A művészi felfogás

Az egyszerű gazdagság elve a művészetben annak a fundamentális lélektani ténynek a kifejezése, hogy az egyszerűsítés maga mindig nem elégít ki minket, hogy alkalmazkodó képességünket csak bizonyos mértékig fokozza, de azontúl csökkenti. Ha a világról való elképzelésünk tisztára geometrikus volna, elpusztulnánk a tényen, hogy a valóság éppen nem geometrikus. Az egyszerűsítéssel, a stilizálással parallel kell, hogy haladjon a valóság gazdagságának az érzékeltetése. Egy geometrikus ábra, pld. egy négyszög csak kerete annak a végtelen formalehetőségnek, amit behatárol, csak a jelzése, a szimbóluma mindazon lehetőségeknek, amik a valóságban ezt a formát ölthetik. A régi, pozitívista, asszociatív pszichológia alkalmatlan a bonyolult lélekmunka magyarázására s mégkevésbé a művészet lélektanilag helyes értelmezésére. Ma már tudjuk, hogy az egyszerű érzéklés sem valami mozaikszerűen a rész-ingerek szummáját passzívan regisztráló és kombináló folyamat, hanem aktív, alkotó munka eredménye, mely az Egészet a lélekben újraépíti s cselekvőleg kivetíti. Ez az alany-tárgy viszony lelki dialektikája, melyben az egyik tényező az objektív inger, a másik a szubjektív recepció, az egység pedig az aktivitás, amelyik a deformáló valóság elleni visszahatásban, annak megváltoztatásában jelentkezik (bizonyos fiziológiai határok között). Ez képesít minket arra, hogy a minden-esetben való részletekre-bontás és külön-külön-tereagálás helyett azonnal egész komplexumokat: alakokat, formákat érzékeljünk. Az építő, alkotó, totalitásokat, strukturákat, alakokat létrehozó lélekmunkának a felismerése a művészet problémáinak egészen új értelmezését teszi lehetségessé. Megértjük az életigenlő és életérzést fokozó szerepét, melyet azáltal ér el, hogy a magasértékű és nagyhorizontú alkalmazkodás formáit hozza létre. Eszerint a művészi alkotás a lejegyzése annak az organizáló és harmonizáló lélekfolyamatnak, mely végső fokon a valóságra való magasértékű visszahatás értelmével bír. Minden műalkotás tartalmazza nehéz feladatát az egyszerű gazdagításnak, de egyúttal meg is oldja. A feszültség és a feszültség feloldása, a deformáció és ennek harmonizálása, az összetettség és ennek kibogozása minden alkotásban jelen vannak, ezért mondhatjuk, hogy az totalítás, valami mikrokozmosz, mellyel az ember a makrokozmosz bonyolult gazdagságát érzékelteti, de egyúttal minden alkotás kísérlet az élet káoszának legyőzésére, a rendteremtésre, a valóság és a lélek közti disszonancia megszüntetésére. Ebből megértjük a művészi alkotások „magas hőfokát”, feszültségét, az állandó törekvést a fokozásra, a sűritésre, de egyúttal főoldásra is. Ez adja meg az alkotások intenzitását, vitalitását, azt a mágikus erejét, mely a nagy művészetben annyira megragadja az embert s lélekzetelállító tempóban kényszeríti követnie a mű történetét egészen addig, míg a végakkordok föl nem oldják a varázslat alól. Egy zeneműnél, regénynél, drámánál, melyek recepciója az időben játszódik le, ez ismert jelenség. De ugyanez a szabály egy képnél is, csak hogy itt a feszültség és főoldás időben majdnem elválaszthatatlan, gyors egymásutánban törté-

nik. — A valóság komplex összefüggéseit és kölcsönhatásait érzékel-
tetik a metaforák és szimbólumok is. Itt is a tudomány képlete és
függvénye helyett a művészet a kép eszközével dolgozik. Ahogy Breton
mondotta: „a poézis legmagasabb törekvése, két egymástól nagyon tá-
voli dolog összevetése“; vagy: „a szellemnek csodálatos képessége,
hogy a legfinomabb összefüggéseket is meg tudja állapítani, melyek két
véletlen dolog között létezhetnek.“ A metaforák feladatköre nem egy-
szerű. Balázs egy tanulmányában „a lírai szenzibilitás fejlődését“ tudta
kimutatni a hasonlatok technikájának a fejlődéséből. A lírai szenzibili-
tás azonban nem más, mint képesség a valóság gazdag összefüggéseinek
szubtilis érzékelésére.

A „korrespondanszok“ felfedezése és kiépítése a modern művészet-
ben egy nagy forradalom jellegével bírt. A színek, hangok, ízek, sza-
gok és formák közötti varázsos rokonság feltűntetése pld. Claudelaire
és Rimbaud műveitől kezdve egészen Skrjabin fény-zongorájáig (clavier
à lumière) végtelenül gazdagította a valóságról való felfogásunkat és
kimélyítette, intimmé tette viszonyunkat hozzája. Egy jó hasonlat min-
dig az egyszerű gazdagság elvét tartalmazza. Gazdagítja tudatunkat a
dolgok közötti összefüggések fölfedésével, másrészt leegyszerűsíti a dol-
gok halmazát azáltal, hogy közös nevezőre hozza őket. A hasonlat és
szimbólum igen fontos, de nem egyedüli eszközei a gazdag egyszerüsi-
tésnek. A művészetnek sok módus áll a rendelkezésére. Ezek tanul-
mányozása éppugy elmélyíti a művészet megértését, mint pld. a diffe-
renciálegyenletek tanulmányozása a természeti események lefolyását.

A művészetet tisztára racionálisan megmagyarázni nem lehet. Tu-
dom, hogy ez ellen tiltakozni fognak sokan, akik ebben a felfogásban
valami esztétikai miszticizmust vagy vitalizmust fognak felfedezni akar-
ni. Tévesen! Hiszen éppen a vulgaristák „racionalizmusa“ akadályozta
meg eddig egy helyes szocialista művészetelmélet kialakulását. Ugyanaz a
parlagiasság, mely nem képes a modern alaktéoria és psychoanalízis —
minden polgári eltorzultsága ellenére — hatalmas forradalmát és mély
dialektikáját megérteni s egyoldalúan ragaszkodik a reflexológiához;
mely a modern biológia vitalista irányában — minden „entelechiás“ me-
tafizikája ellenére — a termékeny negációját a régi mechanisztikus ma-
terializmusnak és bizonyos szempontjainak („Reaktionsbasis, Ganz-
heit“) feltétlen helyességét tartja fenn — ugyanaz a szerencsétlen
parlagiasság nem képes az irracionális szerepét a művészetben sem
megérteni. Nem érti a tudatalattinak, az ösztönös, intuitív, prelogikus,
deliráns lélekmunkának fontos részét az alkotó processzusban. Az ál-
mok fontosságát, melyek a lélek valóságának egy része. Azt a tényt,
hogy az embernek a valósághoz való viszonya kölcsönhatás s ezért a
művészet nem akkor helyes, ha (mint a vulgaristák kívánnák) ezt a va-
lóságot imitálja, kopirozza, mechanikusan reprodukálja, hanem akkor,
ha az alkotó alkotásban a maga szubjektív valóságát vele szembeállítja,
szembeszögezi. A valóság megváltoztatásának egyik formája a művészet.
Az alany-tárgy viszonylat sajátos materializációja. Ugy ahogy az emberi
érzékszerveket deformálni akaró külső ingerek elleni aktív lélekmunka
eredménye pld. a látás vagy a hallás, szóval nem passzív magatartás,
hanem alkotó munka, úgy az embert deformálni akaró valóság elleni él-
niakarás, visszahatás egyik eredménye és formája a művészet, komplex
folyamat, melyben a racionális az irracionálissal, a látás a vízióval, a
hallás a hallucinációval, a tudatos a tudatlannal, a logikus a ösztönössel a
forma a tartalommal állandó harcban, majd dialektikus egységben je-
lentkezik. S egyáltalán: ameddig ember ember marad e földön, a nappal

és éjjel váltakozása, a fekete és a vörös, a szerelem és gyűlölet, a halál és élet nagy konstánsai fogják misztikusan uralni a lelkét az öröm vagy szomorúság érzeteivel. (Özenfant egy szép mondása) Ezek és ilyenek a művészet örök motivumai és bármennyire is hasznos lenne ezek racionális magyarázata, be kell látnunk, hogy tisztára tudományosan megoldhatatlanok. A misztikus kérdésre: „kik vagyunk, honnan jöttünk, hová megyünk?” — mely *Gauguin* gyönyörű tryptichonjának a címe — felelni az emberi élet legáltalánosabb értelmében ma sem tudunk. Ezért jogos a művészet irracionálisusa, mely erre mégis és mindig újból felel, ezért lehet az álom néha termékenyebb, mint a tudat, a vízió valószínűbb, mint a valóság. Végülis: a nagy költők álmai nélkül szürkébb lenne a világ s a nagy aktivisták jövőbelátó víziói nélkül az emberiség szabadságharca sem lenne azon a magas fokán, ahol szerencséje van!

Ritmus és időszerezés

A tudománynak és a művészetnek a forrása a valóságnak az a tulajdonsága, hogy ismétlődik. Az élőlény csak sokszor ismétlődő jelenségekhez tud alkalmazkodni. Ez a sokszoros reprodukciója, periodicitása, rhytmusa a valóságnak az élő organizmusnak is egyik alaptulajdonsága, mely a természet bizonyos megismétlődő változásaival párhuzamos, de a saját szisztémájában magában is autonóm periodicitással változik. Ez teszi lehetségessé a megismerést, az orientációt és bizonyos egyszerű szabályok fölállítását, melyek a megfigyelés és kísérlet tapasztalatgyűjtése után végülis tudományos algoritmusként szerkesztésére teszik lehetségessé. Ez a tudomány alapténye. A művészet a valóság ritmusával szembeállítja a művészi alkotás ritmusát. Ez a művészet alapténye, a ritmustörvénye. — Az aránylag egyszerű művekben ez a ritmus is egyszerű és jelentkezik a forma elemi ismétlődésében: primitív táncmozdulatok, monoton zene, ornáments, egyszerű szimmetria. A gazdag és bonyolult alkotásokban egymásba fonódó gazdag és bonyolult ritmusok tömegének harmóniás rendszerét alkotja. Egy festményben pld. sokszor a nagy szimmetriák egész sorát találhatjuk, melyek a képet minden irányban felosztják, kiegyensúlyozzák. A szimmetriák másik, finomabb szisztémáját az egyes, nagyobb motivumok arányait, majd a részek egymásközötti és az egészhez való viszonyában. Még finomabb struktúrákat mutat a vonalak és színek ritmus-szövedéke. Ez a ritmus sokszor már egymagában meghatározza egy festmény stílusát, hovatartozását. A ritmustörvényből, mely a művészi alkotás tökéletes (nem geometrikus, hanem művészi!) kiegyensúlyozottságát követeli, következik a homogenitás, egységes stílus és a totalitás, a Ganzheit követelése. Ennek értelme nyilvánvaló: ha pld. egy képrész struktúrája más, mint a többieké, úgy idegen testet jelent a képgészben s megbontja a ritmusát. Egy nagyvonalú freskóban a detailhalmozás nevetséges lenne, pld. egy apostol szakállszőreinek pontos ábrázolása, mint valami Dürer arcképen. Lehetetlen elképzelni, hogy Van Gogh képein egy képrész más ecsetvonásokkal volna fölírva, mint a másik. Egy Rodin-szobor felületének impresszionisztikus gazdagsága összeférhetetlen lenne valamely nagyobb rész simaságával. Egy verssor, egy tenyérnyi képrész, pár zenei taktus sokszor elegendő az egész alkotás stílusának meghatározásához. Törvényszerű összefüggések uralják a művet. Egy tipikus impresszionista képen a színek egyenletes eloszlása érthetővé teszi a világosabb színek prevaleálását (különben az egész kép sötét lenne!) s azt a tényt is, hogy az impresszionizmus legjellemzőbb alkotásai tájképek, mert ezek különösen kedveznek a formák egyenletes elosz-

lásának. A lehetőségeknek határai vannak, melyek átlépésével a mű megszűnik művészi lenni. Ezek a határok adva vannak már a művészet általános értelmében, mely megköveteli, hogy emberi tendenciája pozitív, az alkalmazkodás elősegítője legyen. Ezzel más szabály nem létezik. Egy egészen sötét, vagy egészen fehér kép nonszensz és tényleg csak a dadaizmus nihilista tréfái közé tartozik. De művészietlennnek érezzük a túlságba vitt stilizációt is, mely leszimplifikálja a valóságot és átvisz az ornamentek, az iparművészet egészen más célú területére. Művészietlen a túlgazdagság, a túlsufaltság is — mely pld. a biedermeier egyik kinövése volt (Macquart) — mert nem felel meg a szükséges és elegendő művészi egyszerűsítés mértékének. Művészi ízlés és kultúra ezen szabályok megérzését és követelését jelentik. S éppen ezen a téren történik a legtöbb hiba. Korunk zuhlottságára, a polgári kultúra hanyatlására ez is jellemző: a stiluszavar, az ízlés anarchiája, a határok nemismerése, a fejvesztett, kapkodó és akarnokoskodó eklekticizmus. Hideg spekulációk, selejtes ambíciók terméke ma a művészet nagyrésze, melyben hiányzik a világnézetes ember szenvedélyes céltudatossága és akarata. Hiányzik a magas hőfoka az alkotó folyamatnak, mely egyedül képes a mű egységébe összeolvasztani a különböző elemeket. Így nem jöhet létre a harmónikus Egész, hanem valami összekevert, összepancsolt tarkabarkaság, mely nagyképpen lép fel a Nagy, a Modern Művészet maszkjában, pedig csak álművészet, hivalkodó transzparens a vacakságok boltjai előtt. A stilus tisztasága a művészi tudás, de egyúttal becsület bizonyítéka is: nemcsak a technika mesteri uralása szükséges hozzá, hanem az emberi magatartás feltétlen tisztasága s az emberiség haladásának, jobb jövőjének hite és akarata is.

Ha jól átgondoljuk a művészet értelmének meghatározását, melyben lényeges pont az ember alkalmazkodásának elősegítése, úgy egy következtetéshez jutunk, mely felelet a művészetelmélet egyik legvitatottabb kérdésére. Ez az aktualitás. „Zeitwert oder Ewigkeitswert?“ így szól a kérdés! Ma is szembenáll a két tábor, melyek egyike híve az „örökérvényű“ művészetnek, mely nem szabad, hogy beszennyezze magát az efemer valóság sarával és magasan felette kell, hogy álljon a társadalmi és pártharcoknak. S a másik tábor, mely ugyanilyen szenvedéllyel tagadja ezt és egy kizárólagosan aktuális, tendenciózus, a mai valóságot hiven reprodukáló művészet követelője. Lényegében a probléma hasonló a tiszta és a tendenciózus művészet kérdéséhez s az igazság itt sem egyoldalú. A művészet e két funkciója nincs egymástól mereven elhatárolva, hanem mély, dialektikus összefüggésben van. Minden igazi művészi alkotásban mindkét funkció jelen van, az állítás és negáció különböző viszonyában. A legnagyobb alkotások azonban éppen azok, amelyekben e két funkció teljes, dialektikus egysége van jelen. Az aktualitástörvény az emberi alkalmazkodás értelmében megköveteli, hogy a művészet a konkrét, objektív valósággal kölcsönhatásban legyen. Ezen szabály alól nincs kivétel. Halott, érdektelen és szteril az a mű, mely nem táplálkozik a kor erőforrásaiból. Mint az antik mithológia Antéusza, a művészetnek is időről-időre érintenie kell szülőanyját, a földet, hogy belőle erőt merithessen. A nagy művészek mint pompásan csiszolt homorútkörök gyűjtik a valóság sugarait, hogy koncentrálna visszacsugározzák a mű fókuszában, ahol hatalmas, gyűjtő hatásuk van. Minden igazi művészet aktuális ebben az értelemben, hiszen végső fokon nem más az ember visszahatásánál a valóságra, annak megváltoztatására a fejlődés értelmében. Ez a tendenciaművészet, a művészi aktualitás igazolása. Azonban ez nem zárja ki, sőt feltételezi az igazi alkotások „örök-

értényűségét" is. Nem transzcendentális, theológikus, idealisztikus értelemben, hanem úgy, hogy egyrészt a nagy emberi konstánsok végigkísérik az embert egész történelmében s azért az ezt tartalmazó művészet, ha igazán tartalomformailag magasértékű, nem avulhat el gyorsan és szépsége töretlenül hat az emberi lélekre sokszor évszázadokon és évezredekken keresztül — másrészt a historikus fejlődésben a társadalmi valóság — ha magasabb fokon és lényegesen megváltozva is — többszörösen megismétli, reprodukálja önmagát s a bizonyos mértékben hasonló korok művészetei hasonló jellegzettséget mutathatnak. Ezen a tényen alapszik új stílusok keletkezésénél a régi művészet hasonló stílusú termékeinek egyidejű felfedezése, pártfogása, divata. A reneszánsz „felfedezte” az antikot, a múlt évszázad nagy realizmusa Rembrandtot, a háború utáni expresszionizmus a gótika divathullámának volt a spiritus rectora. Ezek az összefüggések mutatják, hogy a művészi aktualitás értelme széles. A társadalmi valóságra visszaható s azt megváltoztatni törekvő művészet nemcsak a ma erőit mozgósítja e célból, hanem a múlt művészetéből is mindazt, ami formátartalmi sajátosságai következtében ennek a mai, konkrét társadalmi feladatának megfelel.

*

A valóságból indultunk ki — s hozzá tértünk vissza. Rámutatunk az ember s az őt környező valóság bonyolult kölcsönhatásaira, arra, hogy a valóság állandó tendenciája az ember deformálása s hogy az élet végeredményben nem más, mint ennek a deformáló erőnek szüntelen ellensúlyozása a valóság legyőzésével, birtokba vételével, az alany-tárgy-egység létrehozásával az alkalmazkodás folyamán. Ennek a birtokbavételnek, visszahatásnak egyik formája a művészet. A valóság deformáló erejével szembeállítja az emberi szellem és emocionálitás művészi erőit, melyek a valóság amorph-kaotikus halmazában való orientálódását elősegítik azzal, hogy benne törvényszerű összefüggéseket, ritmusokat, harmóniákat, proporciókat fedeznek fel. A magasfokú, formátartalmi alkalmazkodási mesterművek szervezése és termelése a művészet. Megmutattuk, hogy fontos jelenségei ebből az alapösszefüggésből levezethetők. A valóság rámközlését hatékonyan kivédeni, mesterelni csak úgy vagyunk képesek, ha eszközeink e nehéz harc szükségleteinek megfelelnek. Az őserdőben hozótkésünkkel utat kell vágnunk — egyszerűsítés! De nem szabad elfelejtenünk, hogy bár most járható úton — de őserdőben járunk. A valóság veszélyekkel, meglepetésekkel teli hozótjára állandóan figyelniünk kell: ez a feszült, intenzív, magastónusú tevékenység — a művészi gazdagítás. Az őserdő a jelenségek millióit tartalmazza: ezek a részletek, melyeknek ismerete érdekes és fontos. De ne felejtsük el soha a fáktól látni az erdőt. A lényeges az Egész, nem szabad eltévedni a részletek hozótjában. — Az évek és évszakok, a nappal és éjjel váltakozása, az élő és élettelen anyag szüntelen ritmikus mozgása és változása meghatározza végeredményben a mi életritmusunkat is. Ez az oka annak, hogy emberi alkotást akkor érezzük szépnek, ha egy nagy ritmustörvény működését érezzük benne. — A szűk utakat hamar benövi a vegetáció, csak a nagy széles utak maradnak meg: a nagy alkotások, az emberi alkalmazkodás mesterművei. De ezeket is állandóan karbantartani, kultiválni kell és — továbbbépíteni. Az új utrész: az aktualitás parancsa! És óriási munkát tud elvégezni egy ember is, felkutatni az őserdő ismeretlen részeit, a tulajdonságait följegyezni és megszervezni egy utszakasz feladatait — de a nagy utat egymagában fölépíteni soha. Ez a kollektívum feladata... Hasonlatok mindig sántítanak — ezért hasonlatok! Mégis megpróbálom a tudomány és művészet kü-

lönbözöségét is az „erdő sűrűjében“ megvilágítani. Az erdőben járó ember kétféleképpen reagálhat a jelenségekre. Regisztrálhatja a tényeket, az erdő flóráját és faunáját, megszámlálhatja és meghatározhatja a fákat és állatokat, ezer és ezer tényt fog megállapítani, a klíma befolyását, az emberi beavatkozás következményeit, nagy terveket ókumálhat az erdőjavítás érdekében, lehet hogy a legnagyobb összefüggések is foglalkoztatják pld. a kultúra hanyatlása az erdőirtások következtében stb. stb. Ez a tudomány világa. Nagyon hasznos és mégis korlátolt világ, mely a jelenségek aránylag egyszerű síkján mozog. A legkisebb erdőcske csodálatos, bonyolult, végtelen tarkaságú és életgazdagságú, megfoghatatlan szépségű, élő világát *uralni* azonban nem, soha! De az emberi érzés végtelen skáláját sem, amellyel az erdőre reagál. Ősi rettegetéseket, melyek talán révedező emlékezések egy őskorra, mikor mi is vad erdőlakók voltunk, harcban a vad természettel, farkassal, medvével, éhséggel és menykócsapásokkal. Ősi gerjedelmeket, mik a vadontjáró ember szívét ép úgy dobogtatják ma is, mint millió év előtt. A titokzatos zajt az erdők dómjában, mikor a szélzúgatta fák mormolják zsoltáraikat az égővörös holdhoz. — Nem, nem a szép hasonlatok játéka a művészet, nemcsak az...

Láttuk, milyen hatalmas missziója van a művészetnek, hogy feladatai milyen sokfélék és fontosak. A művészet harmóniát fokozza az ember életkedvét, életigenlését: örömet okoznak. A művészet megtanít a dolgok ismeretére és szeretetére, az anyag finom megmunkálásának a módjaira. Összefüggésekre mutat, korrespondanszokra, a színes hangok, formák eddig nem ismert, rejtelmes rokonságaira. Fejleszti és szervezi az érzelm kultúráját, az emberi emocionálitás skáláját állandóan kiszélesíti. Megtanít az érzéklés magasabb, szintetikusabb formáira, az egységben-látás, az alak-szemlélet goethei művészetére. Tudásunkat hatalmasan fejleszti a nagy törvények egyéni sorsokban való realizálódásának a megmutatásával. Megkönnyíti az élet zürzavarában való orientálódásunkat azáltal, hogy rendet teremt, összefüggéseket és törvényszerűségeket desztillál a valóság zavaros, kaotikus masszájából. Feleletet ad újból és újból az emberiség ősi, nagy kérdéseire. Megmondja újból és újból, hogy „kik vagyunk, honnan jöttünk, hová megyünk“ azért, hogy ne legyünk vakmerészek és bolond nagyravágásunkban ne menjünk fejfel a valóság könyörtelen falának. Másrészt felfokozza öntudatunkat és büszkeségünket azzal, hogy rámutat a nagy emberi lehetőségekre. Emlékeztet állandóan arra, hogy az ember a természet része és nem szabad tőle elidegenednie. Arra, hogy a társadalom alkotóeleme, legfontosabb termelőereje. Ezért nem tűrheti, hogy megalázva és kigúnyolva, homlokával a sárban szenvedjen az ember, hanem ösztökéli emberi méltósága felismerésére... Az igazi, a nagy művészet a haladás, a fejlődés eszköze, sose a regresszióé, mely nem felel meg igazi értelmének.

„Csehszlovákia majdnem olyan hálával tartozik visszaszerzett szabadságáért íróinak, mint katonáinak. Nálunk az irodalom valóban formálója volt a nemzetnek. A csehszlovák irodalom sohasem akart kizárólag a formai szépség kifejezője lenni s a l'art pour l'art téveszméjét sem követte. Íróink mindig nemzetünket lelkesítő eszmény és akarat apostolai voltak s azok is maradtak mindmáig. A költészetben fejezik ki legmagasabb és legméltóságosabb alakban nemzetünk szabadságvágyát, törekvését és harcát a szellem, az öntudat s a gondolkodás szabadságáért.“ (Hodzsa Milán, a Pen-klub prágai kongresszusán tartott beszédéből.)

LEVELEK AZ INASÉVEKBŐL

Írta: NAGY ISTVÁN

„Hogy is folytassam tovább ezeket a dolgokat, Gyorgye? Az inaséveim végéhez közeledve, annyi minden sűrűsödött össze körülöttem, s annyi minden történt, hogy most nehezemre esik olyan sorrendben elmondani, amiből világosan megérthessed, milyen ember is indult el segéd urnak, arra a fárasztó útra, amelyen végül is Veled találkoztam össze. Ma valahogy éppen olyan válaszfalon érzem magam, mint akkor, azután az éjszaka után. Mert másnap se tudtam megnyugodni. Nyomorultnak éreztem magam és senkitől sem kérhettem tanácsot. Azt hittem, mindenki éppen úgy leszamarazna, mint a tanulótársaim, amiért hányinger fog el, ha Linát látom és a főztéből kell ennem azok után is, amiket megtudtam. Valami baj kell, hogy legyen velem, — gondoltam, hogy annyira különbözöm mindenkitől. Nem vagyok rendes ember, nem vagyok erre a világra való, mint ahogy a szememre vetették egyszer, amikor az egyik segéd előtt rosszaltem, hogy öcsém meglopja a patront. Azokban a napokban gyakran jutott eszembe édesanyám, vajjon ő mit szólna mindezekhez. Tudom is én, miért hittem, hogy ő tanácsot tudna adni, hiszen a jószívén kívül, aligha volt egyebe az én anyámnak, mit érthet ő ezekhez a városi lakatos dolgokhoz, hiszen soha életében nem ült még vonaton s csak az iskolás könyvemben látta a városokat s azt mondta, te Dimitre ez nem is lehet igaz... Mégis szüntelen eszembe jutott és vele álmodtam. Apró csirkék után futkosott egy nagy réten és amikor elfogott vagy egyet, akkor a kezében agyagos göröngyökké változtak s ő fejcsóválva dobta el és érthetetlenül mind azt ismételte: „Na belőled se lesz bojár soha...”

Sokat tűnődtem ezen, talán csak nem nekem szól ez a mondas? Erre azért gondoltam, mert gyerek koromban sokat hallottam Ekhim nagyapámat az álmokon tanácskozni anyámmal. Egyszer azt álmodta, hogy a mi házuk a Duna közepére került és velünk együtt uszott lefelé. Akkor a pópát is megkérdezte ennek a jelentősége felől, aki azt javalta neki, hogy tartson egy héten két teljes böjtöt és szenteltesse be a házat. De nem is nyujtom tovább ezt az emlékezést, elég az hozzá, hogy sokat gondoltam anyámra, annyit gondoltam, hogy egy délelőtti napon a fiatal inas azzal hívott ki az udvarra, hogy keres valaki.

Ez a valaki egy öregasszony volt, a mi falunk szokása szerint fekete kendővel, vastag, durva szoknyában, fehér hosszú gyapjúharisnyában és gyékény papucsban, az elmaradhatatlan gyékény szatyorral a karján. Öcsémmel tárgyalt, aki éppen akkor érkezett vissza valamelyik munkáról a városból nyakkendősen, ficsurosán.

— Na, mit szólna a mámihoz? — kiáltott felém már jóelőre.

A mámi a földre tette a szatyrot és kérdően nézett az öcsémre, aztán rám és én sápadtan vissza reá, de különösen ő figyelt merően, hosszsan, előbb az arcomat... Tekintete súlyosan csüngött rajtam és centiméterről centiméterre süllyedt lefelé, érezni véltem, hogy a durva ingnyaknál hosszsan időzik, majd átsiklik az öcsém nyakkendő mellére, aztán vissza az én vasporos-olajos ingderekamra, nehéz kifényesedett zsiros bőrszerű nadrágomra, ami kályhacső módra lógott rajtam. Végül megállapodott durva gyári szandálomon és öcsémhez fordulva kérdezte:

— Ez igazán Dimitre?

Fejembubján hangyák kezdtek nyüzsgögni. Ez a hang az anyám hangja volt, de valahogy úgy éreztem, hogy anyám el van bujva ebben

az öregasszonyban, annyira más volt, annyira sovány volt és olyan száraz, mint valami megüszkösödött vén fűzfa, aminek a tövét pásztorok tüze égette ki. Nekem is ez a kérdés tolt a számra.

— Igazán maga az anyám?

— Bizony ez vagyok én, Dimitre. De látom te sem lettél bojár s lassan könny szivárgott a szemébe, de az orratövében el is tűnt a ráncok között, mint a szárazságtól repedezett agyagos mezőn futó felfűzőből lehullajtott esőcsepp. Nem tudtam mit kéne most csinálni, ezért ügyetlenül a keze után nyultam és megfogtam. Ő a másikkal leborított a kezem fejét. De érdes fakeztyűkbe bujtatott kéznek éreztem a tenyerét. A vér melege nem süttött át rajtuk. Mennyire más volt az Ileana kisasszony keze, mennyire más... És sehogyse értettem, hogy került ide az én anyám. Annyira érthetetlen volt ez, hogy eszembe jutott az álmom. Biztosan isteni csuda hozta ide. Ekkor megszólalt öcsém.

— Megharapta a veszett kutya, olvasd csak el te is ezt az irást, emelte fel a szatyrot és egy fejkendőbe csavart kis csomagot vett ki. Nem is volt egyéb a szatyorban. A kendőt széthajtogatta, abból vasuti-jegy és egy négyrét hajtott pecsétes irás került elé. Ide adta. A csendőrség hivatalos jelentése volt arról, hogy anyámat ekkor és ekkor megharapta egy veszettkutya és B. Dimitre asszony hadiözvegycet ezen és ezen a napon elindították a bucarestii Pasteur-kórházba, a község pénzén.

Megrettenve pillantottam anyámra. Az inasiskolában egyszer kioktattak volt arról, hogy milyen veszélyes a veszett kutya harapás és azt is tudtuk, hogy az országban csak két olyan kórház van, ahol ezt gyógyítják. Egy abban a tartományi fővárosban, amit mi szabadítottunk fel, a másik a fővárosban. S anyámnak a fővárosba kellett volna menni s megkérdeztem, miért jött mégis ide...

Most elsőízben kis mosoly látszott az arcán és természetes hangon nyugtatott meg minket:

— Nincsen már semmi baja a lábomnak, begyógyult a seb egészen. Gondoltam egy kis pénz még nekem is marad, ha megnézek titeket és aztán szépen hazamegyek...

Mindaketten szörnyűlködve magyaráztuk neki, hogy az nem ugyan, mert ő is megveszhet, ha nem megy oltásra a kórházba. Egy darabig türelmesen nézett egyikünkéről a másikra, végül aztán elkomorulva hajolt le és a harisnyájával babrált, nyilván, hogy megmutassa a lábát.

— Látom már nem hisztek nekem, pedig igazán meggyógyult, nézete ide...

Nekikeseredve kezdtük előlről a magyarázást a mérges vérről, amiben benne maradt a kutya nyála...

— Az kifolyt a véremmel. Mondom, hogy semmi bajom, aztán jól fog nekünk otthon egy kis pénz, ami a jegyből marad... Aztán két viaszgyertyát is égettem Szent György előtt.

Öcsém gorombán kiáltott rá:

— Mámi hallgasson reánk és menjen a kórházba. Rendőrt hívunk, ha nem megy szépszerével. Ez nem szemölcs, hogy a holdvilággal gyógyítsa.

Anyám egyszeribe felegyenesedett, haját besimitotta a kendő alá és nagyon szomorúan nézett öcsémre. Szintelen arca még színtelenebb lett s roppant szomorúan ingatta a fejét:

— Látom már nem kellett volna, hogy ide jöjjelek. Meg akartok

szabadulni tőlem... Majd, mintha tulajdonképpen csak most fogná fel a rendőr említésének jelentőségét a szeme újból megnedvesedett. — Képes volnál anyádat rendőrrel vitetni, mikor otthon már eléggé meglögdösött Tanase őrmester.... — s felém fordult: Te mindig jobb szívű voltál, Dimitre. Te hagynád, hogy rendőr fogja a karomat?

— De, amikor életveszélyes ez a dolog, anyám...

Igyekeztem olyan kérőn, figyelmeztetőn mondani ezt, ahogy csak tőlem telt, de ekkor olyan vonást láttam megjelenni az arcán, amit csak egyszer láttam rajta, amikor az őrizetemre bízott lovak valamitől megijedve átnyargaltak a kis kertjén s patáikkal összetiporták azt a három zsenge körteoltványt, amit Ekhim nagyapám szerzett neki. Most is így nézett, a szeme egészen megfiatalodott. Most már tényleg rá is mertem anyámra. Szatyrát hevesen fűzte a karjára..

— Mindent tudok — kiáltotta — azt akarjátok, hogy megöljenek a kórházban, szégyelitek a paraszt anyákat, féltek, hogy itt akarok maradni és pénzt akarok tőletek. Isten őrizz! Akartam, igaz, akartam, de most már Isten őrizz... Látom már, kiforgatták a lelketeket egészen. Otthon a görög is mindig a csendőrrel fenyeget, ti meg a rendőrt emlegetitek. Igazi ur lett belőletek. Ezt nem vártam tőled, Dimitre... De éljetez jól...

És száraz szemmel gyorsan kiódalgott az udvarról, mielőtt szólni tudtunk volna az ijedtségtől. Az öcsém lódult neki elsőnek...

— Ez máris megveszett — jajdult fel gorombán. — Alljon meg Anyám! Kiálts már te is, mert ha nem áll meg, utána hajítok valamit.

Mindaketten kiabálva futottunk utána. A szembe jövők leálltak bámulni. Egy férfi még fel is tartóztatta anyámat és figyelmeztette, nem őt szólítjuk-e, de ő kitért előle, anélkül, hogy szólt volna. Mi erre még inkább megrémültünk s öcsém a dolgot nem is tudta magának másképp megmagyarázni, csak ilyen goromba szavakkal: „Bizony Isten kitört rajta a veszettség. Még megharap valakit...” Nyers, goromba volt e két megjegyzés, de aggodalom érzett bennük. Nem tudtam: rajta csudálkozom-e vagy anyámon, aki nem állt meg még akkor sem, amikor beértünk. Egy darabig megnémultan és szégyenkezve kullogtunk mellette, mert nem válaszolt a kérdéseinkre. Közben forgalmasabb uccakereszteződésre értünk. Autók, szekerek, villanyosok csengettek, túlköltek. Krumplival, paradicsommal megrakodott uccai árusok nyargaltak ordítózva, mérlegmódra vállukra vetett rúdön csüngő kosaraikkal. Anyám megtorpant. Mozdulatlan faarcán tétovázás jelent meg. Az eltévedt ember zavarodott gyámoltalansága fogta el, jól láttam. Határozottan emlékszem; én is így álltam ezelőtt négy évvel, amikor elsőizben kerültem az ismeretlen uccákra a magam erejére hagyva. Gondoltuk, nem szólunk hozzá, mert úgy hallottuk, hogy a veszett embert nem szabad inge-helni, nehogy kitörjön rajta. Óh mennyire szégyelem magam, mennyire fáj rágondolnom, amint ott idétlenkedett az uccán és mi veszettnek tartottuk, pedig csak a megbántott méltatlankodás tiltakozott benne a számára érthetetlen világ ellen. S mi ügyetlen buta kamaszok, makacsságunkkal végül is rákényszerítettük, hogy feladja tán egyszer s utóljára megnyilatkozó büszke önérzetét. Nem hagytuk, hogy úgy menjen el, azaz a tudattal, hogy utóljára ő is fel tudott lázadni, anélkül, hogy letörték volna. Egy darabig siető léptekkel, nesztelenül haladt egy irányba, aztán megint más irányba, egyre félszegebben, egyre megriadtabban, míg végül is, bekerítve általunk sirva nézett reánk.

— Istenem, hát most már merre menjek?

— Gyertek csak velem, — hívott mindkettőnket Öcsém és egy korcsma elé vezetett. Leültetett az ajtó elé kirakott asztalok egyike mellé, ami fekete volt a legyektől. Faggyas égett hús szaga szállongott az ajtóban felállított nyílt tűzhelyről a vasalószén füstjével elegy. A mititéinek nevezett darált marhahusból gyúrt rövid kolbászok süllőgtek a gretáron. Én talán még anyámnál is félszegebben ültem le, még soha nem voltam ilyen helyen. Az anyám fura viselkedésén kívül módfelett nyugtalanított az, hogy a műhelyből eltávozva senkinek se szóltunk, pedig sohase voltam távol így hétköznapi. S most itt ülök a borozó és cujkázó emberek között, akik mindig ellenszenvesek voltak előttem. Érthetetlen volt számomra, hogyan tudnak naphosszat úgy ülni itt, mintha fizetésért innának. Nyugtalanságom még inkább fokozódott, amikor öcsém a megjelenő fehér kötéyes korcsmárostól biztos hangon, három-három darab mititéit, fehércipót és félliter bort rendelt. Erre anyám is abbahagyta szemében a csöndes medvezést s a szatyrát görcsösen az ölében tartva bámult a kis fatányéron felszolgált lövedék alakú rövid hushengerekre s a fehér cipóra, nem különben a borra, amiket rögtön megosztottak velünk a legyek.

— Egyetek... — mondta öcsém egész otthoniasan s a nyakkendője belécsüngött a kitöltött borba. Anyám nehezen volt rávehető, hogy enni kezdjen, ezzel az utolsó erőltetett kísérlettel akarta éreztetni velünk sértődöttségét, de öcsém szinte kényszerítette. Lassan, megadással csipegette a kenyeret, aztán beléjött s úgy falt, hogy én abbahagytam az evést, ami amugy is nehezemre esett, mert az a gondolat kirozott, hogy miből fog fizetni az öcsém. S a járó-kelőkre figyeltem, vajjon nem néznek minket, hogy itt merünk ülni, mikor mindenki dolga után siet... De az anyám mohóra változott táplálkozása lassan elterelte ezeket a nyugtalan gondolatokat. Harapott és harapott olyan mohón, hogy maga is szükségét érezte a mentegetőzésnek.

— Tegnapelőtt óta nem ettem. Nem akartam költeni...

Mikor elfogyott előle, öcsém megkérdezte: Kell még?

— Sokba kerül — sütötte le a szemét.

Öcsém válasz helyett még egyszer három-három darabot rendelt neki és magának. Aztán ittak. Öcsém egy hajtásra nyelte ki a pohár tartalmát. Anyám köhögött és lassan, fanyarrá változó arccal szűrte. Majd egy óvatos pillantást vetett a szomszéd asztalok mellett zajosan ivó- s evő emberekre:

— Ezek kicsodák?

— Nem ismerem őket...

— Hát az, hogy lehet?

Öcsém nevetve és hosszadalmasan magyarázta, hogy itt nem ugyan, mint otthon. Így aztán apránként ráterelődött a beszéd az otthoniakra. Az Anyám rövid, szűkszavú válaszaiból megtudtuk, hogy Elkhim nagyapám már kéthónapja meghalt. Vízért indult a kútra, aztán egyszer csak leült az útszéli kőre s az arra haladó gyerekeknek kétszer azt mondta: — Na én kész vagyok, kész biza... — és a fejét beejtette a térdei közé és úgy is maradt. Mikor rátaláltak, már annyira meredt volt, hogy kétrét nyomorították belé a koporsóba. Két kisebbik testvérünkről is tájékoztatott bennünket. A görögnek dolgoztak egész nyáron és szekérszámra vitték a dinnyét egy dunai bárkához, aki átvitte a dunántúli bolgár városokba. Olykor ha autót vagy villanyost látott anyám közeledni, mindannyiszor megragadta a szatyrát, készen a menekülésre és felkiáltott:

— Ez mindjárt közénk ront, menjünk innen...

Öcsém fizetett. Én szorongva láttam a huszas bankjegyeket a markában. Anyám sajnálkozva és ellenségesen nézte a kocsmáros kezében eltűnő pénzdarabokat. — Inkább nekem adhattad volna, — mondta öcsémnek. Később, amikor öcsém a mozik elé hurcolt és azt akarta, hogy bemenjünk az egyikbe, anyám élénken tiltakozott, inkább adjuk neki a pénzt. De Alexe már hozta is a jegyeket...

— Szép volt, ugye? — kérdezte, amikor estefelé újra az uccán voltunk...

— A pénzt nem éri meg... Az uccán ingyen is láthatok embereket le-fel járni De már vacsorázni sehogysem akart beülni velünk egy másik kocsmába. Hova gondolunk, kétszer enni egy napon? És amikor mégis behurcoltuk egy kocsmába szavának is állt, nem evett semmiféle rábeszélésre. Az ő részét elteszi másnapra — biztatott bennünket — s be is rakta szatyrába. Alexe újból nagyképűen fizetett kiapadhatatlannak látszó zsebéből, még százast is láttam nála és vissza akarta dugni a zsebébe, mikor valaki megállt az asztalunk mellett. Előbb csak egy kerek nagy hast láttam, aztán egyszerre elfehéredtem. Jól ismert és eléggé rettegett hang csapott közénk. A patroné.

— Megvagytok végre, hiresek? — és megfogta az öcsém pénzt szorongató markát. — Honnét ez a sok pénz, Alexe?

Fejemet csak az öcsém szájaig mertem felemelni. Itt van hát, amitől mindig rettegettem s ráadásul most én is belé vagyok keverve... Pedig mi közöm nekem ehhez az egészhez... De öcsém kemény vágású fiú szája csak egy pillanatra rándult meg ijedten, hogy aztán annál vakmerőbben nyílt ki... Szédültem s úgy dörömbölt a szívem, hogy azt hittem kiugrott az asztalra és ott vergődik a poharak közt. Hihetetlen volt és mégis olyan valószínűen mondta:

— Anyám hozta hazulról, hogy vegyünk a testvéreinknek két pár jó bakancsot a télire...

Tudom is én én még mi mindent beszéltek. Mert beszéltek még sokat s hevesen. De a patron egyszer csak nem volt már köztünk. Elvitte magával az anyám és az én hazugságomat... Ráhagytam és anyám szintén bizonyította, hogy igen is, ő hozta a pénzt... Hogy sejtette-e vagy sem anyám a pénz eredetének tisztázatlanságát azt csak ő tudhatta. Én teljesen meg voltam zavarodva s inkább az a gyanu élt bennem, hogy Anyám nem annyira az öcsémet, mint inkább a pénzt mentette és nem hiába. Mert öcsém miután a patron eltávozott, azzal a biztos szóbőséggel, ami bennem mindenkor újra felébresztette a gyanút, hogy öcsém valamilyen láthatatlan könyvből olvassa az egészet, így szólt:

— Ti most azt hiszitek, hogy én hazudtam. Nagy tévedés. Ez a pénz már rég az anyámé, már rég gyűjtöm neki, hogy postán hazaküldjem bakancs vagy pénz formájában... Most az anyám kezéhez is adom, csiráljon vele, amit tetszik, de csak úgy adom, ha megígéri, hogy most este tovább utazik a kórházba...

Anyám arca megszínesedett és az asztalra fektetett keze remeggett. Megígért mindent, gyorsan és ellenvetés nélkül. A huszas bankjegyek látása feltüzelték képzeletét. Tervei támadtak vagy inkább csak a régit vette elé, amiről kitudja mióta lemondhatott már. Hallani sem akart bakancsokról, hanem félreteszi és küldjük még hozzá, a görög ugyanis megígérte, hogy visszavásárolhatjuk tőle a földet, ha pénzünk lesz rá. Még azt se bánná, ha kettőnk közül valamelyik gépésznek menne hozzá a mosiára... Végül hirtelen hozzám fordult és izgatottan érdeklődött, hát én nem gyűjtöttem még semmi pénzt? Tagadó és bosszus fejrázásomra szemrehányóan fejezte be:

— Pedig igazán te vagy a nagyobb, te vagy a nagyobb, Dimitre...

Ezzel aztán betetőződött ez a keserű vizionálás számomra. Amig kikisértük az állomásra, egy szót sem szóltam, míg ők ketten élénk beszélgetést folytattak. Ugy találtam, valahogy hasonlítanak is egymáshoz, amint az arcukat néztem, csak öcsém zömök embernek készült, anyám ellenben nyulánk volt, mint én. Megmutattuk neki a pénztárt, ahol jegyet kell váltani, mert csak éjfél felé ment a vonatja Bucuresti felé, mert mi nem akartunk éjszakára kinn rekedni... Ugyanolyan ügyetlenül bucsuztunk, mint amikor felismertük egymást....

Egy hét múlva levél jött a tanítónktól. Anyánk mégsem ment a kórházba és kitört rajta a veszettség. Az egész község hajtotta egy félnapon keresztül, hogy elfoghassák. A Dunáig futott s ott a magas partról bezuhant a vízbe. Mire kihúzták halott volt. Szerencsére nem tett kárt senkibe.... fejeződött be ezekkel a szavakkal a levél.

Nyakába kötött zacskóban megtalálták azt a pénzt, amit Alextől kaptott. Abból temették el.

A KERÍTÉS ELŐTT

Irta: HOLLÓS KORVIN LAJOS

I.

*Szurony-sorfallal áll ellent a rács,
bejutni itt nem fogsz soha,
nincs az a tűz és nincs az a kovács,
ki ilyen sövényt megolvasztana.*

*Ily ércet mi meghajlít, áthévít,
nincs is oly láng, oly hatalom.
Az a szárny sincsen, ami átrepít
e fellegekig érő falakon.*

*Ó mennyi vér fröccsent vasára már,
de rajta cseppnyi rozsdanyom
se vert emléket. És a néma zár
csak vigyorog a koldus kulcsokon.*

*Ha sóhajtsz, vállvonva bölintanák
a rács mögül fák galyai,
árnyuktól annyit sem látsz, mint a vak.
S hiába fülelsz, mit se hallani.*

II.

*Ha volna, hej! — számodra hely akárhol
e szűk planétán csak egy talpalat,
hol gyökeret verhetnél, mint a fáról
lehulló mag a meleg föld alatt,*

úgy elmennél, hogy elsöpörnéd még a
lábad nyomát is: vissza ne találj,
s a tigrisleptű emlék is ha néha
kerülgetne, vagy hontalan homály

félelme rémítené éjszakáid:
nevetnél! — Minden idegen pohár
ital egy Léthe volna és ahány híd
maradna el, annyit robbantanál

fel, hogy álmodban se fordulhass vissza.
Ha volna csak egy ország, mely hazát
kínálna nyelve lelkét nyújtva tiszta
s oly édes emléiből, mint anyád,

hogy vérré váljon benned minden titka!
De nincs... Halálíg maradsz idebenn,
fogoly madár, világod e kalitka
s bárhová szállnál, dalod idegen.

III.

Hát itt lézengsz a kerítés alatt, hol
torkos vad vagy, kit hajdu hajkurász,
előtted rács, mögötted rács s szavadból
nem nő élet, csak magtalan kalász.

Itt minden rác gróf egy új Istenostor
s minden nyilverte sváb egy Detre szász.
Itt minden tollász egy új Pál apostol
s minden parittyás: góhátvadász.

Itt két barát: egy Márius s egy Sulla,
és két testvér is: Káin s Abel itt.
Itt minden kerge zsoldos: Caligula,
ha ún már nyalni úri lábbelit.

A hősök arcán se érintsd a maszkot,
mert minden Brutus orgyilkos csupán,
Periklesz állán a szakáll ragasztott,
s haszonleső kufár minden titán.

A jók, a jók is... Igen, ők is, ők is,
a szó, az írás fenkölt szentjei,
a bajnokok, a költők s hirdetőik is
a számító ördög fölkeztjei.

Itt mindenki valaki más lakája:
itt láncra fűzhető minden erő.

*Itt minden jószándék meglékelt gálya
és minden vihar fölbéremlhet.*

IV.

*Szökik a nap, az ég kékjét lelopta
s vállán cipeli (itt minden: harács!)
Utána nézel. Görnyedt alakodra
fekete, mély redőket fest a rács.*

A Z É P Í T É S Z E T I T É R

Irta: BLEYER GYÖRGY

Mi a tér? Ez a kérdés az emberi kultúra folyamán évezredek óta foglalkoztatja a gondolkodókat s ez a kérdés egyszersmind a kiinduló pontja minden építészeti és városépítő szemlélődésnek, miután az építés tulajdonképpeni feladata épület- és térteremtés.

A bölcselők mindig idejük és társadalmi felfogásuk szerint adták meg a tér definícióját. Az ember spekulatív képessége a legváltozatosabb válaszokat adta erre a kérdésre Hesiodostól és Herakleitosztól kezdve Kanton keresztül addig a felfogásig, amely szerint a tér tulajdonképpen csak az idő függvénye, a világtörténet két koordináta-tengelyének egyike, sőt hogy a két fogalom, az idő és a tér azonosak.

A tér szó legáltalánosabb jelentése: tágasság, űr. Így használják minden germán nyelvben. A gót nyelvben a *rum* jelentése: hely, tér; az óészaki nyelven az elhatárolás képze: *rum*, szabad térség; az ófelnémet nyelven *rumjan* térteremtést, a vadon lakhatóvá tételét jelenti.

A bölcselők felismeréseinek lekicsinylése nélkül a városépítőnek és az építésznek a nyelvhez kell csatlakoznia, mely a nemzedékek hosszú sorának legmélyebb érzéseit és érzelmeit fejezi ki. Hisz' az építész számára a tér fogalma nem elvont és emberidegen; az építész térképzete nem spekulatív és felfoghatatlan. A bölcelet a teret határtalan, megfoghatatlan valamiként definiálja, a nép viszont megfogható valóságnak, realitásnak érzi. A terek, amiket az ember a természettől a legkülönbözőbb formákban megteremtve kap és csodál, szintén lejáráható felületek és a terek, amiket az építész a rajztaáblán konstruál, hogy azokat az emberek körül megvalósítsa — s épp erről van szó — nem elvontságok, hanem olyasmik, amiket az ember közvetlenül érezhet és kitapint-hat.

A tér az ember számára a világegyetem elhatárolása, a megmérhetetlen egy részének megragadása, a végtelen átváltoztatása végesbe, az emberfeletti átvitele emberibe, a leléphető mérték átvitele oda, ahol az elhatárolás jeleiként a fényévek érvényesek. Ez a mérték maga az ember, maga az ember létének ténye a végtelenségben.

Az ember egyedül, gyengén és ügyetlenül áll valamely pontján a földgolyónak. Előtte a megmérhetetlen messzeség, mögötte az ismeretlen leselkedik, előtte a kíváncsiság, háta mögött a félelem. Az ember kell, hogy megváltsa magát a végtelenségben való elvesztéstől. Az em-

bernek szüksége megvetnie a lábát, szüksége a térteremtés, szükséglete a „rumjan“, irtania kell, termővé kell tennie a földet, le kell telepednie, nehogy elmerüljön.

A tér első eleme, amit az ember teremt: a fatörzs, aminek támaszkodik, a sziklafal, a bokor, amely hátvédül szolgál neki. A fatörzs vagy a sziklafal a hátában leselkedő ellenséggel és a gyötrő félelemmel szemben, a falomb a feje fölött az eső ellen, az egymásra halmozott kövek a csipő szél ellen, fonott sövényfal a napsugarak ellen, gödör a földben, barlang a hegyben, a lehetőség a valahova való elbujásra, a szél és a nap, a hideg és a meleg, az eső és hó elől, az ellenség és az állat, a bizonytalan, a meglepetésszerűen bekövetkező ellen: ez a tér. Ezek a térrélevés végső okai, a térkeletkezés magyarázata. A tér-keletkezés okai: a szorongás, a félelem, a védekezés, a menekvés, az emberi gyöngeség. És minél gyöngébb az ember, annál inkább érzi a maga elszigetelése szükségességét, annál inkább elzárkózik a külvilágtól s fordítva, ha önbízalma erősödik, úgy merev elszigetelődését lépésről-lépésre feladja.

A gyöngeség és a félelem tereli össze az embereket, a gyöngeség és a félelem menekíti az embert és az állatot is hordába, családba, törzsbe, államba. Az egyeseknek ez a tömegbe való menekülése, az egyének e kollektivitásba való tömörülése tér teremtő ok, mert a csoport fokozza és sokszorozza az egyes térteremtő erejét, sőt a társas csoport a benne latensen meglevő térteremtő erő következtében önönmagát védő tér-képződménynek érzi. Ez a térkeletkezés társadalmi mozzanata.

A tér tehát a kis világ, a megfogható világ az ember körül, amit mi teremtünk, amiben élünk, szeretünk, dolgozunk és meghalunk. A tér a kitapintatható, a hozzánk tartozó, az, amit a természettől, a végtelenségtől megszereztünk, kikényszerítettünk. A tér a megbuvás, a nyugalom, a mélység, az elmélyülés, de a tér az önösszeszedés, az erőfelhalmozás és erőfeszítés is új emberi testi és szellemi teljesítményekre.

A tér az ember testéért és lelkéért, a létért folyó harc építésbeli eszköze. A tér azonban ennek a harcnak művésziileg fokozott, konstruktív kifejezése is. Sőt a tér, ez a kíváncsiság, ez a konkavítás a nőies védekezés, a passzivitás szimbóluma, mint ahogy az épület, a tér ellenképe, a tér kelyhe, a konvexitás, a felágaskodás, a férfias támadás, az aktivitás szimbóluma. Az ember esetében a viszony fordított, mert aktivitást érez a térrel és passzivitást az épülettel szemben, s ez logikus is.

Igy próbálja az ember a világegyetem ismeretlene ellen folytatott harcában létrejött rejtekhelyét, a teret, ezt a passzivitást aktivitásba, cselekedetbe átváltani, a teret az emberfelettibe, a felfoghatatlanba, a végtelenbe, a fenségesbe fokozni. Ez az építőművészet születésének pillanata, mert épp ez az építés feladata: az ember, aki a földgolyón már szilárdan megvetette lábát, véges, konstruktív-művészi eszközeivel a végtelen, az Istenhez hasonlatos, a mű megteremtését kíséri meg. Attól a pillanattól kezdve, amikor az ember a lábaira áll és kezei megragadják az első szerszámokat, megszületik benne a végtelen eszméjének leküzdése — a tér-eszme. Megszületik benne az az akarat, hogy az ő emberi kéz által teremtett terét azokhoz a terekhez, amelyek az égbolt kék kupolája alatt terülnek, hasonlóan, a világegyetemhez méltóan alakítsa ki.

A középkori ember, a skolasztikus misztika sodrában, kollektivitáshoz szokott lény szellemi kötöttségében az embert nem tudta téri körülhatárolás nélkül elképzelni. A középkori emberben fokozott vágyódás élt a tér után oly nagy mértékben, hogy szobrait, az emberi élet e jelképeit, amiket a templomok homlokzatán vagy egyenesen magában a templom hajójában állított fel *aedaculummal*, házacskával vette körül,

vagy pedig a takaró tér jelenlétét a kép felett egy tetőcskével jelezte. Ez volt szokás úgy a romantikában, mint a gótikában: az ember véde-
ten kellett, hogy álljon házikójában, tetőcskéje alatt. Ebben az időben
a térségen szabadon álló szobor szinte ismeretlen s még az északnémet
városok polgári szabadságát hirdelő, koloszális méretű Roland-szobrokat
is védő tetőcskéikkel látták el a tér szimbolumául. Csak a renaissance
meri a szobrokat burkaiktól újra megszabadítani, ugyanúgy, ahogy a
személyiség felszabadítását is csak a renaissance merte. A védelmet ke-
reső tér-átavizmusok viszont tovább élnek a szobrok és képek részére
szolgáló falvájatokban, (pl. a japán Tokumaro). Sőt: ezek a tér-átaviz-
musok a modern életben is megmaradtak a baldachinok, páholyok, er-
nyők, stb. formájában a végtelenségtől való irtózás reminiscenciáiként.

Az embernek szüksége van maga körül a térre; igen nagyfontossá-
gú ez a médium s csak ebben érzi jól magát, amit maga körül fejleszt:
s ez a tératmoszféra. A tératmoszféra az ember körül adott, az ember
sugározza ki. A tératmoszféra érezhető, ember beburkoló, éterikus lé-
nyegiség, ami fokozódik, erősödik, fejlődik, nagyobbodik, ha előhívója,
az ember tömegében sokszorozódik, vagyis ha a tératmoszféra több sze-
mélyt egyesít. Erezzük két ökölvívó tératmoszféráját, a beszélgető, sétá-
ló barátok, a kandalló előtt ülő család, egy ünnepi lakoma, egy vásár,
a pusztában imádkozó mohamedán, egy választógyűlés, egy templomi
bucsi, menetelő katonai oszlopok, szabadban heverésző vikend-társaság,
egy sportünnep, egy lakodalom, egy felravatalozott halott tératmoszfé-
ráját. A tératmoszféra adottságát érezzük az érzés tudatossága nélkül,
anélkül, hogy érzésünket meghatározhatnók. A tératmoszféra az embe-
reket övező lelki fal.

Az elszigetelődés vágya a térszükségletek keletkezésében nyilvánul, ami
ket az ember tudatosan vagy öntudatlanul mindegyre érez, ha el akar
vonulni, ha el akar rejtőzni. A térszükséglet kielégítése nemcsak a tér-
mészettel, hanem az embertársakkal szemben is minden ember elementá-
ris követelménye. A térszükséglet az emberi művelődés fejlődésében igen
magas fokon differenciálódott s kielégítése a legváltozatosabb térkép-
zodményeket hozta létre. A tératmoszféra térszükségletté konkretizáló-
dott. Művészi koncepciója a tér-eszme, vagyis az a gondolat, amely sze-
rint a térnek mutatkoznia kell s hogy a tér milyen anyagból és hogyan
jőjön létre. A tér-eszme, az építés szellemi-konstruktív alapja; a tér-
eszme az építész, a térteremtő lelki hajtóereje.

A benső kapcsolat a téralakító világnézete és a tér-eszme között,
ami benne keletkezik s aminek megvalósítására tör, világos. A társadal-
mi mozzanatok a tér-eszme kikristályosodásában elsőrangú szerepet ját-
szanak, sőt a tér-eszme keletkezését elsősorban társadalmi követelések
határozzák meg. Az építés társadalmi folyamat, amely minden szakaszá-
ban a társadalommal oly szorosan egybekötött, hogy senkinek sem lehet
a társadalom hatása alól kivonnia magát s a társadalom anyagi és szel-
lemi-lelki tényezőitől megszabadulni. A tér-eszme nem valamely, ember-
társai tömegétől elszabadult lényben létrejött szférikus képződmény, ha-
nem magában az emberi kollektivitás tagjaként szereplő emberben kelet-
kezik. A téralakító, az építész viszonya a társadalomhoz lehet pozitív
vagy negatív, elfogadó, vagy tagadó, de minden esetben viszony, még
ha ellenzéki is.

Miután az emberiség mindig megkísérelte és a jövőben is megkísérli
a cselekedet előtt vagy véghezvitele után cselekvése elvi magyarázatát
adni és következetes álláspontot elfoglalni, úgy ez az álláspont minden
művészi alkotásban is érvényesül. A tér-eszme társadalmi összefüggésé-

ben tér-elvvé fejlődik, amely mindig összhangban áll az idő szociális elvével s változásainak közvetlenül alárendelt. Ebből következik, hogy minden egyes társadalomnak, minden egyes világnézetnek meg van a maga tér-elve. Ezek szerint a tér-elv a társadalmian kihangsúlyozott téreszme, a téreszme viszont a kollektív térelv individuális változata. A tér-eszme valami egyszeri, a tér-elv pedig állandó. A térelv az alkotmány, a tér-eszme a törvény. A tér-elv következménye a tér-rendszer.

Csak harmonikus társadalom tér-elvei harmonikusak. Csak harmonikus társadalom beállítódása egyértelmű a térrel és az épülettel szemben. Csak egészséges, előretörő közösségek építőérzűlete egészséges. Ha azonban a társadalmi egyensúly megbillen, ha a termelés és fogyasztás, a munka és a hatalom viszonyában zavar keletkezik, úgy a társadalom a művészettel szembeni tiszta állásfoglalását is elveszti s ha a társadalmi szerkezet tagolásában eltolódások történnek, úgy a társadalom térérzése is kárt szenved, elveszti tisztaságát és tér-elvei egyértelműségét. Ekkor keletkeznek a torz tér-szervezetek, ekkor keletkezik az anarchia a tér-alakításban.

A társadalmi térszükségletek követelése az építész a hanyatló társadalom tér-elveinek az új társadalom tér-eszméivel való kicserélésére, vagy az azokkal való összhangra hozásra kényszerítik, minek következtében ismét új tér-elvek keletkeznek. (Tézis: gótikus, nyúlt-tér; antitézis: renaissance, központosított tér; szintézis: barokk templomtér.)

A téralakítás az ember térszükségletének kielégítése az anyag, vagyis az építőanyag segítségével a vezető tér-eszme konstruktív módjának értelmében. A térkeletkezés folyamata világos: a tér-ok és az ember egyidejű tératmoszférájából vezet a térszükségleten s ennek kielégítésén keresztül a téralakításhoz. Építészeti, építőművészeti akkor keletkezik, ha a tér-eszme formális-művészi kivitelezésre kerül, aminek eredménye a tér-forma.

Miután a tér-eszme keletkezésekor úgy funkcionális-rationális, mint ideális szempontok is irányadók, amikor „ideális szempontok“ alatt a társadalom szellemi befolyását értjük, ezért megállapíthatjuk, vajjon ezek a funkcionális követelmények mellett a téreszme egészébe beilleszkednek-e vagy pedig a funkcionális-rationális követelmények hátrányára szolgálnak, amik közé mi az esztétikai kielégítés funkcióját is beszámítjuk. Ennek következtében különbséget teszünk funkcionális és idealisztikus tér-elvek között ugyanugy, mint funkcionális és idealisztikus terek között, amikor is „idealisztikus“ alatt valamely politikai-társadalmi eszme értendő. Például: a reprezentáció a társadalom „ideális“, „politikus“ szempontja. Ha valamely lak-épületnél a lakás funkciót a reprezentáció előnyére elhanyagolják — amint ez a Palladio-villa esetében történt — úgy „idealisztikus“ térről, illetve tércsoportról van szó. A brünni Mies van der Rohe-féle *Tugendhat* ház a reprezentációt funkciónak tekinti, amit ki is elégít, viszont nem hanyagolja el a lakás-funkciót, ezért a Tugendhat-ház „funkcionális“ tércsoport.

A szellemi atmoszféra, amit az ember maga köré teremt, mint tér konkrétizálódik, konkrét terekké lesz s fordítva, a megépített, materializált „konkrét“ teret az emberi lélek szellemi, dematerializált, elvont térnek érzi. Az elvont tér így az emberi lélekbe vetített, az emberi lélek érzékeny lemeze által felfogott konkrét tér. Az embernek van térérzése, érzi a teret, amiben van, ami eléje kerül s három kiterjedésben hat rá. Az ember elvont tereket érző képessége a tér-érzés. A tér-érzés számos fizikai és lelki, tudatos és öntudatlan érzet-összetevő összegezéséből áll. Ezek az összetevők pozitív és negatív előjelűek. Ezekből az előjelektől

függ, hogy az ember valamely meghatározott térben jól vagy kényelmetlenül érzi magát, vagyis, hogy a pozitív vagy negatív összetevők vannak-e többségben. Valamely tér negatív érzése az emberben építészeti tériszonnnyá fajulhat.

A téralakítás a tér-anyag szervezésének eredménye, vagyis minden anyagi-konstruktív előfeltétel összege. Ha a téralakítás elemei, nevezetesen a tér-eszme és valamennyi anyagi-konstruktív előfeltétel összege között harmonikus egyensúly állapot keletkezik, vagyis a térteremtő építész képes a rendelkezésére álló eszközökkel a térszükséglet úgy anyagi, mint lelki elemeit kielégíteni, úgy fellép a művészi-esztétika tényező és a tér-érzés tér-élménnyé mélyül.

A tér a tér-eszme értelmében változatosan tagolt, vízszintes és merőleges síkokból és segédelemekből alakul, amelyek polaritásuk kölcsönhatásában, mint a dinamó mágnesi erő-mezőket létesítenek s egy, a tér-érzésben érzett erőt, a térfeszültséget, a tér-erőt sugározzák. A tér tehát térfeszültséggel töltött erőközpont. A tér-érzés keletkezését az ember tér-érzései reakciójaként kell tekintenünk, amit a tér-erő hatása idéz elő. A tér-erő csak annak az embernek a szubjektív reagálásában létezik, aki az őt befolyásoló, körülvevő, lenyűgöző és betöltő tér-feszültségek (tér-erők) sodrában áll. A tér-erő mérhetetlen, mert hiányzik hozzá az objektív mértékegység, mindazonáltal értéke a különböző tér-erőkhöz viszonyított különböző reakciókon megközelítően megállapítható. A tér-erő minden irányban sugárzik, hasonlóan a fénysugárhoz, az építés azonban kormányozhatja (mint a világító torony őr a fénycsövát), koncentrálhatja, megszabhatja irányát. Vagyis: bizonyos pontokon, illetve a tér bizonyos részein a tér-erő erősebben érződik. Az építész az, aki a térforma megadásával a tér-erők keletkezését és módját meghatározza. Keletkezése szerint a térforma a térerők közvetlen oka. A különböző térformák különbözően ható térerőket idéznek föl.

Ha a térképződmény valamely központra való vonatkozásban épül föl, úgy központi-tér, ha viszont valamely tengelyre, illetve irányra vonatkozóan úgy nyult-, illetve hossz-tér keletkezik. A két tér-fajta különböző okokból áll elő, mert a különböző térszükségleteket különböző térfajták elégítik ki, mert a különböző tér-elvek, sőt világnézetek térbeli kifejezésüket részint a központi-, részint pedig a hossz-térben találják meg. Ugyanakkor azonban itt különbözőképp ható tér-erők is keletkeznek. Nevezetesen: a központi térben a centrális, a nyult-térben a axiális, illetve a nyult-tér-erő, amelyeknek hatása az emberre teljesen különböző s teljesen ellentétes tér-érzést hív elő. A centrális tér-erő megnyugtatóan hat s a megmaradás, a megállapodás, a nyugalom érzését idézi föl, míg az axiális tér-erő a magávalragadás, a haladás, a mozgás érzését. Az első erősíti az emberben az individualist, az én tudatát, az utóbbi az embertársak oszlopába való besorakozás szükségletét, az én gyengítését okozza. Ebben az értelemben tesszünk különbséget sztatikus és dinamikus terek között. Ez az ellentét fejeződik ki a térség és az ucca, a szoba és a folyosó szembeállításában. A centrális tér-erő az emberben a vonzódás vagy taszítódás érzését idézheti fel. Vannak centrális terek, amelyek középpontjához vonzódunk, az ember a maga énjét a térbeli történés központjába akarja állítani, mikor is az emberre egy centripetális tér-erő hat, vagy pedig az ember eltaszítódik a központtól s az én a központtól távoltartó, lenyűgöző erő sodrában áll, ezesetben a centrifugális tér-erő hat rá. Ezért beszélhetünk centrifugális és centripetális terekről.

Az alap a tér horizontális vetülete. Az alap a térformának, a merőlegesen ható síkoknak és segédelemeiknek a síkba történő kényszerítése,

az alap a háromkiterjedésű tér kétdimenziós síkba való áthangolása. Ezért az alap a tér-eszme legtakarékosabb megragadása a művészi és technikai alakító-folyamat céljaira. Az alap a kiindulása minden építészeti és városépítési tervezésnek, elhanyagolása a tér elhanyagolását jelenti, mert az alap a technikai köznyelvben az építés lényege.

A tér vizsgálata fontos s ezért először meg kellett ennek a vizsgálatnak a módszerét teremteni. Ez történt azokban a pillanatokban, mikor megállapítottuk az építészeti tér lényegét, a tér-okot, a tér-atmoszférát, a tér-eszmét, a tér-elvet, a tér-anyagot, a tér-formát, tér-rendszert, a téralakulás folyamatát s amikor a tér-érzés és a tér-élmény keletkezését meghatároztuk. Fontos volt még a konkrét és absztrakt tér közötti különbség megállapítása, a tér-szimbólumok és tér-átavizmusok vizsgálata és az utalás arra, hogy mi a képzőművészeti tériszony. Végül a térfezsztőségek, a tér-erők létezése és befolyása a tér-érzésre tette vizsgálódásunk tárgyát.

Viszont nem elég a tér önmagában való vizsgálata, mert csak ritkán fordul elő egyedül, rendszeresen csoportosul s a legváltozatosabb összefüggésekben alakul. Az önálló tér az egyes tér, a téralakulat, amelynél csupán egyetlen tér nyer tulnyomóan alakítást. Az egyes terek összefoglalása révén keletkeznek a tér-organizmusok (pl. lakás, város), amelyek vagy tér-halmazokból, tudniillik lazán egybefogott, funkcionálisan összetartozó, organikusan azonban meg nem ragadott tér-alakulatokból állanak (pl. a szétszórtan épült falu vagy a XIX. századbeli város), vagy pedig organizált terek sorozata, amiket szigorubb vagy lazább organikus törvény térorganizmusba foglal össze. A térorganizmusok elemei a térelosztás és a térosszekötés, olyan megszámlálhatatlan változat-lehetőség ez, amelyben minden egyes tér-elem a tér-egész funkciója. Az összefoglalás az egyes tér-részek merőleges és vízszintes koordinálása értelmében történik.

A térorganizmusok két fajtáját ismerjük. Az egyik: a hierarchikusan tagolt terek addicionális és folyamatos összefoglalása, amely valamely főtengelyen s erre merőleges melléktengelyeken rendeződik. Főtulajdonsága az addicionalitás, vagyis olyan tér-részek felépülése, amelyek saját fontosságukat a térorganizmus rendszerében maguk emelik ki s azt a csatlakozó terek összefűzésével még fokozzák. Csatlakozó terek alatt olyan tereket értünk, amelyeknek tér-értéke, vagyis a tér-rendszerben való rangja, valamely melléktengelyre vonatkozó alárendelt szerepe miatt elvész. A térorganizmusnak ezt fajtáját nevezzük a tértől való menekülés addicionális-hierarchikus formájának. — A másik: Ha viszont a térorganizmus egyes tér-részeinek tér-értéke az uralkodó tér fontossága következtében olyannyira eltörpül, hogy a saját maga élete, tulajdon lényegisége, vagyis világos geometriai formája és elhatárolódása megszűnik és csatlakozó tereibe és más tér-részekbe olvad, úgy az addicionális-hierarchikus forma továbbfejlődése jön létre, nevezetesen a centrális-abszolutisztikus tér-áthatás. A tér-eszme, a tértől való menekülés, a téráthatás, a tér-atmoszfára materializálódása egymást követő folyamatok. A térorganizmusok mindkét fajtája úgy nyult, mint centrális-térorganizmusokká képezhető. A tértől való menekülésre példa a karnaki templomépületek, a tér áthatásra pedig Balthazar Neumann templomépítményei.

Az épület és ezek halmazása, a város, a dinamikus és sztatikus tér-menekülés és téráthatás rendszere. Harmonikusan akkor alakított a város, ha benne a sztatikus és dinamikus rész-terek egyensulya állapítható meg, vagyis ha a város urbanisztikus térszükséglete s városképző funk-

ciói térbeli kielégítést nyernek.

Térről való elmélkedésünk kiinduló pontja az ember, az egyén volt. Az ember viszont sohasem él és dolgozik a külvilágtól, embertársaitól, a társadalomtól elválasztva, hanem mindig a termelő közösség tagja, mindig társas lény. Mindig a társadalom, a kollektivitás az, ami az embernek lehetőséget nyújt, lehetőséget tartozik nyújtani a fejlődésre és termelő erői kibontására. S valóban: a kollektív erőfeszítés keretei között teremt, épül a társadalom szükségletei, társadalmi térszükséglete szerint. A társadalom megkísérli a tömeg tér-atmoszférájának materializálását s kifejezni törekszik a tömeg nagy térélményét.

A társadalom azonban továbbfejlődött, a munkát megvetették és rabszolgák és jobbágyok végezték. A társadalom bonyolultabb formákat öltött, amidőn a társadalom egysége megbomlott, rétegekre és kasztokra s egymástól szigorúan elválasztott urra és szolgára. Létrejöttek a rendek sajátos állással, köteleességekkel és előjogokkal, kialakult az állam, koronás fejével, papjaival, hivatalnokaival, katonáival és népével. Az élet- és lakás-formák differenciálódtak. Új egyéni és kollektív térszükségletek állottak elő, mivel új tér-okok merültek fel s ezek kielégítésére új tér-eszmék, új konstruktív-technikai tér-anyagok. Jelentkeztek a tércsoportok, térhalmazok, térorganizmusok. Ugyanugy, ahogyan a rohamosan fejlődő társadalom a primitív ős-közösségből a feudalizmuson és abszolutizmuson keresztül a kapitalizmusba torkolt s az elavult társadalmi formákat s a túlélt élet-teret szétrobbantotta, ugyanugy megsemmisítette az épített, a materializált teret is, hogy az új társadalomnak megfelelő új tereket létesítsen.

Miután a téralakulás összes elemei, elsősorban maga az ember a legkülönbözőbb művelődési, gazdasági és szellemi befolyásoknak van kitéve s ennek következtében mindig változik, ezért eredménye is, a tér, illetve a tér-csoport mindezeknek a befolyásoknak közvetlenül ki van szolgáltatva s ezért hatásuk is, a tér-érzés változó. Más szavakkal: minden társadalomnak, minden kornak és világnézetnek meg van a maga tér-elve, a maga tér-érzése, minek következtében valamely tér hatása a különböző kultúra emberére különböző.

A görög templomok, a gót csarnoktemplomok, Le Corbusier Népszövetségi-palota terve s a Gropius-féle charkovi totális színház egységes társadalmak kifejezői. Az ind, egyiptomi templomépületek, a románstíliú templom, a barokk város és kastély-épületek, a XIX. század középületei, Jofan szovjetpalotája, a Speer-féle Birodalmi Sportcsarnok kaszt-társadalmak szimbólumai.

Láttuk a tér alakulását, elemeit és fokozódását, s megmutattuk a társadalommal való szoros összefüggésüket, más dolgozat feladata a tér fejlődésének és társadalmi kapcsolatának a vizsgálata.

„A jelenkor idegbeteg, szeszélyes hóhérra emlékeztet. Áldozata előtt megfeni a guillotine kését, megcsillogtatja szeme előtt s beakasztja a keretbe. Az áldozat várja, mikor dobják testét előre s mikor zuhan nyakára a súlyos acél. De nem! A hóhér meggondolta magát. Odaint áldozatának, mintha ezt akarná mondani: „Ne izgulj ennyire! Még nem jött el az idő! Valami hiba van a szerkezet körül. Elszívhatsz egy-két cigarettát, ha jól megy akár háromat is...” (Jules Romains elnöki beszédéből a prágai Pen-kongresszuson.)

EGY EMBER A FALUBAN...

Irta: MORVAY GYULA

Mindjárt az állomás mellett mély pocsolya terült el. Bugás nád-szálak hajlongtak benne és iszalagos felületére hiába ragyogtak a csillagok: vaksi fény csapódott szikrázó szemükbe. A kanyarnál most tűnt el a vonat. Hat-hét batyus asszony, két-három vastagkabátú ember szállt le. Vásárról, piacról jöttek. A vasutas bevitte a vonatjelzőt, meggyújtotta a lámpát és várta a másik vonatot.

A vasut másik felén kaszált sarjú illatát lehetett érezni. Egészen ősz eleje volt: minden magábahúzódtott egy percre. Későbbben ebből lesz a fagyos merevség. Az utasok előresiettek, egy fiatalember azonban lassabban lépett sárga táskájával. Az utasokat nézte, hogy merre mennek, ő is ment utánuk. Mindjárt a patak mellett volt egy vendéglő. Talán holnapig itt alhatna, azután majd bemegy a faluba.

Be is lépett a kocsmába. Az ajtó fölé szegezett csikócsengő idegesen hánykolódott, a kilincs nehezen csukódott. Kétszer is be akarta csukni az ajtót, de nem lehetett. Idegen ember. A helybeli nem csukja be, úgy hagyja. Aki kijön a kocsmából, nem sokat törődik az ajtóval. A hosszú helyiségben pálinka és hagymaszag csapott feléje. Az ismert falusi söntések lécei mögül őszhajú kocsmáros jött eléje. Kék kötény, meggyfaszárú pipa, rezes orr, ezerszínű kocsmároshang.

— Jó estét.

— Jó estét így dél felé. Mert még nincs este. Errefelé 11-kor lesz este. Honnét jöm az úr és mivel szolgálhatok?

— Ide megyek a faluba. És reggelig szobát kérnék, meg vacsorát.

— Lehet. 15 meg 10 = 25 korona.

— Tessék, ki is fizetem.

— Hagyja, elhiszem.

Akkor mondta ezt a kocsmáros, mikor a fiatalember pénztárcájához nyúlt. Aki ilyen egyszerre helybenhagyja az árat és mindjárt ki is fizeti, annak lehet hinni.

— A kufert ide a sarokba, maga pedig menjen a szobába, itt a kulcs, mindjárt ott lesz a vacsora. Árért való lesz, úgy dukál.

— Jó éjszakát.

— No, még nem, mert vacsora után nézzen be a söntésbe: 11-ig elbeszélgetünk.

Mintha a törvény első rendelkezését hallotta volna. Ez volt a 11-ig való nem alvás. Vacsora után kiment táskájához: megnézte, megigazította és a kissé kiálló könyveket helyükre igazította. Tojásban, zsirban uszott fél kilóra való sült szalonna, ez volt a vacsora, meg két decibor. Felét se ette meg. Körülnézett. A rövid ágypiros takaróval volt leterítve, rajta 10-12 tálcakocsonya. „Hüvös a szoba, biztosan azért tartják itt”.

— De jól élnek maguk erre — ez volt az első szava a kocsmárhoz, aki végignézte őt.

— Mér élnénk jól? Zsiros volt a vacsora?

— Az. Meg az ág is tele van kocsonyás tálakkal.

— No, azokat majd leszedetem, de azért még szegényesen élünk. Maga mi járatban megy a faluba?

— Orvos vagyok, most jöttem ide.

— Csak így?

— Elég ez.

— Nono, majd elvállik. Elég is, meg nem is.

Egyik padon ült a kocsmáros, a másik padon ült a fiatalember. A kocsmáros két deci pálinkát tett maga elé, a fiatalember meg gyufaskatulyájával játszott. A kocsmáros kékre festett plafonján még mindig imbolygott a lámpa. Lomhán szórta a fényt és az árnyékot egyik sarokból a másikba. Csákányos, lapátos emberek mentek el az ablak alatt. Megint ásó, kapa, gereblye, tövetelő meg babilla. Csupa szerszám, csupa fegyver. A kocsmáros ráterült, rákönyökölt a rovátkos deszkaasztalra. Nem kínált és nem nyugtalankodott.

— Magának nem is hozok pálinkát, úgyse issza meg.

— Igaza van. Orvos nem ihat.

— No, ha nem vigyáz, majd fog. Elhiheti nekem. 45 éve vagyok erre. Átokvidék ez. Nézzen ki!

Széles ökle lomhán emelkedett fel és félkört intett kifelé, az őszi estébe. Az orvos csak fejét fordította a határ felé, de semmit se látott.

— No lássa. Az ott arra urasági föld, emerre közelebb falusi föld. Ezzel mindent megmondtam.

— ?

— Hát akkor elmondom, de röviden. Urasági föld, meg falusi föld, azt mondtam. De csak 800 hold falusi föld és 42 ezer urasági hold. Ott a faluban pontosan tudják, hogy kinek nem szabad megszületnie, mert akkor egy darabka földdel baj van: felborul a pontos számítás, érti?

— Egyke — mondta maga elé az orvos.

— Az. De milyen!

— Kegyetlen és gyilkos.

— Olyan. Nos, abba a faluba megy maga reggel. Nem is tudom, lesz-e dolga, célja? Nézze meg az ujságokat, ott lógnak a falon: a kutyá se olvassa őket. Nézze meg őket, no, menjen csak oda és akassza le az ujságtartót.

Az orvos felkelt és leakasztotta a légypiszoktól szürke ujságtartót és szétdőntötte az ujságokat. Régi és új számok voltak. Némelyik lap közül döglött légy herebódázott a mocskos padlóra.

— Pedig olvastak az emberek, de már beleuntak és nem hisznek. Más a betű és más a valóság. Most már beszélhetnek és írhatnak, felvilágosíthatnak és taníthatnak, vége van. Tökéletesen vége van.

— Azért jövök én, hogy tanítsak, egészséget hozzak.

— Téved. Vinni akar és vinni fog. Pénzt.

— Nono..

— Így van. Ha már segíteni akar, földet kellett volna hoznia. Érti? Más minden olcsó portéka erre, még az emberélet is, új, vagy öreg program, pártcédula, meg milliomos nagybácsi. Tökéletesen átokvidék ez. Nehéz szíki, ismeri?

— Nem.

— Szíki, amelyen és amelyben semmi sem terem. Esztendőig kell forgatni, ásni, rigolirozni, műtrágyázni és hiába. Az Istennek se terem. Nem és nem.

— Hát mit csinálnak vele?

— Csak egy segítség van, de több nincs. Az, hogy a földet ki kell ásni, minél mélyebben és új földet kell odahordani. Ez gyorsan és alaposan segít. Egy méter mélyen, két méter mélyen új föld kell. Ez igen. Vizenyős hantok, zsíros anyag, az igen. Abba vethet. Mintha sűrű vajat aratna: csurogni fog a kéve és a mag. Tudja mi az, mikor csurog a kéve?

— Városi fiu vagyok, nem ismerem ezeket a szavakat, ezt az életet.

— No, fekiüdjön le, reggel pedig menjem a faluba. Majd kijön maga ide, vagy majd ha elmegy, beszól hozzám. Ha egy évvel öregebbek leszünk.

Szó nélkül nyujtotta a kezét. Az orvos vékony tenyere ott zsugorodott a parasztkocsmáros lepedőnyi markában.

Nyirfa-sudár fickó vitte a faluba táskáját. Nézte, amint a legényke hajlékony dereka ritmusosan vert jobbra és balra. Katőnabakancs volt a lábán. Erős ikráira vonalas katonanadrág tapadt. Vékony cérnakabátját idegesen kapkodta a szél. „Szegény nép. No, majd meglátjuk.“

— Hová vigyem a csomagot?

— Ahol jó száraz, padlós két szobát lehet kapni.

— Olyan nincs a faluban. Csak a községháza padlós, meg a plébánia. Még a templom is köves és hideg.

— Hát csak vigye valahová, ahol van hely, majd kipadlóztatom a szobát.

— Akkor Derkáékhoz viszem.

Derkáék háza alacsony szerhás ház volt, belül két nagy gerendás szobával. Valamikor kocma volt ez a ház, az ucca felé még most is ott áll a rozsdás, bezárt pléh-ajtó. Nem volt kinek mérni, becsukták. A hordókat lassan káposztára, hagymára használták fel, a piszkoeszélű kontóskönyvekbe az iskolásgyeremek firkálták, de előbb behajtották azt a kis tartozást. Megmaradt a feketepadlós kocsmaterem, de lassan az is elrothadt, kidögték, most földesen nyirkosodott a terem. Ide jött az orvos lakni.

— Itt laknak Derkáék? Aggyon Isten!

— Igen, itt laknak, mi jóban jár?

— Én vagyok az új orvos, itt szeretnék lakni.

— Jó. Kétezer korona egy évre a két szoba. Egyik is ezer korona, a másik is ezer korona és előre kell kifizetni. Nem tudja az ember, hogy mi hogyan van, nem tudja az ember, hogy ki hogyan jár.

— Nincs annyi pénzem. De ha várnak... Ha egy kicsit megy a praxis.

— Mií? Paksis? Paksus?

— Praxis, forgalom, rendelés, betegek kezelése és azok fizetnek.

— Nem fizetnek.

— No, valamit csak fizetnek, hiszen dolgozni fogok és egészségüket adom vissza.

— Akkor földet kellett volna először hoznia.

A gerendás szobában kirakta könyveit. Néhány műszerét az ablakra, az öreg sublótra rakta, mindent eligazított, kiszellőztetett és várta a betegeket. Előbb még a kocma felé tartott, hogy egy heti élelmét elintézzze.

— Minden nap kap ebédet, meg vacsorát a doktor úr. Reggelit mi sem eszünk, nem adhatunk. Eszik velünk, jó? hat az ebéd, négy a vacsora.

Egy nap, két nap: egyedül járkált a fullasztó szobákban. Első hét, második hét, még nem jött vendég. Éjjel a padláson vad egérversenyt hallott. Második hét. Harmadik. Első hónap és még nem jött beteg.

Mégis bekopogtak hozzá.

Öreg paraszt volt.

— Legyen szives, jöjjön el hozzánk. Baj van. Szülés lesz.

— Az nem baj, annak csak örülhet. Az új élet nagy dolog!

— Nagy baj. No, siessen!

Az orvos összeszedte kis táskáját és elindult. Egyik görbe ucca, másik görbe ucca, síkátor, palánkok mellett, kórókerítések alatt, szalmaszemetes uccákon át vezetett oda az út. Égett a lámpa. A szalmaszákon, ponyván feküdt a beteg.

— Nocsak lelkem, semmi baj. Mindjárt.

— Jaj, doktor úr, mi lesz velem?

— Semmi baj. Fáj? No, mindjárt.

— Nem, nem fáj, de minek jön a világra?

Megállt az orvos. Mintha valamit kérdezni akart volna, mintha lábat akasztottak volna neki, elbotlott, most lendül a földes talaj felé, de mégis meg kell állni. Meg kell kapaszkodni a parasztvalóságba, rá kell támaszkodni a nyikorgó parasztszékre.

Sokáig beszélt, de hiába. Elmultak a fájások, de azért ott ült. Hiába volt a meggyőzés. Egyszerre széles sírás ömlött szét a parasztszobában.

— Doktor úr, mi már nehezen hiszünk valami jobban. Ha egy gyermek születik, a határban nem születik hozzá egy darab háromhold az őráságéból. Nekünk a gyermekhalál az élet, mert ha nyakunkra születnének, itt halnánk éhen. Ez is meg fog születni, de meg kell halnia.

— Ne tegyék...

— Megtesszük. Mi ezt már évtizedek óta tesszük.

— Fel fogom magukat jelenteni!

— Megteheti.

Lemondás és sírás volt a szobában. Hiába sütött a nap, hiába csatogott vígan a kertek alatt a tiloló és hiába villantak a fehér galambok a kék levegőben.

Ez volt az első eset.

Lassan jöttek a beteg emberek, asszonyok.

Első kérdésük ez volt az asszonyoknak:

— Maga is tud angyalt ölni?

Vad össze-visszaságban kezdődött minden. Megjelent az első bér az első munkáért és elindult egy életmenet. Ahány szülés volt: annyi fenyegetődzés, annyi siránkozás. Mintha mindig szájában érezte volna a parasztszobák fanyar ízét. „Nem értem, hogy miért nem örülnek ezek az emberek. A másvilágon akarnak örülni? Az a föld még nem minden.”

Minden ember lépése, minden asszony kendőkötése, lányok szoknyaderékszorítása pedig azt mondta, hogy az a minden, mert abból lesz az életerő, aminek örülhetnek, abból lesz a cél, az értelem. Szegénynyen? Ki szereti?

Amilyen egykedvűen és ijedten, könyörögve jelentették neki, ha valahol szülés készült, olyan egykedvűen jöttek el bejelenteni, hogy meghalt a kis angyalka. Mindegyiket megvizsgálta, de semmi jelt sem talált. „Pedig gyilkosok, mert élve jöttek a világra.”

Bacsokéknál volt legelőször, azt a kis gyermeket figyelte legjobban, de egyik nap azt is halottnak jelentették. Megvizsgálta: semmi jel. „Gyilkosok, mégis gyilkosok és én újra megvizsgálom!”

Újra megvizsgálta a halált, de az csak halálnak maradt. A község-házára ment.

Az udvar bogyói megpirosodtak. Az őszi dér már a levegőben bolyongott. A folyosó falán tompa susogással zizegtek az árverési, a házasságcédulák és a fakult hirdetmények. A tanácsteremben egy sereg ember. Nehézzillatú füst feszült felfelé. A fal mellett székre ült és várt. Előtte mentek el a parasztok. Ébredő törköly, a határ illatos tisztaságát jelentő jószág, istálló fojtott ereje kavargottak mellette. Zsongott a terem. Néha megnyílt az embertömeg. Ilyenkor látta, hogy a bíró az asztalnál tárgyal, biztos szóval szid és ráolvas. Éppen Bacsokné volt ott.

— Magát is beidéztetem a kisbíróval, Bacsokné. Nem szégyeli magát? Tudom, hogy a földet vágja a fejemhez, de hát emberséget is kell nézni. Ha már megszületik az a csöppség, hát had' kinlódjon, had' szenvedjen ezen a világon, de ne haljon meg. Érti? És ne az édesanyja ölje őt meg. Érti? Szégyelje magát, Bacsokné!

Kifújta magát a bíró. A teremben csend lett. Feleletet, sirást, káromkodást, emberi megindulást, vagy töredelmet vártak. Mind elmaradt. A csendesség ijesztett közöttük. A segédjegyző szüntelenül verte az írógépet. Akárcsak gépfegyver szólt volna, vagy kukoricát patogattak volna, úgy kattogtak a betűk.

Az orvos figyelte Bacsoknéra. De már sokáig várt, a segédjegyzőnek szólt:

— Kéremszépen, hol találom a jegyző urat?

— A határban kéremszépen. Ma vadászni ment, de mindjárt jön. Mi tetszik?

— Az új orvos vagyok. Bemutatkozom.

— Én vagyok a segédjegyző.

Még mindig a széken ült a segédjegyző. Rezes orra volt és mintha most is szédülne. Nagy nehezen aztán felállt, az egyik felé szólt valamit, majd az ajtó felé indult, de úgy, hogy állandóan a terem közepe felé volt fordulva. Nadrágja hátulsó felét egyik kezével összeszorította és farolva ment ki.

— Mi van vele? — kérdezte az orvos az egyik embert.

— Nem látja? Nem fordulhat háttal, lyukas a nadrágja. Elitta. Nadrágtartója sincs. Elitta. Madzagon lóg a bugyogó, de azért jó ember, csak minek iszik.

A segédjegyző kifarolt, éles kacagás kísérette. Az orvos még ottmaradt, várta a jegyzőt. És Bacsokné is ott volt. Előrement.

— Az új doktor vagyok, bíró úr.

Az emberek szorosabbra húzódtak a teremben. A bíró nem szívesen beszélt, látszott rajta, hogy minden feszül benne.

— Egyke van itt, orvos úr.

— Tudom, elég nagy baj ez.

— De ők azt mondják, hogyha rakásra születnének a gyerekek, éhenhalnának.

— Ez nem igaz.

— Nagyon nehéz kérdés ez, doktor ur, Ezek számítanak, egyszerűen szoroznak. Egy gyerek: egy darab föld is kellene. Egy kislány: ennyi és ennyi föld kellene. Aki egy gyereken túl születik, annak meg kell halnia, mint itt a Bacsokné kisgyermekének is.

— De hogyan hal meg az a gyerek? Mitől, hogy nem tudtam a halál okát?

— Az édesanyja tüvel fejbeszúrja az ő friss magzatját. Ez az igazság és ez itt a halálos recept.

Az orvos megvárta, míg az emberek elvonultak a tanácsteremből, akkor jött a jegyző.

Bemutatkozás, vizsgálódás egymás szemében, mozdulatában.

— Miért olyan levert, doktor ur?

— Szerencsétlenek itt az emberek, jegyző úr!

— Küzdjön ellene. Fiatal ember, legyen ereje.

Halkan sercentek a szivarok. Az ablak előtt némán hajladoztak a tujafák. Az egyik ablakon éles levegő áramlott be és vad kavargásba fogott a füstös levegővel. A tanácsteremben a kisbíró már meggyújtotta a lámpát. A szék élesen nyikorgott, mikor ráállt. A segédjegyző is bejött és tovább kattogatta a gépet. Az orvos készülődött.

— Minden jól, jegyző ur — búcsuzott az orvos a jegyzőtől.

— Isten vele. Minél gyakrabban nézzen be.

Meglódult a hidegben. Deres volt a föld. A kihült parasztházak falai ijedten meredeztek mellette. Jó volt sietni, vérkeringést fokozni. „Nem baj, mégis örülni fognak itt az emberek. Semmi az egész. Maguk az emberek rontották el dolgukat. Emberi módon helyre is lehet hozni. Most pedig megkezdem a munkát, mert érdemes.”

A padlós orvosi szobából elindult a harc. Fiatal erő lobogtatta, feszítette. Egymás után jöttek a betegek és gyógyítást adott az orvos. Ma reggel éppen Vidáné jött. Megvizsgálta.

— Meghült Vidáné, vigyázzon magára és ne hanyja a répát a hátlágú villával. Az asszonyi test, más, mint a férfié.

— Mi már csak a sorsban élünk.

Uccán, házakban beszélt az emberekkel, harc volt beszédében és meggyőzés, vezetés és irányítás, de a parasztok bólogattak és hunyorgattak, nem hittek neki. Rövid mondatokat köpködték eléje. Évtizedek óta élesítették ilyen rövidre ezeket a mondatokat, de éppen azért, minden elmondandó benne volt.

— Mondtuk magának is: föld kell.

— Mi már élünk, jogunk van élni, de aki nem született meg, joga van meghalni. Inkább maga is segítsen, doktor ur a népnek, hogy ne legyen annyi gyerek!

Hiába beszélt az orvos, a konok mondatok útját állták. „Cinkosok” mondta magának, de „mégsem segíték nekik embert ölni”. De mintha előre tudták volna mondatát és gondolatát, már felelték is az emberek:

— Miért orvos maga doktor úr, ha nem segít a mi betegségünkön?

Az ucca levegőjén át, parasztokon keresztül szűrődött a mondat és elszállt a szikes földek felé.

Szobájában a csillagok, mintha megnagyobbodtak volna, mintha mindegyik egy-egy gyermekfej lett volna. Bacsokné magzatja volt közöttük a legnagyobb, legfehérebben világító. És egészen messze, az ég hajlásánál az a vérvörös fejű csillag, mintha a tú nyomán kiserkent egy csepp vért csillogtatta volna.

Lassan megjöttek a betegek, volt munka. Alkik sokáig ottmaradtak, akik nem tolaodtak és nem siettek, azok voltak az egykések. Ezt már tudta és örült is ennek, legalább mindig egyszerre, egy csoportban taníthatja őket, hogy bűn megölni a gyermeket.

— No, jöjjenek be Vidáné, meg a többiek.

Az asszonyok bementek az orvos szobájába, amely most már fehér volt. A szekrények fehérre voltak festve, minden csupa üveg, átlátszó

tisztaság. Ezer és ezer skatulya: egy-egy dózis a halál ellen, kötszerek, karbolszag, éterszag és jóillatú olajok.

— Segitsen, doktor úr — kezdte Vidáné. Maga orvos, magának segitenie kell.

— Ha nem segít, megyünk a bábaasszonyhoz, vagy más valakihez — vágta rá Kerekesné.

— Bacsokné is itt van? — kérdezte az orvos.

— Itt vagyok, doktor úr.

— No nézzék. Itt ez az asszony. Nagy bűnös: gyereket ölt. Mire való ez a gyilkolás?

— Semmit se bizonyítottak rám — mondta Bacsokné.

— És a bíró?...

— Mendemonda — vágta rá bátran az asszony.

— Nem értem magukat...

— Mi meg a doktor urat.. Vagy ne éljünk urunkkal? Háát adjon orvosságot, hogy attól ne legyen gyerek! Segítsen rajtunk! Ha nem segít, magunknak kell segiteni, ez biztos.

— Gyereket ölni? Azt nem segíték! Soha!

Az asszonyok nem zugolódtak. Egyet-kettőt fordultak és kimentek a várószobába. Várták, míg rájuk kerül a sor. Vidáné maradt bent, azt vizsgálta az orvos.

— Nem mondtam magának eleget négyyszemközt: inkább hatot szüljön, mint egyet elcsináljon. Halálos baja lehet... Föld, föld....! És az élet kutya? Ha az egész uradalom a maguké lenne, akkor is földet akarnának, ugy-e.

— Nem.

— Akkor nem értem magukat.

— Nem érti meg, hogy két hold földünk van már 90 év óta? Megérthetné, doktor úr. Kilencven év óta annak úgy kellett maradnia és úgy is fog maradni, mert másképpen éhenhalunk.

— Megvizsgáltam magát: semmi baja sincs. Babája lesz, de az nem baj..

— Pedig baj — mondta az asszony és kendőjét szedte.

Az orvos kiment a várószobába és kihirdette:

— Kik azok, kik még más betegséggel vannak itt? Azok jöjjenek be! Akik lehetetlent akarnak tőlem, azok hazamehetnek.

Minden asszony hazament.

Tél lett, majd tavasz és megint ősz, tél és nyár. A rideg uccákon mintha előmlött volna a sivárság: alig szaladt rajta gyerek. Amikor a falu szélén sétált, az emberek éppen az őszi szántást végezték. Mindjárt a falu alatt egy nagy lapos gyümölcsfákkal volt beültetve. Piros és sárga gyümölcsök illatoztak: a föld, a virágpor, az eső és a napsugár fogamzásának és tenhességének gyümölcsei. Az orvos rászólt a közelben szántó és kapáló emberekre:

— Emberek! Látják ott a gyerekeket? Most jönnek ide játszani. Várjanak itt velünk!

A gyümölcsös alá jöttek a gyerekek, éppen az óvodások voltak. Rossznadrágos, szurtosarcú kisgyerekek, de vigak, életerősek. A fák alatt szétrebbentek és piros ajkukkal, kék szemükkel a gyümölcsökkel és az éggel voltak egyenlők.

— Nézzék.... — mondta az orvos az embereknek — nem szép? Nem ezeké és nem a maguké a jövő? Milyen szurtosak, milyen hasadt

a nadrágjuk, de könyv és szerszám, erő és élet lesz kezükben. Így már érdemes élni. Ezekért érdemes élni. Nemcsak „én“, nemcsak a „magam“. Emberek vagyunk, a jövőt is el kell rendeznünk. Még az állat is rendezi. Szaporodik, vagyis él.

— Ezek örüljenek — mondta az egyik ember, kezében ostorát forgatva, de több nem születhet. Ez is törvény.

Azzal otthagya az orvost és a piros gyerekeket, akik tovább játszottak. Mintha színes karikák, kék pántlikák, tarka virágfürtök kavartak volna a terméstadó mezőn.

Elmaradtak az orvos betegek. Ujra üresek voltak a szobák. Az emberek továbbra is betegeskedtek, de nem mentek el az orvoshoz, aki „nem segített“.

Az orvos egyedül maradt emberségével, mert nem akart gyermeket ölni.

Az emberek haragudtak az emberre, aki nem lett cinkosuk.

Megrettent az orvos. „Csak ebből lehet itt megélni?“ „Csak ennyit jelentene itt, ebben az eldugott faluban a gyógyítás?“

Elment a jegyzőhöz.

— Hagyja doktor ur. Tíz-husz értelmiségi ember itt nem segíthet, ez nagy, társadalmi dolog.

Elment a paphoz:

— Magam is régóta küzdök ez ellen, de hiába. Ezeknek nem lehet beszélni.

A tanítók következtek.

— Igen, mi mindent megteszünk, nevelünk, de nem megy. Konok nép ez.

Még jobban elmaradtak az orvos betegek.

Egy hét, két hét, fél esztendő: nem jött beteg. „Segítek rajtuk, ahogyan lehet... nekem is élni kell! De bűnös dolgot nem csinállok, de nem is segíthetek. Gyenge vagyok, kevés az erőm. Ez a pontos, reális diagnózis.“

Egyre sűrűbben kellett bemennie a járásbírószágra egyke-tárgyalásokra. Mindig az volt az anyag: egy gyerek élt, a következőknek meg kellett halniuk.

A bíróság épületében csizmás emberek kopogtak. Fa-üggyel, tilos legeltetéssel, vadorzással, gyereköléssel, váltócsalással és tyúk-agyonveréssel. Az egyik kopott festésű ajtót nyitotta ki. Eppen állt a tárgyalás.

— Bocsanat. X. Y. doktor vagyok, tárgyalásra idéztek.

— Kérem, üljön le — mondta neki a bíró. — Rögtön vége ennek a tárgyalásnak.

— No, folytatjuk kérem — beszélt tovább a bíró a felekhez.

Az egyik asszony sirt, a másik asszony összeszorította fogát, egy suhanc pedig nyugtalanul nézegetett a feszületre, az ajtóra, az ügyvédekre és a padlóra.

— Befejezzük — mondta hangosan a bíró. — Ez nem tyúklopás, ez ölés, ez kegyetlenkedés, ez a legnagyobbfokú állatkinzás.

Az orvos csak hallgatta, hogy miről van szó.

A bíró röviden be is fejezte:

— 26 éves, ugy-e? Nincs magában egy kis emberség? Volt szíve

eltörni az élő tyuk lábát, mikor átrepült magukhoz? Ez nem volt elég, még élve a kerítéshez is verte?

Majdnem sirtak az emberek.

Az orvos maga elé képzelte: „Átrepült a tyuk, megfogta és eltörte a lábát“. Hiába sirt az az öreg asszony, még a kerítéshez is verte a félig elpusztult állatot. Mi ez? De nem csinálnak ilyen gyilkosságot a gyermekkel is? Kap két hónapot.

A tárgyalásnak vége lett. Két hónap helyett háromat kapott, feltételesen.

Rövid szellőztetés és kezdődött a második tárgyalás.

— Igen, most a maga faluja jön sorra — mondta a bíró. — Kérem, csupa egyke, csupa súlyos eset. Életölés, csecsemőgyilkolás — rettetes.

— Negyedik éve vagyok ott, de nekem se hisz a nép, mert nem segíték nekik.

— Jőjjenek be a felek! — szólt a bíró.

— Vidané! Vádolja magát a törvény, hogy megölte gyermekét, de ezt a segítőtársát is vádolja, ezt a javasasszonyt.

— Itéljenek el. Nem mondom, hogy nem tettem, de nem tehettem másképpen. Nyomorogjon az én fiam? Inkább haljon meg! Legyen koldús? Inkább ne is jőjjön a világra! Éhezzen és gyilkoljon, mert nincstelen, inkább feküdjön a föld alatt!

— Doktor ur, megölte ez az asszony ujszülött gyermekét?

Az orvos előtt elvonult a négy esztendő, elvonultak az emberek, a 800 holdas határ, sorsok és halálok. Mit feleljen? Kit védjen?

— Igen, megölte gyermekét! Egyetlen tűszúrással.

Fél évre ítélték az asszonyt, aki rá sem nézett az előszobában. Gögösen, emelt fővel, hanyag kendőrándítással ment el mellette.

Aldozat volt.

Otthon újra a régi volt minden. Új májfák nőttek, új virágok bajtottak, de a kisgyermek nem szaporodtak olyan gyorsan, azok 10-15 évet vártak.

Tehetetlenül állt szerszámos szekrénye előtt.

Messze most keltek fel a csillagok, most is szénaitat szállt a levegőben, ő meg a földről, ezer ember más sorsáról gondolkozott. Hiába. Az a bajuk, a föld. Elmennek a határszélig, meg vissza, azon túl az már nem az övéké. Vagy el kellene ezeket innét telepíteni, ez így a halál-völgy. Öngyilkosság nagyban.

Sokszor kiment a faluszélre, ahol a gyermekek játszottak. Megint ott voltak, megint színes kavarodást jelentettek a meleg őszi időben. Távolabb hajlotthátú parasztok szoritották az ekeszarvát, a természet pedig csillogtatta a nyári és a tavaszi fogamzás bőséges gyümölcsét.

Ebben a bőségben, ebben a gyermeknemkivánásban, ebben az élet-sóvárgásban érkezett egy ember a faluba.

LAPSZEMLE:

„Szívből jövő köszönetemet fejezem ki barátaimnak, akik kicsiny ölebem hirtelen kimulása alkalmából részvétükkel felkerestek. Lénye éppen olyan előkelő volt, mint megjelenése. 1930 július 31-én született és 1938 május 10-én halt meg. Sajnálom, hogy nincsen módomban minden velem együttérző ismerősömnök személyesen megköszönni részvétét“. (Apróhirdetés a londoni Times-ben.)

ALUDJ, BOLOND! . . .

Irta: BÁRD OSZKÁR

*Aludj, bolond! Pihentesd fáradt tested,
az új rimekből csak új kín szület;
hát nem érzed, hogy milyen nevetséges
az ilyen meddön égő érzület?
Nem érzed, milyen siralmas számárság
i t t lenni ilyen lázas, önfeledt?
nem érzed, milyen ostobaság Galgón
virrasztani bolond rimek felett?!*

*A fiókok mind tele kézirattal,
örült iramban fogy a papírod
s a felgyült halmot — úgy unod?, vagy úgy fáj? —
nem olvasni, még látni sem bírod,
s tán meghalsz úgy, hogy nem is emlékszel már
mindarra, ami kiszivta erőd
és szégyenkezve, üres szívvél s kézzel
állasz majd ott a Végtelen előtt.*

*Tudom, szép volt a vágyak karneválja
s az álmodás is gyönyörű, noha
épp ők, az álmok, állottak utadba
s lélekzetet sem vehettél soha;
tudom, balzsam és menekülés is volt
a zene és a dráma és a vers,
de nézz körül: te tönkre mentél értük
s az élet mégis sötét, durva, nyers!*

*Legyen elég az elvonatkozásból
és láss ki már a lezárt ablakon
az emberekre, akik körülötted
lézengenek ósállatin, vakon,
érezd meg végre, sok-sok ezer könyved
be szomorún, be idegen-sután
bámul a lomhán elvonuló, trágyás
bivalytömeg s dísznócsorda után.*

*A „kultura“, amit „magaddal hoztál“
— mint orvost is, csábított volt a tett —,
nem érzed, mily kilátástalan, balga,
be talajtalan s be erőltetett?
Nem érzed, milyen harsány antitézis
a sorsod és a világod között,
Galgón gyötrődni órákig, egy vershez
mely forma méltóbb: szabad, vagy kötött?*

Lásd meg magad, amint az éjszakáid
mind kurtábbak s a halom egyre nő
s bár tested, lelked rámegegy, olyan mindegy,
gyatra lesz versed, avagy kitiünő;
kint majdnem mindegy, dilettáns nyöszörgést
teremtettél, vagy tökélyt, remeket,
s bent? Hajnalban folytasd a himlőoltást
Dealu-Marén, Isten háta megett.

Lásd meg magad, amint egy készülődő
vers hangulata kinez, fojtogat
s rossz szekéren, tizenhárom községben
ellenőrzöd a korcsmát s boltokat,
vagy házról házra jársz járványt kutatva
s szülés-műtét után, ahol a póz
elkukullog, még reszkető ujjad újabb
Roger Martin du Gard-könyvben lapoz.

Lásd meg magad, két úrnak rabszolgáját,
kit két ura magához odaint
s fel kell ugornod, abbahagyva versed,
mert szenvedő beteg vár odakint;
egyik kezed szakirodalmat böngész,
másikban verssel telt folyóirat
s a fátum szánón s kaján gonoszsággal
hol kiröhög, hol pedig megsírat.

Lásd meg magad s ébredj a kábulatból,
mely önmagadból kifoszt s kitaszít
és álmaid romjai alól merjed
kiásni arcod, azt az igazit,
mit torz krix-krax-szal összevissza karcolt
s nevetségessé próbált tenni, sőt
tett is a hamvas, naiv elképzelések
csodáit tépő sok parányi csőd.

Aludj, bolond! Pihentesd fáradt tested!
Legendát véltél teremtni, holott
a szövevényes kínok között már-már
a nevetségés partját súrolod!
Aludj, bolond! Hisz siralmas számárság
itt lenni ilyen lázas, önfeledt
és virrasztani sajjón és hávalgón
— ezerkilencszázharmincnyolcban, Galgón —
hortyogó világ s halk rímek felett.

AZ IDŐSZERŰTLEN JOGTUDOMÁNY

Írta: SZABÓ IMRE

A tudományoknak is megvan a maguk élettörténete; válságokon esnek át, viharokba kerülnek, melyek felépítésüket, hitelüket, társadalmi igazolásukat megtépázzák, — vagy erős fénysugár esik rájuk és az érlelődés középpontjába ugranak: gyakran úgy tűnik, ők uralják az egész életet. Hányatottságukat egészen sajátos szabályok igazgatják; olykor az a látszat, mintha elszakadnának a társadalmat mozgató erőktől és belső „élan vital“-juk alakítaná ki sorsukat. Hatalmuk óriási, — századokat jellemeznek és a maguk képére formálnak időszakokat. Nem nevezik-e a természettudomány századának a XIX. századot és nem uralta-e a jog a mult század utolsó és századunk első éveit?

Az ember lassan lett úr élete és társadalma felett. Hosszú, hosszú ideig a hatalmas erők árnyékában élt, meghúzódva az értelmetlen csapások közötti csendes intervallumokban. Lelopni egy keveset az isteni hatalomból: ez volt az örök álom. Nem igazgatjuk mi az életet, — mondották ősünk, — csak a mindenségben meglévő bölcs értelmet és rendet segítjük megvalósuláshoz; nem agyalunk ki új szabályokat, csak a természetnek istenadta törvényeit támogatjuk, a természetjogot, mely szent és örök. De nem lehet-e különböző értelmet adni ennek a köröttünk élő természetjognak? A kísérletezések során, amikor az ember még mindig csak az adott világrend szolgája igyekezett maradni, egyre távolabb került régi útjától s csakhamar vérszemet kapott. Fölfedezte önmaga hatalmát, mellyel a társadalom köré maga szabhatta meg az abroncsot, az együttélés külső szabályrendszerét. Micsoda út a vezetettségből az önirányítás birodalmába! Társadalmi rendek változása bábáskodott a felismerés ilyen haladásánál az emberiség pubertásának e nehéz korszakában. S belecsöppentünk az új életformába, ahol az emberek egymásközti kapcsolataikat és az állammal szembeni relációikat írott, magukhozta szabályokkal rendezik, melynek egészét jogrendnek mondják. Az adott helyzethez most már nem kellett más, mint kielemezni belőle az irányító elveket, elabsztrahálni a szabályokat, megtanulni a technikát és mindebből tanulságot szerezni a jövőre nézve. Így teremtdőött meg a jogtudományok összessége.

Mert a jogtudományoknak sora van. Elsőnek talán a jurisprudentiát tennők, a tételes, törvényekbe fűzött jog leírását, alkalmazásához szükséges magyarázatok összességét, egyszóval az úgynevezett jogászatot. Az egyes adott jogrendszert a maga időrendi sorozatában a jogtörténet rögzítette le, ahogy az összehasonlító jogtudomány szembeállította a jogrendeket és tanulságokat kísérelt meg levonni a különbségekből. És már itt a jogtudományok koronája: az általános értelemben vett jogbölcsélet. Ahogy a filozófia legszűkebb értelmezésében a gondolkodás kategóriáit és szabályait kutatja, úgy a jogbölcsélet ilyen szűkebbül értelmezése a jog egyes normáinak tartalmát, összefüggéseinek menetrendszerét. Mi a jog, a jogalany, a jogi norma, a cselekedet, a büntetés — ilyenek az alapvető kérdések. Ám a jogbölcséletnek nem mindenütt ilyen szigorú a határa; éppúgy ahogy a filozófiát is tartják olykor a tudományok tudományának, az egész ismeretanyagunkat csokorba kötő elméletnek, a jogbölcséletet is fel lehet fogni a jogtudományok egységeként, — egyszerűen ezt érthetjük jogtudomány alatt. Ebből a még primitív feladat-zürzavarban élő tudományból szakadt le azután a

jogszociológia, mint legkésőbbi gyermek, de legjobban beérlett gyümölcs.

Emlékezzünk vissza a századforduló idejének magyar jogtudományára és jogtudósaira. A magyar társadalmon angolkóros gyermekhez hasonlóan hatalmas fej nőtt ki: Budapest, a „dunaparti Amerika“. Ez a város előreszaladt a fejlődésben, a polgári társadalmat nevelte ki magából és a jogtudósok gyönyörű törvénykönyvekkel szabályozták az élet partjait. Európának talán legmodernebb törvénykönyvei alakultak itt ki, a tudomány minden felismerését beépítették a jogrendbe. Az egyetemen *Pikler Gyula* és társai majd hogy a jog mindenhatóságát nem tanították; hirdették, hogy a belátás, az észszerű társadalomvezetés fogalmazza a paragrafusokat és így közvetve a jogalkotók tudása, a jogtudomány formálja a társadalmat egyre ideálisabbá. Racionális felfogás uralkodott a jog és társadalom viszonyát illetően, de az egyes jogterületeken belül is. A büntetőjogban például, mely az egyén és társadalom kapcsolatait a legközvetlenebbül érinti, a szociológiai iskola hívei kerültek előtérbe, akik a büntettnak külső, társadalmi indítékot tulajdonítottak. Boldog kor, amely az ész, az értelem józan belátására hitte felépíteni a társadalmat; boldog jogászok, akik azt remélték, hogy a fejlődés a megkezdett tiszta uton haladhat tovább.

Mert a jogtudománynak ez a fejlődési vonala. A megkötő jogszabályok úgy nyernek igaz szerepet, ha az objektív értelem, a társadalmi belátás alkotja őket és ez a racionalizmus találkozik az emberben élő értelmi felismeréssel a jog szükségességét illetően.

A törést — mint minden egyébben — a világháború okozta. Ekkor, illetve ezután kezdett a jogtudomány szerepébe a társadalmi élet és egyéni beállítottság ezernyi más sajátága beleszólni. A jogtudomány és társadalom viszonya eddig általában ez volt: az élet, — és a jogi élet — sok-sok variánsából a jogtudósok előremutató irányzatot, terveket és feladatokat tűztek és tűzhettek ki, melyek mind a társadalmi életet igazgató jogrend tökéletesítését szolgálhatták. A társadalom rendje fejlődésben volt, az értelemmel kikövetkeztetett általános emberi hasznosság felé irányíthatták a jogalkotást is; a mennél modernebb, az összesség érdekeit szolgáló törvénykönyvek a jogtudomány haladásának is vívmányai és ez a körülmény megint csak fejlesztően hatott magára a jogtudományra.

Az ideális jognak — és itt találkozunk a politikával — az lenne a szerepe, hogy a társadalom és az egyén hajlamait, szükségleteit felismerje és egyre inkább megvalósuláshoz segítse. A jogtudományban ilyen módon benne volt a tudományosság legszélesebb értelmezése — és benne kellene ma is, hogy legyen. E tudomány szabad kifejlésének és eredményrejutásának végeredményben két feltétele van: az, hogy a társadalmi élet módot adjon a felismerések realizálásához és hogy az emberekben erősen éljen a jog helyességének tudata — társadalmi háttérrel szolgáltatva így a jogtudományok vívmányainak a társadalomba való horgonyzásához.

A háború megbontotta a társadalom viszonylagos egyensúlyát, meg az embereknek intézményekbe vetette hitét. Alig kezdte meg a jog a maga pályafutását, alig rakhatott le vékony alapot az egyesekbe, — fejlődésébe máris hatalmas erők szóltak bele. A zűrzavar, gazdasági fejetlenség, politikai ingás erélyes és gyors rendszabályokat követelt. A válság nehéz éveiben a tudományosság tiszta szempontjait sutba kényszerültek hajtani. Szükségrendeletek, törvényfoltozások törték derékba a vonalat, nemzetközi új konstellációk — s a belső társa-

dalmi felszabadulás, kötelekek megoldásának folyamata megszakadt. És az emberek, akik addig a jogban is a tökéletes megformálódás, kialakulás felé vezető szebb ambíciót, folytonosságot és észszerűséget látták, a nyers anyaggal való becsületes küzdelmet, — hitüket veszítették a kapcsolódás láttán. A törvény szemükben a hatalom kapriciózus fegyverévé süllyedt. A nagy hangszekrény, az emberek, polgárok sokasága megszűnt rezonálni a törvényhozás hangjaira, — a legnagyobb biztosítéka a jognak: az emberek igenlésébe akadás megingott s a paragrafusban már igen kevés része van az általános opinio necessitatis-nak, vagy a consensus omnium-nak. Hogy a társadalmi hitelesítésnek e megvonása a törvényhozást még inkább zavarossá, ötletszerűvé és olykor önkényessé tette, az természetes. Az egymásra ható erőknek e fatális összjátékából hatalmas bizonytalanság született, mely képes megingatni a főlénk hajló élet egyik pillérét.

Amikor néhány évvel ezelőtt egyik nagy politikai pártunktól megkérdezték, hogy programjából hova tűntek az elvek, melyeket immár történeti messzeségbe öregedő mult századi vezére és megalapítója hirdetett, a válasz az volt, hogy ilyen nehéz időkben ne beszéljünk erről, a kérdés megbolygatása nem időszerű. Ma tényleg olyan nehéz időket élünk, amikor az elméleteket nem jó megpendíteni; a kormányos alig nézheti a kitűzött eredeti útírányt, minden igyekezete arra irányul, hogy a nagy hullámverésből kikerüljön. Így cselekszenek a jog megvalósítói is és a jogtudomány manapság tudósaival együtt fölöttébb időszerűtlen. Törődhetnek-e azzal ma, hogy a magánjog elvei: a szabad szerződési lehetőség, vagy az in favorem libertatis — a kétes esetekben egyéni szabadság javára történő magyarázat — érvényre jussanak? A mai társadalmi életet nem érinti a jogtudomány magyarázata az egyén szabadságát illetően, ahogy távol áll a mai élettől az a kérdés is, hogy a bűnözésnek mi lehet az oka és milyen büntetőpolitika tudja leginkább megszüntetni a bűntetteket. Az állam, mint a társadalomnak területi egységekre darabolódott kerete nem akar egyebet, csak védekezni, bármilyen módon, tekintet nélkül arra, hogy az elvek mit szólnak ehhez; sőt még arra sincs ideje vagy szüksége, hogy tudományos igazolást és magyarázatot keressen a már megtett lépéseihez. Ahol még megmaradt a jogtudósok vékony serege azoknak vizsgálódásai akadémiikus távolságokba emelkednek az élet fölé, az akadémiusság legszomorúbb jelével: az időszerűtlenséggel homlokukon. Egyetemünkön a nemzetközi jog kiváló tanára büszkén és boldogan magyarázta a nemzetközi intézmények szigorú szankcióit mely a népek közötti békét és az életnek nemzetek közötti megszervezését van hivatva biztosítani; ezekből vizsgáztatott bennünket a leginkább. Mi annakidején örültünk annak, amikor egyik nemzetközi bonyadalom beálltakor a szankciók vizsgáztatásával felhagyott; csak most, visszatekintve látjuk a tragikus élményt, melyet számára a nemzetközi biztosítékok csődje jelentett s amely után szégyenkezve felhagyott e kérdés vizsgáztatásával. Így kell élettől távoli elmélkedésekbe szorulnia a jogtudománynak.

A jogtudósok számára, amennyiben még aránylag hasznos munkát akarnak végezni, nem marad más, mint a jogászat; ehhez annál is inkább menekülnek, mert így kivonják magukat a jogban is meglévő világháború harcból. Nagyrésztben a háború utáni idők eredménye, hogy az ügyvezett jogtudósok működésüket pusztán törvényt magyarázatokon való kérődzésre szűkítették s így ahelyett, hogy szellemükkel tiltakoznának a félreállításuk ellen, maguk is elősegítik jelentőségük csökkentését. Szomorú jelensége volt az élet folyamatosságától való eltávolodás-

nak, amikor néhány év előtt egyik európai államban éles politikai változás következett be és a jogtudósok rövidesen beletalálták magukat az új rendbe: az eléjük adott törvények mechanikus magyarázatán rágódtak és rágódnak tovább, mintha mi sem történt volna. Így találkozik a társadalmi helyzet, az emberek ideges bizonytalansága, a jogtudomány elabsztrahálódása és a jogtudósok mechanikus munkássága, hogy időszzerűtlenné tegyenek egy tudományt, melynek pedig a közösség számára ma mérhetetlen a jelentősége.

A jogtudomány félretolása és a tudósok félreállítása annál szomorúbb, mert ez a mai kor kiválóan alkalmas elméleti és gyakorlati tanulmányok tételére. A társadalmi formák és adottságok sohse változtak olyan gyorsan, az embereknek, a népnek sohse volt olyan döntő szerepe, mint manapság. A kisebbségek helyzete sok variánsban tűnik elénk. A nemzetközi jog ereje vagy hiányossága most látszik meg igazán. Az élet pulzálása meggyorsult és a jelenségek összefüggése sűrű egymásutánban mutatkozik meg. *Kelsen* volt az utolsó, aki elméleti egységbe próbálta hozni a jog különböző szektorait, de rendszeréről ma már alig vitatkoznak. Csend honol a jogtudomány mezein, a kor rányomta a pecsétet: nem aktuális — és egyelőre félretette.

Vigasztaló-e, hogy nemcsak a jogtudomány járt így? Így járt a tudományok jórésze, elsősorban azok, melyek a mindennapi életet és a társadalmi szervezet kérdéseit érintik. A mai idők számára ezek a tudományok, ha nem is veszélyesek, de szükségtelenek. A jogtudománynak — ha nem is veszélyesek, de szükségtelenek. A jogtudománynak — ha kell, szembeszállva a kor antiracionális áramlataival, — mentenie kellene most is az értékeket, hirdetnie a jogrend folytonosságát és keresnie az utakat. Ám e tudomány képviselői nem tudták kivonni magukat az események hatása alól; labdáit a történéseknek, passzív szereplői, de nem formálói. Nincs mit tenni: reméljük és várjuk a nyugodtabb pillanatokot, melyek ismét időszzerűvé teszik a jogtudományt, meglátják társadalmi szerepét és azzal előhúzzák és reális munkakörre szorítják a jogtudósokat is.

A PATAK-UTJÁN, A PIAC-SORON...

írta: KÖVES MIKLÓS

Egyszerű, ismert kép:

Egy kis folyó kigyózik lustán széles völgyében. Egy ut kanyarog a dombok között. A dombokon sárga, zöld és kenyérbarna buzakockák, fekete szántások. Messzi, a völgy széles torkolatán túl — a pára színű síkság.

Emitt, a domb megett, torony hegye csillog. Amott a domb felett torony fala fehérlik. És messzibb, a szürkébe vesző hegyek alatt: dombok, tornyok. Ha bevárod a déli órát, majd mindenünnen megcsendülnek, csengnek és kongnak harangjaik.

De most csend van. Egyszerű, álmos, nappali csend. A vetés közül az utra igyekvő kapásasszony szótlanul libben át az árkon, leteszi terhét, megoldja sárga kendőjét és megpihen. A szomszédos buzatáblából fecsképar röppen fel, elsuhan fejed felett és formás ívben eltűnik a határut megett. Igen: — észre se vennéd —: ezen a helyen keskeny, rücskös mezei út szögel egyenes derékszögben, a nagy ut árkába. A fahor-

dó fuvarosnak, aki ezen a dülőúton érkezik, le kell szállania, szekere farát hátával kell támogatnia, hogy baj nélkül jusson át a zökkenős útszegleten. Magányos tanyákhoz és majorokhoz visznek ilyen elhagyott útvájakat. Nem hinnéd, hogy ez itt: örök idők óta egy közeli hegykatlanba vezet át, amelyben ugyancsak ősi idők óta, emberlakta házak százai állnak a csillogó hegyi torony tövében: egy nagy, élettől zajló falu. A városi ember, aki egyszer egy nyári hónapot itt töltött, leginkább erre a ravasz útszegletre és dülőútra emlékezik vissza, amely amellett, hogy kőkemény ráncaival kirázza belőle az egész ut minden élvezetét és fáradsalmát, ilyen meglepően „felülmulja a várakozást”. Aztán — ha ráért megállni e helyen, hogy valakit megkérdezzen, — feltűnhetett neki a közelben egy lakatlan fűves telek, e puszta telken egy lakatlan házikó, amelyet a vidék lakói minden látható ok nélkül „lovas malom”-nak neveznek. Fontos útjelző állomás ebben a járásban, talán az egész megyében.

A dülőút, — a sárvájat — innen gyalog, szekéren vagy autón egyformán negyedórai a dombhát végéig, ahonnan a katlanba, a faluba kanyarodik le. Itt egyszerre az egész falu fenéig, temploma talpig láthatóvá válik és itt áll egy kifakult faoszlopon a falu öreg címtáblája, szinte olvashatatlanul: A. ország, B. megye, C. járás, D. község... A címtábla egykori festését itt is ott is átette a pléhe rozsdája és a falut — a falut magát nem látod másmilyennek, mint a tábláját. Öregnek látod és szegénynek. Olyannak, mint a szülőfaludat, mint minden falut. Régi, ismert kép: kusza házsorok között bokáig porban esetlen emberek lábalnak. Egy hosszú főút, amely mindkét végén a mezőre nyulik ki, egy pár kisebb ut-ág, amelyek a hegyekre, a temetőbe, vagyis szintén a mezőkre futnak ki, egy ősi urasági kastély, parkkal a falu közepén és még egy régi uri ház ugyanott, nagy kerttel és egy harmadik uri ház, amit talán egy fiatalabb uraság építtetett magának ujonnan és megrakott szekerek és üres szekerek és lompos, fáradtképű parasztok és elnyűtten cammogó asszonyok... Városi emberünk, hazatérve innen egy hónap múlva már összeveteszi a szülőfalujával, amely innen másfél napi vonatjárásnyra fekszik, valahol az Alsó-Marosnál vagy a hegyeken túl, a csiki fennsíkron. Aztán egyszer véletlenül megtudja, hogy a B. megyei D. község, ahol egyszer oly kellemes heteket töltött, egyben szülőhelye egy nagy történelmi személynek a tizenhatodik századból, egy híres királyi kapitánynak, aki magyar és román lázadó jobbagysereget vezetett úra és országa ellen. Felüt egy lexikont és a D. betű alatt, valahol, a Dálnokok (lásd Lantosok) és Damjanics között felfedezi D. községet és valóban: „D. község B. megyében, D. parasztvezér szülőhelye.” Csodálkoznia kell: a parasztvezér emlékének semmi nyomát nem észlelte D.-ben. Legfennebb az tűnt fel neki, hogy sok öreg embert látott ott, ugyyszólván csupa öreg parasztot, akiket szigorú, szintén arcukról, ódon és szőrös külsejükről, talán az egykori lázadó vezér embereinek nézhetett volna... Aztán arra is visszaemlékezik, hogy a templom oldalában egy lebontott fal-kerítés téglái állottak ott rakásokban, amelyet egykor nyilván a pápista labancoktól félve emeltek fatornyos templomuk köré a D.-i unitáriusok és amelynek téglájából a késői utódok új téglatornyot fognak majd emelni a repedező fatorony helyébe. E történelmi reflexiók nyomán emberünknek egy felíratra kell gondolnia, amely D.-ben egy kocsmaház oldalán olvasható és amely így kezdődik:

„Felejtük a multat...”

Aztán talán még eszébe jut egy kis zsákucca, az egyetlen, amely

nem vezet ki a mezőre: Gatyaszár uccának hívják, formai hasonlóság alapján. És talán még egy kis köz, amely a két urasági kert között visz el és ezért „Kutyaszorító”-nak mondják és végül talán egy lisztes bolt, amelyben egy gazdag paraszt fiatal, kacér felesége lisztet árul....

Ai dombhát szélén, ahol most állunk, a vén névtábla azóta is öregebb lett pár rozsdafolttal, már igazán szinte olvashatatlanra repedezett. Innen, mint egy csésze víznek, egészen mélyére látunk ennek a házfedelekkel teleszórt hegyüstnek és látjuk temploma mészfehér alján a szürke föld-foltot, suta fekete fatornyán, ennek égfelé tartott fekete ujján az unitárius fénygombot. Az egésznek közepén az urasági kertek széles zöldje terpeszkedik, a házakat félrenyomva, mint terített asztalra csapott kalap. A komor sötétfejú házak körülöttük, azt mondanók: mint éhes kutyák a tilos koncra, acsarkodnak rájuk mérges ablak-sze-meikkel... De nem: elég csendesesen görnyednek a helyükön, alig olykor-olykor nyitják és csukják, nyikorgatva és koppantva szájaikat...

Az ut meredeken lejt a cimtáblás domb széléről, a sárgakendős kapásasszony vigan ereszkedik rajta, a két sorban szórt faházak s kapuk közt lefelé, el egész a patak hidjáig, aztán át a fahidon és megáll a hidon túl a főúton: a Patak-utján. Lassít, meg kell állnia, hogy feleljen egy ostoros embernek, egy idegen fuvarosnak, aki szekérét valahol félreállítva erre indult és kérdezősködik:

— Nem erre jött-e imént egy lovasszekér két emberrel?

— Nem láttam erre.

— Fehér ló vót... uri féle...

— Nem, semmiféle...

— Egy zsák kölesemet vesztettem — panaszolja az idegen és nem mozdul tovább.

— Az baj, — felel közömbösen az asszony és tovább megy.

Az ostoros ember a templomra emeli fel szemét és fülel: vajjon merről s merre hallja a zörgést, azt a szürkelovas szekeret, amely a nagy úton utólérte, elhaladt mellette, erre fordult be és gyanítása szerint elvitte a nagyuton elejtett zsákját. Nem hall semmit semerről.

— Rusnya falu! Isten pusztítsa el! — kiált fel és tovább lohol.

Sehol semmi se moccan e percben... Azt hinnéd, örökidőktől örökké-tig mozdulatlan itt minden. De egy perc múlva már valahol emberláb dobban, valahol ajtó kilincse csattan... Ott a fát vágják a déli tűzhöz... Amott az elcsavargott gyereket hívják vagy a kiszökött tyukokat...

Fennebb, ahol a Patak utja balra a Piacra kap fel és jobbra a Pálos-hegy felé és a temetőre ágazik, ott az öreg kocsmaház, kiugró oldal-falán ott a felírás, — egy sírfelirat — :

*Felejtsük a multat
Jövőnk talán jót mutat
Tartsd meg Isten e házat
Ezernyolcszáz ötvenhat*

...Megértjük: néhai legidősb Darkó Károly 1856-ban új házat épít-tete és felejteti akart.... A hősi negyvennyolcat temette? A szörnyűsé-ges negyvenkilencet? Megértjük: Ötvenhatot irtak már, Darkó Károly bort, szeszt mért, borsót, gyömbért faszeget, kovakövet árult és új há-zat építtetett... Vagy igaz volna, amit egykori vénnek állítottak, hogy nevezett legidősb Darkó Károly, mielőtt a házat megépíttette, számos tolvajság és talán gyilkosság is száradt a lelkén s hogy e kegyes fel-írással ezekre óhajtott vetni örök leplet? Nincs már, aki feleljen e kér-

désekre. Azok az emlékező vének rég félreálltak és a mostani boltos, legifjabb Darkó Károly nem ér rá. A pincéből szalad fel a csengő szóra, odalenn kiaszott hordóit forrázza őszire. Elintézi vevőjét és alászoigája, vissza kell mennie. Csak még kihajtja a betódult legyeket: hess, menjenek, akivel jöttek, hess, menjenek arra fel a templom dombjára. Ott senkinek se ártanak, talánha valami kósza gyerekeknek, akik ott ténferegnek a téglarakások között.

Tul az üres, poros térségen, fenn a templom dombján, még ott állnak tehát a régi téglarakások. Az este, szomszéd uccák gyerekei holatolvajt játszottak közöttük, amíg feljött a hold. Most két elszökött gyerek álmoskodik árnyékukban, éhesen a déli harangszóra várva. A téglák felett a kiűzött legyek kergetőznek. Tavasz óta mérges vöröshangyák tanyáznak alattuk. Lesz-e még belőlük unitáriusoknak templomtornya? Nincs már felelet a kérdésre. Tolvaj-kezekről hallani, amelyek a télen a havazós éjszakákon hordtak innét téglát otthoni kéményekhez, tűzhe-lyekhez, kemencékhez.

A tér tulsó sarkán fekete-foltos zsindelysüvege alatt áll még a lisztes bolt: zárt ajtóablakkal. Este majd vagy holnap reggel, a szép boltosné megnyitja a táblát és hetykén méri a finom bánáti lisztet helybeli buzatermelőknek, akiknek saját buzájuk aratásig nem futja. És méri majd a moldvai málélisztet is olyanoknak, akik a pulickát eszik. Most behuzta az ajtó-táblát, kiült a ház oldalába és fehér kerek térdét a napon csillogtatva paprikát sarval s rak el üvegekbe. És ugorkát rak el. Szeretik a kaszások a kovászos ugorkát, meg eszik majd a pulickához. Később majd eljön ide egy tétlenkedő jó barátnő, talán Nagy Sándorné, az elcsapott tanítónő, a felosztatott unitárius nőegylet volt elnöknője. Beszélnek majd a nőegyletről, melyet Sütő Sándor, az új tiszteletes ezelőtt egy évvel önhatalmulag felosztatott, mert feleségét, az új papnét nem választották meg elnöknőnek. És szó lesz persze a papnéről, aki viselkedésével nem érdemelte meg, hogy D. községnek tiszteletes asszonya és a nőegyletnek elnöknője legyen...

Egy cipész mesterkedik még ezen a soron, nyitott ajtóján át a postaig, hallani kalapácsa szeg- és talpverő csattogását. Aztán az új szövetkezeti ház következik, aztán megint Darkó Károly vén boltjának eleje. A szövetkezeti boltban ilyenkor öreg Barta Ábel, egy hosszú szikár agg, ül a pult előtti rizses zsákon, reggel óta és maga se tudja még meddig. Pipáját szijja, üvegjét szopja fogatlan szájjal, a boltosokat tartja szóval. Minden hörpintés után egyszer mond egyet. Az időjárásról szól:

— Meglőtték az ilyen időt es... Nézem a patakot... Patak! Pünkösd óta egy csepp le nem folyt rajta... Ilyen még nem vót!

A papnéről:

— Papné... Tiszteletes asszony... Csak legyen, aki tisztelje... hiába...

Régebbi dolgokról:

— No aztán volt esze Nagypál Gerónének es... Mindent a papokra hagyott s meghótt már öt éve... Eladta vóna, a pénzzel Pestre ment vóna... Meglehet még ma es élne..

Ez hát most D. község a D.-i főtér, főterén a „Piac-sor“: ez az új szövetkezeti ház, ez az öreg Darkó-ház, ez a zsellérház a cipészszéggel és ez a zsellér ház a lisztesbolttal. És ez a temérdek por a tikkasztó nap alatt, ezek a kifülledten megbujó emberek, ezek a lomha beszélgetések, ezek a kiűzött és újra belopakodó legyek... ez a lusta csend...

Itt van még balfelől ez a kőkerítés, a Piac-sortól a templomdomb elejéig, vén kőrisfák hajolnak ki felette, kőkapuján régi

cimer . . . A Kőkőssiék kertje és kapuja, a „Kőkőssiék sora“. Odabenn, a fákon tul, vén kastélya mélyén fészkel, onnan napvilág ki nem mozdul egy kivénült kopasz vércse, Kőkőssi... Udvarról, ott hátul, magtára mögül éhesszemű emberekkel megrakott szekerek futottak ki pirkadatkor... Hova tűntek? Mikor és merről futnak be?

És itt, jobbfelől, ez a kaputlan palánk a Piac-sortól a templomdomb hátuljáig, a Pap-sora, fiatal gyümölcsfák néznek át rajta, tornyosfejű körtefa-menyecskék és bugyrosvállu barackfa-leányzók... Megettük, valahol a papház hüvösében tanyázik napestig magában egy tarkaselymes gyöngytyuk, a papné, a drága, a büszke, a megvetett. Mit művel odabenn? hová készül estére? Mit főz, mit tervel? arcát sohse látják, szavát nem hallják, csak a nyoma él... a nyoma...

Este látják az úton ellibbenni... Hajnalban a dombi házakból látják boglyas fejét a papház magas tornácán imbolyogni... Nevetését hallják néha a lugas felől: délután, naplementével szórakoznak ott ketten a holdvilág arcu pappal, hárman az idegen postásnővel, az idegennel, négyen a facér Baksay tanárral, a jövevénnel... Most sehol semmi... A körtefák csillogtatják tornyaikat, a barackfák libegtetik vállait...

Messzi, valahol a főuton mozdult valami. Szekér csörrent? Lóláb dobbant? Vagy a szived szól a fájdalmas csendben? Régóta fülelsz már. Érzed: ez mind semmi, csak egy perc, egy óra... A mult takargatja csak vele szörnyűséges arcát és valahol megint nagy események várják órájuk, percük jöttét... Kilépsz a főutra: ott hivatalok vannak, ott valami van...

A főuton sem látsz sokat. A községháza előtt várakozik sorára egy-két izzadozó ember... A csendőrház tornácán áll s fülét vakarja a csendőr. A Gatyaszár uccán egy kutya lógatja lihegve nyelvét. A postára mennél: talán jött valahonnan valami... Tul a Gatyaszár száján, tul a Kutyaszorító szűk közén is, a hidnál, ahol az ut a dombhát felé görbül fel, egy kapufájáról idelátszik a posta fehér pléhtáblája. Ha ott bemész, átmész egy pázsitos udvaron, megkerülsz egy kis kertet, felhágsz egy kis dombra, ott, egy öreg házikóban ül, nyitott ajtó megett a fogoly postáskisasszony... Szabadulása percét, a harang szólalását várja...

De szekér zörömből mégis. Fennen, a temető mellől indult, onnan közeledik sebesen, rázkódva, láthatatlanul. A templom dombjáról talán látni is, át házak és fejek felett. A falu katlanja feletti magas légvonalban nézi egymást naphosszat ez a kettő: a templom és a temető. A szekér, amely a temető szomszédjában nemes Berecz Árpád urék kapuján pattant ki, a szűk, vizrágta Mihálca-ucca köves lejtőjén ront lefelé, aztán elmerül a lombos Pálos-uccán és nem is tudod, melyik ucca-torkon buggyant ki a Patak-utjára: azon a homokporos közön-e, amely a lisztesholt szegén visz ki a piac-sorra, vagy emitt, a Pálos-ucca száján, amely a Darkó-ház megett, a bokrok közt rejtőzik...

Egylovas szekér, előtte uri-féle szürke, rajta két ember. Gyerekek futnak ki eléje, bevárják, követik. A községháza előtt állók kalapjaikat billentve köszönnek össze a rajtaülőkkel. Ki nem ismeri őket? Gereblyés Ákos, a szentiványi állomás korcsmárosa, a helybeli nemes Berecz Árpád urék innen elszármazott rokona, a kocsisával. Tudva van, miért jöttek: örökbekapott földje van itt a kocsmárosnak, azt látogatta. Az esőtlen idő ijesztette meg. Nem nagyon becsülhetik D-ben a kapzsit, aki annyi otthoni vagyona mellett ezt a kis földjét is makacsul magának tartja, mind-mind eljön, napszámosokkal krajcárkodik, a részessel hitványkodik...

— Nólám. Áki ur es... — jegyzik meg csipősen. — Béfogta ő es mán eccer ezt a szép fejer lovat...

Nagy csoda! Vannak, akik a kapuig is kijönnek, hogy megcsodálják. Asszonyok a tornácra hágnak fel, hogy lássák. Máskor mindig ingyen fuvarral, az állomásra fát hordó fuvarosok visszatérő szekerein vitette magát a fukar kocsmáros. Nagyon megijedhetett, hogy a sajátját használja!

A hid tájékán egy ember áll eléjük. Idegen szekeres, szekere nélkül, kezében ostor. Izzadó fején kalapja hátraesett. A forróság majd le nem dönti szegényt. Kölest szállított a nagyuton, az alsóhegyi malomból Csegére, egy zsák kölest kiejtett, talán látták az urak erre-jöve...

— Nem láttuk! — felel foghegyről a kocsmáros és meglöki kocsisát: — Hajts!

A károsult hitetlenkedik, a szekér aljába furja tekintetét...

A kocsis türelmesebb gazdájánál: — Higyje mán kied, ha mondják...

— Hát hiszek én, hogyne hinnék — felel amaz — de az egy zsák köles vót, nem egy keszkenyő... A' meg kell, hogy legyen!

— Hát legyen meg! — szól bosszusan a kocsis és a lóra csap. — Ha mán nem hiszen az embernek! — és gyorsan elhajtat.

— Hogy higgyek?! — kiált utánuk az idegen. Egy zsák kölesem odalett!! Más szekér utánam nem jött!! A Jézusnak se hiszek! Az Uristen es tolvaj! Betyárok faluja ez! Templomotokról a tornyot es lelopjátok! Papotok es csaló! Papnétok es szajha! Süljetek meg falustól!!!

Ijedten néz körül: vajjon kik hallották? Nem lát senkit a hid környékén. Csak ezek a rossz kölykök mulatoznak rajta, akik a szekér után futottak idáig: a kárörvendő gonoszok! A torony felé emeli fel kétségbeeső arcát: az unitárius isten felel neki? Tréfát üz vele? Mintha átkára volna felelet: a toronyban e percben harang csendült... És ime, ütemesen rá is kezd: Dzim-bam-bum! Dzim-bam-bum! Dzim-bam-bum!

Mások tornya, mások harangja!

Neki be mostohán is hangzik! Mint a kisgyerek, aki nem anyja, hanem násvalaki ölébe tévedt, menekül innen.

A gyerekek sarkonfordulnak.

— Dél van hé! — rikoltja az egyik és rohan az uton végig. Társai utána vetik magukat és elmondják ők is: — Dél van hé! Dél van hé! Dél van hé!

Vén Barta Ábelbe ütköznek, aki a szövetségi boltból hazajövet pálinkától éhesen botorkál be udvara kapuján s ebédjét parancsolja maga elé...

Dél van hé! Dél van, dél! Darkó Károly, hordóit otthagyva felesége konyháján kezét törülgeti és — amig ülne ebédhez — legfontosabb tegnapi, mai és holnapi ügyeit megtárgyalja az asszonnyal...

Nagy Sándorné, a volt tanítóné, akire a lisztesbolt asszonya hiába várt, a kastély kapuján lép ki, ahol egy Kőkőssi kisasszonnyal beszélgetett tulhosszuán; elkészt ebédjéhez az ecetet kell még gyorsan megvennie...

Fenn, a temető szomszédjában, nemes Berecz Árpád uréknál az udvarra, a fa alá kitett asztal köré állt háziak a családfőnek mondják utánna az asztali imát...

A Pálos-ucca bokrai közül egy züllött kölyök, Roppance Biri udvari cseléd bitangja üres cserépfazékkal ugrik az utra, a Kőkőssi-magtár felé veszi utját, ahol talán a cselédüst maradékából van járandósága....

Sulyos, tele leveses fazékkal és hónalja alá vett kenyérrel kinlódva

megy előtte a sárgáskendős asszony, viszi a lovasmalom dűlőutjára ki, övéinek az ebédet.

És amit csak a torony ablakából kinéző harangozó-fiu láthat: szerte-
szerte, közeli és messzibb földeken a dolgosok: elteszik a szerszámot és
mennek félre, az árnyékos helyek felé...

BESZÉLGETÉS EGY ÚTSZÉLI FESZÜLETTEL

Irta: BERKÓ SÁNDOR

Ossietzki emlékére

*Ne rejtsd el orcád, úgyis látom én
azt a könnycseppet szemed szögletén,
azt a vonagló kint az arcodon,
mely itt vonaglik sápadt arcomon,*

*ne csukd keményen össze ajakad,
mert úgyis hallok mindenik szavad,
keserű imád, szelíd panaszod,
mely sebeidnél fájóbban sajog.*

*Két tehetetlen vézna karodat
imáival nem oldja fel a pap.
Pedig körötted: a száraz rögök
közül népednek jajja nyöszörög,*

*hogy korbácsoddal üzd el azokat
kik meggyaláznak, a kúfárokat,
hogy adj azoknak bort és kenyeret
kikért keresztre vitted testedet.*

*Lásd, nevedet a Sátán lopta el,
a Te nevedben embervért kever,
a Te nevedben öli azokat
akikre hagytad királyságodat.*

*Meghalnál értünk, tudom, százszor is,
de ha keresztre jutsz századszor is
s az útszéli por ajkadig belep,
zászlóinkon mi kibontjuk neved,*

*széttárt karokkal, a langy dombokon,
Te megmaradsz, túl minden korokon,
túl minden álnok szenten, ál-imán,
és megkönyörülsz az Ember Fián.*

A FAJ KÉRDÉSE ÉS A ZSIDÓSÁG

Irta: SZIENTMIKLÓSY LAJOS

Az antiszemita propaganda a zsidókérdést a magyarság körében is gyökerében faji kérdésnek állítja be. Szerintük a zsidóság, ez az idegen fajta, fajtája sajátosságainak a segítségével, meghódította a gazdasági élet vezető állásait és uralkodik gazdaságilag...

Vannak mindennapi látszatok, amelyek támogatják ezt a felfogást. A zsidóság testi típusban más, mint egyébként a magyarság. Ugyanakkor szembeszökő szellemi sajátosságainál fogva is különbözni látszik a magyarság széles tömegeitől. Ezen az alapon azután úgy tűnik, mint ha a zsidóság testi típusa és szellemi sajátosságai összefüggének egymással és egyaránt fajtája alkatának a kifejezései volnának. Sőt vannak tudományos látszatok is, amelyek alátámasztják az előbbi felfogást. A *látszatösszefüggéseket* ezen a területen is *rendszerbe* foglalta a *látszattudomány*, az ugynevezett fajbiológia révén, amely azt tanítja, hogy a történetben, a társadalmi életben a fajták sajátosságai játsszák a döntő szerepet. Így a zsidókérdés helyes megítélésének előfeltétele annak az egész faji látszatvilágnak az eloszlása, amely elfedi az itt valóban érvényesülő összefüggéseket. A fajtasajátosságok nem történeti erők, viszont a fajtasajátosságok történeti szerepébe vetett hit, történeti erő. Ezért a faji látszatvilág feloldása sem csak elméleti, hanem egyúttal a társadalmi gyakorlat szükségeteiben gyökerező feladat.

Némelyek szerint az emberi fajták létezése is csupán látszat. A fajták évezredek óta folyó kereszteződése következtében nincsenek fajtájukra nézve tiszta, vagyis egyetlen fajtából származó emberek és így lehetetlenség fajtatípusokat megállapítani. Ugyanakkor azonban az embertan tudománya felvázolja Európa térképén a fajták tényleges elhelyezkedését országok szerint és az egyes országokon belül. Amíg tehát az előbbi felfogás elvileg tagadja, hogy az embereket egyáltalában fajtatípus alá lehetne vonni, a tudományos embertan elvileg fajtatípus alá vonja az embereket. Mi a megoldása ennek az ellenmondásnak?

Vannak tájak, amelyeknek a lakosságában sűrűn ismétlődik ugyanazoknak a testi sajátosságoknak a kombinációja. Spanyolországban például sűrűn találni embereket, akik alacsonyak, hosszufejúek, keskeny orrúak, sötét hajúak és szeműek s barnásbőrűek s akik ezenkívül még néhány más megfigyelt testi vonásukban is megegyeznek egymással. Tudjuk, hogy ezeket a testi sajátosságokat egyrészt az átöröklés, másrészt a környezetnek a fejlődő szervezetre gyakorolt hatása határozza meg, és pedig úgy, hogy az átöröklés általában tulnyomó súlyal érvényesül. Ennélfogva azt a körülményt, hogy ezek az emberek szóbanforgó sajátosságaikban hasonlítanak egymáshoz, legalább is nagyrészüknél az összes szóbanforgó sajátosságot illetőleg az átöröklés következményének kell tekinteni. Azt is tudjuk, hogy ezeknek az embereknek legalább egy része tisztafajtájú a szóbanforgó sajátosságok tekintetében, vagyis ezeket továbbörökíti leszármazottaira is, egymásközötti kereszteződés esetében. Vannak tehát ezek között az emberek között olyanok is, akik szóbanforgó sajátosságaikat nemcsak öröklés útján szerezték, hanem azokat tovább is örökítik leszármazottaikra, ha egymás között kereszteződnek. A tudományos embertan most már ezeket az utóbbi embereket összefoglalja, szóbanforgó örökölt és továbbörökíthető testi sajátosságaik alapján, egy csoportba, amelyet *mediterrán* fajtának nevez. És ugyanezen az úton határozza meg azután a többi

fajták típusát is.

A fajta így nyert *embertani* fogalma nem azonos a tiszta fajta *élettani* fogalmával. A fajta embertani fogalma csupán az örökölt testi vonások egy sorának s nem valamennyi ilyen vonásnak a hasonlóságán alapszik. A fajta embertani fogalmába be nem vont örökölt testi vonások részben szükségképpen különböznek embertanilag ugyanazon fajtájú embereknél is, a fajták kereszteződése következtében. Az embertani fajta az élettan szempontjából kevertfajta. Ezt, illetve a fajták általános kereszteződésének a tényét nem vonta kétségbe *Lapouge* sem, aki a fajbiológia tulajdonképpen megalapítójának tekinthető *Gobineau* mellett. Szerinte is „minden egyén ereiben a legkülönbözőbb fajták vére folyik különböző mennyiségben“. A tudományos embertan értelmében egy fajtához tartozni mindössze annyit jelent a tiszta fajta élettani fogalma szempontjából, mint egy évezredekkel ezelőtt tiszta állapotban létezett fajta egy csomó, kisebb vagy nagyobb számú testi jegyét hordani; nem annyit, mint egy tiszta fajta képét viselni, hanem legfeljebb annyit, mint egy tiszta fajtát testi jegyeinek nagyobb részével jelképezni.

A fajtának ebből a fogalmából kiindulva osztályozza azután az embertan az egyes országok és országrészek lakosságát fajták szerint a teljesebb vagy hiányosabb embertani anyag alapján, tökéletesebb, vagy fogyatékosabb módszerek segítségével, többé vagy kevésbé határozott eredménnyel. Így például megállapítja, hogy Spanyolország legnagyobb részében a mediterrán fajta él, vagy hogy Franciaországban északon az északi, középen az alpin, délen a mediterrán, keleten a dinári fajta lakik.

Mi most már az értelme az ilyen megállapításoknak? *Pittard*, a genfi egyetem antropológiai professzorának a szavaival élve, csupán az, hogy „ezek a népeiségek *nagyjában, megközelítően* képviselik az előbbi fajtákat.“ „Igen nehéz ennél szorosabb meghatározást adni“, — fűzi hozzá *Pittard*. Nem arról van tehát szó, hogy a fenti területek lakossága akár csak zömében is egybeesnék az előbbi fajtákkal, hanem mindössze arról, hogy meghatározott népeiséget, a fajták együttélése és kereszteződése ellenére is meghatározott fajta testi jegyei jellemeznék. Népeiség és fajta nem esnek egybe, de a népeiség testi sajátosságainak mégis meghatározott fajta testi sajátosságai adják meg különleges jellegét, más fajták ugyancsak jelenlévő testi sajátosságaival szemben.

De már az embertani fajtában is elkeverődnek az általa legfeljebb jelképezett tiszta fajta testi sajátosságai más egykori tiszta fajták testi sajátosságaival, a fajta embertani fogalmába be nem vont testi vonások területén. Az embertani fajta szerint meghatározott népekben, népcsoportokban, egyáltalában társadalmi csoportokban pedig, ráadásul, a fajta embertani fogalmába felvett testi vonások területén is elkeverődnek a társadalmi csoportot meghatározó embertani fajta testi sajátosságai más embertani fajták testi sajátosságaival. Így a társadalmi csoportban annak a tiszta fajtának a testi sajátosságai, amelyet a társadalmi csoportot meghatározó embertani fajta amugy is legfeljebb csak jelképez, kétszeres felhígításban jelennek meg. Ez pedig annyit jelent, hogy ha a fajtának meghatározott embertani típusa, vagyis *bizonyos* örökölt testi sajátosságok hasonlósága jellemez is általánosságban meghatározott társadalmi csoporthoz tartozó embereket, az még egyáltalában nem bizonyos, hogy ezeket az embereket, általánosságban, akkor is össze lehetne foglalni egy csoportba örökölt testi sajátosságaik hasonlósága alapján, ha *valamennyi* örökölt testi vonásukat szem előtt tarthatnánk. Teljesen lehetséges az is, hogy az utóbbi esetben a társa-

dalmi csoporthoz tartozó emberek a testi sajátosságoknak olyan keverékét mutatnák, amely mellett már semmiképpen sem volnának többé összefoglalható embertani egységbe. És így azután kitűnik, hogy a társadalmi csoport visszavezetése oly embercsoportra, melynek tagjait örökölt testi sajátosságaik hasonlósága fűzi össze, tényleg bizonytalan alapon nyugszik, az embertan tudományos eredményei ellenére is. A tudományos embertan megállapíthatja, hogy Spanyolország legnagyobb részében a mediterrán fajta él, de e mellett épp úgy lehetséges az, hogy Spanyolország népessége örökölt testi sajátosságai hasonlósága alapján nagyjában összefoglalható embercsoport, mint ennek az ellenkezője.

A fajbiológia azonban éppén abból indul ki, hogy a társadalmi csoport visszavezethető legalább nagyjában egy vagy több oly embercsoportra, melynek tagjait örökölt testi sajátosságaik hasonlósága fűzi össze. Az embertani fajtában, amelyre a társadalmi csoportot az embertan nyomán visszavezeti, lényegileg és közvetlenül éppén ilyen embercsoportot lát. S így már kiindulópontja is, az a tétele, hogy a társadalmi csoport visszavezethető az előbbi értelemben vett fajtákra, — csupán feltevés, amelyet épp oly kevésbé lehet bebizonyítani, mint megcáfolni.

Ezt a tételt kiegészíti azután a fajbiológia azzal, hogy a társadalmi csoportok szellemi sajátosságai fajtajellegetől függenek döntő mértékben. A fajbiológia sarkalatos tétele, hogy az ember szellemi sajátosságait épp úgy tulnyomórészen az átöröklés határozza meg a környezettel szemben, mint testi sajátosságait. Ennek folytán azok az emberek, akik örökölt testi sajátosságaikban hasonlóak s így egy fajtához tartoznak, szellemi sajátosságaikban is tulnyomóan hasonlóan egymáshoz. A fajtát sajátos szellemi tulajdonságok is jellemzik. S minthogy a társadalmi csoportok visszavezethetők fajtákra, szellemi sajátosságaik tulnyomóan fajtajellegetől függenek.

Abban a kérdésben, hogy az ember szellemi sajátosságainak meghatározásánál milyen szerepet játszanak átöröklés és környezet, két felfogás áll régóta szemben egymással. Az egyik szerint a környezeti befolyások hatása a döntő. Ezt a felfogást vallották a 18. század materialista filozófusai, mint *Helvétius*, aki szerint az emberek a körülmények és a nevelés termékei; pszichológusok, mint — legalább az emberek többségére nézve — *Ribot* (az emberek nagyrésze „nem hang, csupán visszhang”); és ez a felfogása ma a lélektan *behaviorista* iskolájának, amely szerint a nevelés és a környezet képesek megadni az emberi lénynek bármely kívánt alakot. A másik álláspont szerint viszont, melynek ismert régebbi képviselői *Gall* és *Lombroso*, az átöröklés a döntő.

Tényleg a kérdést az élettan vagy a lélektan nem is tudja megoldani. Mint *Carrel*, a Nobel-díjas biológus összefoglalólag megállapítja: „hogy adott egyénnél milyen szerepet játszik a környezet az öröklékeny hajlamok kibontakozásában, azt nem tudjuk pontosan meghatározni. A szövetek benső tulajdonságai és fejlődésük feltételei kibogozhatatlanul összefonódnak minden egyén... lelkének kialakulásánál.”

Azonban a kérdést mégis eldönti a történeti-társadalmi tudomány, ha nem is általánosságban, de mindenesetre az emberek nagy tömegének társadalmilag lényeges szellemi sajátosságai tekintetében s ezáltal társadalmilag egyedül fontos vonatkozásában. Éspedig: eldönti abban az értelemben, hogy az emberek nagy tömegénél a társadalmilag lényeges szellemi sajátosságokat nem az átöröklés, hanem a környezet, és pedig közvetlenül a társadalmi környezet határozza meg. Ez pedig egyértelmű azzal, hogy a társadalmi csoportok szellemi saját-

tosságai nem — amugy is csak feltételezett — fajtajellegüktől, hanem közvetlenül, társadalmi létfeltételeiktől függenek. A történet, a társadalom tényei minden kétséget kizáró módon igazolják, hogy a társadalmi csoportok szellemi sajátosságait a társadalom gazdasági szerkezete, amely az anyagi termelőerők mindenkori fejlettségi fokának felel meg, és a társadalmi csoportnak a társadalom gazdasági szerkezetében elfoglalt helyzete határozza meg közvetlenül, — függetlenül a társadalmi csoportok fajtajellegétől.

A feudális parasztok tömegeit *lényegben* ugyanazok a szellemi sajátosságok jellemezték Spanyolországban, ahol az ország legnagyobb részében a mediterrán fajta élt, és Svédországban, ahol túlnyomóan az északi fajta lakott. Ugyanakkor egészen más szellemi sajátosságaik voltak Svédországban a feudális uraknak, mint a feudális parasztoknak, holott egyformán az északi fajtát képviselték. És Svédországban, az anyagi termelőerők fejlődésével, oly teljesen eltérő szellemi típusok következtek egymást, mint amilyenek az ősidők kommunista vadásza, a középkori feudális osztálytársadalom ura és parasztja s a modern társadalom tőkése és munkása, holott az ország területén az egész idő alatt változatlanul az északi fajta élt.

A társadalmi szellemi típusok és az ezeken épülő társadalmi tudatformák történeti változatai és változásai nem függenek az alapjukat alkotó társadalmi csoportok fajtaviszonyaitól, hanem a társadalmi csoportok gazdasági létfeltételei határozzák meg őket. A társadalmi csoportok gazdasági létfeltételei viszont az anyagi termelőerők állapotának felelnek meg és ezekkel változnak. És végül az anyagi termelőerők a társadalmi csoportok természeti környezetének, földrajzi viszonyainak az alapján alakulnak és fejlődnek.

A zsidóság, embertani fajtajellege szempontjából, zömében kereszteződés terméke s ez a kereszteződés a palesztinai ősidőkre nyúlik vissza. Fajtaösszetevőit F. v. Luscham, az élismeret nevű antropológus mutatta ki. Az első fajta, amely a zsidóság fajtajellegét meghatározza, a hettita („előázsiai“) fajta. Ezt a fajtát ma elsősorban a kisázsiai, kaukázusi és perzsiai örmények képviselik. A fajta ismertető jelei: magas termet, ki-fejezett rövidfejűség, sötét haj- és szemszín, legtöbbször hullámos haj, egyenes vagy hajlott orr. Nem önálló fajta, hanem csupán előázsiai változata a dinári fajtának, amelytől főleg valamivel alacsonyabb termetével különbözik s amely például Bosznia népességében uralkodik. A másik idetartozó fajta az orientális fajta. Ma Arábia egyes részeiben lehet megtalálni. Jellemző sajátosságai: alacsony termet, hosszúfejűség, sötét haj- és szemszín, hol egyenes, hol hajlott orr. Ez sem önálló fajta, hanem a mediterrán fajta előázsiai változata, amelyről láttuk, hogy Spanyolországban uralkodik s amelytől az orientális fajta főleg a bőr színárnyalatában különbözik. A harmadik és utolsó fajta, amelyben a zsidóság gyökerezik, az északi fajta, amely az amorita nép révén kereszteződött ősidőkben az előbbi két fajtával. Ismert vonásai: magas termet, hosszúfejűség, világos haj- és szemszín, egyenes orr. Ma legteljesebben Svédországban uralkodik.

Egyes területeken a zsidóság ma is az előbbi gyökérfajták egyikét képviseli. Így Kaukázusban, Északperzsiában, és Szíria egyes részeiben a dinári fajta előázsiai változatához tartozó zsidók élnek, s a Dél-arábiában, Jemenben lakó zsidókban is fel lehet talán ismerni a mediterrán fajta előázsiai változatának a képviselőit. De a zsidóság nagy tömege, a kelet- és középeurópai zsidóság, ma általánosságban a fajtake-reszteződés jegyeit viseli magán. Az átlagot nézve, a kelet- és középeu-

rópai zsidóság termete tekintetében alacsony, ami a mediterrán fajta jellegének felel meg. Viszont fejalkatát illetőleg zömében se nem kifejezetten rövidfejű, mint a dinári fajta, se nem hosszúfejű, mint a mediterrán és az északi fajta, hanem az előbbi fajták között átmeneti alakot képvisel, a mérsékelt rövidfejűségtől egészen a hosszúfejűség határáig. Végül a kelet- és közép-európai zsidóságnál a dinári és a mediterrán fajtától származó és uralkodó sötét haj- és szemszín mellett, igen gyakori a világos haj- és szemszín is, és pedig sokkal gyakoribb, mint a zsidóság más csoportjainál. Ugy látszik tehát, hogy itt elsősorban már nem is az északi fajtájú amorita néppel történt ősi kereszteződés hatásai nyilvánulnak meg, hanem újabb keletű kereszteződés jut kifejezésre, amelynél valószínűleg főleg keleti fajtájú szláv népek (lengyelek, fehéroroszok, ukránok) játszottak szerepet.

A feladat tehát készen áll a fajbiológus urak számára. Vezessék le a zsidóság szellemi sajátosságait azoknak a népeknek a tulajdonságaiból, amelyek legteljesebben képviselik ma azokat a fajtákat, amelyekből a zsidóság származik. Vezessék le tehát őket a spanyolok „tüzes indulatából“, a svédek „hideg nyugalmaiból“, a bosnyákok „harciasságából“ és ráadásul az északi szláv népek „mélabujából“, — vagy vezessék le őket e népek bármilyen más állítólagos fajtatulajdonságából és ezek tetszésszerinti kombinációiból.

A feladat képtelensége a fajbiológia történeti felfogásának teljes tarthatatlanságát szemlélteti. A zsidóság ugynevezett faji szellemét, amennyiben ez tényleg jellemzi a zsidóság meghatározott köreit, egyedül a zsidóság társadalmi létfeltételeiből lehet maradék nélkül levezetni.

ALFÖLDI KALENDÁRIUM

Írta: VERES PÉTER

Részlet szerző készülő könyvéből.

Ma reggelre jót fagyott ugyan, de a szél csendesedett. Na, mondom, megyek legalyazom a Mózsi fált. Igaz, a napfeljöttel keményen fogja az idő, a gyerekek az uccaárokbán a jégen kanyargatva mennek az iskolába, de hát tiszta idő van, majd csak enyhül, ha feljebb jön a nap.

Sári megint befűtött a kementcébe, egyuttal hát kavart egy tepsi görhét és megsütötte, ez lett a fröstök. Nem nagy barátja vagyok, megutáltam a málét még a háborúban, de hiába, azt el kell ismerni, hogy tartós eledel. Szorultság esetén kibír vele az ember egy egész napot is.

Amíg a nap kimászott a fák közül, reszeltem egy kicsit a fejsze élén, meg a fűrész is meghajtogattam, mert a nyers akácfába nagyon hamar beleszorul. Felragad a foga és csak kinlódik vele az ember, pedig a fák tetején ugyan vigyázni kell, hogy a nyakamat ne törjem.

Megyek aztán Mózsihoz, mondom neki: — Na, szomszéd ur, legalyazom a fákat... itt az ideje, mingyán virágzanak...

— Nana, — mondja nevetve — dérvirág van rajtuk. De azért csak csinálja, szomszéd, ha jónak látja...

Ez csak olyan csere-munka, a csutkaiizikért csinálom, hát Mózsi se nézi, hogy mikor jön fel a nap, meg hogy hány óra. Rám bizza, úgy dolgozzak, ahogy akarok, neki dolga van a boltban. A felesége meg a konyhában van egész nap, mert holnap szombat s ez nekik, még több

dologgal jár, mint a mi asszonyainknak a vasárnap, mert nagyobb a ceremónia és mindent előre kell elvégezni. Sári bizony sokszor vasárnap is varr, pedig az asszonyok szerint ez a legnagyobb véték. Igaz aztán, hogy Mózsinének cselédje is van, mint majd minden zsidóasszonynak.

De annál inkább ott reszelnek a gyerekek körülöttem. Amelyik nem megy az iskolába, az kijön és odaáll a fa alá. Hideg van még, az én kezem majd hozzáragad a deres galyhoz, de ők nem bánják. Pedig Mózsiné ugyan kiabál rájuk. Az orrukából a hideg kiszíjja a nedvet, le-lenyulik a szájukig, onnan vagy beszopják, vagy visszazippantják az orrukba. Ezt csak olyan jól tudják, mint a mieink. És közben beszélnek. Egyáltalán ezek a zsidógyerekek mindig beszélnek. A mieink is csacsognak, de jobban csak egymás közt, felnőtten nemigen állnak szóba, de ezeknek mindegy.

— Dankó bácsi tessék mondani (sose felejtik el azért, hogy „tessék”, a mieinket bizony nem lehet rá megtanítani) miért kell legalyazni a fákat? — Nahát mit mondjak nekik? Azért, hogy jobban nőjjenek, vagy azért, hogy ne árnyékoljanak a veteményre, vagy azért, mert kell a tűzrevaló? Mindegyik igaz, de én egyiket sem mondom, csak kurtán azt, hogy így szokták, hátha hamarább beleunnak a kérdésbe.

De nem unnak azok. — Dankó bácsi mit csinálnak a gallyal? Dankó bácsi hova rakják a galyat? Dankó bácsi kié lesz a galy? Dankó bácsi megég ez a galy? Dankó bácsit nem szurja meg a tövis? — és így tovább, de ki győzne válaszolni. Kurtán válaszolgatok, de buták ezek és nem veszik észre, hogy unom a beszédet, meg, hogy nem az a gondom, hogy rájuk ügyeljek, hanem az, hogy melyik galyat vegyem le, melyikre álljak, hogy le ne törjön alattam, hogy állítsam a létrát, hogy el ne dőljön, azután meg az, hogy meg ne szurjon a tövis, hova dugjam be a fűrész, hogy kezemre essen a vágás, meg hogy el ne szakítsa rongyait a galy. Na, hideg időben nem nagy mulatság tövises akácokat galyazni. Ilyenkor még a tövis is jobban szur. És még ezenfelül órájuk is ügyeljek, hogy a fejükre ne essen a galy és ahogy felfele pislognak, a szemükbe ne hulljon a tövis. Na, ha az enyémeek volnának, ki is osztanám nekik a házhelyet, de így csak hallgatok.

Időnként Mózsiné kijön értük. Nagy tetty-lötty asszony, olyan melleti vannak, mint egy jófajta svajcarterhénnek, na de gyerek is van itt őszi-tavaszi. Csak itt az udvaron három járkál, iskolába is van egynéhány, a nagyja már Pesten tanul, egy meg már rőfössegéd Moskovicséknál, egy nagy jány meg a boltban szokott segíteni az apjának. Árpád, Zoltán, Tibor, Ödön, Géza, csak így nagyjából, ami eszembe jut, de van ezek közt tán még Tivadar is. Csak éppen Mózsit nem sejtek. Nem úgy van náluk, mint minálunk, hogy az első gyerekek az apja-anya nevét viselik, azután jönnek a rokonok, sógorok, keresztkomák, de az uraknak, meg a királyoknak a mi gyerekeinkből nemigen jut, ha tiz van se. Ezért van aztán, hogy az egyik falu csupa János meg Jóska, Julcsa meg Zsuzsi, a másik meg Sándor meg Gábor és Erzsi meg Eszti... Ezek a zsidók még a nevekkel is az urakat utánozzák, pedig hát sose érik el őket, mert a Sóváry fiait már Attilának, meg Csabának hívják.

Nem rossz gyerekek azért, ha az enyémeek előszemtelenkednek oda-oda adják a kezükből is a süteményt vagy a vajaskenyeret. Én ugyan tiltom, hogy idejőjjenek, de valamilyen ürüggyel sokszor idesompolyognak. Tudom, gyerekkoromban én is ettem paszulyt a zsidó konyhán. Olyan jó édes volt, hogy sose felejttem el, mert édesanyám mindig erősen savanyura főzte. Édesapám mindig azt mondta: „paszulynak ecit az orvossága”.

Persze a zsidógyerekek jósága, okosság is, mert ha a paraszt kölykök az uccán találják meghajigálják, vagy a könyves zacskóval megrakják őket. Már az én gyerekkoromban is az volt a divat, hogy „zacskóra, fiuk!” és kiabáltuk nekik, hogy: „zsidó mi van eladó, zsidó zsinagregre való...”

*

Igy megyek fától-fáig, a gyerekek kísérnek. Egyszer-egyszer a szolgáló jön ki értük, megfogja a legkisebbiket, a Gézuskát és mert rakoncátlanok, az orrát megtörüli, jó erősen megcsavarja, de úgy, hogy a nedvességgel együtt a könnyei is potyognak, azután félkarjánál fogva huzza befele. A lába hol éri a földet, hol nem, de nem sokat törődik velük. A nagyobbak engedelmesen bekullognak s pár perc múlva újra kinn vannak. Ugy látszik nagy élvezet a más dolgát nézni.

Közben eljön a dél. Muszáj hazamenni, hátha mégis Sári kotyvasztott valamit, már ha üres is a kamra. Néha már semmi sincs a háznál, azért mire enni kell, elősikerit valamit. Különben meg Mózsiek se mondják legalább, hogy annyira vagyunk, hogy már nem is eszünk délben.

*

Délután hamar visszamegyek, be akarom fejezni máma, mert holnap szombat és nem lehet náluk dolgozni. Tavaly egyszer úgy jártam, hogy a kertásásnak még hja volt, gondoltam szombaton bevégezem, hát ha vasárnap egész hétre el tudnék állani. Hát amikor hozzá fogok, kiküldenek egy kis buglyas fekete jányt, az Irénkét — jól beosztották ezek a gyerekeket, egyik pöske és veres, mint Mózsiné, a másik göndör és fekete, mint Mózsi — avval, hogy „Dankó bácsi azt mondta anyuka, tessék hazamenni, mert szombaton nem szabad ásní”. Csak nagyot néztem. — Dehát nem maguk ásnak, hanem én, én meg református vagyok, még annak is rossz. Tréfára vettem a dolgot és macerálódni kezdtem — a mi istenünk nem bánja akármit csinálunk, azt se bánja, ha dolgozunk vasárnap, azt se, ha nem, azt se bánja, ha élünk, azt se ha halunk, mi kiegyeztünk vele örök időkre — így meséltem ott neki. A kisjány be is ment, de azonnal jött az anyja. Láttam rajta, hogy zavarban van, nem tudja, hol kezdje, nem tudja, hogy értesse meg egy ilyen pogánnyal, aki egyben szomszédja és jóembere is, hogy náluk tiltja ezt a törvény. Hagyja abba szomszéd, — mondta végül — igazán nem tehetünk róla, de nálunk ilyen a törvény.

— Dehát — mondom neki — maguknak ne legyen erre gondjuk, nem maguk vétkeznek, ha már csakugyan vétek szombaton a munka, hanem én. Én meg majd elintézem az Istennel, a többivel együtt. Ugyis sok van már a rováson — tréfáltam tovább.

De nem engedett. Nem lehet és nem lehet: ez a törvény. Hiába mondtam neki azután már komolyan, hogy azért akarom befejezni, mert a jövőhéten szeretnék egész hétre elállani, nem törődött vele.

Elmentem hát haza. Mózsi se volt már otthon, hogy vele beszélhettem volna meg. Sok jóval vannak hozzám, hát engedni kell nekik. Már az is jó, hogy egy kis hitelt adnak, meg ezt a kis munkát nekem juttatják a sok éhes között. Meg aztán gondoltam, ha ezek a zsidók az állammal meg az urakkal és a többi egyházakkal szemben elérik, hogy náluk nélkül nincs vásár, meg hogy törvénybe se hijják őket szombaton, akkor én nagyon kicsi pont vagyok ahhoz, hogy ellenkezzek velük. Gondoltam azért, hogy azt mégis megkérdezem tőle, hogyhát Maurer meg Kornhauser, hogy intézik el az Istennel, hogy a béreseik szombaton is szántanak-vetnek, már a nyelvemen is volt, de aztán mégis nem mond-

tam meg neki, hátha megsértődik. De azóta már tudom, hogy szombaton nincs munka náluk és úgy intézem, hogy ezt elkerüljem.

*

Hajtom hát a munkát erősen, a galyazás után még van néhány kiszáradt akácfa, azt is kiásom tövestől, egy öreg barackfának elszáradt a fél lombja, azt is letakarítom, azután összehordom a galyat takaros csomóba és felseprem az udvart, hadd legyen már egy kis rend az ünnep tisztességére. Ezek a zsidó udvarok mind olyan rendetlenek, úgy van rajtuk minden, mintha az égből hullott volna le, semmi sincs a helyén. A szobájuk, meg a ruhájuk lehet tiszta a zsidóknak, de az udvaruk az aztán nem. Mert lehet a parasztember százszor piszkosabb is, az csak a jószág és a munka piszka, de ezeknél rendetlenség van. Ők nem törődnek, csak az üzlettel. Lehet aztán, hogy igazuk is van, mert máma is libát vágattak, egész délután bizgatta az orrom a libatepertő szaga, nekem meg hagymalevest csavarintott Sári, hiába van péntek, még csak paszuly sincs a háznál, pedig a disznó csülköt már el is engedném belőle.

Nem is várom hát be, hogy feljöjjön a zsidó csillag, még a nap is látszik a fák galyai között, már szedem a szerszámot és megyek haza. Tudom, hogy kellemetlen nekik, ha idegen van jelen, amikor ők bevonulnak a gyertyákhoz és körülhemzsegik, mint darázsak az odvas fát. Egész héten az ember együtt van, beszélget, tréfálgat az időről, az aszszonyokról meg a politikáról, együtt szidjuk az urakat, a jegyzőt meg a végrehajtot, a gyárosokat meg a bankárokat, de péntek este a zsidók, mintha más világba költöznének. Pedig én látom, hogy restellik ezt a sok ceremóniát, így én is restellem, hogy ők restellik magukat, elmegyek hát előre, ne mondják, hogy értetlen az ember. Nem is köszönök, mert már behuzódtak, pedig jó lett volna kérni egy kis száraz galyat. Biztosan adott volna, mert jó ember ez a Mózsai.

VAZLATOK A MAGYAR TÁRSADALOMKUTATÁS MULTJÁBÓL. SZABÓ ERVIN

Irta: KEMÉNY GÁBOR

A háborús összeomlás okait elemezve sokan rájöttek, hogy a magyar társadalomban hiányoztak az olyan emberek, akik végiggondoltak egy-egy társadalmi koncepciót. Lehetett-e ezt a nagy hiányt gyorsan pótolni? A pótlás lázas, de egyoldalú volt s nem egyszer kompromisszumokat keresett.

Az összeomlás után — mily prófétai sors! a költő sirba hanyatlása után, Ady Endre költészete kezd élő erővé lenni. A nagy háború alatt hivatalos pedagógiai fórumok és a kormánytámogató sajtóorgánumok (*Magyar Figyelő, Budapesti Hírlap*, stb.) destruktívnak és hazafiatlannak bélyegzik s a fiatalság a háborús összeomlás után ébred rá, hogy ez a hazafiatlannak bélyegzett poéta Csokonai, Petőfi, Arany, Vörösmarty társaságában a legmagyarabbak közt foglal helyet. Közvetlenül az összeomlás után Szabó Dezső lobogtatja meg zseniális erővel Ady elejtett zászlaját, valóságos hitvitákat folytatott a halott költő élő igazságai mellett és ameddig az összeomlás kábulatából magára ébredt magyarság zavartalanul adja át magát a drága áron szerzett élmény-

nek, addig Szabó Dezső népszerűsége is töretlen. Még Herczeg Ferenc is a magyar írók fejedelmének titulálja Szabó Dezsőt. Amde a konzervatív körök résen állnak: mikor látják, hogy nemcsak szavakról van itt szó, hanem arról, hogy szociális reformokban teljesebben ki az eszmék, akkor ismét megkezdődik a harc a halott költő félelmetesen élő eszméi ellen, az irodalom hivatalos beérkezettjei támadják az Ermszenten ünnepelt Ady Endrét, később Kosztolányi Dezső indít el régi sérelmekről és féltékenységektől fűtve egy Ady revíziót s mostan ismét Szabó Dezső — de már majdnem egyedül — védi az Ady költészet halhatatlan értékeit. Az 1928-as Ady ünnepségbe már kétértelműségek lopkodnak be; izes, magyar európai kulturát követelnek ugyan az Ady mellett vallomást tevő fiatalok, a magyar jövőt a magyar parasztból s a magyar középosztály magyar elemeiből akarják kialakítani s ezzel a megkötéssel már a fajvédelem olyan értelmezésére léptek, mely távol állt Ady európai magyarságától; Ady, ha disztingvált, legfeljebb a gondolatok minősége szerint tett különbséget ember és ember között, de semmikép' sem a misztikus fajvédelem zavaros szempontja szerint. Adynak nem voltak kétségei afelől, hogy pl. a francia eredetű Ágoston Péter építőbb gondolatokkal szolgálja a magyar fejlődés ügyét, mint akár a magyar származású Tisza István vagy a német eredetű, magyarok Rákosi Jenő.

Hogy Adyt nem lehet megkerülni, azt már Ady ellenfelei épp úgy tudták, mint az Ady barátok. Püspökök vitáztak az Ady örökségen és a fiatalság, mely elől az iskolák és tanárok egynemelyike ma is eltakarja Adyt, még ma is sokszor tanácstalanul, ingadozó lélekkel állnak az Ady-probléma előtt. Az Ady kérdés azonban annyira összefügg a magyar életfejlődéssel, hogy elnémitani nem lehet. Ennek a kérdésnek értékes dokumentuma *Tóth Béla* tanulmánya *Ady után, Ady nyomában*. Az Ady-kérdésben való jobbra-balra ingások után nagyon idején való ez a munka. Tóth Béla nagyon jól látja, hogy népünk 48 után pihenni vágyott és kiegyezett, s hogy a politikai kiegyezéssel párhuzamosan volt az irodalmi és művelődési kiegyezés is. Vagyis: kompromisszum az egész vonalon. Száműzetés lett sorsa azoknak, akik Arany és Petőfi rosszul értelmezett klasszicitásánál tovább mentek: bizonyítja Zilahy Károly, Vajda János és Tolnai Lajos példája. Az álklasszicizmusra el kellett jönni a *visszahatásnak*: a Nyugatnak.

„Bizonyos értelemben az is volt, de magatartásában ő is az előbbi korszak szerves folytatója. A mi felhőkalkukvára épült viszonyaink alatt ugyan is folyt az élet tovább s a Nyugat volt az első szeizmográf, mely nálunk ennek a földalatti erőnek vészjósló remegését felfogta. Elsőnek érezte meg a nagy farsangra következő hűshagyót. Nosza hát: az eddigieknél frissebb, eredetibb, pompázóbb maskarákban felvonultatni a búcsúzó Karnevál cimboráit: ezt csinálta fénykorában a folyóirat... A boszorkánytánc közepében egyszerre csak megjelent a szellem, akit idéztek. Eljött Ady Endre. Eljött, mint a magára maradt, elfeledett élet kísérteti követe, eljött és szellemkezővel felírta a mulató ház falára a borzasztó ígéretet: mene tekel... megmérettél. Megmérettél és könnyűnek találtattál... Élete és műve igazában: élet a maga kozmikus meghatározottságában; végzetes élet, teljes élet, igaz élet... Közben pedig eljött a nagy hűshagyó. A világra rászakadt a háború boszorkányszombatja, a világ káoszba omlott. A káoszban azonban mindig rejlik egy hatalmas erő: a kristályosodni, töményülni akarás vágya. — Ady, aki elvégezte küldetését: meghalt. Teste alázuhant az omló világgal az idő feneketlen sírjába, de műve itt maradt a végtelenség óramutatójának, multa emlékeztetni, jövőt jelenteni.” (Tóth Béla: *Ady után, Ady nyomában*. Debreceni Szemle 1938)

Tagadhatatlan, hogy Ady átfogó célkitűzései után, mint részletfeladatokat szolgáltatták meg az írók a táj és osztály kérdéseit. *Illyés Gyula*

a parasztosztályt, *Kodolányi* az Ormányságot, *Tamási* Transzilvániát és bizonyos, hogy a maga módja szerint *Németh László* is azon kevesek közé tartozik, akikben „törhetetlen és megkapó magatartássá sűrűsödött össze magyarságunk és korunk minden igénye és lehetősége.”

Az Adyhoz hasonló lángelmék mindég a jövőt jelentik. Az ő vállalásuk vagy tagadásuk mindig elválasztó vonalat jelent a múlt és jövő között. A fiatal Szabó Ervin sem kerülhette el Ady szuggesztív hatását.

„A magyar költészetben — írja róla Jászi — a Társadalmi és Pártharcok bevezető tanulmányában — Petőfi és Ady voltak a kedvencei. Kevésszer láttam Szabót megindultabbnak s lelkesebbnek, mint azon az estén, melyben Reinitz Béla intim baráti körben először mutatta be megzenésített Ady dalait. Szabó ezekben az órákban valósággal extázisban volt és szemei a boldogság fényében ragyogtak.”

A nagy szociológusnak találkoznia kell a nagy költővel és ha két irányból indultak is, egy cél felé kell haladniuk: az új társadalomszemlélet kialakulása felé. Az ilyen munkafolyamatnak éltető forrása a költő és exponáltabb élharcosa a szociológus. A magok el vannak vetve és kikelnek, néha nemes gyümölcsöt hoznak, néha fanyar, vad hajtásba szöknek s ilyenkor nehéz megállapítani a magvető keze-nyomát. De a *ma* és *jövő* szempontjából nem is ez a fontos. A szociológia jó utmutató, de a szociális fejlődés mégis fontosabb, mint a társadalomtudomány és ha a mai idők is kitermelték a fejlődés harcosait, megnyugodhatunk benne, hogy a jó elmélet nem veszett kárba.

Ady Endre megértette, hogyan kell művészi formában belekapcsolódni a Petőfi-Arany megteremtette nagy hagyományokba és Szabó Ervin megértette, hogyan vetéltek el már a nagy időkben a fejlődés igazi teremtményei. A költő Ady Endre, a szociológus Szabó Ervin egyformán a márciusi gondolatokat idézték. És a Márciusi Front mai fiatalága — ha történelmi hivatást akar betölteni — sem akar egyebet, mint új látásmóddal, új elszántsággal megteremteni végre, ami elsikkadt a csaknem évszázados meddő kísérletben. Az elmaradt terméseket akarják kihozni az idők méhéből és ez nem kevésbé tiszteletreméltó azért, mert fájdalmasak a szülés-vajadás fázisai. Az új társadalomszemlélet, harcok és kaotikus zavarok közt ugyan, de alakulóban.

Milyen volt a magyar társadalomszemlélet Szabó Ervin elméleti munkája előtt és milyen azóta?

Tudjuk jól, hogy a társadalmi fejlődés ferdeségeit már a XVII. században felismerték, de azt is, hogy mi lett a sorsa a felismerő elméknek és leleplező műveknek. *Kollár Ádám* udvari könyvtáros 1764-ben irta híres röpiratát, melyben az egyház tultengő hatalmát s a nemesi kiváltságokat kifogásolja és ostromolja. Megbélyegzi azokat a korhadt intézményeket, melyeknek eredménye az aránytalan és igazságtalan köztelherviselés. Követelte a nemesség adózáskötelezettségét s ez érthetővé teszi, hogy a rendek nem nyugodtak addig, míg a „gonosz szerző” művét be nem tiltatták. *Bessányi Ágós* tragédiája és bölcsészeti írásai és a társadalmireform céljait szolgálnák, ha tudnának sok olvasót és hívet szerezni. *Bacsányi János* sokatmondó versekben reagál a franciaországi változásokra:

*Nemzetek, országok! kik rút kelepében
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében;
S gyászos koporsóba döntő vasigátok
Nyakatokról eddig le nem rázhattátok,
Ti is kiknek vérért a természet kéri,*

*Hiv jobbágyitoknak felszentelt hóhéri,
Jertek s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázzó szemetek Párisra vessétek!*

Battyány Alajos, Hajnóczy József, Nagyváti János, Kazinczy valamennyien a magyar demokratikus fejlődés útját egyengetik, ha nem is egyforma tudatossággal. Nagyváti János, az egykori kapitány, majd táblabíró egyike a legnagyobb magyar utópiáiróknak, aki 1790-ben mejelent röpiratában a teljes egyenlőséget hirdeti és az egyenlőség alapján megújult társadalom képét is megrajzolja. Ő már észreveszi az osztályellentétek bántó élet és megjósolja, hogy ez az állam bukására vezet. *Martinovics* és társai összeesküvésével nem akarunk itt részletesen foglalkozni, de — mint még ma sem elért álláspontot, idézhetjük a magyar köztársasági kormányformáról alkotott nézeteit. Erre a kérdésre: miben álljon a magyar köztársasági államforma ezt feleli: :

„Mivel a magyar nemzeten a Magyarországhoz csatolt tartományokban élő különböző nemzetiségű népeket is értjük: minden nemzetiségnek külön tartományt kell alkotni, külön politikai alkotmánnyal bírni és egymás közt benső szövetségre lépni. Magyarország tehát szövetséges köztársasággá alakuljon, amelyben minden nemzetiség saját nyelvével, szokásaival éljen és vallását szabadon gyakorolja. A köztársaság boldogságához elegendő az, ha a nemzetek szövetségi viszonyban vannak egymáshoz.“ (Beer: A szocializmus tört. Bp. 1924. IV. k. 105. o.)

A 48-as reformereket megelőzően *Vajda Péter* harcol az előjogok ellen:

„Köd borítja agyunkat és benne testvéreinket gyűlöljük, sértegetjük és van osztály, mely e ködöt terjeszteni teljes szívéből iparkodik; előjogainkból szeretünk élni, mások munkája után, nem saját szerzeményünkből, feledve, hogy nincs edesebb kenyér, mint amelyet magunk szereztünk.“ (Kemény G.: *Vajda Péter Erkölcsei*. Bp. 1931. 100. o.)

A kiegyezés után nem úgy alakultak a dolgok, mintahogy a reformkorszak nagyjai kigondolták. A politikai kiegyezés gondolatbeli kompromisszumot is jelentett, *Beksics Gusztáv* észreveszi a magyarság demokráciaellenes magatartását, mely nem a Kossuth-Eötvös-Széchenyi-féle liberáliszmusból következett s még kevésbé volt magyarázható Petőfi és Arany egészen népies elgondolásából, hanem inkább abból a két évtizedből, mely visszalendítette és letéperte a magyar szociális gondolatot. *Beksics Gusztáv fajpszichológiai* szempontból próbálja ezt a jelenséget megmagyarázni. Szerinte a magyar nem elvi okból vizsgálja a történeteket, nem fikciókat keres, hanem precedenseket; a magyarság nem lelkesedik elvont eszmékért s az európai közszellem mozgalmait sohasem indulnak ki Magyarországból. Talán még találóbb *Beksicsnek* az a megállapítása, hogy a magyarok féltették fajukat. Tudták, hogy a demokrácia megfosztja kizárólagos hatalmától a nemességet és versenytérre viszi a nemzetiségeket. Végso következtetése az, hogy a magyarság közszellemében megvolt és megvan a demokratikus irányzat, de a *fajérdek*ek teszik a határt, melyet nem lép túl. A látszat igazat ad *Beksicsnek*. *Orczy* is azt énekli a XVIII. században: nem kell a magyarnak csalfa kereskedés, „mivel ebből jöhet erkölcsvetemedés“. De amit *Beksics* fajhoz való ragaszkodásnak nevez, az inkább a hatalmi pozícióhoz való ragaszkodás megtartásának görcsös igyekezete, ami megvan a Tisza Kálmán által kivirágoztatott honorátiós osztályban is, mely ugyan nemzetfenntartónak tartja magát, de képtelen arra, hogy magasabbrendű népi öntudattal gondolja végig a magyarság hivatását. A reformerek küzdelmének még tartalmat adott a magyar nemzeti vívmányok követelése, hiszen az anyanyelv útján kellett előre törnie a

századokon át guzsba kötött szellemnek, a kiegyezés utáni magyarság patriotizmusa azonban már csak üres magyarkodás, sőt veszedelmes magyarkodás, mert, mint Beksics találóan ráhibáz, a fajérdekek tették a demokrácia határát, s ez más szóval azt jelenti, hogy itt a fajiság címkéje alatt gátolták meg a demokrácia és nemzetiségi kérdés megoldását.

A patrióta Magyarországból a polgári Magyarországba visz az ut s itt már szemébe kellett nézni a társadalmi kérdéseknek, melyek nyitott sebekként jelentkeztek. Ezt az utat jelzik *Szeberényi* Lajos parasztkérdés tanulmányai, *Achim* András parasztmozgalmi politikája, *Ady* Endre költészete, *Móricz Zsigmond* írói munkája, *Szabó Dezső* ideológiája a protestáns kérdésről. *Szabó Dezső* 1913-ban hirdette meg, hogy a protestantizmusnak a szocializmus harcos orgánumává kell lennie, ha misszióját be akarja tölteni. Ebbe a fejezetbe tartozik a magyar munkásság története, melynek öntudatra ébredése és szervezkedése a múlt század 70-es éveiben indul meg. S külön izgató fejezete a magyar középosztály vajudó lelkiállapotának a városi kispolgároknak szocialista tudatra jutása. Ezt a folyamatot *Kassák* Lajos rajzolja meg őszinte feltárással és meglepő erővel. A kispolgár, hogy igazán emberré lehessen, brutális erővel kell, hogy becsapja maga mögött a lakájosító iskolát, a szervilizmusra vivő ideológiát le kell vetkeznie, hogy megérteni és becsülni tudja önmagát. Erre a heroikus átalakulásra csak nagyon erős egyének képesek s ezt az átalakulást egyengeti *Kassák* munkája. Amit *Roger Martin du Gard* művének kritikájában kihangsúlyoz *Kassák*, az őrá magára is illik; ő maga is az emberi lényeg feltárással dolgozik, konok tartású, erős ember, aki ellenfeleivel vagy ha kell barátaival szemben is vállalja az egyéni felelősséget.

Ennek a kornak jellemző kérdése a nőprobléma. *Takács Éva* és *Karacs Teréz* figyelmet érdemlő tapogatózása és *Veres Pálné* gyakorlati buzgósága után a nő végre egész embernek kezdi magát érezni. Ennek a nagy magára eszmélésnek két nagy képviselője van. *Kaffka Margit* az egyik, aki az ébredő szociális öntudat világosságában mutatja be a nő helyzetét. (*Levelek a zárdából*, *Színek és évek*, stb.) s a háború alatt mer a szociális lelkiismeretre apellálni. A nő magára eszmélésének nagy-uttörője *Lesznai Anna* is, *Ady* női művész-mása, ki az eredendő művészet leplezetlen őszinteségével tárja fel az asszonyember évszázadokon át takart belső életét. Az új asszony jelentkezik költészetében, aki szerelmes ajándék és nem prédaként adja magát a férfinak, olyan, aki a szerelem lángolásában a maga egyéniségét is ki akarja teljesíteni. („*És kérdelek: most már hová vezetsz? Hozzád vezetsz vagy elvezetsz magamhoz? — És lesz-e mindig mélyebb ébredés?*”) Nagy várakozásoktól vemhes idők ezek és míg a költő új vizeken evez, mint a Holnap hőse, az asszonyköltő pompás szava is felzendül:

*Véres a várás: az úszkös hajnali sebből
Mikor kél tisztán az érett deli legény,
drága kosoknak a szügyét meddig döfödjé a késünk.
Testvér mit kell hát kitépni tépett magunkból,
Milyen bőr börtönét kell még sirva lehántnunk,
Hogy prófétá hangja hasítson végre belénk?*

Durva, paraszti hangsullal vagy az osztálytusa büszke öntudatá-

* *Kemény G.*: *Kaffka Margit és a szociális lelkiismeret*. Korunk 1929. és *Radnóti M.*: *Kaffka Margit művészi fejlődése*, Szeged 1934.

val, tudományos okfejtéssel vagy a költő zengő szavával új életet idéznek a kiválasztottak s a maradi emberek által megbélyegzettek. Hogy ne érezne fel minderre a hangra Szabó Ervin, aki egy betegségtől súlyosbított élet minden pillanatában gondos előrelátással a jövőt építi, a jövőt idézi. Ő, a szolidaritás hirdetője tudta legjobban, hogy több úton jutunk egyazon célhoz s hogy ha a régi történet tanúsága szerint csodálatos összetartás van a gonoszok közt, az emberiség történetének új fázisát az jellemzi, hogy a jók is össze tudnak tartani. Szabó Ervin, az elméletek hideg boncolgatója, csupa-szív ember, szereti és keresi az új idők ötvöseit, Jászi Oszkárral sokban nem ért egyet, de annál jobban becsüli egyéni értékét, gyakran jár hozzájuk, szívesen eljátszik a gyerekekkel s ha az anya, Lesznai Anna örül egy-egy új versére kapott dicséretnek, nem kisebb öröme ez Szabó Ervinnek sem, jól tudván, hogy a művésznő is építőtársa az új ideológia és új világ megépítésében.

Az összeomlás utáni társadalomszemléletben a magvetők nevei nem mindig szerepelnek. Pulszky Ágostra, Pikler Gyulára, Ágoston Péterre, Rácz Gyula, Dániel Arnold földreformtanulmányaira, Gratz Gusztáv választójog mellett irt polémiáira, Szabó Ervin társadalomfejlődési elméletére nem igen szoktak hivatkozni a megváltozott időben. Viszont ezeket a gondolatokat mégsem lehet olyan könnyen elpusztítani, mint ahogyan e gondolatok első elindítóit el lehetett hallgatni.

Szabó Ervinnel, a szociológussal az összeomlás és a forradalmak után nem sokat foglalkoznak, de az éles kritika szemüvegét, mellyel ő nézte fejlődésünket, már senki sem tudja nélkülözni, aki komolyan akar hozzányulni a magyar sorskérdéshez.

E G Y E D Ü L V A L Ó S Á G

Irta: HERCZ GYÖRGY

*Nem vagyok csiklandós, nincsenek rút sebeim,
Mégsem simogat már engem senki.
Vigasztalás nélkül megy világgá az ember
És keserűek lesznek a szavai.*

*Városok kalandora, ki magányosan sétálsz az uccákon
Én vagyok a testvéred, szintén úgy leszem
A mozik tarka plakátjait, a hirdető oszlopok vastag betűit,
Az ujságok rikácsoló címeit, mint Te
És nem tudok eligazodni életemmel.*

*Mihez kezdjünk és ha mondogatom is magamban
Hogy a társtalanság nem a szív eredendő betegsége
Csak a világ botlott meg és összekuszálódott szerkezetében,
Akár a hurokra került madár,
A lélek elvesztette szárnyait —
Ezzel nem leszek okosabb sem jobb, mint azelőtt.*

*A házak felett sötét felhőket hajt az északi szél,
Az ivlámpák csörömpölnek, reszkető árnyak*

*Táncolnak a falakon, kihez bujjak
Az értelmetlenség nagyképű városaiban
Kit vigasztaljak, hogy magam se féljek
Ha a hiábavalóság fekete legyezői mögé
Elrejtí arcát a csillagos ég.*

POZSONYI LEVELEK

Írta: SZALATNAI REZSŐ

ELSŐ LEVÉL

Az ember folyton egyedül van, de az idő minduntalan a háta mögé áll s biztatja, mint egy láthatatlan kórus. Ez a történelem és a jelenkor meleg együvé-tartozása. Napokon át senkit sem látunk, de néha szívszorító órán százezerek szeme villan felénk: mit tettél értünk? Nyugtalanul körülnézünk. A márciusi szél, mely felszippantja az utolsó olvadás töcsáit, végigszáguld a szemhatáron, mint a futótűz. Meggyújtja a tájat, hogy szinte sárgás-fehéren égni kezd minden, meggyúllad az erősödő élet tüzétől. Mirevaló a márciusi szél? Valamikor ifjú diák-szívvel rákiáltottunk: közeledik a ver sacrum, itt a szent tavasz! Az ember is átalakul, amint ráköszönt egy új évszak, hát még a diák. Később Petőfi-strófákkal csavarodtunk az első tavaszi szélbe, mely kicserepesítette ajkunkat s szikrázó homokot szórt titánkodón kócos hajunkba. Aztán jöttek a nemzedéki hevület nagy évei. Kint éltünk a világban, ha ez a világ a pozsonyi vagy kassai piacon nyílt is, vagy a kisebbségi magyar diák szellemi emigrációjában: Prágában, Brünnben, sőt valóban európai fővárosokban is. Zajlott a világ, nagyokat rikoltott a veterán Európa szája, éjjel-nappal vártuk a nagy átalakulást. Miféle nagy átalakulást? Valami nagy népi és szellemi átalakítást, melynek bujtogató ízét magunkkal hordtuk, mint a ruhát. Anteusok voltunk egy különös sors közepén, készültünk a nagy munkára, de nem a valóságos földből s nem a kézzelfogható nemzeti-népi lehetőségekből merítettük az erőt, hanem egy-egy könyvből. Költeményekből, regényekből, novellákból, élesen hasító cikkekből s megállító esszékből, melyekből izgató, ingerlő tűzként csapott felénk a megújulás gyors s gyökeres szükségessége. Romantikus alakok voltunk, de belepirultunk a forradalmiság gyönyörébe. Felvetettük a kérdéseket; minden kérdést, amelyet a világháború után magyar ügyben fel lehetett vetni s a felvetett kérdések futottak, előttünk jártak, mint a gőzhajó, melyet lelkesülő vízfodrok s hullámok kísérnek hűségeesen. Ez volt az első tíz év, a csehszlovákiai magyar forrongás és kószolgatás évtizede.

Utánna jött a másik tíz év. Ekkor lassan kisült, hogy áltattuk magunkat, túloztunk is, ha lényegében sokban és sokszor nekünk volt igazunk, ahogy az nyilvánvaló ma az egész magyar nyelvterület értelmiségi munkájából. Elvont márciusok szélszlopait követtük s aztán kisvártatva belebotlottunk egy picike ügybe, a nagy munka egyetlen részébe, mondjuk egy iskola, egy magyar elemi iskola hiányába. Ez váratlanul kijózanított. Elzsibbadva kurorogtunk a valóság durva kőkockái között, melyek úgy feküdtek előttünk halomba szórva, mint valami megépítendő út andezit kockái. Építeni! Komoly, hasznos, egyszerű nevelő munkát kell végezni! — ez lett a bevallott jelszó, a nagy tisztulás

első jó eredménye. Ez a gondolat és érzés lappangott minden értelmiségi szív alján. Nagy tettek, hősi erőfeszítések megmutatására nem szabad várni. A nyugodtan firtató agy hirtelen a tátrai csúcsra mászó turistára gondolt: mennyi kis lépésre, mennyi sok ugrásra, kúszó hajlásra, csúszó kézfogásra van szükség, míg az ember fölér s kiegyenesedik a csúcs tetején, ahol szabadon borul reá a nap. Ilyen kis lépésekből, ilyen apró tettekből áll egy nemzedék komoly munka-kötelessége is. Ez már az Anteus földdel való érintkezéséből jött így. Jelszó lett: csináljuk az apró lépéseket. A magyar mult reformer nagyjai, akiket most újra-olvastunk, mind így ösztönöztek. A körülöttünk élő nemzet nagy nevelője és okos országépítője is ezt a tanácsot adta jobbra és balra egyaránt. S elkezdődött a hév nélküli apró munka kora.

Mint, amikor forr a bor és zavaros mustból gyöngyös itallá tisztul. Zsufolt programok helyett tiszta vonalakban előttünk állt a Vörösmarty-képzettel ismételt férfimunka, a jó mulatság ígérete. De titkon hányszor kikezdte e nyugodt létforma kialakulását a hiányzó lendület érzése, a lendületek romantikája, melyet balról is, jobbról is föltételül szab manapság a kontinentális Európa szédítő divata. Valami zsiбbasztó ideiglenesség érzése kúszott a fundamentális tettek élére s megbénította a munka nevében való egyesülést. Szétszóródott az akarat, új diaszpórába szakadt a realizmusra készülő kisebbségi nevelő-munka. Egykor mindent a politikai értékelés szimpla szemüvegén át néztünk, most egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a közügy és a politika között örök különbség van, s e különbség itt is, a nemzetiségi létformában döntő és jelenvaló. Mitévők legyünk? Ismételjük a lendületeket? Irjuk újra a nagy sodró verseket, a nevezetes cikkeket, adjuk ki újból a röpiratokat, melyek annak idején olyan port vertek fel, hogy prűszkölt tőle a visszatértó magyar világ?

Azóta a magyar szellemi világ ismét teljes egészbe készül zárulni szinte minden lelki magyar előtt, s a magyar társadalmi és politikai dolgok tragikus szakadásait, szívárványként iveli át. Forr a magyar valóság s tiszta látással forrongva áll előtte a *Márciusi Front* egyre növvő tábora. Azonban a kisebbségi sors magyar értelmiségének másfajta feladatai is vannak. „A mi dolgunk igazabbnak lenni“ — írta egy szép versében *Reményik* Sándor. Igazabbnak: teljesebbnek, emberibbembernek s magyarabb magyarnak. Túl az ország, a magyarok országának válságain s valóságain itt készülhet fel más államkeretben teljesebb magyar létformára az, aki komolyan magyar gondon él. Behúzódtunk a piacokról, kiki a maga szerény munka-porciója s vajtalan kenyere mellé, az alkotó munka félhomályába, mint Rembrandt figurái a merengés ama sajátosságával, melyről tudni véljük, hogy föltöttebb európai. Tulajdonképpen kissé boldognak kellene lennünk, hogy nem kell vállalnunk külső harcokat, politikai átalakítást a napi érték szerint. Van egy kisebbségi magyar létkeret, amelynek kitöltése, százféle lehetőségeinek kihasználása annyi pozitív munka-alkalmat nyújt, hogy mindenki megtalálhatja benne a maga helyét. A márciusi gondolat számunkra ezt a munkát jelenti elsősorban: az anyanyelv megtartását és fejlesztését, a rangos művelődés, a kölcsönös megsegítés és a szellemi fegyelem erkölcsi közösségét. Mindazon felül ami elválaszt ezek az alapvető létbeállítottságok összefognak. Az intellektuális erőben erkölcsi erő és tájékozódó higgadtság van. A kisebbségi magyar szellemi ember, szellemi munkát osztók óriási serege e nemzetépítő lehetőség korlátlan ura.

Az igazi forradalmiság tehát túl a romantikán, a változtató, érlelő

és építő munkában van. Masaryk „apró munkának“ nevezi s polgári stílust csinált belőle. Nekünk, magyaroknak, népi jellegű hivatástudatot kell csinálnunk belőle. A népi rétegekből, a városi munkásságból szinte önmagától új középosztály jön létre. Ez a legérdekesebb valóság, melyet izenként megfigyelhetünk Pozsonyban, másutt, mindenütt. Éltrevaló magyar emberfajta keletkezik így, mely hozzászokott már a külső létforma szorításához, mint a mély vizek hala a tenger nyomásához. Kisebbségi önnevelésre gondolok, önnevelésre, mely az utódállambeli magyart alkalmassá teszi a benső lelki fejlődésére nézve szabad légkörben egy teljes társadalmi, alakító szerep betöltésére. Alkalmunk van rá, hogy egy humanisztikus lelkületű és történelmileg esedékes magyar típust hozzunk itt létre. A magyarnak nem annyira külső politikai egységre van szüksége, mint inkább egy belső lelki egységre, mely lehetővé teszi, hogy sokféle válfajú polgársága egyetlen létezésréként betöltse azt a szerepet a nép életében, amelyre nyugati példái révén hivatva van. Meggyőződésünk és életformánk között ma nincs összefüggés. Nagy társadalmi és gazdasági reformjainkat nem tudjuk hiteles érzelmekkel és egyesítő akarattal igézetessé tenni. Az igazi magyar egység kérdése mindmáig írástudók magánügye.

Titkos illoitéletek világában élünk, önmagunkon belül is. Rajongás és harag nélkül tekintsünk az előitéletek szemébe, melyeknek el kell tűnnök. Ne áltassuk magunkat, de ne legyünk sötétenlátók sem.

Nézem, nézem a pozsonyi várat, s halkán mormolom Győry Dezső nékem annyira kedves versét:

*A mentém egyik ujja hímes,
érzelgős, forró, ez Kelet,
az ész szaván agyafűrt, hűvös
Nyugat varrta a más felet.*

*S míg itt virrasztok, két kulturát
osztó Kiskárpát-dombokon
jezűst Dunám a mentém csattja
s a kettőt összegombolom.*

Ígen, ez a táj élni akar és élni fog még!

Az antik világ mielőtt elmerült volna, rámutatott erre a tájra, észak felé, akárcsak egy próféta. Mintha azt mondogta volna: csupa életképesség, csupa erő borzong e tájon, népek, gyűljetek ide! S kinyitotta a szemhatárt. Tágas, epikus, déli verőben sütkérező nyitott tájat avatott fel a pannóniai római légiónak döngő menetelése. Marcus Aurélius, a platói király-eszmény első megtestesítője, itt írta, a „jeges Duna mentén“ ragyogó Elmélkedéseit. Innen illik nézni a táj egyéniségét. A pozsonyi vár a *Limes Romanus* végvára volt, tőle nyugatra és keletre nevezetes római kővárak hirdették a latin civilizációt. Nép-nép után habozott itt a lehetőségek között válogatva s egymás után tűntek el. Csak a magyarok maradtak itt kemény élet-rang rendjén, amikor 907 július 5.-én itt győzték le a bajor hadat, s legszilajabb rokontörzsüket, a bessenyő ijjaszokat helyezték ide gyeplő-őrzőnek, ide a Porta Occidentálisra.

A rom magábaszivta a történetét; de ha mellé állasz, lassan reád árasztja, mint valami légáramlatot. Csak hunyd le a szemed, kedves barátom, s fülelj jobbra és balra. Latin kultúreszme vegyül itt magyar és szláv népi öntudattal a germán sziklafal előtt. Támadhatják Taine

elméletét, itt bizton él. A pozsonyi vár és légköre, a pozsonyi lélek, egy nemzeti dualizmus kiegyenlítője. A hagyomány itt mélyül el hirtelen a Kisalföld után. Nem a lent zsivajgó város lágy alkalmazkodása, politikai jellemének hajlékonysága ez, hanem a vár magasában dudoló szél karaktere, mely a Kisalföld és a Kiskárpátok egyesítője. Nyelvek, valóságok, népek kereszteződése nem árt neki, sőt éberebbé teszi. Igazi egyéniség. Európára függeszti szemét, túlnéz a barbárokon s alul védi a síkon lakó népét. Minden márciusban felmegyek a várba s szétnézek a tájon.

Ilyen kilátás nyílik márciusban, a pozsonyi várról.

MÁSODIK LEVÉL

Az ember mindent kétszer tanul meg. Először, amikor az anyagot átveszi, mint a diák a számtani szabályt, kötelességből a szakma iránt, szinte elméleti szemondból. Másodszor, amikor megismeri a valóságot s egy történeti nap fényénél újra-olvassa a szöveget, ellenőrzi a szabályt. Az első megismerés később kiábrándulást hoz. De megtörténik az is, hogy amit egykor félreismertünk, utóbb megismerjük.

Január első napjaiban mohón és izgatottan kezdtem olvasni *Ortega y Gasset* nevezetes könyvét, a *Tömegek lázadását*, melyet Puskás Lajos fordított le igen szépen magyarra. A *La rebelión de las masas* magyar köntösben s jeles külső kiállításban is a fiatal budapesti humanisták üzenetképpen érkezett ide. A felfrissülés örömét azonban csakhamar felohasztotta Ortega mondanivalójának szeszélyes és bizonytalan kanyargása. Stílus és a fogalmi rangon mozgó gondolat hol gyorsan felduzzad a könyvben, hol meg hirtelen és konokul ellaposodik, mintha az tró hazája folyóinak, a spanyol mezeta vizeinek furcsa természetét képviselné. Csillogó, valóban bölcsek gondolatok után a filozófus dünnnyögése hallik, mint amikor a művész abbahagyja a játékot s futamokat, újjgyakorlatokat játszik a zongorán. Zavarosnak tűnt fel a ragyogó esszé. Ugy volna, hogy a tömegek fellázadnak az egyén ellen s eltaposák mindazt, ami mint erő és vágy él az emberben, hogy új, megújuló világot alkosson? Ortega ijeszteni akar! S Ortega a polcra került, csak a címkéje viritott tovább, fehéren, mint az elforduló haragos szem.

Március 12.-én este, amikor hazajöttem, zugott az egész ház, mint valami zengő nagy zenedoboz. A nyitott rádióból ugyanaz a tömeg zugott és hömpölygött a gyöngye kéttéglás falakon át, az ajtó és ablak résein s a dermedve ülő ember felgyújtott képzeletében, ugyanaz a tömeg, mely néhány kilométerre innen megforgatta a történelem rendszerét. Felejtethetetlen este volt ez. Hűába tündöklött az ég, az ember ebben a városban csak a földre nézett, mintha hallgatni akarná a bécsei dübörgéseket, csak a földet néztük s mindazt, ami a földön, az emberek között áramlik: az újságot fekete dús hireivel, melyek a sarkí újságbódéból úgy rajzottak ki a suttogó, megálló, siető emberek kezén, mint a méhek valami kaptárból. Óh, mily mellékes lett minden más e napon. Az érzések és gondolatok, mint félrevert harangok zúgtak az agyunkban, valami általános vész képzelete fogta el az embert. Túlnőtt e képzelet a konkrét országon, túl a politikai veszélyek mindenféle lehetőségén: maga a jelenség, a hang, a morajló erő nőtt fel szemünk előtt. Hová sodorja világunk erkölcsi és izlésbeli formáját ez a tömeg?

Akkor kihúztam a félretett Ortégát s hirtelen lezártam a rádiót. Olyan csönd lett köröskörül, mint a balladákban. De a szomszéd lakásokból tovább áramlott a hang és a tömeg moraja, mint a kikerülhe-

tetlen légkör. Most értettem meg a spanyol bölcselet közölnivalójának velejét. Amióta a hatodik századtól fogva megkezdődik Európa története, mondja, egészen 1800-ig, tehát tizenkét évszázadon át a földrész népessége 180 millió. De 1800-tól 1914-ig e népességi szám 180 millióról 460 millióra szökken. Ma már 500-on felül van. A tömegek előnyomulnak — mondotta Hegel borúsan. „Forradalmi korunk új szellemi hatalom nélkül katasztrófát fog előidézni,” — jelentette be Auguste Comte. — „Látom a nihilizmus árját dagadni” — kiáltotta a század végén Nietzsche az engadini sziklákról. S Ortega hozzáteszi a maga elemzését: a sokaság feltűnik s előzönlí a társadalom legjobb helyeit. Nemcsak a szórakozóhelyeket foglalja el, hanem a szellemi ember helyeit is. Az alámerülés korába jutottunk, a kíváncsiak és kötelességek nemessége elvész. A bolsevizmus és a fasizmus, mely Európában megalkul, a visszakanyarodás világos példája. Az élet elállamosodik, az alkotó kedély és a teljes bírálat eltűnik a tekintély hatalma előtt. A nacionalizmus bujasága foglalja el az európai magatartás helyét. A tömegember nélkülözi az erkölcsöt. Az ifjúságot zsarolásra használják fel, sőt valami egyetemes zsarolás borítja el a világot... S ebben a légkörben az alsóbbrendű ember minden alárendeltségtől felszabadulva megjelenik a tömegek élén, mint a lázadó tömeg jelképe.

E gondolatokkal véget is ér a könyv. Ortega most azonosult a mi friss élményeinkkel. Eltakartam az arcom s boldogtalan hazámra, Középeurópára gondoltam, melynek egyik érzékenységekben s átvevő-átszűrő finomságban konok szeletét, Ausztriát ime végképpen elvágták tőlünk. Óh, nem a német politikai diadal tölt el féltékenységgel vagy féltellemmel! Nekünk, kik a pozsonyi vár lábainál őrizzük a Duna sorsképező szimbólumát, nincs félnivalónk a germán vas hatalmától abban az értelemben, ahogy félni és irtózni ilyenkor szokás. Nem a mi dolgunk, líterátoroké, a politikai mámor akár pozitív, akár negatív irányítása. De ez a várta itt a szellem őrhelye, azé a szellemé, melyhez Bécs is hozzátartozott. Érdekes, hogy ezt is élesen és teljesen csak most tudatosítjuk magunkban, amikor már elveszett. De vajjon tényleg e napfordulat által elveszett már? A józan hírek s a biztos jelek, melyeket mindnyájan észrevehetünk, kétségtelenül arról értesítenek, hogy a tömeg elborította azt a lelki tájat, melynek egyéni izlésformája tanítómestere volt a szüleinknek, s melynek újabb műveltségét mi is úgy vettük át, mint ahogyan egy európai hagyományt átvenni illik. Nagy muzsikusainak bátorító, felemelő zenéje helyett most napok óta kegyetlen trombitaharsogás fogad, ha kedélyesen tik-takoló rádiójelére lesel.

Madách Imre, a sztrégovai fehér kúria nagy magányában, a szocializmus zsákuccáját festette meg Tragédiájának falanszter-jelenetében. Azt hiszem, a falanszter annak a szocializmusnak a létformája, amelyik ma itt kísért már a falaink előtt. Ortega ott pontosan beszél, ahol a szellemtipró tömegemberről ír. Ez a mai falanszter embertipusa. Megrökönyödve nézzük, amiként hőkölve tekint reá a Duna-táj magyar és szláv létbeállítotttsága és izlésformája, sőt maga a régi bécsi is kíváncsian aggódva firtatja, milyen? Túlságosan új ez neki, s ríktó nagyon. Am mindez gyöngé vigasztalás, hisz az ember gyorsan változik. Az ifjúság már felsorakozott az új jelek mögött s másként bontja ki majd a létformáját, mint szülei, kik még egy keringő emlékeivel fekszenek le a tavaszi éjszakán. Egy gyors nemzedékváltás eltünteti majd azt, amit a létből az élő ember hordoz magával. Maradnak a kövek, a képek, a versek, a mindig élő kóták és az emlékezés. Halhatatlan lett Bécs és Ausztria általuk, halhatatlanabb, mint a Habsburgok által, kik ugyan-

csak biztosak lehetnek mostanától fogva, hogy a bécsi kapucinusok kriptáját nem kell megnagyobbítani már.

De a Goethehof iránymutató munkás-igényét éppugy megtaláljuk majd egyszer, mint ahogy láthatatlan csillagok jelzik ma azokat a palotákat, melyek a három nyelven hűséges országépítőnek, Eugenio de Savoyának, nemes izlését dicsérik. Ha nyári esthajnalon megállasz a Schönbrunnban a zúgó fák alatt, minden szerelmek örök édessége járja át szivedet, s tüstént muzsikálni fog veled az egész világ. Ha egy esős tavaszi estén elmegy a belváros régi kövein, rádharματοznak majd Hoffmannsthal finom versei. Eszedbe jut, hogy itt jártál színházba a világháború után, itt ismerted meg hosszú délelőttökön az egyiptomi művészetet és a háború utáni művészeti izmusok örültségeit; itt láttad mi a modern társadalomtudomány, mi a lélektan gyermeknevelés és a lenyigözően okos Otto Neurath doktor képstatistikai módszere. Egy vendéglőben lebzseltél barátaiddal a bécsi Szabó Dezső, Karl Krausz után, s a magyar emigránsok kávéházában találkoztál először Kassák Lajossal. Mozart és Haydn, Beethoven és Schubert melódiai rád vannak írva Bécs, mint valami hatalmas kőta-papírra, a házaidra, ligeteid fáira, legalábbis olyan biztosan, mint polgáraid és kispolgáraid szívébe a szeretet és a kölcsönös segítség örök tűzű készsége. Szétvághatnak, mint egy finom cukros kuglófot, te újra kinősz. Elhallgathatják szívbéli szavaidat, te megszólalsz a föld alól, mint a bűvópatak örökké nyugtalan vize. Egy vároznak lelke van, mint az embernek. Meg lehet ölni az embert, szét lehet vágni az anyagot, de a lélek halhatatlan. Bécs és Ausztria csatlakozhatik a másféle lelkiületű testvérhez, eltűnhetik minden, ami a különbséget nyilvánossá tette, mint a határjelző táblák. De az osztrák lélek, a muzsika, a műalkotás, a vers, a hő vallásosság, az emberi szív jószágos sugárzása több, mint különbség: biztosítéka a különbségnek. Ujfajta bécsi tömegember, akit felidéztek a Ringen, vajjon tönkre fogod-e tenni ezt a biztosítékot?

Szorongó szívvél állunk a pozsonyi Duna-parton. Folyik, folydogál a titokzatos szürke víz; nappal dalaidat viszi, éjjel szapora öngyilkosaidat usztatja felénk, Bécs! Egykor a miénk is voltál, s szerettünk téged, nemzetünk történelmi gyűlöllője és ébresztője. Megfordulunk s reád nézünk, mint egykor a testőrök, Bessenyeiék: mi lesz veled?

Nyugat felől hirtelen becsapódott egy kapu. A bécsi kapu már zárva van.

Isten veled, Bécs!

HARMADIK LEVÉL

Kedves Barátom, itt ülök a magány kövein, előrehajolva, térdeim közé szorított kézzel, csendben és várakozva. Emlékszel reá: egy évtizeddel ezelőtt is így ültünk egy-egy esti órán, merengve a szellemi Európa dús zajlásai felett. Akkor mindentünnen hallható volt, hogy az egyéni felelősség megszűnt, mostantól fogva az Erő, az Anyag, a Tőmeg a Talaj vállalja a felelősséget. El kell hinni, minden jelenség ezt bizonyította. S egyszerre elkezdődött a szenvedélyes iram, melynek édes kuszaságában tüstént és pontosan meg lehetett oldani minden függő kérdést. Azóta fordultak a dolgok, de nem szűnt meg az iram. Áramlatok és dagályok nőnek köröskörül, a szemlélődő elme nem tud rendszerezni, fáradtan s reménytelenül félreáll. Tul az áradás tájain, szemmel látható, kezd visszatérni az egyéni felelősség hite. Alkonyatra hajlik. A nap alakot vesz fel. Ami alakatlan fénytömegként perzselt egész nap, most látható korong lesz belőle. Így jelenik meg szellemi szintünkön a

magányos költő.

Félrehajlik a sodrásban, mint a nád, hogy el ne törjék. Az ember körülnéz s hallja, hogy halk ének száll a szájából. Ez az ének nekünk szól, édes barátom. Metafizikai derengések és a megismerés rejtélyes lobbanásai villannak felénk a versekből. Mi ezt a költőt ismertük és félreismertük. Jó, mondtunk, európai szellem, kényes forma, merész szellemi arisztokrata. De a divatok és változások nem érintették, változatlan megmaradt sorstudata és szemlélete mellett. A szó tiszta ízét, a régi Európa mozdítatlanságát varázsolja elénk:

*Hozza postámat a posta: mennyi hír, díjat!
Engem nem visznek magukkal, föl nem oldanak.
Mindig! a világ süllyed vagy én lettem halott:
Akként élek, mint akik már változatlanok.*

Megállok, ismételve a sorokat újból. A költő jól látta a rém kúszó árnyékát, mikor mi még önfeledten söröztünk a fiatal éjszakában. Mintha a költő messzebb látott volna, az irtózás káprázatával a tirannus világ sodrásának velejéig.

Ki ez a költő? Babits Mihály, akinek legérettebb, mélyen zúgó versei a magyar intellektuális tünődés legeurópaibb vallomásai. Olvasom az összegyűjtött versek utolsó oldalait. Mintha valaki énekelne a sötétben, egy régi nagy nótát!

NEGYEDIK LEVÉL

Uram, ott voltam a társaságban, amikor ön nemes hévvel így kiáltott fel: hát vegyétek tudomásul, hogy én is német vagyok! Tüstént tudomásul vettük, olyannyira, hogy szót se szólt senki ellene. Ketten ugyan meglepődtek s hazamenet, az uccán így szóltak róla: „Hogy, hát ez is, ez a karakán magyar?” Jőmagam nem lepődtem meg, mert világéletemben igen kevésre taksáltam a „karakán magyarokat”. Mindenestre érdekes, hogy ön most bátor fordulattal megváltoztatta nemzeti-ségét. Nem szóltam semmit akkor, május elseje volt éppen (nevezetesen pozsonyi május elseje!) s társaságban, idősebb úrral szemben nem illett volna a kitörés, holott talán méltán kitörhettem volna, meg is mondom miért. Ám végtelen nyugalommal tudomásul vettem, mint mondtam, ismerőseimmel együtt, hogy a germán népközösség így szemem láttára gyarapodott.

Igaz, kissé későn huzza fel, édes barátom, a kötelező fehér harisnyát. Miután harmincöt esztendőn át lóbálta Pozsonyban a magyarok fringiját s ivott, táncolt, mulatott, élt magyar polgári forma szerint, most német akar lenni. Isten látja lelkemet, nem tartjuk vissza, nem érdemes, menjen. Nyilván Wotan és istentársai tárt karokkal fogadják önt is s megbocsátanak ama könnyelmű és balga viselkedése miatt, mikor magyarként élt e furcsa föld hátán. Borítsunk fátyolt az ön előéletére? Hallgassuk el e ritka pillanatban, mit csinált közöttünk magyar gúnyában? Nem, erről beszélni kell. Téved, ha azt hiszi, hogy ön miatt írom ezt, nem ön miatt, édesem, de a többiek miatt, akiknek ön társasági vezére, sőt egyben-másban mintaképe volt s akik valóban magyaroknak vallják magukat e mértéktelen germán olvasztás történelmi tava után is.

Némi érzelmösséggel siratni kellene önt, uram, de távozzék e sorokból minden elégia. Miért siratnók önt, kitűnő férfiú? Mikor a pálya közös nevezője összehozott minket, ön fölöttébb firtatta, magyarnak vallottam-é

magam a Hivatal előtt. Mintha valaki a magyarok Istene nevében megbizta volna, hogy külön is számontartsa nemzet-társait. Nevettem rajta, miként később többször mosolyognom kellett, midőn megszólalt s germán stílusjárásával úgy törte a magyar mondat testét, hogy csak úgy nyikorgott a kinjában. De óh vitéz férfiú, ön volt itt a mi város-tájunkon mindig a legnagyobb magyar. Tudom, bosszantotta méla mosolyom, hogy nem vettem külön értékszámba kurucosan magyarkodó viselkedését. Szó volt róla egyszer egy találkozáson, kikkel vagyok együtt. Óh, a Géza van ott, azt elhiszem, hogy akkor maguknál jó magyar szellem uralkodik — mondotta az egyik hölgy, egy vidéki hölgy — hisz ő nagy magyar! Látja, kérem, ilyen jó híre volt uraságodnak szerte e becses országban. Szerették önt az alantasai nagyon, mert ön „uriembereket” nevelt belőlük. Határozottan tetszett a hölgyeknek is. Hogyne tessék egy ilyen szépszál ember, aki nagyszerűen öltözködik, uriasan jár, függetlenül él, akinek saját háza van, aki derekasan nevelte fel a gyermekeit, aki minden magyar ügyben benne van, a Párt és a Testületek élén jár, alakja ha felbukkan a jóféle pozsonyi vendéglők asztalai között, úgy lobog ott, mint a magyar társasági élet eleven jelképe, örök tüze, melyben e magyarban megfogyatkozott ősi város mintegy plátói ideáljára talált. Mit mondjak még? Ön képviselte a modor követendő rangját, uram. S ha valahol élcelődésre nyílt egy-egy neveltjének a szája, úgy találgatták szaporán, mint a hívők az ige eredeti zamatát, hogy ugyebár, ezt mind öntől hallották így, Nos, hát igen, ez volt ön s még valami: jeles keresztény. Előljárt az ájtatosságokban, ha a főuccán iramlott a tavaszi processzió, az esti gyertyák lobogásában látható volt az ön alakja is a sorban. Persze, hogy hát gyűlöli s gyűlölte mindig a zsidókat. Antiszemitizmusa valahogy természetesnek tűnt fel, én legalább ezen sem lepődtem meg, mint ahogy sohse sértett, hogy nagy magyarokodását rendszerint németül keverve hirdette s szűk körben a bájosságos malac-viccek és a pletyka mindig németül járta az ön száján. Könnyebben beszélt így, az anyanyelvén!

Nem emlegetném mindezt, ha nem érezném a szükségét egy könnyed akvarell-arckép elkészítéséhez. Nem emlegetném ezeket, hisz önt, a tipust, mindenki jól ismeri a barátaim között. Tudják, hogy állóvagy, ki a legelső alkalmat felhasználja, hogy a lézengő ritterségét megmutassa. Zárt helyiségben énekelte, hogy „Krasznahorka büszke vára”, de amikor több magyar iskolát követeltünk, ön otthon lapult. Elhiszik, ha elmondom, hogy biztonságban mert hangoskodni vélt magyar érdekekért, de megbújt, ha komoly kiállásról volt szó s felfelé, nem a kaszinó ösvényein, hanem a közélet s az állam felé vállalni kellett valamit. Mint bújt ki aranyosan ilyenkor. Mily jól jött aztán a pörge német szó, avas ízű elmésségével, hogy fedezze ezt a búsmagyar-magatartást. Mások csak éppen éltek, sorstársai és pályatársai, fiatalok s idősebbek is, vajtalan kenyéren s a fizetési létra alsó fokain kapálódzva verték a gondok setétségét, mint törtszárnyú Ikaruszok. Ön könnyedén szállt tovább, hú állampolgárként cimezve jobb fizetésével s hú magyarként a magyar közösségből tekervényes uton-módon kicsurgatott mellékjövédellel. Odát önnek élelmes álmagyar, derűs, önző, rátarti gőg mestere, foszlott városi magyar polgár varázsa, Isten önnel és a vezérek. Mondanám azt is, hogy nehezen lesz jó német abból, aki a cigánynótát úgy szereti, mint ön s öntudatlan is másféle létélményeken ment át, mint azok, akikhez most a tavaszi lég roppant varázsa úgy visszahívta. Ám menjen, csak menjen.

Az ember hát mindent megért s a magyarság sem lesz szegényebb

c veszteség miatt. Talán csak könnyebb és magabiztosabb. Hisz a középosztálynak éppen ez a lényegében s természetében szinte történetien magyarellenes és népellenes rétege a mi társadalmi kialakulásunk legnagyobb kerékkötője. Nehezen felelhetne arra ön is, jó uram, kinek a nevében s miféle magyar érdekből volt ön egykor a legpimaszkodóbb Ady Endre és Móricz Zsigmond zsenije ellen. Emlékszik még, mint csinálta a felháborodást a nekünk is történelmi nevezetességű pozsonyi Primáspalotában, amikor a magyar diákok ott melengették a márciusi cselekvés zászlaját. Mindenki tudta, hogy uton-utfélen ön szervezte a megbotránkozás minden fajtáját a haladó egyetemi hallgatók mozgalma ellen. És tudtuk, hogy öntől származott az ocsmány élce Bartók Béláról, mikor áhitattal hallgattuk pozsonyi koncertjét. Oh, hol a ritka szép látványok sora ebből az időből!

Most eltűnődtem fölötte s úgy tűnik, az önök magyar polgári típusa fölöttébb veszélyes. Veszélyes, mert ellenzi mindazt, ami népi átformálást jelent s a dolgozó osztályok igazságát képviseli, mindazt, ami élesen és könyörtelenül demokratikus magyar fejlődést ígér. Mint gúnyolódik ön, uram, naponként a sivár demokrácián, mint mutat rá a parasztok és munkások szegényszagú, otromba, uriatlan áramlására, mely ön szerint elpusztítja a magyar középosztályt. Nem pusztítja el, ne féljen, ellenkezőleg: ez a diadalmas áramlás fogja létrehozni az igazi városi magyar polgárságot, amelynek nagy jövője van. Csak több lehetőséget, több műveltséget, nagyobb szellemi szabadságot és őszintébb demokráciát ezeknek a dolgozó, fejletlen társadalmiságú magyaroknak, majd meglátja, most már a tulsó partról: nem fog elveszni a nép, melynek nevében egykor ön csak ivott és duhajkodott, magyarkodott és bálozott. Nem mondanék igazat, ha azt mondanám, hogy sohase tett semmit a magyar kultúráért (miután ez nálunk a tennivalók főmértéke) igenis, ön is tett valamit: vett néhány könyvet, adott évenként húsz koronát a diákmenzára s olvasta az egyik újságot. S ezen az alapon harcolt titokban s önmagának is bevallatlanul a magyar műveltség igazi fejlődése ellen. Uram! Vallja be, már régen nem volt itt helye, nemzete diadalmas napsütése most végre elvitte, hálásak vagyunk érte a sorsnak, mint a léghajó utasai, kiktől a szél elsodorja a homokzsákokat. Szabadabban megyünk egünk felé.

De vigye el, kérem, most már a pánikot is, melyet naponként oly sajátosan terjesztett maga körül, szerény megjegyzések, apró sóhajtasok s vigyorgó gúny-futamok formájában. Nekünk nem kell a pánik, nincs miért félnünk. Ki becsületes munkát végzett s mindig csak az egész nép érdekeiért cselekedett, felhőtlenül áll, ha magányban is. A nép szétfújja a felleget, mielőtt fejére futnának. Meg kell tartani most már azt is, amit ön elhagyott: a társadalmi létformát itt és másutt, hol nemzettársai önhöz hasonlóan hirelen felfedezték igazi nemzetiségüket.

Mint hallom, mielőtt kivonult volna: javasolta, hogy a testület, az árva magyar testület, melyben vacsora közben, mint másutt is régi illedelmes polgári nótákat énekelnek, oszoljon szét, hagyja abban a működését. Ez meggondolatlan javaslat volt, mert felingerelte azokat is, kik némi sóhajjal napirendre tértek volna az ön pálfordulása felett, gyáva spekuláns! Most már ezek is, a jó pajtásai, elfordulnak öntől. Uram, huzza fel a fehér harisnyát, fogja meg a gitárt s menjen át a tulsó oldalra.

JOHANNES R. BECHER: HITTEM ÉN IS

Ford.: GRÉDA JÓZSEF

*A karácsonyfagyertya csepegett,
az új ruhámra piros viasz csorgott.
Álmomban angyal szállt az ágy felett
és kivette a ruhámból a foltot.*

*A szárnya fénylett, mintha tűzből lenne:
Én hittem benne.*

*Hittem, hogy van sok törpe s óriás,
vasorru bába és Fekete Péter.
Nem is emlékszem már: volt annyi más!
s én hittem mindet s azt is, hogy sötéttel,*

*mikor a szél s a sűrű éj növényben,
fölkelnek a holtak a temetőben.*

*Anyám mesélt a díványszögleten,
ó, hogy csodáltam sok meséje hősit!
Közben friss almát hámozott nekem,
mert hogy az alma frissit és erősít, —*

*és a végén a mesétől hevílten
engedelmes, gyors álomba merültem.*

*Hittem a tanítómnak is, aki
német hazámat dicsérte, kivált meg
a császárt, aki bátran ment neki
a franciáknak s Párisig nem állt meg;*

*hazamentem és háborúztam máris:
ólomkatonák fölött generális.*

*Apám az erdőn sétált énvelem,
a szép, magas és sűrű zöld lucerdőn.
Fent járt a nap, mi kéz a kézben lenn,
s ő szólt: Fiam, már nemsokára eljön*

*a te időd. De ne hazudj soha:
hazug nem lehet német katona!*

*Én hittem — ó, miben nem hittem én?
De ekkor már megpróbáltam kikötni:
Melyik hit van és melyik nincs helyén?
Hisz felörlődünk ennyi hit között mi!*

ez azt hiszi, az épp a fordítottját,
— mi ez? Hát ezt így összevissza szokták?

És kérdeztem: hát mi a hit? Igazság,
vagy csak csaló szerszáma mindegyiknek?
Vagy láthatatlan sapka, hogy manapság
hitet látunk, hol hazugság buvik meg?

E kusza hitek gyűriit kavarva
ki nem hisz itt s lel utat e zavarba?

Még hittem én. Hol ezt hittem, hol azt,
amit éppen a legjobbnak találtam.
Ugy láttam, hinni kényelmes malaszt,
s ha a világot már nagyon utáltam,

hittem, s ez a hit jól esett nagyon,
hogy jobb lesz majd egy másik csillagon.

Volt úgy, hogy elvesztettem hitemet,
de került hamar a helyébe másik.
Láttam, ki hisz, mindent bátran tehet
hazugságtól szégyentelen csalásig,

de mikor a hazugság foglya lettem
s nem hittem semmit — azt is hittet tettem.

És így jött meg a háború, amit
mint gyermek egykor vigan végigöltem.
A földbe fúrtam jól magam, de itt
majd eltemettek élve. Elgyötörten

szöktem magasba s buktam el kifutva —
Hittem. Nem hittem — aztán hittem újra!

Agyutüzek, mik hirtelen felégve,
a hegyek alját oly gödrösre tépték
és űztek minket le a fedezékbe,
világították meg hitem sötétjét:

én tudni kezdtem. S mint szélvész ha támad,
vadul vívtam a hittet a csatámat.

Ti mind, ki hisztek! Mindegy, itt vagy ott
rágja magát egy hit a csontotokba:
süket sükettel küzd, vak ver vakot,
ahol hit két egy másikkal birokra.

*Mikor a hit minden harcát feladtam,
a tudásból új föld feszült alattam.*

*Most már tudom, ha az éhségetek
tul nagyra nőne, hitet tálnának.
Ti mind, kik hisztek, meneküljete
e hittől, mely a hívőre támad!*

*Ne higgyetek csodákban, nézzetek föl
és keljete föl, hívők, térdetekről!*

EGYSÉGES-E A TRANSZILVÁNIAI ZSIDÓSÁG ?

(Megjegyzések a transzilvániai zsidóság tipológiájához)

Írta: CSEHI GYULA

Heine, egy dühös pillanatában, népmumiának nevezte a zsidóságot, mert érzése szerint ifjulkorának hitsorsosai és dicsőségének hű virrasztói, az európai zsidók évezredes vándorlásaik folyamán nem népiségüket mentették meg létükkel együtt, hanem csak bebalzsamozott hulláját annak; úgy tűnik, hogy ezt a „boutade“-ot a tudományos kutatás is igazolja s azt, aki lefejt erről a népmumiáról a hagyomány és az előítéletek vérdő s rejtő szalagait, alig éri meglepetés: pergamentbőrrel borított csontvázat pillant meg s nem csupán dermedt álomba merült élő testet. Ha valaki előítéletek nélkül közeledik a zsidókhoz s nem a „zsidó“ elvont fogalmát akarja úgy ahogy rákényszeríteni a valóságra, hanem emberi valóságukban, egyéni s közös megnyilvánulásaikban vizsgálja őket, kénytelen a környező népek nyelvi és művelődésbeli alkatából, szokásaiból, hagyományaiból, hibáiból és erényeiből összeállítani pallettájának színeit s az arcképhez, melyet így alkot a faji s történelmi zsidóság, csak árnyalatokat, gyakran már csupán elmosódó foltokat ad, viszont igaz, hogy többnyire neki kell tulajdonítani a portré rembrandti tónusát s nem ritkán exotikusan ható vonásait.

A zsidóságról olyan szenvedélyes meggyőződéssel beszélnek zsidók és nem-zsidók egyaránt, mint egységről, hogy végül is paradoxonszerűen hat a könnyen ellenőrizhető tapasztalati tényt hangoztatni, hogy ezt az elnevezést nemcsak országonként, hanem országrészenként s városonként is egészen különböző emberek és embercsoportok viselik. Így az ardeali zsidóságot, amely viszonylag kicsiny és összefüggő területen él s alig számol két százezer lelket, legalább három olyan csoportra oszthatjuk, melyeket lényeges különbségek választanak el, ami nyelvüket, művelődésbeli állapotukat illeti és amelyek egymással szembeni kizárólagos felfogása hiven tükrözi a tényleges ellentéteket. A mostani helyzetet, természetesen, csak néhány évtizedre visszanyulva magyarázhatjuk meg, hiszen ahhoz, hogy valamely mozgást pontosan lemérhessünk s jelentőségében felfoghassunk, nemcsak sebességét és irányát, de kiindulási pontját is ismernünk kell.

Az erdélyi zsidóság a 19. század közepe táján lépett ki kényszerű elszigeteltségéből. Jelentős része lelkesen magáévá tette az egyenjogosítást adta összes szabadságokat és jogokat: készségesen megtagadta a zsidó elkülönülés szigorú őreit: a merev vallási szabályokat. Ez a réteg nyelvben, művelődésben, ésjárásban magyarrá lett s a gazdasági életben köz-

igazgatásban, szellemi mozgalmakban jelentős szerepet kapott. Ennél a szinte teljesen asszimilált csoportnál számosabb az orthodoxia, amely átmenet a gettó és a modern világ, a gettó-zsidó és a zsidó vallású polgár között. Az „igazhitű“ zsidó a kényelmet és üzleti tevékenységet egyaránt akadályozó vallási előírásokhoz felfoghatatlan konoksággal ragaszkodik. Ezek a szabályok a „kaszt géniuszának“ szolgálatában öntudatlanul is a szerepét vesztett kaszt életét, fennmaradását biztosítják. Az orthodox zsidó számára a templomjárás, napjában kétszer, a rituális élet ezer megszorításának, ezer tilalmának, ezer esztekének látószó szokásának tiszteletbentartása nemcsak vallási cselekedet, hanem valamely csoporthoz, mondhatnók néphez való hozzátartozás bizonyítása. Nehéz feladat ennek a rétegnek művelődésbeli állapotát, lelki alkátát bemutatni. A „neológ“ zsidó számára a zsidóság csupán vallás, igen gyakran még csak az sem, hanem csak elmosódó emlék, a lelki tehetetlenség jelensége, az orthodox zsidó viszont megtart valamit középkori elődjének védekező elzárkózottságából. A középkor különben is nemzeti-etlen, tehát nemzetközi szellemében, a zsidó kaszthoz való tartozás természetes életformát adott a föld bármelyik pontján. Innen származik, hogy míg az asszimiláns zsidót, ha alkalmazkodása őszinte, valóban asszimiláció s nem csupán mimikri, a nemzettest felveszi és magához hasonítja, mindaddig, amíg beteggé nem tették a válságok ferőtűző anyagai, addig az orthodox zsidó számára maguk a vallásos élet formái jelentenek valamilyen elkorcsosult nemzetiséget, amely a terület s a közös nyelvben élő kultúra híján határozottan középkori mezben: a vallás és a dogma, a hit és a rituálé mezében jelenik meg.

A háború előtti idők a zsidókkal szemben majdnem következetesen szabadelvű rendje állandó elvi engedményekre kényszerítette a szívésen védekező orthodoxiát, amely a szabadság napjának tüzében egyre-másra vetkőzött ki a középkor szelei által megtépdesett, de el nem szakított ruháiból, hogy a kaftán helyett előbb ferencjósát, majd divatos gúnyát s diszmagyart öltön. Az orthodox zsidó elmagyarosodása is megkezdődött, főként a nyelvében, de az asszimiláció magasabb formájáig sohasem jutott el. A háború előtti Erdély zsidóságának harmadik, számban-súlyban egyaránt kicsiny csoportja: a *chaszidok* Lengyelországból származó misztikus szektája csak a legutóbbi két évtizedben vergődött ijesztő jelentőségre.

Ez a beosztás, mondanunk sem kell, nem merev. A neológiát tömegesen hagyták ott azok a rétegek, amelyek, Hatvany Lajos szavával, frakkot öltöttek, amikor a bálba mentek, vagyis kikeresztelkedtek. Az orthodoxia tömegesen vesztette el művelődő és gazdagodó hiveit az újítók javára, a hagyományos zsidóság ritkuló sorait pedig újból és újból felfrissítette az asszimiláció szempontjából csak második nemzedékétől kezdve számbajövő galíciai bevándorlás. A háború utáni időkben a zsidóságot nemzeti kisebbségnek nyilvánították s a nemzetiségi hovatartozandóság ismérévül nem a nyelvet, nem is az érzést, hanem a faji származást tették meg. Így lett máról holnapra, az addig „izraelita vallásu magyarnak“ titulált magyar állampolgárból zsidó nemzetiségű román alattvaló. Ez a változás a zsidóság addigi tudatos sokrétűsége felett, melyet nem szüntetett meg, olyan egységet teremtett, amely lelkileg mindmáig sem alakult ki.

A zsidóság három csoportja különbözőképpen alkalmazkodott az új helyzethez, melynek már nem tényezője, hanem csupán bábja. A legérdekesebb és legváratlanabb a polgárosult zsidók viselkedése. Micsém természetesebb annál, hogy az addig is alig vagy egyáltalán nem asszimí-

lált rétegek még inkább zsidóságuhoz menekültek, amely újból ugy társadalmi, mint nemzeti — hiányosan és elkorcsosultan nemzeti — életformájukká lett. De a polgárosult zsidóság zöme is hűtlen lett isteneihez. A Hadur helyett nem kezdte mindjárt imádni a római sást, Jehovához sem tért meg azonnal, de eszébe jutott az a föld, melyet Jehova valaha őseinek ígért: az asszimiláns zsidók jórészből Erdélyben egyszerre cionista lett, holott Magyarországon a cionizmus megmaradt annak a jelentéktelen szektának, ami a háború előtt volt. A cionizmus így a polgárosult ardeali zsidó transzilvanizmusa lett: előbb a megváltás reménye, azután a helyzet indokolása s végül már csupán kibúvó a valósággal, a szomorú vagy akár kétségbeejtő valósággal való szembe fordulás elől.

A polgárosult zsidóság mezei hadai tehát a cionistákat követték, ez korántsem jelenti azt, hogy az erdélyi zsidóság egysége cionista vezetés alatt megszülethetett volna. Az asszimilált zsidók egy, eleinte elég számos része, kitartott régi hite mellett s annak megfelelően a magyar élet keretei között maradt és ottan igyekezett munkaterületet találni. A hagyományhű zsidók tábora éppen ilyen kevéssé tömörült egy zászló alá. Az orthodoxia még a háború előtti „neológok”-nál is veszélyesebb ellenféllel találta magát szemben, amely saját fegyvereivel támadja s nem szökevényeket csábít magához, hanem magát a várat ostromolja. Valóban, a cionista nemzeti misztika terjedésénél sokkal aggasztóbb jelenség a chaszid szekta térhódítása és szaporodása. Erdély nyugati határán, Sigheten, Satumaren, Oradeán, de a Banatban és a belső városokban s falvakban is mind nagyobb számban merülnek fel ezek az emberek, akik úgy néznek ki, mintha valamelyik középkori krónika lapjairól keltek volna életre. Ünnepeken tömegesen lepik el a „zsidónegyed” uccáit hosszúszakállas, selyemkaftánt, térdnadrágot, csattos topánkát, fehér harisnyát, hernyókalapot viselő férfiak, akik göndörtincses gyermekeket vezetnek kéznél fogva, modern, divatos ruhákba öltözött, de vendéghaját vagy fekete selyemkendőt viselő asszonyok kísérik őket, illő távolságban maradva tőlük, ahogy azt a sémi törzsek náluk és a beduinoknál még ma is érvényben levő törvénye előírja. Látszik rajtuk, hogy milyen hidegen hagyja őket a környező világ idegenkedése. A polgárosult zsidó számára már puszta létük éppen olyan megoldhatatlan rejtvény, mint a keresztény szemlélő számára. Polgárosult „fajtársaikat” ők éppen olyan idegennek tekintik, mint a nemzsidókat. Jellegetesen középkori emberek. Mereven elzárkóznak a kor szellemétől. Kitűnően ismerik a gazdasági élet minden csínját-binját, számos gyárukban a legmodernebb gépcsodák dübörögnek, üzleti utjaikra autón vagy akár repülőgépen mennek, de észjárásukban, „műveltségükben” és tudásukban a kétezer év előtti talmudikus kultúra színvonalán maradtak, de még abból is kirekesztik a legalább akkori kor magaslatának megfelelő tudományos és racionális elemeket. Csak a dogmát tisztelik, csak a szigorú szabályt s a merev előírást, melyet misztikus rajongással, a tömegőrületig fokozódó extatikus táncokkal, karénaes imádságokkal fűszereznek. Számtalan klikkre, csoportra oszlanak, amelyek egy-egy hiresebb rabbi-dinasztia körül tömörülnek s egymás ellen szüntelen áskálódnak. Papjaik, a „csodarabbik”; a hívők vakon biznak bennük, minden ügyükben tanácsot kérnek tőlük s őszintén hiszik, hogy szükség esetén csodatevésre is képesek. Ezek a rabbik vakbuzgók, ki-méletlenek, türelmetlenek. Bűnnek tartják a „világi” tudományok el-sajátítását, a kötelező elemi oktatásba, kibúvó híján csak beletörődnek, de mindent elkövetnek, hogy hívőik gyermekeit a középiskolák látogatá-

sától visszatartsák.

A chaszidok tervszerű hadjáratot folytatnak az orthodox hitközségek meghódítására, amely évekig tartó viszálykodásokban, hatósági közegek csillapító, békítő beavatkozását szükségessé tevő verekedésekben nyilvánul meg. Az orthodoxia, amely régebben a neológoknak volt kénytelen átengedni hívőinek leszakadó tömegeit, most a chaszidok támadásának pergőtüzébe került és felmorzsolódik. A félig asszimilált rétegek is bizonyos rokonszenvvvel kísérik a misztikusok mozgalmait: életük extatikus formái, tömeges összetartozásuk nyilvánvalóan vigasztaló ereje s a folklór szempontjából feltétlenül érdekes szokásaik olyan nimbussszal veszik körül őket, amely eltakarja mozgalmuk veszélyes jellegét. Sikerüket ugyanazok az irracionális tényezők magyarázzák, mint a cionista szervezetek fejlődését s „propagandájuk” átütő erejét még az is növeli, hogy nem riadnak vissza a megfélemlítéstől és az erőszakos eszközök alkalmazásától. Mindaz, ami szektájuk és az orthodoxia között folyik a maradi zsidók az egyenjogúsítás elfogadása ellen vezetett küzdelmeire emlékeztet, azzal a szomorú különbséggel, hogy ma nem a haladás, hanem a vakbuzgóság és a türelmetlenség bajnokai győznek.

A polgárosult zsidó is mindinkább a zsidó élet kereteiben kénytelen elhelyezkedni. A háború után felnövekedő új nemzedékek sajátos fejlődési formái meggyorsítják ezt a folyamatot, mivel a román iskolákban tanuló fiatal fiúk és leányok kizárólag zsidó, illetve cionista szervezetekbe iratkozhattak mindaddig, amíg az iskolai hatóságok az iskolán kívüli szervezkedést meg nem tiltották. A cionisták számos ilyen ifjusági szervezettel rendelkeznek, melyek utópista propagandájuk mellett kétségtelenül sokat tettek a zsidó ifjuság testi neveléséért és lelki nyomorának enyhítéséért.

A transzilvániai zsidóság nagy és mindmáig megemésztetlen élménye a romániai zsidósággal való együvékerülése. A magyar zsidónak a háború előtt csupán elméleti jellegű kapcsolatai voltak a határon túl élő hitsorsosaival: megvetette a lengyel zsidót, irigységgel vegyes büszkeséggel gondolt az előkelő rokonra: az angol és francia zsidóra, az amerikai nagybácsira s szívszorongva leste az orosz pogromokról szóló híreket. Itt Romániában most olyan országban él, ahol jelentékeny számú a zsidóság úgy az Ókirályságban, mint az ujonnan hódított területeken. A transzilvániai zsidóság, annak ellenére, hogy cionista része — különösen Bukovinában és Besszarábiában — azonnal elvbarátokra talált, hosszú ideig alig vett tudomást új osztályos társai felől. Egységes, az egész országot felölelő zsidó érdekképviselő még kritikus pillanatokban sem jött létre! az Ókirályságban zsidók az *Unione Evreilor Români* (Román zsidók szövetsége) vezetése alatt asszimiláns politikát folytattak, a besszarábiaiak és a bukovinaiak pedig vagy a zsidó népi kultúra és a jiddis nyelv mellett törtek lándzsát, vagy pedig cionisták voltak. Az új gazdasági vérkeringés, melynek szíve Bukarestben lüktet, számos transzilvániai zsidót vonzott a fővárosba. Külön hitközséget alakítottak ottan s nyelvileg sem alkalmazkodtak sem a románul, sem pedig a jiddisül beszélő nem-magyar hitsorsosaikhoz. Ehhez hasonló vándorlási folyamat a besszarábiai és bukovinai zsidók, főképpen számos szövömunkás letelepedése a transzilvániai városokban. Jiddis beszédükkel, hangosabb vérmérsékletű viselkedésükkel elűtnék a transzilvániaiaktól s egyelőre — igen kezdetleges formában — a zsidó népi kultúrát hozzák magukkal.

Mind ezek a szociológiai csoportok a művelődés szempontjából is különböző fejlődési fokon állanak. A chaszid szekta és az orthodoxia

maradibb része mereven elutasítja a modern tudományt, irodalmat, művészetet, akár magyar, akár román, jiddis vagy éppen héber nyelven jelentkeznek. A vallási iskolák, amelyekbe a gyermekek négy-öt éves kortól kezdve járnak s melyeket, mint házasulandó fiatal emberek hagynak el, kizárólag a szentírás szövegeinek magyarázatára s később a Talmud könyveinek tanulmányozására szorítkoznak, ugyanazzal a módszerrel, mint amelyet ezelőtt kétezzer évvel alkalmaztak. Ezerszámra nőnek fel Transzilvániában olyan fiatal zsidók, akik csak nagy titokban mernek kézbevenni profán tankönyvet vagy irodalmi munkát, mert ha rajtakapják őket, szigorú büntetés vár rájuk, s közel husz éves tanulmányuk után úgy hagyják el a talmudi főiskolát, hogy agyuk teli van éles okfejtésű vitákkal, jogi és teológiai elméletekkel a kétezzerévelőtti zsidó világból, de sem korszerű elméleti ismeretekkel, sem szaktudással nem rendelkeznek. Több nyomda ontja a talmudikus és aggadikus irodalom termékeit, melyeket csak azért nem hasonlíthatunk össze az ókor és középkor hasonló szellemű irodalmi termékeivel, mert színvonaluk határozottan alacsonyabb, hiszen, amíg pl. Maimonidesz korának magaslatán állott s az ő *Fons vitae*-jén keresztül kaptak hírt a kolostori barátok az ógörög filozófia eredményeiről, addig a mostani rabbinusok nemcsak, hogy híret sem hallották Kantnak vagy Hegelnek, hanem még Plátónak vagy Arisztotelésznek sem.

Furcsa helyzetben vannak kulturális téren a zsidó nacionalizmus képviselői is. A nemzet fogalmának szinte egyetlen kritériumát sem találhatjuk meg sem a vezéreknél, sem követőiknél. Közös terület, közös kultúra híján még csak közös nyelvük sincsen. Még a türelmetlen cionisták is magyarul kénytelenek beszélni és írni, a magyar nyelvtől való elszakadást is magyarul hirdetik, a héber nyelvet is magyarul propagálják s azok az írók, akik itten cionista szándékkal írtak — természetesen magyarul — elszakadtak nemcsak a környező valóságtól, hanem még attól a humanista hittől is, amely pedig a transzilván városirodalmának legértékesebb s minden bizonnyal legidőállóbb alkotó eleme.

Világos, hogy ilyen körülmények között, bármilyen erővel jelentkeznek a kényszerű sorsközösség centripetális eleme, bármilyen erőket erélik egy akolba a transzilvániai zsidókat, közös felfogás, egységes életlátás ma éppen úgy hiányzik soraikból, mint eddig, s nem véletlen, hogy a kétszázhezernyi ardeali zsidó, három egymástól, szinte hermetikusan elzárkozó csoportra oszlik, hiszen nyelvek és kulturák, felfogások és érdekek, mély szakadékaival választják el őket s még mindig gyakran fordul elő, hogy a polgárosult zsidó közös felfogást és hitet vall nem-zsidó szomszédjával, ugyanakkor, amikor nemcsak felfogásban, de szavakban sem tudja megértetni magát a gettó különböző formáiba és szellemébe menekülő miszticista vagy irracionalista hit- és sorstársával.

LAPSZEMLE:

„Az antropológusok megállapították, hogy a jellegzetes amerikai feje mind hosszabbá válik. Ugy hiszik, hogy ez az adóval van összefüggésben“. (*Atlanta Constitution*.)

„Ha a Népszövetség nem lenne nem kellene kitalálni“. (*L'Époque*, Párizs.)

P L A K E T T E K

Irta: ERDŐHAZI HUGÓ

I.

Sáros uccában, ázott házak között
van a hazám. Ablakok hívnak csöndes
fénnyel szelet fújtató estékben
és lompos felhők simogatnak
szakálukkal. Enyém a világ, mert
nincsen házam, forrósággal
ölelkező kályhám. Cuppanó sárban
követem gürhes uccalány nyomát.
Kékes fény lobog előttem; az éhség; —
fekete ködök gomolyognak, ha
pozsgás kirakatok elé érkezem:
a gyűlölet; — és két karommal
ölelni szeretnék. Szagos kertek
alatt sírva fakadok, rongyos
ingem alá, szőrös mellemre ó
tegyetek, csak tegyetek szelíd
gyermekfejet.

Békés fűzfák alatt ágak
karcolják hátamat, olyan az
életem, mint ködbe tévedt utas
kúrtorgása, nézzétek csak,
ott tántorog fojtogató ködben,
karjai magasba rimánszkodnak
és üvöltése száll félelmes
árnyak között,

szilárd éj van, halottak szemével

keresem az utat.

Munkanélküli vagyok...

II.

Gyümölcs friss húsából folyik
mákos lé, forró torkomra
öntétek hordóból,
ó kirakatok, szebben csillogtok,
mint hideg, távoli csillagok:
elalélt bennem a vágy,
mert ablak mögött kövér ember
húst fogyaszt,
öntétek arcomba a zöld
mártást
és szemeimet takarják be
lekváros palacsinták,
mély álmom boldog bódulatában
ússzak húsleves tengerében,
hol halak villognak,
mint terített asztalon
a kifent kések...

KULTURKRÓNICA

ÍRÓ ÉS POLGÁR

— Kölcsey halálának százéves fordulójára —

A világháború óta éli divatját a centennáriumok szellemidéző alkalmainak fokozott kihasználása. A kor, melynek gyermeke nem leli helyét sem a haza, sem a társadalom, sem az emberiség sorsközösségében, eligazítást keres saját megoldatlan kérdéseire a régebbi vagy közelebbi mult nagyságaitól. A maga kopott, szellemiekben ugyancsak szellős ruházatát így foldozgatja az egykori jobblét viszszaíratásával. Most Kölcsey van soron, aki 1838 aug. 24.-én költözött el ebből az árnyékvilágból.

1790-től 1838-ig terjed a félszemű költő életpályája, aki ugyan maga sem a költőt látja önmagában elsősorban megbecsülendőnek. Ő író és polgár. E rangmegjelölésben a polgár a gyermekéveiben lezajlott francia forradalom szülötte. Kölcseyre annyiban jellemző, hogy nem törődik a nagy visszahatással, mely Napoleon leveretését Európaszerte követte és öntudatosan kitart saját polgári mivolta mellett, noha születésére az akkori Magyarország kiváltságosai közzé, a nemesi rendbe tartozik. Kétszáz hold szántója és annyi kaszálója van, hogy rossz esztendőben sem takarít be százötven szekérnél kevesebb szénát. Verseiben büszke magyar — „Keleten nőtt törzsöke fámnak“ — de lelki elhelyezkedésére nézve a megújult idők megújításra érett viszonyai között nem tolja előtérbe nemesi származását. Író és polgár, semmi több.

*

Költőnek csakugyan elég kevésbé költő abban az értelemben, ahogyan Ady óta a költőt értékelni szokás. Kortársai közül Csokonai sokkalta költőbb nála, de Kölcsey kevésre becsüli Csokonait, mert szerinte parlagi és izléstelen. A sorok között még plágiumvádakkal is illeti, ami akkoriban még nem lett volna tulságosan nagy bűn, mert Kazinczyék a „nyelv csinosítása“ érdekében megengedhetőnek, sőt szükségesnek tartották külföldi irodalmak termékeinek adaptálását, sőt szolgai utánzását. Kölcsey legfeljebb azt kifogásolja, hogy korának ünnevelt költője gyakran elfelejti megjelölni, mely forrásból merítette a verseiben és drámatöredékeiben sűrűn előforduló „idegen eszmét“. Neki jobban tetszenek Dayka Gábor versei, melyek a kor érzelgős német lírájának magyar nyelvű kicsapódásai. Nem is indul költőnek. Nyelvészeti és széptani tanulmányokkal igyekszik kezdetben magára vonni a figyelmet, csak Kazinczyhoz írott leveleihez mellékel egy-egy verset, melyekre nagyszerényen bírálatot kér. E versek formája többnyire rimtelen jambus és a kor divatja szerint tele vannak mithológiai vonatkozásokkal. Lehetőleg semmit se mondanak, de a verslábak egymásutánja hibátlan. Megtanul latinul, németül, franciául és olaszul, majd Kazin-

czy biztatására elmélyed a görög klasszikusokba. Látóköre mind szélesebb lesz és ezzel párhuzamosan életviszonyai egyre szűkülnek. Debreceni tanulmányainak végzése és rövid pesti tartózkodása után családi okokból kénytelen visszahúzódni Álmósdra, majd Csekére. Gazdálkodik, hogy árva öccseinek kenyerét és jövőjét biztosítsa.

De azért tud mindenről és mindenkiről, aki számottevő az akkori irodalmi életben. Pesten szoros barátságot köt a Kazinczy köréhez tartozó Szemere Pállal, Vitkovits Mihállyal és Horváth Istvánnal. Levelezésbe kerül Döbrentei Gáborral, aki nagy irodalmi tekintély akkor és az Erdélyi Múzeum szerkesztője. Döbrentei szabja feladatul számára, hogy vegye bírálat alá kortársainak költészetét és Kölcsey olyan alapos felkészültséggel lát feladatának elvégzéséhez, aminőre Gyulai Pál, Riedlig példát hiába keresnénk irodalmunkban. Ennek adja meg az árát. Elméletileg jóval többet tud azoknál, akiket bírál, mértéke hajlíthatatlanul szigorú és tárgyilagos. Sikerül olyan népszerűtlenné tenni magát az alig huszonhétéves fiatalembernek, hogy hosszú évekre lesz szüksége, míg az ellene fordult közvéleményt barátságossá hangolhatja. És az évek során éppen gyöngye versei fordítják feléje a közönség kegyeit, melyek mind sűrűbben látnak napvilágot az egymást sűrűn követő, kérészéletű folyóiratokban. A sok vihart kavarázó bírálatokat egyébként a megrendelő Döbrentei is csak hosszas levelezés, vonakodás után és nagyon gyér időközökben merte közölni. A Berzsenyiről szólón simított is egyetmást, mégse tudta kivédeni Berzsenyi haragját a bíráló ellen, amit csak a siron túl tudott kiengesztelni a remek gyászbeszéd, melyet Kölcsey tartott fölötte az Akadémián.

*

1825 a magyar kulturhistória nagy esztendeje. A közéletet felrázza Széchenyi fellépése. Az irodalom is új lendületet vesz. Kölcsey ekkor harmincöt éves és tekintélye kikezddhetetlen. Mellette áll Kisfaludy Károly Aurora-köre és Szemere unszolására közösen szerkesztett folyóiratot adnak ki, az Élet és Literaturá-t. A következő évben azonban vitába keveredik öreg mesterével, Kazinczyval és elkeseredetten vonul vissza ismét falusi magányába. A nagy nemzeti felbuzdulás is mintha szalmaláng lett volna. Azonban az elvetett mag a vármegyékben tovább csirázik és 1829-ben az író Kölcsey új alakban jelenik meg a közélet küzdőterén. Polgári minőségben.

Az akkori Szatmár-megye lesz a szabadelvű mozgalom főfészke. Nagy erőt ad a vezetőknek, hogy „az ur“, a nagyhatalmu és dús-gazdag Károlyi György gróf is a szabadelvűek mellett foglal állást Wesselényi befolyására. Kölcsey lesz a mozgalom pennája. Megyéje előbb tiszteletbeli aljegyzővé, majd főjegyzőjévé választja és 1832-ben egyik követeként a pozsonyi diétára küldi. Szónoki sikerei most egyszerre háttérbe szorítják irodalmi sikereit is. Kiderül, hogy ez a félszemű és emiatt félszeg, társaságkerülő poéta ragyogó szónok, aki kezd erősen terhére lenni a kormányon ülő konzervatíveknek. Az urbéresék ügyét diadalra juttatja egyik nagyszabású beszéde, ami nyitányát jelenti voltaképpen 1848-nak, a jobbágyfelszabadi-

tásnak. A korona a megszavazott törvény szentesítését elutasítja, Kölcseyt megyéje ijedtében új utasításokkal látja el, most már konzervatívabb szellemben. Ő ebből a maga részére levonja a következtetéseket: lemond megbízatásáról. Még egy utolsó, nagy beszédben megindokolja a rendek előtt visszavonulását s olyan magas erkölcsi talapzatról ad kioktatást nekik a nép képviselőinek kötelességeiről, hogy az elnök a beszéd elhangzása után megrendülve rekesztette be a tanácskozásokat. A polgár erkölcsi diadala teljes és ez ad erőt neki, hogy otthon új munkába kezdve, teljesen saját meggyőződése mellé állítsa az utóbbi időkben ellene fordult közhangulatot. Azon-
tul nincs különvélemény Kölcsey mellett sem a vármegyében, sem az országban. 1837-ben megírja élete főművét, *Parainesisét* Kölcsey Kálmánhoz és nagy népszerűsége biztosságot nyújt számára Wesselényi hűtlenségi pörében a védelem elvállalásához. Most bontakozik ki teljes érettségében az író, a polgár és az ember, aki szembe mer nézni a legmagasabb körök makacs, hajlíthatatlan maradiságával is. Wesselényi többszáz nyomtatott oldalt kitevő védelme s emellett a helyi törvényszéken egy gyermekgyilkos anyja és egy férjgyilkos asszony védelmében elmondott klasszikus beszédei a magyar jogszolgáltatás történetében állítottak el nem homályosítható emléket nevének, tehetségének és sziklából mintázott jellemének. Wesselényi védelmét be sem fejezhette. Védence belevakult, ő belehalt a végeláthatatlan pörbe, negyvennyolc éves korában.

*

Kölcsey minden munkáinak tíz testes kötete olyan nagy formátumu egyéniséggel ismerteti meg az olvasót, aminőre Madáchig hiába keresnénk utódot vagy boldog őst a magyar irodalomban. Negyedszázadot átfogó irodalmi, közéleti és ügyvédi pályafutása minden kérdést felölelő, minden kérdésben határozott, kontórfalazást nem ismerő állásfoglalások sorozata. Amit ő emberben a legtöbbre becsül, a „character“, azt élete minden pillanatában, köz és magán-tevékenysége minden pontján maradéktalanul igyekszik megtestesíteni. Görög és római minták lebegnek szemei előtt. Nem hátrál meg, nem von vissza semmit egyszer kinyilvánított véleményéből akkor sem, ha egy egész ország közvéleménye fordul ellene s ha politikai ellenfelei bosszúból földcskéjének és szántóinak egész évi termését felgyújtják, hogy gondjaira maradt kisebb testvéreivel ne legyen mit ennie. A polgár veleszületett jogérzékével tiszteli a hatóságok és a felsőbbség tekintélyét, nehogy mások számára a polgári „rény“ gyakorlásában rossz példát mutasson, de Wesselényi védelmében félelem nélkül lobbantja szemére uralkodójának, hogy a pör elhuzódása védencét mindkét szemére megvakíthatja és keresztény király a felvilágosodás századában ilyesmit sem nem akarhat, sem abban másoknak segédkezet nem nyújthat.

A köztudat Kölcseyt a Himnusz költőjeként könyveli el és nem tud vagy nem akar többet tudni róla. Napjainknak azonban nem elég ünnepelni őt. Erre az írótipusra éppen ennek az ingadozó, garincében és ítéleteiben megszilárdulni képtelen kornak volna égető szüksége. Ő az író és polgár, a valló és vállaló, a harcos, a meg nem

hátráló, ki mindamellet halálosan nyugodt, nem izgága, megvetően elkerül messzire minden olcsó, demagóg hatást. Megveti a tömeg tapsait, mert tisztában van értékükkel és büszke arra, hogy jó sorsa kortársainak legkiválóbbjaival hozta baráti kapcsolatba. Boldog, hogy szenvedéseket élhetett át, mert ezeken keresztül tanulta megkülönböztetni a valódi nagyságot a „hiu ragyogvány“-tól. E szenvedések ismertették meg vele az élet valódi becsét és megtanították arra, hogy csak áldozatok árán lehet felülemelkedni saját sorsunkon. Madách mélységeivel szüntelenül találkozunk Kölcsey gondolatainak bőséges előzuhogásában, de Kölcsey végső kicsengésében bizakodó természet, szemben Madách olthatatlan pesszimizmusával. Erre különben könnyű magyarázatot találni a két korszak közötti különbségben. Kölcseyt a maga reformról-reformra haladó kora teszi egyéni csalódásai ellenére is optimistává, míg Madách nagy költeménye a leverett szabadságharc utáni nyomott időkben fogamzik, melyekben a költő egyéni csalódásait még tetézte a közélet sivár kilátástalansága.

A humanizmus magas légkörében mozog két említett védőbeszéde a gyermekgyilkos anya és a férjgyilkossággal vádolt feleség példájában. A költő, a jogász és a nagyszerű ember jelennék meg itt eszményi párhuzamosságban, akinek túl a mesteri formán és a jogi felkészültség sokoldalúságán, mélybetekintő szeme és a társadalmi igazságtalanságokkal szemben mély részvétellel érző szíve van. Ezen a ponton derül ki, hogy miért nem válhatott Kölcseyből nagyobb költő a jó közepesnél. Műveltségének szélessége, logikájának kristályos következetessége, önbírálatának szigorúsága megfosztották őt a teljes érzelmi belefeledkezés örömétől, a spontaneitástól. De írónak és polgárnak s e kettő ötvözeteként nagyszerű jellemnek: befejezett egész, mondhatni tökéletes.

*

Néhány futtában összemarkolt idézet adjon izelítőt, mit tanulhatnánk mi száz év múltán — túl az ünneplés tömjénfüstjén — az emberi erény és kötelességtudás remekbe mintázott, ma is élő szobrától. Lássuk, mire taníthatná meg a százéve halott Kölcsey ennek a fejfájás nélküli, könnyű örömeiket kereső, kockázatot vállalni képtelen, divatos szelek szárnyán ide-odavitorlázó kornak gyermekeit?

Arra például, hogy *önérzet nélkül nem lehet élni*.

Arra, hogy „tisztá ismerettel választott s *állandóul megtartandó elv* birtokára kell törekedni“, mert erkölcsi súlyedés örvényeibe vezet a szilád alap nélküli kapkodás.

Arra, hogy „*sohasem (szabad) tenni mást, mint amit az erkölcsiség megkíván* s még akkor sem, midőn egyéni haszon, bátorlét (biztonság) indulat heve vagy szenvedelem ereje másfelé ragadnának“.

Arra, hogy *szeretni kell az emberiséget* még akkor is, ha egyesekben, otromba csalódásokat kellett elszenvednünk és *bizni kell a haladásában* még akkor is, ha időleges visszaesések csüggedéssel töltenének el.

Arra, hogy tisztelettel tartozunk az egyéniségnek, a jellemnek, de *nem élhetünk társadalmi szervezettség nélkül*, mert a haladás útját nagy egyéniségek jelölik ugyan ki, de a jószándéku kicsinyek összefogása teszi járhatóvá az egész emberiség számára.

Arra, hogy a kiválasztottaknak mennél több ismeretet kell szerezniök, de csak azért, hogy azokat a közösségbe átplántálják, „világos ideákból fáklyát gyujtani, melynél az együttélők előítéleteik sötétségéből kiléphessenek.”

Arra, hogy a jövőendő előkészítését csak a jelen megnevesítésén keresztül lehet hiven szolgálni.

Arra, hogy avult formákat habozás nélkül el lehet és el kell vetni s helyette a való élet könyvét kell „kinyitva szemlélni magunk előtt”.

Arra, hogy „az emberek többsége, hogy önszeretetének eleget tegyen, a mindenkori divattól, azaz idegen fejekben támadt és szokásba jött gondolat és cselekedet-formáktól kér tanácsot. Ezek itt fájdalommal nem gondolva orrcimpáikat furják keresztül, mások tűszúrásokkal egész természetüket tarka képekkel borítják... s miért mindezeket? Mert másoktól úgy látják. A valódi hasznot felismerni éppoly ritka tulajdonság, mint minden más valót... Embert egyénenként és csoportosan a maga hasznáról felvilágosítani a legnehezebb feladások közé tartozik”.

Arra, hogy „midőn a közügy kívánja, akkor mindenre készen lenni polgári kötelesség. S e kötelesség parancsolja a valót és az igazát nemcsak megismerni, nemcsak szeretni és tisztelni, de bátor szívvel kimondani és pártfogolni is... Bátorság kell nemcsak a pillanatnyi szükségben, hanem a szükség bármilyen hosszú tartósságában is. Szünetet nem ismerő bátorság neveztetik állhatatosságnak. Enélkül nagy karakter nem lehet”.

Arra, hogy „a sokaságért hiven munkálj, de ítéleteivel ne tördj. Mindig és mindenütt vannak, kevesen bár, kik a jót és szépet szeretni s az arra törekvők tetteit méltányolni tudják. E kevesekhez csatold magad s mentől szorosabban”.

*

Kölcséyt fel kellene támasztani. Tanítani kellene nemcsak az iskolákban, de mindenütt, ahol erre pódium kínálkozik. Világos ideái had gyujtsanak fáklyát előítéletektől sötét fejekben.

(Szentimrei Jenő)

A ROMAN TUDOMANYOSSAG PRAGMATIKUS FORDULATA. D. Gusti a *Sociologie Românească* című folyóiratban *Terv az 1938. évre* címen többek közt ezeket írja: „Olyan időket élünk amikor a nemzetek vezetésének megszervezése összehasonlíthatatlanul kibővült a társadalomtudományok bekapcsolásával. A dogmatikus tudományok háttérbe szorulnak s a figyelem a változó valóságra irányul, amelynek kulcsa a társadalomtudományokban képzett kutatók kezében van... Akiknek a nemzet életében társadalomtudományi tevékenység jut osztályrészül, azoknak a feladata hármas: 1. Kutatások által megkönnyíteni a nemzet vezetését; 2. kiadványokkal elősegíteni a nemzeti öntudat kialakulását; 3. a nemzeti valóság kutatására képes ifjúság nevelése.” — Más irányból, de ide váganak Rădulescu-Motru sora a *Revista Fundațiilor Regale* hasábjain a Nem-

zeti Lélektani Intézet hivatása című cikkéből: „A mai lélektani kutatások túllépték az egyetemi hallgatóság érdekkörét. Ezek ma már különböző kulturális, politikai és gazdasági érdekek szempontjai alapján folynak... A lélektan alkalmazásának kérdése a laboratóriumok és intézetek számának növekedésével még nem oldódott meg. A kérdés központjában sokkal nagyobb jelentőségű megfontolás áll, mégpedig az, hogy ezek a laboratóriumok és intézetek egységes terv szerint működjenek és ezáltal előrelátást biztosítsanak az állampolitikának.”

Amint látható a két nyilatkozat két tudomány keretén belül a tudomány célját kimondottan pragmatikus irányban látja; mindakettőnél a tudomány forrását és jellegét az adott társadalom időszerű szükségletei szabják ki: a tudományos tevékenység és a politika kölcsönös koordinációba kerül. Régi igazság ez s ha körvonalai kevésbé bontakoznak ki az exakt tudományok területén, annál élesebben láthatók a társadalomtudományok körében. Sőt a kialakult s alakulófélben levő új kormányformákról nem egy helyet leolvashatók a tudományos módszeresség jegyei. Az államvezetők szolgálatában mindenféle széles összetételű kutatói vezérek áll, mely a felmerülő vonatkozásokat leltározza s tisztázza az állam belső és külső helyzetét. Ezért veti el *Hans Freyer* például a tudományként önálló szociológia gondolatát s állítja az uralkodó politika szolgálatába, az államtudomány egy részévé téve. Szerinte ugyanis, ha a szociológia élni akar, akkor „taktikai gondolkodássá”, a politika segédesszé kell válnia. Ez a felfogás a háttérben működő társadalmi és politikai erők hatásának beismerése. Összintesség, mely már nem „tisztá tudomány”-ról, hanem a gyakorlat érdekeiről beszél. Bevallottan vagy be nem vallottan pragmatista. Ezt a vonalat súrolja Rădulescu-Motru és D. Gusti is.

A lélektani kutatások eredményei csak akkor lehetnek tanulságosak, ha közös nevezőre kerülnek. Rădulescu-Motru szerint a felállítandó Nemzeti Lélektani Intézetnek egyik feladata a szerzett eredmények egységesítése és a kezdeményezés. A régi ipari és művelődésügyi politika a liberalizmus optimista elvein épült. Ma viszont — a regionális érdekeknek megfelelően — *irányítási* kívánják az egyén életét, ugyanugy, mint a szakmák elosztását és a közoktatást. Az ország népeinek lelki leltára épp a tervszerűség sikeressége miatt szükséges. Ebben az intézetben fogják nyilvántartani a román nép időszerű lelki habitusának tényeit, amire azután előrelátó politikát kívánnak építeni.

D. Gusti hasonló szellemű tervet szab a román tudományos kutatások elé. Három pontban foglalja össze az ezévi munka feladatait: 1. Új alapokra fektetik a Károly herceg Királyi Kulturálapítvány Tanulmányi Hivatalát és ujjaszervezik a Román Társadalomkutató Intézetet. Az egyik a falvak és városok falusi elemeinek helyzetét vizsgálja, hogy elősegítse a falu életének megszervezését, a másik viszont közös nevezőre hozza az egyes tudományos intézetek (néprajzi, gazdasági, agronómiai, zootechnikai, stb.) kutatásait, ugyanakkor külön osztályok foglalkoznak Románia társadalmi felépítésével, a határokon túli románság, a kisebbségek, a nagyhatalmak és a szomszédállamok kérdéseivel, miután az első nagyméretű munka, amire az állam vezetőinek okvetlenül szüksége van az új történelmi-politikai helyzetben, mely különbenis meghatározza a román tudományosság új fordulatát: Románia szociológiai térképe. A második összefoglaló feladat: alkalmas feltételek biztosítása az állam vezetését elősegítő kutatók részére, egy Társadalomtudományi Fakultás felállítása, ahol a nemzet életének külső és belső kérdéseit tanulmányozzák annál inkább, mert Románia jelenlegi főiskolái nem képeznek az előbbieknél kivite-

lére alkalmas munkaerőket. Végül D. Gusti a Sociologie Românească hivatását állapítja meg a román felső értelmiségi réteg tájékoztatásában a nemzeti jelenlegi rétegződéséről, életkörülményeiről s a jó államvezetési tevékenységet meghatározó feltételekről.

Természetesen a román társadalomtudósok valamennyien nem fogadják el a szociológiai, általában a tudományos tevékenység feladatának ilyenyszerű megfogalmazását. P. Andreiu Iași-i egyetemi tanár a szociológiának a politika alá történő rendelésében a szociológia önállóságának megszűnését látja. Szerinte minden olyan kísérlet, mely a szociológiából gyakorlati reformeszközt gyárt, egyben a szociológia tudományos jellegének megváltoztatását is jelenti, mert a szociológiai kutatás eredményeinek alkalmazását nem lehet összetéveszteni magával a szociológiával. D. Gusti monográfiai rendszere túllépi a szociológia célkitűzéseit midőn azt hangsúlyozza, hogy a szociológia „vagy monográfiai lesz vagy nem lesz” s a monográfiai rendszer bevezetésével megszűnik a különbség az elméleti és gyakorlati szociológia között. Mikor Gusti monográfiai rendszere feladatául nevelő közigazgatási, politikai és kultur-etikai célokat is előír összetéveszti a tudományos kutatást a politikai és gyakorlati tevékenységgel. Ezért P. Andreiu felfogásában Gusti inkább reformer, figyelmét inkább politikai és utilitárius szempontok kötik s másodrendűvé zsugorítja a szociológiai természetű általános tudományos kérdéseket.

A vita áll. Viszont Amerikában, Németországban, Oroszországban a D. Gustiéhoz hasonló irányú munkásság már rég folyik. A tudományos szociológia és a lélektan által felfedett igazságok gyakorlatba való átültetése mindenféle időszerű. Vajon veszélybe került ezáltal a lélektan és szociológia, mint tudomány? Minden tudományos igazság csak úgy jelentős, ha meg is valósul. A szociológia és lélektan igazságai is szükségszerűen erre tartanak. Egyetlen követelmény, hogy az alkalmazás során valóban a tudomány eredményei hassák át az ilyenirányú tevékenységet s ne csak ürügy legyen ez politikai meggondolásoknak a tudományokba való bevitelére. (Mezei Dezső)

A FRANCIAORSZAGI IDEGENKÉRDÉS. A francia közvéleményt az utóbbi időben egyre inkább foglalkoztatja az ország területén élő idegenek kérdése. Ez az érdeklődés néha már-már betegessé fajult („ugy látszik, minden országnak meg kell, hogy legyen a maga sajátos „négerkérdése“...), olyannyira, hogy sok esetben szorított háttérbe más, fontosabb problémákat. Azonban igazságtalanság lenne el nem ismerni, hogy a *pro* és *contra* kampányok hatására még a közhangulat is jelentősen módosult az idegenekkel szemben. Ma már hangsúlyozottan idegenellenes oldalról is észlelhető az a törekvés, hogy a kérdést ne pusztán érzelmi alapon vagy megrögzött előítéletek szerint intézzék el, hanem fontosságának megfelelően. S az idegenkérdés fontosságának ez az egyhangú elismerése határozottan haladást jelent. A közhangulat e fejlődése egyébként azonnal érthetővé válik, mihamarabb a kérdéssel kapcsolatos adatokat szemügyre vesszük.

A Franciaországban megtelepedett idegenek és idegenszármazású honosok számát mintegy három millióra teszik. Az 1936 márciusi népszámlálás kerekén 2.563.531 külföldi állampolgárt mutatott ki. (Minden, az idegenek lélekszámára vonatkozó adatot hozzávetőlegesnek kell tekintenünk, mert Franciaországban gyakorta csak a családapát, vagy a kereső férfi-családtagokat tüntetik fel a statisztikák.) E több, mint két és félmillió tömeg nemzetiségi megoszlása szerint: 897.000 olasz, 463.000 lengyel, 410.000 spanyol, 211.000 belga, 89.000 svájci, 63.000 orosz,

51.000 örmény, 50.000 német, 41.000 cseh, 38.000 portugál, 35 ezer brit, 27 ezer marokkói, 25.000 délszláv, 21.000 görög, 18.000 török, 15.000 luxemburgi, 13.000 román, 12.000 magyar, 11.000 északamerikai, 7000 németalföldi, 7.600 osztrák, 5.000 szíriai, 4.000 kínai és 44.000 „különféle”. (Hogy ez a hivatalos kimutatás egyrészt mennyire pontatlan, másrészt mennyire túlhaladott, kiderül a következő két adatból: 1938 elején a nyilvántartott 300.000 hontalan közül 80.000 német származású, míg a fenti statisztika csak 50.000 németet mutat ki; azután, — megbízható, ugyancsak hivatalos helyről származó kimutatás szerint Franciaországban 30.000 magyar állampolgár és összesen mintegy félszázezer magyar-ajkú él.)

A Franciaországban megtelepedett idegenek nagyrésze háború után ideszereződött munkaerő, mely az elesett és munkaképtelenné vált francia kétkézi munkásság pótlását célozta. (A világháborúban kb. másfél-millió francia esett el és két millió vált teljesen vagy részben munkaképtelenné.) A háborús emberveszteség különösen a mezőgazdaságot és egyes „hálátlan” iparágat (bányaipar, vegyi- és faipar, stb.) ért érzékenyen, ahonnan a belföldi munkaerő más, magasabb munkaminősítésű szakmák felé való áramlása már a háború előtt megkezdődött s azóta gyorsult ütemben folytatódott. Ennek a jelenségnek, főleg pedig a francia falu elnéptelenedésének tudható be, hogy az idegen munkásszükséglet már a háború előtt is egyre nőtt, amit a bevándorlás állandó emelkedése mutat. (1851-ben több, mint 400.000, 1911-ben 1.100.000 idegen tartózkodott Franciaországban). A háború utáni bevándorlás 1931-ben érte el tetőpontját, amikor létszámuk 2.715.000. (Az összlakosság 6,6 százaléka.) Viszont a bevándorolt idegen munkaerő még a konjunktúra-ciklus végén elért csúcspontján sem pótolta teljesen a belföldi munkaerő három milliónak vehető háborús veszteségét. S itt mellel ki kell emelnünk a bevándorolt dolgozórétteg honépítő szerepét, melyről az idegengyűlölet szításával iparszerűen foglalkozó mozgalmak és sajtó nem igen nyilatkoznak, holott a gazdasági emigrációnak oroszánrésze volt a háború feldulta északfranciaországi vidék felépítésében s megrongált iparának felvirágoztatásában.

1931-ből származó (ugyancsak megközelítő pontosságú) kimutatás szerint az 1.356.000 kereső idegen családfő megoszlása foglalkozási ágak szerint a következő:

Mezőgazdaság	— — —	249.000	Textilipar	— — —	69.000
Bányaipar	— — —	166.500	Háztartási alkalm.	— — —	69.000
Építőipar	— — —	213.000	Vegyipar	— — —	35.000
Fémipar	— — —	210.000	Élelmezési ipar	— — —	33.000
Kereskedelem	— — —	156.000	Faipar	— — —	44.000
Szállítás	— — —	76.000	Szabad pályák	— — —	42.500

A bányaiparban foglalkoztatott munkaerő 30 százaléka idegen. Ez az arányszám az építőiparban 24, a vegyiparban 15, a szabadfoglalkozási ágakban azonban csak 3-4 százalék. Ezzel megdől bizonyos propagandának amaz érve, mely szerint a szabad pályákon „idegenveszedelem” forog fenn. S halomra dőlnek azok a vádak is, hogy a bevándoroltak tekintélyes része nemkívánatos elem. Hiszen ha az említett közel másfél-milliónyi idegen-családfenntartó dolgozóhoz hozzászámítjuk családtagjait, megállapítható, hogy az országban állandóan megtelepedett külföldiek túlnyomó többségét a becsületes munkáselem teszi. Viszont igaz az is, hogy az idegen bűnözők számaránya feltűnően magas. A büntetőbíróságok évente mintegy 50.000 idegen felett ítéleznek s a francia bír-

tönökben elzárt egyének 17.5 százaléka külföldi állampolgár. Ezek a kedvezőtlen adatok azonban főként az idegenügyi törvényhozás elmaradottságából származó visszasságokban, meg az idegenellenőrzés hézagiban lelke magyarázatukat.

Az idegeneket érintő törvényhozás tökéletlenségét és idejétmúlt voltát ma már minden oldalról elismerik. Az alaptörvény 1849-ből való és híven tükrözi a 48 júniusi napokat követő reakció sajátos „nemzetvédő” felfogását. E törvény lényege, hogy az idegenkérdést a rendőrség hatáskörébe utalja, melynek minden tekintetben diszkrecionális jogokat biztosít a bevándoroltakkal szemben. Ezt a statutumnak éppenséggel nem nevezhető „alaptörvényt” azóta sok esetben kísérelték meg újabb törvényekkel és rendeletekkel korrigálni. Utóbbiak azonban csak részletkérdésekben módosították az 1849-es törvényt (az idegenek munkavállalási feltételeinek szabályozása, a honosítási eljárás új rendezése, a bevándorolt kisiparosok helyzete, stb.), de mit sem változtattak a lényegben; nem korlátozták a közigazgatási hatóságok teljhatalmát a külföldiekkel szemben.

Az utolsó öt év világpolitikai változásai új bevándorlási hullámot idéztek elő, mely az Egyesült Államok és a többi, idegeneket befogadni tudó állam elzárkózása következtében ugyyszólván kizárólag Franciaország felé sodródott. Ez az állapot máris bizonyosfokú elzárkózásra kényszeríti Franciaországot is, mert hiszen még a munkásszervezetek is úgy vélik, hogy a politikai menekültek problémája nemzetközi kérdés, tehát csak a megfelelő nemzetközi fórumon lehet kielégítően rendezni. A kérdés nemzetközi megoldásának útjába azonban komoly akadályok tornyosulnak, melyek a genfi intézmény válságával függenek össze, úgyhogy egyelőre csak Franciaország sinylette meg a bevándorlókkal szembeni „szabad kapu” politikáját. E liberáliszmus árnyékában nőttek ki azután gombamódra azok a titkos bevándorlási irodák is, melyek kihasználva a határellenőrzés fogyatékosságait, tömegével szállították lelkiismeretlen vállalkozóknak az olcsó és illegális emberportékát, a tetszés szerint kiaknázható munkaerőt. Párizsban és környékén elszaporodtak a titkos műhelyek, kis- és középüzemek, ahol nevetséges bérekért folyik a munka — többnyire csak éjszaka. Ez, az idegenek „fekete” munkájára alapozott ipar a belföldi kisipar veszedelmes konkurensévé nőtte ki magát és Párizsvidéken pl. eddig már négy iparágat tett tönkre (kalapos-, bútor-, szűcs- és bőrdíszműipar), nem is említve, hogy közvetve és közvetlenül komolyan sérti a francia és bevándorolt szervezett munkásság érdekeit. Másfelől, miután ez a „szabálytalan helyzetű”, „fekete” munkaerő többnyire a közeli múltban „beszivárgott” keleteurópai zsidóság soraiból toborzódott, adva volt — és adott részben ma is — egy újfajta zsidókérdés kibontakozásának lehetősége, mely azért válna ártalmassá, mert nem a „cidevant” arisztokrácia vagy a középosztály, hanem az ipari munkásság lenne a hordozója.

Az idegenügyi törvényhozás francia rendszere — mint láttuk — két okból vezetett a céllal élesen ellenkező eredményre: 1. Az idegenkérdés mai alakulása mindenképp túllépi a rendőri kérdés kereteit. Egy ország lakosságának 6 százalékát még tekintélyelvű államokban sem lehetne pusztán rendészeti módszerekkel adminisztrálni. Harmadfélmillió ember problémájáról van szó, melynek gazdasági, néprajzi, társadalmi, közegészségügyi, sőt honvédelmi vonatkozásait senki se vonja kétségbe — ugylátszik a törvényhozók kivételével. 2. A francia rendszer éppeszé igazságtalan a régóta megtelepedett, gyökeret vert, többé-kevésbé már a francia néptestbe beolvadt idegenekkel szemben, de enyhe a ténylegesen

nemkívánatos elemek irányában, akik a rendőri ellenőrzés lyukas hálóján könnyen kibujnak. A közvélemény haladottabb része éppen emiatt már jóllehet sürgeti az elavult idegentügyi rendszer felszámolását és új alaptörvény megszavazását, amely biztosítaná a szerzett jogokat, statutumot adna az asszimilálható rétegnek, hajlékonyabbá tenné a honosítási eljárást, de ugyanakkor könyörtelen szigorral távolítaná el az ország területéről a valóban nemkívánatos elemeket.

A népfronti kormányzat programjába vette ugyan a kérdés új rendezését, de ez mind maig a régi vágányokon haladt. Idevonatkozó rendeletei a régi törvényeket toldozzák-foldozzák, de nem mert hozzányulni a közigazgatási hatóságok előjogaihoz, s ezzel, kisebb újításoktól eltekintve, minden maradt a régiben. Csak a honosítás terén állt be némi javulás.

A háborús veszedelem következtében az idegenkérdés egyre gyakrabban vetődik fel francia honvédelmi vonatkozásaiban is. A francia közvélemény joggal tulajdonít fontosságot annak a ténynek, hogy a franciaországi német, örmény, spanyol, magyar, olasz, lengyel, portugál, kis-orosz, délszláv és orosz bevándoroltak szervezetei elhatározták csekekívő bekapcsolódásukat a francia honvédelembe, kívülről jövő támadás esetén.

(Mosonyi Ferenc)

ROMANIA GEOPOLITIKAI KÉPE. Al. Rădulescu, a mostanában megindult *Revista Geografică Română*-ban, Románia geopolitikai értelmezésével kapcsolatban vitába száll azokkal, akik Romániát a Balkán országok közé sorozzák (Jaques Ancel, Eugene Pittart francia geopolitikusok és a szakirodalom egyrésze, mint a Balkan Revue, Balkan Archiv és a Revue Internationale d'Études Balcaniques). Ezekkel szemben Em. de Martonne, N. Jorga, E. Schmidt és mások felfogására hivatkozik, akik Romániát Balkánon kívüli országnak tekintik. Ő maga Romániának Közép-Európához való tartozását a következő érvekkel támasztja alá: 1. A Duna történelmi határ. 2. Míg a Balkánt hegyek uralják, Romániát a síkság. 3. Geológiai alkat. 4. Éghajlat, állat és növényvilág. 5. Hidrográfia: a balkáni vizek más medencékbe tartanak. 6. A balkáni népek néplélektanilag is elütnek a románától. 7. Románia gazdasági kapcsolatai a Balkán államokkal igen gyengék és inkább Közép-Európa felé irányulnak. Bár Romániát egyes elemek, mint az *arománok*, a Balkánhoz kötik — írja — mégis közép-európai, pontosabban délkelet-európai ország.

OPIUMHABORÓ SZÁZ ÉV ELŐTT ÉS NAPJAINKBAN. Ahhoz, hogy valamely nép sorsának intézését saját maga vegye kezébe és megtalálja az utat, amelyen haladva elérheti boldogulását, magas fokú kollektív öntudat szükséges: tiszta ítélő képesség, önbizalom, az összes erőkomponensek összefogása és azoknak a társadalmi haladás irányába való kivetítése. A kínai birodalom tömegeinél a népi energiák koncentrálódásának lehetőségei az élvezeti mérgek, az ópium roppant rombolásának következtében erősen gátoltak. A testet és szellemet egyenlő mértékben pusztító ópium roncsa nyomorítja a fizikumot, elűzi az öntudatot, kikapcsolja az agycenzurát. Mákonyos bódultság megszünteti az emlékeket és a boldogság érzését kölcsonzi az élvezőnek, legyen az akár a társadalom legkitaszítottabb kulija. Az ópium rabja a mámort nyújtó mérgeen kívül nem akar egyebet, nem akar sem reformot, sem változást. A mindenbe való belenyugvásnak legmegbízhatóbb alattvalója ő.

Száz esztendeje annak, hogy a kantoni kikötő új császári biztost kapott azzal a paranccsal, akadályozza meg az indiai mákonynak, más né-

ven ópiumnak kínai földre való szállítását. *Lin-Tsze-se* elődeitől eltérően lelkiismeretesen végre is hajtotta a császári rendelkezést: 20 ezer láda ópiumot a tengerbe vettetett. E cselekedet lett azután az u. n. ópiumháború kitörésének közvetlen oka.

A Kinába irányuló kereskedelmet a XIX. század elejéig nagyrészt az Indiában nagy mákültevényekkel rendelkező Keletindia-Társaság bonyolította le. Az ópiumkereskedelem mértékéről és profitjáról az 1838-ig elért 300 millió dolláros nyereség ad fogalmat. A Társaság a bevitt méregért selymet, porcellánt, teát s főleg ezüstöt kapott cserébe az egyre szegényedő Kinától. Nyilvánvaló, hogy a kanton biiztos hazafias tette nem maradhatott megtorlatlanul. A Társaság angol tőkései mobilizálták Londont és pedig eredménnyel: Anglia fegyverhez nyult, nem nyíltan az ópiumcsempészek érdekében ugyan, hanem — a kereskedelem szabadságának védelmében. Az indiai kormány egyik legfontosabb bevételi forrása — ugymond — az ópiumkereskedelem, melyről nem mondhat le és különben is a kereskedelem szabadságának érvényesülni kell. Az eredmény nem volt kétséges; Kína, miután az angol flotta játszi könnyedséggel megleckéztette, — kapitulált. Az ópiumháborút lezáró, Anglia által diktált 1842-es nankingi szerződés egyuttal halálos ítélete lett a Mennyei Birodalomnak. E szerződésben Anglia kisajátította a Gyöngyfolyam torkolatánál fekvő kis szigetet, Hongkongot, mely ma Kína kereskedelmének és hatalmának legfőbb pillére. Öt kikötő nyílt meg továbbá az angol kereskedelem számára, közöttük Sanghai és Kanton. Kína súlyos reparációt kényszerült fizetni, és ez időtől datálódik a koncessziók területének meghonosítása Kinában, hol konzuli bíróságok ítélkeznek idegen törvények szerint a külföldiek és kínaiak között felmerült peres ügyekben. Ópiumról nem volt szó a szerződésben, de az igazi triumfátor a mákony volt.

Az ópiumkereskedelem roppant arányokat ért el: 1831-ben 4628 ládát visznek be Kinába, 1854-ben az import már 77.379 ládával egyenlő, 1880-ban az ópiumbehozatal tette ki a teljes kínai import 45 százalékát. Ez időben az indiai kormány ópium-export révén évi 7-8 millió fontsterlinget profitál. A néppusztító méreg évről-évre folytatja diadalutját. És ahogyan nőttek az ópiumbehozatal számoszlopai, oly mértékben zsugorodik Kína területe. Indokina a franciáké lesz, Burma az angoloké, Formosa és Korea a japánoké. Idegen koncessziók és privilégiumok sorvasztiák Kína mákonyos álomba merült népét. A korrupt hatóságok nem gátlói, hanem ellenkezőleg, elősegítői a csempészésnek és a kínai kuli nyomor-bérének 70 százalékát ópiumra költi. A higieniai viszonyok is siralmasak: az ópiumpipák a vérbaaj és tuberkulózis terjesztői. A mákony állandóan újabb és újabb területeket hódít meg, hatalmas hasznót hajtva előállítóinak.

A japán-kínai háború aproposióból a világ humanista közvéleménve megdöbbenve vett tudomást az ópiumpusztítás újabb szakaszáról. A Kinát leigázni akaró hatalmak sorába új állam lépett, mely egyre növekvő mohósággal újabb és újabb darabokat hasít le Kína testéről. E területek népeit a japán bombák sikeres működése után ópiummal pusztítják tovább. Már Mandzsukuó tényleges elszakítása előtt *Csang-Cso-ün*, japán vazallus tábornok kormányzósága alatt az ópiumtermelés és fogyasztás óriási arányokat öltött. Maga a *tupan* (katonai kormányzó) rendelkezvén az ópiumkereskedelem monopóliumával, rákényszerítette a parasztokat a máktermelésre, hogy azután a saját érdekkörébe tartozó ópiumbarlangok ezreiben busás haszonnal adjon tul a mérge. Mandzsukuó, japán vazallus államban azóta teljes erővel tombol az ópiummámor és

pedig a „rendcsinálók“ jóvoltából. *Colles* őrnagynak, a Népszövetség ópiumbizottsága delegátusának adatai szerint 1936-ban csupán Mukden és Karbin városokban 60 ezer ember pusztult el ópiumtól. A kínai nemzeti mozgalom fellángolása óta Csang-Kai-sek kormánya halálbüntetés terhe mellett megtiltotta az ópium forgalombahozatalát és fogyasztását. Ugyanigy tilos volt a Parasztköztársaságok területén a kábítószeres élvezete. A japánok által elszakított északkeleti tartományokban viszont az addig ott drákói szigorral üldözött ópiumtermelés és fogyasztás soha nem létezett arányokban virul. A mákültetvények kiterjedése e területeken 28%-ra emelkedett, az ópiumgyártás pedig, hála a racionalizált japán laboratóriumnak, 39 százalékra duzzadt. Tiencsin, az ópiumcentrum, hol 1600 japán vegyész vezetése alatt 100 ezernél több munkás dolgozik. A japán katonai hatóságok minden eszközzel előmozdítják a mérgeg termelését. Több oka van ennek: az elkábított tömegek apatikusan hajtják fejüket az idegen uralom igájába és nem követelnek béremelést, megelégszenek, ha a napi mákonydózist megvásárolhatják. Az ópium busás üzletet jelent a monopolistáknak. A Népszövetség megállapította, hogy 1 kg. heroin (mely az ópium egy alkaloidája) értéke Dariénben 500 kínai dollár (cca 30.000 lej), ugyanez a mennyiség az USA-ban 1000 amerikai dollárba (150.000 lej) kerül.

Japán azonban nem csupán Kína népét mérgezi. Az USA, Egyiptom és Európa felé irányuló Mandzsukuóból eredő csempészség egyre növekvő méreteket ölt. Russel pasa, Egyiptom genfi delegátusa szerint a fellahok között szörnyű pusztításokat visz végbe az utóbbi 2 évben megötszöröződött heroin fogyasztása. Kanadában, Délafrikában és Délamerikában is egyre nő a mérgeg élvezete, melyet nem egyszer hamis cégér alatt mint Dyonil, csempésznek be. A *Schweizerische Medizinische Wochenschrift* megállapítja, hogy egy fél év alatt forgalomba hozott ópiumkészítmények 160 évig lennének elegendők a világ gyógyászati célokat szolgáló ópiumszükségletének fedezésére. Japán azonban önmagát is mérgezi. *Bourge* francia delegátus szerint a japán alsó néposztályokban és a hadseregben egyre terjed a bódító mérge. Vagyis: a japán katonai körök Kína kipusztítására szánt mérge végül kikezdi a japán hadsereget is.

A történelem megismétli önmagát: száz év után az ópiumháború fokozott hevességgel folyik és ennek megfelelően a szellemi és politikai aléltóság is egyre fokozódik. (*Lázár Vilmos*)

A HEGYVIDÉK ELNÉPTELENEDESE a mezőgazdasági országok fokozatos iparosodása következtében mind szembeszökőbb. Amilyen mértékben húzódnak a városok felé a síkság lakói, ugy eresznek a hegylakók is a termékenyebb, gazdagabb völgyekbe. Ugy a XIX., mint a XX. századtan a hegyi lakosság lassú, de állandó számbeli elszegényedésének vagyunk tanúi. A völgyről-völgyre, más és más feltételek között történő fokozatos leszivárgás határozza meg az érintett szociális tünet változatos megjelenési formáját. A kérdésnek egyébként máris kiterjedt irodalma van. Az olasz Nemzeti Agrár Intézet kiadásában nemrégiben monográfia jelent meg az olasz hegyvidékek fokozatos elnéptelenedéséről. Adatait korábbi tanulmányok, hivatalos statisztikák, helyszíni kiszállások, szociográfiai adatgyűjtések teszik. A monográfia összeállítói szerint a hegyvidék elnéptelenedése alapvető gazdasági tényezők következménye. Az elnéptelenedés oka: a hegyvidék és síkság különböző gazdasági formája. A hegyvidék elszigeteltségének lassu megszűnésével a hegylakók felismerik a síkság és a völgyek gazdagabb életlehetőségeit, ami belőlük az elvándorlás reakcióját váltja ki. Főleg nagy szárazságok, és rossz ter-

més után ll be az igazi völgyek s különösen a Franciaország felé irányuló erős emigrálási hullám. Hasonló tényezők: a földbirtok elaprózódása, rossz egészségügyi viszonyok, a közlekedési eszközök és iskolahálózat hiánya, nehéz adók, stb.

Mi végül a hegyvidék elnéptelenedésének következménye? A megállapításokból kitűnik, hogy ezek nem csupán mennyiségi (népesedésiügyi), hanem minőségi (szociális) természetűek is. Így pl. a hegyvidék elnéptelenedése elsősorban a népesség gazdasági és társadalmi átalakulására vezet. A földművelő, pásztorkodó hegylakókból a völgyekben gyári munkások lesznek: a család patriarchális formája felbomlik s átalakul mezőgazdasági-munkás-, vagy teljes munkás-családdá. Ugyanakkor a férfi lakosság állandó vagy huzamosabb távolléte következtében a népszaporodás is jelentékenyen csökken.

HALADÁS ÉS TECHNIKA A SPORTBAN. Sportkörökben bizonyára emlékeztetés Paddock híres futónak az 1924-es párizsi Olimpiai Játékokon való szereplése. Paddock 10 másodperc 2.5 alatt futott 100 métert. Olyan teljesítmény, melyet méltán csodálhattak, tekintve, hogy háború előtt alig sikerült valamivel 11 másodperc alá szállni. S ma *Owens* és *Johnson* fokozatosan 10 másodperc 1.5-re csökkentették ezt az időt. Ugyancsak felemlíthetjük a francia *Jean Bouin* és a finn *Kohlemainen* 1912-es emlékeztetés stockholmi mérkőzését. Mindketten megdöntötték az 5000 méteres világrekordot. A következő évben Bouin meghaladta a 19 kilométeres óránkénti sebességet. Akkor ugyancsak csodásnak tartották ezt. De jött bizonyos *Nurmi*, aki játszva állított fel új rekordokat 1500 és 15000 méteren s óránként 19 km. és 210 métert futott.

Ennek ellenére azonban *Nurmi* 1500 és 10.000 méteres rekordjai közül egyik sem érvényes ma. Ami órarekordját illeti, túl fogják lépni, ha az új futók elégséges kondícióval támadják meg.

Nurmi után leginkább a csodálatos iramú, karcsú *Ladoumegue* az, aki nevét az 1500 méterhez kapcsolta. És ime *Ladoumegue* is csak emlék. A kis ujjeländi *Lovelock* elfelejtette a finn agarat 1 másodperc 2.5-ös teljesítményével.

Az atlétikai versenyek terén ugyanezeket a jelenségeket állapíthatjuk meg. A háborúelőtti Olimpiai Játékokon senki sem dobott súlyt 16 méterre. Ma az amerikai *Torrance* eléri a 17.40 métert. 1914 előtt a 45 méteres diszkosz dobás hőstettnek számított. Ma jó féltucat atléta van, aki túl dobja 50 méteren. Rudugrásban nem érték el a 4 métert. Ma *Sef-ton* és *Meadows* 4.54 métert ugranak.

Valóban megdöbbentő a rekordok ilyen matematikai haladványok szerinti emelkedése. A megdönthetetlennek hitt teljesítményeket különös törvényszerűséggel helyettesítik újak, amiket szintén túlhaladnak. Hihető-e ennek ellenére, hogy félszázad óta egyre erősebb és egyre gyorsabb emberek születnek? Nem. Kétségtelen, hogy 1900 körül találhattunk volna európaikat vagy amerikaikat ugyanazzal az idegzettel és izomzattal, ami lehetővé tette volna számukra, hogy napjaink legjobb atlétáival versengjenek. Honnan tehát a rekordok állandó emelkedése?

Természetesen számolnunk kell a versengéssel magával, ami ma kétségtelenül nagyobb. A mezőny megnagyobbodott, a legjobb erőknél alkal-muk van találkozni, ami teljes formájuk megmutatására kötelezi őket. És az érdeklődés is szélesebb, s ez megengedi minden képesség felszínre kerülését. Mindenekelőtt az angolok modern sportpártolása jelentős, mely egyszerre az egész világ érdeklődését a sport felé terelte. És mi történt? Az amerikaiak megmutatták, hogy ők a legtehetségesebbek a futásban.

azután a finnek bizonyították be a felsőbbbségüket a hosszú távon, végül a négerrek felülmulják a fehéreket 100 és 200 méteres futásban, magasugrásban, távugrásban.

A sportban való haladás értelmét technikai okokban kell keresnünk. A nyurga *Ladoumegue* hatalmas léptei már magukban hordták az ízületek bizonyos meggyengülését. Ma tudjuk, hogy a cross-country legujabb felfedezettjének egészen rövidek a léptei s menedzsere igyekezett ezt — hatékonyság szempontjából — még 10 centiméterrel megrövidíteni. Egyre jobban és jobban tudunk futni, úgy a láb mozgásainak, a test egyensúlyának, a légzés ritmusának, mint az erő adagolásának tekintetében. Emlékezzünk a híres Nurmira, aki karórával balkezén futott s időnként ellenőrizte iramát. A tudomány itt már megjelenik.

Végül a sportban való gyakorlat napról napra módszeresebb. Az egykori atléta kissé tudatlanul és műkedvelőként jelent meg a pályán. Ma a futó *kidolgozza* a távot, fokozza sebességét és szabályozza légzését. A menedzser, ha úgy véli, hogy egy futónak 800 méteren nem kielégítő a végső irama, 100 és 200 métert futtat vele, hogy sebességét fokozza; s ellenkezőleg hosszú távon edzi a gyenge futót, hogy ellenállását növelje.

Vagy nézzük a magasugrást. Természetesen az ember nekiszalad a mércének. Így tettek apáink. De látjuk, ha oldalt ugorjuk át a mércét, a test kevesebb ideig marad az akadály fölött s a lábak is könnyebben kerülnek át. Mindennek ellenére megállapítjuk, hogy ezáltal a test veszít lendületéből. Kombináljuk a két módszert s ez a kombinált stílus teszi lehetővé a kétméteres ugrásokat.

Meg kell jegyeznünk, hogy ez a gyakorlat, stílusjavítás és a test alkalmazkodása szabad szemmel történő megfigyelések eredménye. De a fényképészetnek és filmnek is van itt szerepe. A kép teszi lehetővé a hibák felfedését, valamint a tökéletességek pontos megfigyelését is.

Az utolsó hasonló ujtás a 110 méteres gátfutásnál történt. A futó eddigi szokás szerint lépésszerűen ugrotta át az akadályt, miközben egyik karját s egyik, ellenkező oldali lábát előrelelendítette az egyensúly megtartása végett. Néhány ugró ma fenntartja, hogy a két kar egyidejű előrelelendítésével növelni kell a test esési súlyát s ezáltal a földre való visszakерülés gyorsabb lesz. A másodpercnek igen kicsi töredékét nyerjük így.

Az egyéni sportokat vizsgáltuk, de hasonló ez a csapat-sport esetében is. Itt ugyan nem méterrel és centiméterrel mérünk, de a különböző csapatoknak az ország legjobb csapatahoz való viszonyából könnyen megállapíthatjuk fejlődésüket. A mérkőzések grafikonja tehát ezeknél is ugyanolyan szigorú emelkedést mutat, amilyent az egyéni teljesítményeknél tapasztaltunk.

Anélkül, hogy számokat idéznénk, állítjuk, hogy így van, mikor egy nemzet különböző futball-csapatait pl. a legjobb angol csapattal hasonlítjuk össze. Sőt fenntarthatjuk, hogy a technika jelentősége még nagyobb a csapat-sportokban, mint az egyéniekben. Mindenképpen feltűnőbb. Igen nehéz a hozzá nem értőnek pontosan megmagyarázni, hogy valamely futó nem harmonikus s nem adja képességeit hiánytalanul. Futballnál ellenben a rendszertelen, hatástalan játék nvomban szembetűnik.

Bizonyos egvébként, hogy a csapat-sportok sokkal komplexebbek az egyénieknél, melyek teljesen lineárisak s így módon a kombinációnak, a technikának, a képességek felhasználásának sokkal nagyobb a szerepe itt. A menedzser itt győzedelmeskedik. Ez, az első sportolók számára ismeretlen egvén ania, tanácsadóia s őranévala a csapatnak. Valámiakor jólnevelt fiúk módján, gyakorlatlanul és sok jószándékkal mentünk a pá-

lyára. Ma a sportolók kora gyermekkoruktól egy ur gondjaira vannak bízva, aki mindenre vigyáz, a cipőzsinór megkötésétől a sarokrugás technikájáig, vagy a W. M. játék elsajátításáig. S az iskolában nincs megengedve, hogy ne pontosan fogjanak le egy labdát, vagy ne teljes biztonsággal a meghatározott partner fejére rugják. Az előírásokat, szabályokat tökéletesen elsajátítják s ez bizonyos tradíciót, az igazi sportember abc-jét jelenti.

Ime, a mult télen úgy hirlett, hogy egy új rugby-játékos, *Le Goff* nagy reményekre jogosít. De *Le Goff* egy fényképe került eléem s mit látok? A jobbszélső *Le Goff* balkarján viszi a labdát, Eretnekség! A jobbszélsőnek jobbkarján kell vinnie a labdát, hogy balkarjával a balról jövő támadásokat kivédhesse, azonfelül a jobbkezőben vitt labdát támadás esetén sokkal könnyebben tudja középbe adni. Emlékszem, *Besson*, a háború utáni egyik legjobb francia rugby-játékos tanácsaira. *Besson* kifejti, hogy egy játékosnak, hogy kifárasssa ellenfelét, nem kell az első pillanatban minden képességét kifejteni. Jó iramban kell futnia s csak ellenfele elé érkezve kell minden erejével nekiiramodnia, csak ilyenformán van esélye meglepni a másikat. Ilyen dolgok teszik, hogy a csapat-sportokat ma jobban játszuk, mint tegnap.

De még egy kérdés: a fejlődés határtalan-e?

Gyakran egy eredmény hosszú ideig áll s megtámadhatatlannak tűnik s aztán egyszerre ketten, sőt hárman is tulszárnyalják. Például a *Pierre Failliot*-féle 1908-as 49 másodperces rekord 400 méteren. 1929-ig senki jobbat nem adott. Ekkor *Moulines* 48 másodperc 2.5-re javította, *Boisset* pár évvel később ezt is megdöntötte s ma már nem számít elsőrendű futónak, aki ezt a távot nem 48 másodperc alatt futja.

Vagy *Egg* 1914. évi 44 km. 247 méteres óránkénti kerékpárrekordja. Husz évvel később javította meg ezt *Maurice Richard* 44 km. 777 méterre. Az azóta eltelt pár év alatt *Olmo Slaats* és *Archambaud* fokozatosan 45.099, 45.558 és 45.840 kilométert értek el óránként. Órizkednünk kell tehát attól, hogy valamely teljesítményről azt állítsuk, hogy végleges. Elvben egy rekord mindig megdönthető. De ha ez elméletben igaz is, gyakorlatilag előállhat, hogy az előmenetel nehézzé vagy épp lehetetlenné válik. Hol van tehát ennek a határa? Szakemberek szerint megállapíthatunk 10 másodpercet 100 méterre s ami a hosszú távot illeti, óránként 20 kilométert. De nagyon elképzelhető, hogy egy rekordot, amit megdönthetetlennek vélünk, kedvező körülmények között egy szép napon megdöntik.

A következő tényt állapíthatjuk meg, mikor egy teljesítményről úgy véljük, hogy a csúcspontot jelenti, nem döntik meg, hanem általában elérik. Senki sem döntötte meg eddig *Owens* 100 méteres rekordját 10 mp. 1.5, de *Johnson* elérte. Várhatjuk, hogy a többiek is elérik. Tílenkép úgy látszik, hogy birtokában vagyunk a módszernek, mellyel a fejlődés görbéje megállapítható. Ez valószínűleg a következőképpen fog alakulni: előbb egy sereg egyéni eredmény halmozása, azután a fejlődés, az elért eredmények általánosodása s végül mikor a csúcra érkezünk, sik tenger, melyből sorra emelkednek majd ki a nagyteljesítményű atléták.

(*Dominique Braga*)

A GÉPZENE ÉS A ZENESZERZŐ. A rádió s általában a zene elektromos rögzíthetőségének fellépése óta (gramofon, hangosfilm) a zenész kénytelen együttműködni a hangmérnökkel s számolni bizonyos új tényekkel. A rádió többnyire közvetlen előadásra készült, írott zenei műveket közvetít, ami nem jelent különösebben nehéz feladatot a zenészerző számára: mindössze ellenőriznie kell az előadó zenészek vagy énekesek diszpozícióját a mikrofonnal kapcsolatosan és vigyáznia kell az árnyala-

tokra. S ezek korántsem csak a rádióra érvényes különleges szempontok, ugyanezeket találjuk a hangnak lemezre való rögzítése vagy hangosfilmek esetében is.

Túl hosszadalmas lenne megvizsgálni a zenész számára innen adódó összes tapasztalatokat, megfigyelve a rögzítés körülményei folytán jól vagy kevésbé jól sikerült eredményeket. Ezért csak a legfontosabb elemeit ismertetjük ezeknek a kísérleteknek s csak a hangosfilmről fogunk beszélni, minthogy ez a zene elektromos rögzítésére vonatkozó összes jelentős kérdéseket felöleli.

Felvétel. — A kibocsátott hanghullámokat mikrofon fogja fel, innen fotoelektrikus cellába kerül, mely a film szélére kép formájában rögzíti.

Reprodukció. — A képet fotoelektrikus cellán bocsátják keresztül, a létrejövő fényrezgések hatnak aztán a hangosanbeszélő elektromos áramára.

A felvétel egy vagy több mikrofon segítségével történhetik (a mikrofonok különböző típusúak lehetnek, szénporos, kondenzátoros, tekercses stb.). Miután előbb nagyszámú mikrofonokat használtak, minden zenész számára egyet külön, azután minden hangszercsoport számára (fa hangszerek, réz hangszerek, zongorák, huros hangszerek), ma leginkább egyetlen mikrofont használnak, amit az ugynevezett rezonancia teremben elhelyezett másik mikrofonnal egészítenek ki. Ha a mű zenekari és kórusrészleteket is tartalmaz, az énekesek részére pótmikrofont állítanak fel.

Kétféle felvételi eljárást különböztetünk meg. Az egyiket az állandó és meghatározott sűrűség, a másikat a változó sűrűség jellemzi. Előbbi a hang színezete (R. C. A. Hight fidelity), utóbbi az erősség és terjedelem szempontjából (Western).

Nagyon sok felvételi vagy visszaadási eljárás meghamisítja a mély vagy magas rezgéseket s gyakori az interferencia a különböző hangszerek színezete között. Ugy a felvételnél, mint a leadásnál a hang erejét megváltoztathatjuk egy vagy több potencióméterrel ellátott erősség-szabályozó segítségével.

A keverés. A film végleges hangszalagja különböző, külön felvett hangoknak keveréke. Összekeverünk: egy szalag beszédet, egy vagy több szalag zörejt (általános környezet, távoli zajok, harangszó, motorzúgás, stb.) és egy szalag zenét. E szalagok mindegyikének erősségét potencióméter szabályozza s aszerint, amint ezek közül a szalagok közül egyiknek vagy másiknak adunk nagyobb jelentőséget, lehetővé válik hang-perspektivikus hatások megteremtése. Némely hangok ártanak egymásnak, mások megsemmisítik egymást, ezek fotográfiája közbeékelődő vonalat ad, zavart eredményez, ami ártalmas a tisztaságra. Lehetetlen összekeverni a beszédet bizonyos hangszerek színével.

Play Back. Hogy jobb eredményt érjenek el, a nagy táncos jelenetek zenéjét előzetesen egy hallgatóteremben veszik fel, mielőtt a jelenetet fényképeznék. (Ugyanigy járnak el, mikor a mikrofont lehetetlen a látómezőn kívül elhelyezni.) A fényképezés pillanatában tehát a hang már meg van, a színészek adott zenére táncolnak, énekelnek és játszanak s a jelenetet „némán” forgatják.

Szinkronizáció. Métermunka. A hangszalag megrövidítése vagy meghosszabbítása. Mikor a felvételek elkészültek, következik a muzsikussze-repe (eltekintve néhány közvetlenül vagy közvetve felvett hangos jelenettől). A film szerzői kiválasztják azokat a jeleneteket, ahol zenére van szükség. Ezeket a jeleneteket lemérik s a zeneszerző megírja a zenét, mintegy percnyit 27 méter kép számára, egy másodpercre 24 darab képet számítva. A szerző jegyeket tesz a partitúrán s felvételnél a karmes-

ternek vigyáznia kell, hogy a megjegyzett helyek összeessenek a megfelelő képpel. Például: a harmadik ütem második felénél (ötödik méter, tizenegyedik másodperc) „kinyitják az ajtót”; tizedik ütem első fele, színváltás — táj, stb.

A hang felvétele után, mielőtt a keverést megkezdhenék, átforgatják a három szalagot három szinkron-készüléken: I. kép; II. beszéd; III. zene; (esetleg hozzáadnak egy IV.-et zörejt). Itt határozzák el bizonyos jelenetek megrövidítését: az eljárás könnyű, ha a zeneszerző ismételt is. Ollóval egyszerűen eltávolítják a fölöslegest. Egy AB-AB-BC-BC-CD-CD menetből AB-BC-CD menetet, vagy bármilyen más változatot tartanak meg. Ha valamely részhez a kíséret meghosszabbítására van szükség, pl. az AB-BC-CD menetből álló zenét elvágják BC és CD között s közbeiktatják (ragasztják) mondjuk BC másolatát. A hangos filmszalag toldása igen érdekes lehetőségekkel szolgál, ragaszthatunk zenét, vagy akár beszédet is fordítva s ezáltal különös hatásokat érhetünk el.

A befejezett keverést, mielőtt arról vetítésre alkalmas másolatokat készítenének (kép és zene ugyanarra a filmszalagra fényképezve), leforgatják külön a két szalagot s elvégzik az utolsó módosításokat.

A zenésznek ritkán van alkalmja, hogy film számára értékes zenét szerezzen. Leggyakrabban a körülményeknek megfelelő munkát végez, amiből nem marad meg semmi. Miért érdeklődik tehát mégis iránta? Pusztán csak azért, mert a film csaknem biztos kereseti lehetőséget nyújt, míg a rádió és színház keveset jelentenek, a koncert pedig ugyyszólván semmit. Másrészt reméli, hogy a filmnél rövidesen jelentősebb szerephez jut, amit a rajzfilmek és bizonyos balettek valószínűvé tesznek számára.

Mióta teljesen a film-muzsikának szentelik magukat, nagyon sok zeneszerző elhanyagolta személyes munkáját és sajnálnunk kell, hogy anyagi körülmények okozzák a tulajdonképpeni zenei teljesítmények csökkenését. (R. D.)

AZ AGYVELŐ SZERKEZETE. Ha az agyvelő működésbeli megnyilvánulása voltak az elsők, melyek a filozófusok figyelmét magukra vonták, bizonyára az utolsók lesznek azok között, amiket a fiziológusnak sikerül megmagyaráznia. Mielőtt azonban itt az agy működésének kérdését érintenünk, meg kell állapodnunk a kiindulási pontban. A fiziológia arról tanuskodik, hogy a jelenségek lehető legnagyobb bonyolultságától eltekintve, az agy „az értelem szerve éppugy, amint a szív a vérkeringése s a gégefő a hangé”.

Igy állapítja meg *Claude Bernard* nem minden merészség nélkül. S a modern tudomány egyebet sem tett, mint igyekezett igazolni ennek az álláspontnak helyességét. Kétségtelenül lehetne vitatkozni azon, hogy a filozófiai nyelv mit nevez tulajdonképpen „szerv”-nek, viszont kétségbevonhatatlan az agy működése és az öntudat megnyilvánulása közti szoros összefüggés és nem túlzás azt állítani, hogy az agyvelő élettana nélkülözhetetlen bevezetése a lélektani kutatásnak.

Flourens híres kísérletei nyomán számos állaton végeztek kísérleteket különböző fiziológusok az agyvelő többé-kevésbé teljes eltávolításával. A kísérletek eredményeinek összevetéséből kiderült, hogy a pszichikai élet nem korlátozódik teljes egészében az agytekékre s az operáció (különböző eredményekre vezet aszerint, amint az agyvelő anyagának más és más részeit távolítjuk el. Ha teljesen eltávolítjuk pl. egy galamb agyvelejét, egészében elveszíti érzékszerveit és nagyrészt mozgási képességét is. Lábat és szárnyait csak külső ingerek hatására képes megmozdítani. Teljesen képtelen lesz a természetszerű táplálkozásra és tőm-

ni kell, hogy életben maradjon. Szemeit állandóan csukva tartja, nem vesz tudomást környezetéről.

Egészen más eredményt kapunk azonban, ha gondosan meghagyjuk operációnk folyamán a kéreg alatti törzsducokat. Ebben az esetben rövid idő múltán visszanyeri képességei nagyrészt. Mozog, repül, turbékol, lát és hall. Bizonyos tekintetben, igaz, automatává változott, ingerekre nem reagál, viszont elhagyja pl. a ducot, ha az kényelmetlen és kényelmesebbet talál.

Emlősöknél az agyvelő teljes eltávolítását csak igen röviddel éli túl a szervezet. Erős vérbőséget idéz elő az izomzatban s az állat gyors megmerevedéséhez vezet. Ha ellenben az operáció az agytekek eltávolítására korlátozódik, a kéreg alatti törzsducok meghagyásával az állat tevékenysége jelentékeny részét megőrzi s hónapokig, évekig élhet. Egy agytekeitől megfosztott macska pl. csaknem olyan jól hall, mint a normális. Azonosítja és lokalizálja a hangokat. Felfogja az ételek ízét és undorral hányja ki a keserű folyadékot, amit meg akarunk itatni vele. Szimatol, megkeresi táplálékát, elhárítja utjából az akadályokat, megtartja tisztálkodási szokásait. Goltz, Rothmann, Rademaker és mások hosszú hónapokig életben tartottak agyvelejüktől megfosztott kutyákat. Ezek az állatok teljesen elvesztették szaglóérzéküket, hallásuk csökkent éppugy, mint izomerejük. Teljesen képtelenek ragaszkodásra és neml gerjedelmekre is. Teljesen megtartják azonban mozgási képességüket. Élénken reagálnak a fájdalomra és megharapják azt, aki bántja őket. Rázzák orrukat, hogy a legyekről megszabaduljanak, farkukat csóválják, ha hátukat simogatjuk, sőt bizonyos mértékig idomításra is alkalmasak.

Az utóbbi években néhány merész sebész agydaganatok esetében embereknél is alkalmazta egyik vagy másik félteke teljes eltávolítását. Különösen Dendy (Baltimore) közölt sok, fölötte érdekes megfigyelést a jobb agyteke eltávolításával kapcsolatban. Egy ilyen operáció következményei sokkal kevésbé kedvezőtlenek, mint hinnénk. Sőt a tapasztalatok szerint az ember csaknem normális lelki életet élhet egyetlen agytekével is. Természetesen a bénulás teljes a test baloldalán s differenciáltabb érzetekre képtelenek a tagok. Az arc környékén azonban — legalábbis Dandy egyik betegének esetében — „a megfelelő erősségű ingerek felfogása helyesen igazolódott be s nemcsak minőségük, hanem topográfiájuk is azonosítható volt. A speciális készülékekkel ellenőrzött hallás semmi csökkenést nem mutatott. Ami a pszichikai változásokat illeti, arról szó sem volt.“

Apriori a bal agyteke eltávolítása még rettenetesebbnek tűnik, minthogy a tagolt nyelv, a beszéd központját foglalja magában. Zollinger azonban egyáltalán nem habozott egy asszony bal agytekéjét eltávolítani, kinél egy daganat már teljes jobboldali bénulást és csaknem teljes beszédképtelenséget okozott. Ez az asszony tizenhét nappal élte túl az operációt s ez idő alatt lelki élete minden csökkenése nélkül jelentékeny előmenetelt tanúsított beszédképessége visszanyerésében. Az operációt követő harmadik napon már kitartóan használt olyan szavakat, amiket előbb nem tudott kimondani.

Ha a lelki élet egyáltalán nem látszik megzavartnak, vagy változottnak egyetlen agyteke eltávolítása után, a két homlokrészi karéj eltávolítása a személyiség jelentékeny változását eredményezi. A „homlokaltalanított“ állat — kutya vagy majom — agresszívebb, háborgóbb és nyugtalanabb lesz. Embernél az agyvelő homlokrészi sérülései a jellem és kedély infantilis irányban való eltolódására vezetnek. A beteg ma-

kacs és szeszélyes lesz s ugyanakkor túlradóan jókedvű.

Dandynak alkalma volt egy ilyen homlokrészi daganatot operálni s megállapította, hogy az eltávolítás következtében jelentékeny változások voltak észlelhetők a beteg vérmérsékletében. Az indulatok és ösztönök sokkal könnyebben szabadultak fel, az „én“ megnyilatkozásai egészen primitívek, mintha a „homloktalanítás“ minimumra csökkentette volna a kontrol és cenzura szerepét.

Szükséges-e annak megállapítása, hogy mi az ilyenmű megfigyelések értéke a lélektan szempontjából? Az agy fiziológiája még túl vázlatos, de alig egy évszázada, hogy tanulmányozni kezdték s mennyi tapasztalathoz, mennyi elosztatott előítélethez vezetett.

A sebészek és kísérletezők munkájának eredményeképp egyre több fény derül a gondolkodás és érzet szervének működésére. S ez a haladás nemcsak azt eredményezi, hogy az ember jobban megismeri önmagát, de bizonyára elvezet a nyugtalanító lehetőséghez, hogy eredetüknél befolyásolhassuk a lélek útjait, illetve Müller, a híres biológus szavaival élve: „az agyműködés analízisének legvégső következménye az ember gondolkodását és viselkedését ellenőrző módszerek felfedése lesz.“

(Sch. F.)

AZ EMBER ÉLETKORA. A prehisztorikus korban nem élt vénember — ez a megállapítása *Henri V. Vallois* francia antropológusnak. Minek az alapján állapíthatta meg ezt? A prehisztorikus ember életkorának megállapításában természetesen a csontvázra vagyunk utalva. Mindaddig, amíg a növekedés nem fejeződött be a fogazat fejlettségéből s a csontok epiphysisének összetételéből csekély hibával megállapítható az életkor. Már nehezebb a kérdés, ha a növekedés befejeződött. Ebben az esetben a fogazat használatlansága, a koponyacsontok synostozisa s a csontváz változásai az életkor kritériuma.

A legbizonytalanabb a fogazat elhasználtságának kritériuma, mert a fogazat állapota a tápláléktól függ. A primitív népek körében még ma is sokkal gyorsabban romlik a fogazat, mint a civilizált emberé. Ami a fejszontok synostozisát illeti, ugye ez meglehetősen pontossággal megállapítható. Mindenesetre kérdéses, vajjon ezek a mai megfontolások érvényesek-e a prehisztorikus emberre is. Megfigyelték ugyanis, hogy a synostozis a primitív fajták esetében sokkal korábban megtörténik, mint a civilizáltak körében. Továbbá: a koponyacsontok összenövése az antropoidáknál sokkal korábban bekövetkezik, mint a mai európaiknál. Ha tehát magánál a prehisztorikus embernél a synostozis más periódusban lép fel, mint ma, ugye bizonyos, hogy előbb és nem később következett be. Igazolják ezt a prehisztorikus gyermekek koponyáin végzett studiumok is, amelyek tanulsága szerint a növekedés sokkal gyorsabb lefolyású volt, mint ma. Azt a következtetést vonták le azután ezek nyomán, hogy a mai adalékok alkalmazása ugye a fogazat elhasználtságát, mint a koponya synostozisát illetőleg maximális értékkel bír.

Vallois husz neandervölgyi csontvázat vett vizsgálat alá. Ezek közül nyolc 11, három 12-20, öt 21-30, három 31-40, egy csontváz pedig több, mint 50 éves volt.

A kései paleolith korszakból 102 leletet tanulmányozott. Ezek közül huszonöt 0-11, tíz 12-20, huszonnyolc 21-30, huszonhét 41-50, egy pedig 50 éven felüli volt.

A mezolith korszakra vonatkozólag Vallois a következő értékeket állapította meg. 65 csontváz közül 20 kevesebb, mint 11, négy 12-20, harminckettő 21-30, hat 31-40, egy 41-50, egy pedig 50 évnél idősebb volt.

A 178 vizsgálat alá vett eset több, mint egyharmad része huszéves kora előtt halt meg, a többi pedig husz és negyven év között.

Nekéz megállapítani, hogy mikor következett be az emberi élettartam megnövekedése. Mindenesetre a neolith s a bronzkorra még hiányoznak a beható tanulmányok.

A neolith-korszakot illetőleg a vizsgálatok a Vendéebeli Bazognesen Pareds nevű táborban történtek. A leletek 35 százaléka gyermek volt, vén nem akadt egy sem, a többi pedig husz és negyven év közötti. A bronzkor első szakaszára Franz és Winkler tanulmányozták az alsóausztriai sírokat s hasonló adalékokra bukkantak. Itt azonban már akadt pár hatvan éven felüli csontváz is.

Száznegyvenegy Krisztus előtti római korszakból származó egyiptomi mumián folytatott vizsgálat során kiderült, hogy e kor száz egyiptusa közül kilenc sem érte el a 68 évet, míg ma száz angol közül 39 éri el ugyanezt a kort. Viszont a klasszikus ókor emberének életkora a kőkorszakbeli ember életével szemben lényegesen nagyobb. Az élettartam meghosszabbodása valószínűleg a földműveléssel esik egybe.

Az ókorban és a középkorban az átlagos élettartam sokkal kisebb, mint ma. Az ember életkora valójában csak a 19. században hosszabbodik meg lényegesen. Az a romantikus elmélet, hogy a civilizált ember a „vademberrel“ szemben hanyatlást jelent, téves. Ugy az életkort, mint az egészséget és erőt illetőleg a mai ember elődeivel szemben határozott fölényben van.

Az előbbi számok felvetik az ember „normális“ életkorának kérdését. Vallois ebben a vonatkozásban mindenekelőtt a „normális“ fogalmának értelmezését tartja szükségesnek. A hosszú átlagos életkor, ami jelen korszakunkat jellemzi mindenesetre rendkívüli jelenség s az új életfeltételekre vezethető vissza. A lakosság életkorának piramisa egyre magasabb, bázisa viszont egyre szűkebb. A lakosság korosztályainak ez az eltolódása társadalmi és gazdasági következményekkel bír s tanulmányozásukkal eddig még egy tudomány sem foglalkozott.

(Schmiedt Ferenc)

A NYUGTALANKODÓ NAP. L. Wolf zürichi csillagász a napfoltok gyakoriságának és ezzel a naptevékenység periódikusságának megállapítására módozatot dolgozott ki. Az 1750-ig terjedő régebbi megfigyelések és Wolf 1850-ig visszamenő vizsgálatait, beleértve a korunkbeli észleleteket is, megközelítőleg egy 11 éves periódus megállapítására vezettek. Különösen sok napfoltot észleltek 1906-ban, 1917-ben és 1928-ban. Számítás szerint 1939 ismét u. n. maximum év lesz. Viszont a napon a dolgok mégsem „menetrendszerűleg“ történnek; másrészt az is bizonyos, hogy a 11 éves periódus a 7.3 és a 17.0 évhatárok között mozog.

A nap már 1937-ben rendkívül erős tevékenységet fejtett ki. A Mount Wilson csillagvizsgáló megfigyelései szerint júliusban napi átlag 13.6 napfoltcsoporttal az elmúlt év legintenzívebb napfolttevékenysége. Sőt július 11.-én és 13.-án naponta 23 napfoltcsoportot regisztráltak. Ez volt eddig a Mount Wilsonon, ahol 1905 óta a világ legjobban felszerelt csillagvizsgálója áll, a legnagyobb napfolt előfordulás. A leghatalmasabb napfoltcsoport a nap központi átmérőjét július 28.-án érintette; ez a napfoltcsoport 175 ezer mérföld hosszú volt és 3600 millió négyzetmérföld területet takart. Nem kevesebb, mint 22 földgömböt kell egymás mellé állítani, ha ennek a napfoltcsoportnak a nagyságát meg akarjuk érteni. Amint említettük ezideig ez volt a legnagyobb napfoltcsoport. Az ezer millió négyzetmérföld nagyságú napfoltok

(védezt) szabad szemmel is láthatók. 1892-ben, 1905-ben, 1917-ben s 1937 február 1-én is figyeltek meg 3000 millió négyzetmérföldnél nagyobb napfoltokat; viszont egyik sem volt közülük olyan nagy, mint a múlt év júliusi.

R. S. Richardson, a Mount Wilson csillagvizsgáló vezetője nemrégiben tett közzé a modern asztronómia korában észlelt legnagyobb napfoltok adalékait. Összehasonlításként az a mérték szolgált, amely szerint a napfoltok nagysága, még ha a leghatalmasabb is, a nap felszínéhez viszonyítva, relatíve kicsiny, minék következtében a nap sugárzását illetőleg lényegtelen. Terjedelmüket tehát abban az egységben adják meg, amely a nap látható félgolyójának milliomodrésze. Eszerint mérve a Richardson által vizsgált foltcsoportokból 198 ezer és 2000, 23 kétezer és 3000 és csak 5 volt nagyobb 3000 ilyen foltegységnél.

A naptevékenység maximumát a napfoltokkal szoros viszonyban álló kromoszférikus kitörések gyakoriságával és nagyságával is jellemzik. Amíg a legtöbb kitörés a világító-ragyogó gázokat csak 20 ezer mérföldre veti, addig már a naptevékenység jelenlegi maximuma előtt megfigyeltek ennél nagyobb protuberanciákat. Egyes kitörések elérték a 150 ezer mérföld magasságot s egy kitörés 300 ezer mérföld magas volt. Az eddig legnagyobb kitörés magassága 580 ezer mérföld. (1928 november 19.) Ennek a kitörésnek a méretére jellemző, hogy a nap átmérője „csak” 864 ezer mérföld. A nap jelenlegi nyugtalansága újabb rekord kitörést eredményezett. 1937 szeptember 17-én a Lake Angeles-i MacMath Hulbert-obszervatórium egy 621 ezer méter magas kitörést észlelt. Ez azonban a nap jelenleg oly mozgalmas életében még mindig nem a legnagyobb a nap valamennyi kitörései közül. Az idei év márciusában fényképezett le az amerikai napkitörés-specialista, *Edison Pettit* J. D. Hickox segítségével a Mount Wilsonon egy kalcium és hélium gázból álló kitörést, amelynek magassága elérte a 970 ezer mérföldet. Ez a kitörés legmagasabb pontján annyira eltávolodott a naptól, hogy közé és a nap szegélye közé nagyon kényelmesen be lehetett volna tenni egy második napot.

Az említett idei március 20. kitörés legnagyobb sebessége — mint a fényképezeti regisztrálás kiértékelése megállapította — másodpercenként 124 mérföld. Eszerint a legnagyobb kitörés egyúttal nem a leggyorsabb. Eddig ugyanis a legnagyobb gyorsaság egy 1926 jan. 12-én bekövetkezett kitörésnél volt megállapítható: másodpercenként 328 mérföld. 1937 szeptember 17-én a MacMath Hulbert obszervatóriumban a kitörés még sokkal gyorsabb kibontakozását észlelték. Ez az észlelés a Bernard Lyot francia csillagász által kieszelt kinematográfiai eljárás segítségével történt. Percenként 103 képet rögzítettek, amikből kiderült, hogy a kitörés, ellentétben a legtöbb kitöréssel, nem lökésszerű, hanem folyamatosan növvő menetben történt s másodpercenként elérte a 455 mérföld sebességet. Ez a sebesség jóval nagyobb a nap forgásának sebességénél. A nap tevékenységének ezek a magas teljesítményei azonban korántsem végső számok, mert a nyugtalanság a napon egyre tart s az idei év talán teljesen „új rekordokat” hoz ebben a vonatkozásban.

(H. Varga Géza)

LAPSZEMLE. „Gondos megtekintés után a két hivatalos szakértő kijelentette, hogy az „üvegember” kiváló műalkotás, de a glasgow-i kiállításon mégsem lehet bemutatni, mert teljesen meztelen”. (Daily Herald.)

KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉSEK

A NÉMET „MITTELEUROPA” ÉS A DUNAVÖLGYI ÖSSZEFOGÁS

A Habsburg-trón összeomlásával egy társadalmilag kényszerezegyensúlyon alapuló birodalom hull szét. A Habsburg foglaltság a történelmi fejlődés szempontjából szerves egységbe tartozó területen folyt le, de a világháború elvesztésével az elnyomott nemzetiségi és osztályerők szétfeszítik ennek az egységnek mesterséges politikai keretét. A Monarchia nemzetiségi autonómiákra oszló átmentésének, a félmegoldást ajánló Renner-féle tervnek éppen úgy nincs már történelemalakító ereje, mint Jászi Oszkár „Dunai Egyesült Államok” elméletének. Késő már ahhoz, hogy a magyarság előtt új célkitűzésként álljon a szétesés, a magárahagyottság napjaiban, késő ahhoz, hogy gyökeret verhessen a győzelem napjait élő nemzetiségeknek. Ki emlékeznék ezekben a napokban az emigráns Kossuth látnoki szavaira, a történelmi valóság szemlélet biztos távlatokat nyújtó tanácsára, hogy a kis népek számára csak egy kiút lehetséges: a szövetség útja, mert különben „ha minden egyes dunai nemzetnek sikerülne is népe köré gyűjteni a most máshova tartozó fajrokonait, legfeljebb másodrendű államot alkothatna, melynek a függetlensége örökös veszélyben forogna s mely szükségképpen alá lesz rendelve idegen befolyásnak.”

A nemzetiségi elv a Dunavölgyében újra egymás legyűrésével érvényesül, s a Dunavölgye népi és gazdasági összhangjára, a középeurópai kis népeknek a nemzetiségi szabadságjogok kölcsönös tiszteletén alapuló közös biztonságára a béketárgyalásokon senki sem gondol.

Két hatalom között

A hatalmi ambíciókat növelő fasiszta Olaszország hamarosan szembeállítja egymással a kis dunavölgyi államokat. Az új Olaszország Ausztriában a régi osztrák katonai dicsőséget élesztő Heimwehrt támogatja, míg Magyarország előtt területi változtatások reményét csillogtatja meg, hogy ezzel jóidőre meghátsuitson minden közeledési lehetőséget köztük és a Monarchia területéből részesült győztes kis államok szövetsége, a Kis-Antant között. Pedig ezeknek az államoknak természetes egymásrautaltságát mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy a Kis-Antant az ellenséges légkör ellenére még 1929-ben és 1930-ban is a magyar kereskedelmi kivitel 57, illetve 54 százalékát veszi föl.

1933-ban a hitlerizmus uralomra jutásával a német imperializmus is új erőre kap. Míg Olaszországnak gyarmati törekvései megoszlottak a Balkán, illetve a Dunavölgye és Afrika között, az új Németország távoli gyarmatainak visszaszerzésére egyelőre nem gondolhat s teljes erejével keleti terjeszkedési tervének felélesztéséhez fog.

Nem csoda, ha a német imperializmus feltűnése az olasznál is nagyobb hullámokat ver a Dunavölgye politikai életében. Hitler uralomra jutása után két héttel aláírásra kerül Genfben a Kis-Antant külpolitikai egységének és gazdasági szolidaritásának okirata, amely később, német külpolitikai mesterkedésre, oly sok viszontagságon megy át. Olaszország is fokozottabb tevékenységbe kezd a német akció megelőzésére. Ausztriával és Magyarországgal hamarosan megalkotja az u. n. Római Egyezményt. Kötelezi ezeket az államokat, hogy az ő előzetes megkérdezése nélkül nem fognak más államokkal politikai tárgyalásba, bármilyen gazdasági együttműködéshez is csak külön-külön kezdhetnek s a megegyezések csak kétoldaliak lehetnek. Ezzel utját akarja vágni a két

dunai államcsoport szerves kapcsolatainak. Cserébe Ausztriának a német terjeszkedéssel szemben támaszt s mindkettőjüknek gazdasági segítséget ígér.

Eleinte Ausztriából indul is sok nyersfa Olaszországba, de ezt jó részt az osztrák fűrész, papír és cellulózé ipartól vonják el, tehát Ausztria gazdasági életén ez nem nagyon könnyít. Észszerűtlen erdőirtások kezdődnek, hogy a kétirányú szükségletnek eleget tegyenek, s az eredmény: Olaszország százmillió elszámolatlan tartozása. Így is az 1933-ban Ausztriából exportált áruknak mindössze 10.5 százaléka jut Olaszországra, 1937-ben pedig 13.2 százaléka. Magyarországnak Olaszországgal való külkereskedelmi kapcsolatai csupán 1936 körül, tehát az abesszin háború idején mutattak némi emelkedést, de az ausztriai mennyiségénél még ebben az évben is alul maradnak.

Maga a *Popolo di Roma* igyekszik is csupán politikai oldaláról elszámolni a Római Egyezményt: „Az egyezményből legtöbb hasznot húzott Ausztria, amit Olaszország katonailag megvédett tragikus vége után. Második Magyarország, amelyet Olaszország óvott meg attól, hogy Sándor király meggyilkolásába, mint bűnrészt belekeverjék. Olaszországot viszont bőven kárpótolta az, hogy Ausztria és Magyarország nem csatlakoztak a szankcionista államok közé.”

Olaszország azonban maga rántotta be mindkét államot kalandos terveibe. 1934 februárjában ő segítette szétzúzni az osztrák demokráciát és munkásmozgalmat, az ország védelmi erejét is meggyöngyítve ezzel, s ő segítette nyeregbe, ahol csak lehetett, a többi dunavölgyi kis államban is a parancsuralmat. Nem rajta múlt, hogy a szabadságerők elfojtásával a német és nem a saját imperiálizmusának könnyítette meg az útját.

Német előretörés

A világoralmi terjeszkedésről álmódó német nagyipar nem kívánhatott jobb élelmiszer és nyersanyagbázist a Dunavölgyénél. Mint feltevő piac is komoly számításba jön s a német birodalommal határos területek közül az egyedüli, amelyet több és egymással viszályban élő kis nép birtokol.

1933-tól kezdve Németország, *Schacht* dr. irányításával, fokozatosan elfoglalja az első helyet a Bécs-Budapest-Konstantinápoly vonalra eső államok külkereskedelmében. Gazdasági válság van, a dunavölgyi termékeknek, kivéve a petróleumot, alig van kereslete a világpiacon. Németország az egyedüli, amely elfogad innen minden mezőgazdasági és nyersterméket, bármilyen magas áron, akkor is, ha közvetlen szükségét nem érzi még. Egyetlen föltétele, hogy pénz helyett ipari termékkel meg üzemti felszerelésekkel fizet, ha részt engednek neki a számára fontos termékek kiaknázásában.

Így vesz részt többek közt Magyarországon és Jugoszláviában a repülőgép gyártásához oly fontos alumínium nyersanyag, a bauxit kitermelésében. Így foglalja el az első helyet Romániában és Bulgáriában az I. G. Farbenindustrie kezdeményezésére tenyésztett szójabab kivitelénél, amely egyszerre takarmányt és ipari olajat is nyújt. Így veszi fel a versenyt Románia legelső petróleum vásárlójával, Olaszországgal szemben s 1936-ban már több, mint százezer tonnával többet vesz át. Jugoszlávia és Magyarország búzája, gyümölcse és húsa egyaránt Németország felé veszi az útját, 1936-ig megkétyszerelve az odairányított exportot. A dunavölgyi államok egyoldalú gazdasági függősége így mind nagyobb lesz, mert ami egyharmada egy kis állam kivitelének, az Német-

ország viszontexportjában csak 1-2 százalék.

A gazdasági terjeszkedés könnyen előkészíti a talajt a politikainak. A német orientációt hirdető politikai csoportok immár az érdekelt belföldi gazdasági körök támaszát is élvezik. Ezeknek a politikai csoportoknak segítségével, ha kell, Németország aláaknázza annak az államnak a belső rendjét, amely hatalmi terveivel szemben ellentállást fejt ki.

Külpolitikai viszonylatban különösen az aktív dunavölgyi gazdasági politikát folytató Csehszlovákia izolálására, általában a dunavölgyi ellentétek kiélezésére törekszik, nehogy olyan államszövetség jöhessen itt létre, amely gazdasági és adott esetben politikai kartell formáját vehesse fel vele szemben. Hiszen Magyarország, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia együttvéve Ausztria nélkül is több, mint háromnegyed millió négyzetkilométernyi területet és 50 milliónyi lakost jelentene, valóságos nagyhatalmat Németország félmilliónyi négyzetkilométeres területével és közel 70 milliós lakosságával szemben.

Ennek a tömörülésnek a lehetősége annál inkább fennáll, mivel a nemzetközi gazdasági helyzet javulásával kezdik a dunai államok is észlelni, hogy Németországgal való egyoldalu kötöttségük természetes gazdasági kibontakozásuk rovására van. Erejükön felül hiteleztek már s a cserébe kapott, igen sokszor nélkülözhető ipari termékek árai jóval fölülmulják a világpiaci árakat. Szeretnék meggátolni az egyetlen vevő szerepének veszedelmes tultengését, aki még ráadásul rendszerint adós is marad.

Az új közeledési terv megint Csehszlovákiából jön, mint amely legjobban érdekelt benne s leginkább megőrizte a függetlenségét Németországgal szemben. S bár a Kis-Antant 1936-os pozsonyi értekezletén német nyomásra kimondják, hogy több hajlékonyságot engednek szövetségüknek, az egymásközi gazdasági kapcsolatokat sikerült Csehszlovákiának mégis kimélyítenie. 1933-tól 1937-ig Romániával való külkereskedelmi forgalma háromszorosára nő, Jugoszláviába való kivitele szintén, míg az onnan való behozatala megkétszereződik.

Csehszlovákia a Kis-Antant és a Római Egyezmény dunai államai közt is együttműködést kezdeményez. Megóvnák ezzel a Dunavölgyét attól, hogy rivális nagyhatalmak küzdőtere legyen, amelyek ha megegyeznek is egymással, csak az itt élő kis népek rovására egyeznek meg. Hodzsa különösen a gabonafelesleg elhelyezésének szükségét hangoztatja, tekintve, hogy Ausztria és Csehszlovákia a három más mezőgazdasági állam gabonatermelésének közel 70 százalékát tudná felvenni, s kartellben nagyobb árát tudná elérni a világpiacon is az újra keresletnek örvendő dunai gabonának. A tervet Franciaország is helyesli, nem beszélve maguknak a dunai államok gazdasági köreinek helyesléséről, Magyarországot és Ausztriát is beleértve.

Akárcsak Hodzsa, a magyar *Hantos Elemér* is azt ajánlja a bécsi *Juristische Volkswirtschaftlicher Verlag* kiadásában megjelent könyvében a „Dunamedencéről“, hogy „a gazdasági érdek vezesse a politikait“. „A vámhatárok és önellátási törekvések megjelenése — írja — egy valamikor homogén területen, a Dunamedence szétesését eredményezte és egy sajátságos válságot a dunai államokban az általános gazdasági világválság keretein belül.“ Természetesen „nincs arról szó...“, hogy vissza akarnánk térni — reménytelen kísérletként — a múlt feltételeihez. A „legtermészetesebb“ megoldás számára „a munkafelosztás újra való rendezése olyan országok között, amelyek kiegészítik egymást.“

A tervet gyakorlati diplomáciai utra terelő Hodzsa a *Corriere della Sera*-ban tett nyilatkozatában már kész Rómát is bevenni a tárgyaló felek közé, nehogy az Magyarországot és Ausztriát újra elzárkózásra

késztesse.

Róma engedékeny is. Az abesszin és spanyol expedíciók katonailag is, pénzügyileg is kimerítették. De még engedékenyebb Németországgal szemben. A Berlin-Róma tengely megegyezésében ott szerepel a dunavölgyi államok átengedése a német gazdasági terjeszkedésnek, noha Olaszország, külpolitikai tekintélyének megőrzésére, továbbra is Ausztria és Magyarország pártfogójának játsza magát. Ennek azonban már semmi reális alapja nincs s Németország Ausztria fegyveres bekebelezésével meghiusít minden független Ausztriával számoló dunavölgyi tervet. Mindezt anélkül, hogy Olaszország a legcsekélyebb ellentállást is kifejtene. Pedig a féltett Brenner-hágóval Észak-Olaszország kapuja került Németország birtokába s az új német birodalom pár száz kilométeres távolságba jutott az Adriától.

„Ausztria hivatása“

Az Ausztria bekebelezésében oly nagy szerepet játszó Seyss Inquart kiadásában megjelenő *Alpenländische Korrespondenz* már jóval az Anschluss előtt óvást emelt az ellen, hogy Ausztriát valamilyen öncélú dunavölgyi tömörülésbe szervezzék. Ausztria — írta ez a lap — „egyedül nem tudna Középeurópában német hivatást betölteni, szükséges ehhez az egész német nép élő kapcsolata. A dunai államok újra rendezése a német nép centrális beépítése nélkül lehetetlenség és képtelenség volna.“

Ezt a gondolatmenetet viszi tovább a *Deutsche Volkswirtschaft* 1936. júl. 23-i száma: — „Ausztria hivatása az — írja —, hogy Németország hidja, sőt ugródeszkája legyen Délkelet felé. Ujra kell fonni szemenként az elszakadt hálót, felhasználva főleg a gazdasági egyezményeket.“

Ezek a gazdasági egyezmények Ausztria bekebelezése óta még féltelmesebb képet tárnak fel. A *Landwirtschaftliche Zeitung*, Darré élelmiszerügyi és földművelésügyi miniszter lapja az Anschluss után közli ennek a hálónak, az Ausztriával megnövekedett Nagynémetország külkereskedelmi forgalmának adatait. Eszerint 1938-ban már Bulgária kivitelének 47.1 százaléka esik Németországra, Magyarország kivitelének 41 százaléka, majd Jugoszlávia következik 35.2, Görögország 32.2, Románia 26.9 és Csehszlovákia 22.6 százalékkal. Legtöbbet vásárol Németországtól Bulgária: importja 58.2 százalék, azután Jugoszlávia 42.7, Magyarország 41.2, Románia 38, Görögország 29.6 és Csehszlovákia 21.6 százalékat.

Ausztriával a Dunavölgyét Nyugateurópával összekötő közlekedési utak is Németország kezébe kerültek, a Duna felső folyásával együtt. Ez bátorítja fel a Frankfurter Zeitungot, hogy kijelentse: „Az osztrák állammal együtt új hivatást is vettünk át Európa délkeletén“. Hogy milyen hivatást, arról a volt bécsi német követ, von Papen lebbentette fel a fátylat, a berchtesgadeni megegyezés első, még rózsaszínű napjaiban. „A német-osztrák megegyezés — jelentette ki a sajtónak — amit Hitler és Schuschnigg kötöttek, első lépés lehet a középeurópai nemzetek együttműködése felé. És hozzáfűzhetjük, hogy a régi Osztrák-Magyar Birodalom utódállamai, tehát Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Lengyelország csak nyernének, ha csatlakoznának a tervhez. Hogy a meglévő káros versengéseket megszüntesse, maga Németország kísérli meg, hogy Középeurópa nemzeteit valamilyen nemzetek commonwealth-jába szervezze Németország vezetése alatt.“

A megtévesztő hangu von Papen-féle nyilatkozatot Ausztria fegyveres elfoglalásának ténye hasznavehetővé tette. A német diplomáciának a dunavölgyi kis népek függetlenségét biztosító nyilatkozatok

áradatával kellett az utat maga előtt újra egyengetnie, Bismarckhoz hasonlóan, aki 1869-ben ismételtén garantálta Franciaország „teljes biztonságát!”

Terület és termőföld

„Ime az én Afrikám!” — mondogatta Bismarck Európa délkeleti térképére mutatva, s azóta is szüntelenül előtérben áll a német imperializmus keleti terjeszkedésének terve. Hasse tanár és képviselő, a német statisztikai intézet igazgatója már 1908-ban jóslgatja, hogy „eljön az idő, amidőn Németország ráteszi kezét a Habsburgok államának romjaira.” (*Deutsche Grenzpolitik.*) Mások a nemzeti egység palástjába bunkolják a keleteurópai gyarmatszerzési törekvést s *Class* 1913-ban Lipcsében tartott beszédében már „minden németek egységes középeurópai összefogásáról” emlékezik meg.

Jön a világháború s 1915-ben hat nagyiparosokból és nagybirtokosokból álló német egyesület titkos emlékiratot intéz a kancellárhoz, amelyben igen világos szavakkal fogalmazza meg, hogy miben látják a háború célját. „Nagyszabású német gyarmati területet kell szerezni.... Az annektált területeken létező minden gazdasági hatalmi eszköz, beleértve a nagy és középbirtokot is, német kézbe kell, hogy kerüljön.”

1917-ben a német vezérkartól inspirált *Erich Naumann* megserkeszti „Miteuropa” tervét, némi tekintettel az Osztrák-Magyar Monarchia érdekeire. Német irányítás alatt álló gazdasági önellátás terve ez, további háborús hódítások szolgálatában. Kezdetben ez a terv magyar haladószellemű barátokat is szerzett, akik a pánszláv imperializmusban látták meg a legveszélyesebb ellenséget, s a Monarchia korhadt gerendáit is szívesen pótolták volna újabbakkal. Azonban „a cárizmus összeomlott — írja Jászi Oszkár — a pánszláv imperializmus megbukott, majd a bresztlitovszki és bucuresti béke halomra döntötte ama demokratikus és békeszerető Középeurópa tervét... Nyilvánvalóvá vált, hogy Középeurópa immár csak, mint agresszív és militarisztikus alakulat jöhet létre, mint exkluzív német-magyar fegyverbarátság.”

A német imperialista haderő a háborús vereség után a Prahovavölgye petróleum telepeiről és Ukrajna termőföldjeiről húzódik vissza az anyaországba. Egy darabig értelmetlen volt újabb hódító tervekkel foglalkozni. Egyedül Karl *Haushofer*, müncheni egyetemi tanár, azelőtt tábornok, hirdet „geopolitikai” katedrájáról „német világtérpolitikát”. *Haushofer* egyetemi asszisztensét Rudolf *Hess*-nek hívják, aki később a *Mein Kampf* imperialista tételeinek megfogalmazásában segédkezik.

„Csak egy elég nagy terület biztosíthatja a földön egy nép számára léte függetlenségét” — olvassuk a *Mein Kampf Keleti hájátkozódás vagy keleti politika* c. fejezetében. „Tisztán területi szempontból tekintve a dolgot, a Német Birodalom területi nagysága teljesen eltörpül ugynevezett világ hatalmával szemben.” A nemzeti szocialista mozgalomnak „kiméretlenül, a „hagyományokra” és előítéletekre való tekintet nélkül bátran egy táborba toborzott népünk erejével el kell indulnia azon az uton, amely létünk szükségességéből új területekre és új földre vezérli ezt a népet”. Hogy milyen területekre és milyen földre, arra is megkapiuk a választ. „Ha mi Európában új területekről és új termőföldről beszélünk, akkor csak Oroszország és az azt környező államok felé tekinthetünk.”

Naumann világháborús terve még kizárólagosabban éled újra. A Dunavölgye részeire esett, megoszolva egyik fél sem fékezhette a német hódító kedvet, s a hitlerizmus már béke időben minden belső erőt a támadó háború szolgálatába állított.

A Harmadik Birodalom tudományos mázu megfogalmazásában a német vezetés alatt álló Középeurópa a dunai kis államokon kívül kiterjedne a Balkánra, felölelné Ukrajnát, Lengyelországot, a balti államokat, nyugaton Elzász-Lotharingiát és Hollandia egy részét. A mag ebből a német nemzet és kultúra zárt földje, maga az Ausztriával és a határos németlakta területekkel megnövekedett Nagynémetország. Magyarország a hid, amely az átmeneti és vegyesnemzetiségű, u. n. *Zwischenëuropával* összeköti, amely Danzig, Trieszt, Riga és Odessza között terül el s lényege a *Streudeutschtum*, a szórványnémetség. Ez összesen a nagy *Mittleuropa*, amelyen — ezen elmélet szerint — a németség sorsa a gótok óta szövődik s amelyen történeti elrendelésként uralkodnia kell. (Dr. Heinrich Srbik: *Mittleuropa*.)

Az első bástya

Ennek a terjeszkedésnek első célpontja a Dunavölgye. A német külföldi propaganda egy időben puhítja a talajt minden itt élő népben, étvágyat gerjesztve a többséginek és felszabadítóként ünnepeeltetve magát a kisebbségi előtt. Megosztja őket, hogy azután uralkodjék fölöttük, a Habsburg politika örököseként. A tömegek legszentebb érzéseiből pedig fegyvert kovácsol hatalmi tervei szolgálatában.

Csehszlovákiában, amely a Kis-Antant államok közül legtöbbet tett eddig a kisebbségek egyenjogúsítása terén, a nemzeti önkormányzat, sőt önrendelkezési jog zászlaját lengeti, mert a Csehszlovák kormányzat egységében a béke erős támpontját semmisítené meg, amely Keleten a Tanásköztársaságok Uniójára, nyugaton Franciaországra támaszkodik, oldala mellett látja Kis-Antantbeli társállamait is s egész Európa és az Egyesült Államok demokrata közvéleményét. A Csehszlovákia ellenes témát a német külpolitika egy világháború koncentrált támadásává hangszereli, hogy ezt a makacs országot térdre kényszerítse hódító tervei előtt. A szudéta német kérdés, mint azt helyesen megállapították, ma már nem is kisebbségi kérdés, hanem a német imperializmus hatalmi kérdése.

Hans Krebs szudéta német politikai vezető ember, aki később Berlinben magas állami hivatalba jutott, már 1931-ben kimondta, hogy „az eljövendő Harmadik Birodalom a határhoz közel élő németeket mind hátskörébe vonja majd.” Henlein 1934 októberében a prágai cseh agrárpárti *Vecer* c. lapban még tiltakozik az ellen, hogy az ő pártja, a Krebspárt folytatása lenne, s Krebset „lelke mélyéből” megveti. 1933 áprilisában azonban már teljhatalmat és cselekvési szabadságot követel a szudéta német területen s karlsbad-i nyilatkozatának középpontjában már nem a szudéta németség szociális vagy nemzeti követelései állnak, hanem a világos német külpolitikai ultimátum. A Henlein párt elárulta ezzel, hogy nem a német néprétegeken esett sérelmek jóvátétele érdekli, hanem Csehszlovákiának szövetségesei sorából való kiszakítása és ezáltal teljes kiszolgáltatása a német hatalmi terveknek.

Az angol konzervatív jobboldal kétségkívül kezére játszik Németországnak ebben a kérdésben s ahogy frontot változtatott az abesszin háború után belső gazdasági összeomlás előtt álló olasz fasiszmussal szemben, ugyanugy siet most segítségére a mai német kormányzatnak, amely utolsó fillérét is hadikészülődésére áldozta.

Ha Németországnak és szövetségeseinek sikerül a csehszlovák el-lentállást megtörnie, úgy semmi sem menti meg Csehszlovákiát attól, hogy átjáróház legyen Németország számára a magyar buza, a román petróleum és ukrán gabonaraktárak felé. A lengyel és magyar hivatalos körök Csehszlovákia ellenes beállítottsága ezt segíti ma elő.

A lengyel kormány a csehszlovákiai százezerfőnyi lengyelség számára önkormányzatot követel, a Harmadik Birodalom másfélmilliónyi lengyel részére azonban még soha semmit sem követelt, nemhogy önkormányzatot, noha Csehszlovákiában a lengyeleknek több lengyel tan nyelvű állami iskolájuk és államilag segélyezett magániskolájuk van, mint a németországiaknak együttvéve. Amott a német hatóságoknál nem létezik, hogy lengyelül beszéljenek valakivel, lengyel feiratról, vagy pedig lengyel közhivatalnokról szó sem lehet, Csehszlovákiában pedig mindez megvan.

De mégha nem is lenne így, akkor is, mint a lengyel katolikus *Polonia* c. lap írja: „A csehszlovák bástya leomlása nemcsak Délkelet-Európa, hanem Lengyelország felé is megnyitná az utját Németországnak. Csak rövidlátó politikusok hihetik, hogy bebiztosítják Lengyelországot a német terjeszkedéssel szemben, ha hozzájárulnak Csehszlovákia elfoglalásához és a balkáni ut megnyitásához.”

A magyar hivatalos álláspont szintén figyelmen kívül hagyja, hogy nem Csehszlovákia, hanem a Harmadik Birodalom fenyegeti Magyarországot függetlenségét. *Bethlen* István gróf nyilatkozata a holland *Telegraaf*-nak, hogy „hú szövetségei akarunk lenni Németországnak, de őrizkedni fogunk attól, hogy hűbéreseivé váljunk”, nem sok megnyugtatót ad ebben a kérdésben. Egy ilyen szövetség önmagában is az önálló magyar külpolitika feladását jelentené.

A béke szervezése

A dunavölgyi népek semmiképpen sem óvhatják meg függetlenségüket a nagynémet törekvések frontján. A *kollektív biztonság* köre, amelyen nemcsak a mai egyensúlyi helyzetben érdekelt államok épsége, de általában a népek közötti béke is nyugszik, egyedül képes utját állni ennek az iramnak. Az a példa, amit 1938 május 21-e adott, bebizonyította, hogy a békét csak bátorsággal és határozottsággal lehet megvédeni. Május 21-én nemcsak a szövetségesek nyilvánították ki feltétlen segítő készségüket a veszélyeztetett Csehszlovákiával szemben, hanem az oldalt állók is csatlakoztak a béke frontjához. A támadásra kész féllel szemben felsorakozó hatalmas katonai erő, tartós háborút is kibíró arany és nyersanyag készletek és főként a szabadság védelmének eszméjétől áthatott tömegek legyőzhetetlen tulerőt jelentettek.

A támadó imperializmus „dinamikus” politikája, amely eddig pusztán fenyegetéssel csikart ki eredményeket, először ütközött határozott ellentállásba és meg is torpant azon. De az angol konzervatív jobboldal által bevezetett kitérő, a támadóval szemben engedékeny külpolitika újra veszélybe hozhatja a békét. Ez a politika kész kelet felé szabad utat engedni a német háborús törekvéseknek, csak nyugateurópai és balkáni érdekeit biztosíthassa valamilyen módon, nem gondolva arra, hogy ha a német tervek Középeurópában valóra válnának, akkor a program második részének betöltése következik, amit a *Mein Kampf* szó szerinti így jelez: „Végleges leszámolás Franciaországgal, a főellenséggel.” Ezt pedig Anglia sem nézheti ölletett karokkal.

Minden kitérés a békében érdekelt államok szövetségének útjából, csak felbátorítja a támadó imperializmust. A lengyel terv, amely a Balti-tenger és a Fekete-tenger közt lévő államok u. n. „semleges” blokkját, a „harmadik lengelyt” népszerűsíti, voltaképpen nem tesz egyebet, mint az olasz akció: szolidaritást bont a béke hathatós megvédésében egyaránt érdekelt államok között. Tetszetős érvei mögött az a cél húzódik meg, hogy a Kis-Antantbeli társállamokat elvonja a megtámadott Csehszlovákia mellől s ugyanakkor útját állja a Tanácsköz-

társaság, segélycsapatainak is. Hazájában pedig azt a téves hitet terjeszti, hogy az újabb hódításban vérszemet kapó Németország majd átengedi lengyel befolyásnak a számára oly értékes felvonuló területet Ukrajna felé.

Ez a veszélyeket egymásra toló külpolitikai gyakorlat könnyen pusztulásba viheti Közép és Kelet-Európa kis népeit. Kína és Spanyolország után így lehet a Dunavölgye márhólnapra a jövő világkonfliktusának gyújtópontja. Mert ma már nem is a közvetlen gazdasági vagy politikai függetlenség, hanem a háború vagy béke kérdése az, amely az itt lakó népeket állásfoglalásra készíteti. A dunavölgyi kis népeknek kivétel nélkül megvan minden érdekük, hogy országuk ne változzék át csatatérre, mert függetlenül a kimenetelétől, egy mai háború borzalmaiban ott veszíthetik nemzeti létüket is. A békét pedig csak saját összefogásuk s a kollektív biztonság körébe való bekapcsolódásuk képes biztosítani. Így válik a dunavölgyi népek szerepe elhatározó történelmi szereppé az európai emberiség jövő kibontakozásának útján.

A szinajai Kis-Antant konferencia közös együttműködési ajánlata Magyarországra felé a dunavölgyi válság megoldásának egyik legsürgősebb parancsát vetette fel. Ezt az ajánlatot azonban méltányos kisebbségi jogorvoslások kell, hogy kövessék, mert enélkül a Kis-Antant államok saját többségi népiük biztonságát is aláásná s megkönnyítnék azoknak a munkáját, akik a támadó imperializmus frontján nem hajlandók meglátni a magyarság új nemzeti katasztrófájának megdőbbentő körvonalait. (*Bányai László*)

S Z E M L E

AZ ÉRTELMISÉG SZOCIOLÓGIÁJA

A cseh tudományos élet vezető szelleme még mindig Masaryk. Úgy tűnik, ebben az emberben és az ő felfogásában találta meg a cseh nép a maga klasszikus formáját, benne találkozott egy társadalmilag és természettől meghatározott néplélekbeli adottság a megfelelő tudományos kifejeződéssel. Az egész tudományos generáció, melynek gyökerei még a háború előtti időbe nyúlnak vissza, — Masaryk neveltje, vagy inkább Masaryk hatására találta meg és alakította ki felfogását. Amikor Európaszerte a tudományos miszticizmus dühöng, a társadalom látszólag kicsúszott a tudósok ésszerű kategóriáiból és megfoghatatlan rejtélyként éli a maga életét, — a cseh tudományos szellemiség nem áll megmaradni a félredobott eszméknél és kitart Comte mellett, akinek hatása Masarykra is nagy volt. Comte-tal együtt a cseh tudományos élet az emberi kultúra harmadik fázisánál, a pozitivizmusnál nem kutat alapkokokat, nem metafizikus, ehelyett — mint Masaryk mondja — „a tényeket állapítja meg, azoknak rendjét és törvényeit”. Pozitivizmus a módszerben, de nem rideg és nem zárkózik el az új eszközöktől és megismerésektől. A mai időkben kétségtelenül van valami heroizmus abban, ha a tudós ragaszkodik a racionalizmus-

hoz és mindenkép' meg akarja fejteni az eléje tett társadalmi rejtvényt.

Ilyen rejtvénymegfejtő a brünni egyetem tanára, Dr. Ing. A. Bláha is. Új könyve, *Az értelmiség szociológiája* (Sociologie intelligence, Praha 1937, Orbis) az alkalmazott szociológiának remek példája s a könyv tudományos körökben éppúgy, mint laikusok között nagy feltűnést keltett. Ideje volt, hogy a gyakran egyéni beállítású és elfogult kulturfilozófiai írások és tanulmányok után valaki megcsinálja a kérdés facitját, — ne hanyagolja el a személyes ízű vallomásokat sem, dolgozza fel a pszichológiai adatokat és a társadalom egyik legégetőbb kérdésének tudományosan adja meg keresztmetszetét. Nem véletlen, hogy erre a feladatra épp az intellektualizmusban nem túltengő cseh értelmiség egyik tudósa vállalkozott.

Ez a feladat nehéz volt, az út járatlan és a szokott általános szociológiai módszerrel Bláha nem juthatott volna el a lényeghez. Az értelmiség szerkezeti képe mit sem mond; a gazdasági helyzet, társadalmi hierarchiában való elhelyezkedés nem jellemzi az értelmiséget annyira, hogy ez meghatározó szempont lehetne. Bár az értelmiség nagy tömegében az ú. n. középosztály körül mozog, a létminimum és minimális kényelem társadalmi színvonalán, ez még nem elegendő, mert más rétegben is fellelhető. Éppígy nem döntő az sem, hogy saját munkával vagy tőkével keresi-e meg az értelmiség a kenyerét. A Weber-i meghatározás: *sozial freischwebende Intelligenz* mutatja, hogy az értelmiség lényegét erről az oldalról, szerkezeti vonatkozásában nem lehet megfogni.

Bláha kettéosztja az értelmiséget, „főfoglalkozásként” — és „mellékfoglalkozásként” értelmiségre. Az orvos, tanító, ügyvéd, mérnök, pap, stb. abból és abban él, hogy értelmiség; ezeknek működése az egész társadalomra kiterjed. De minden szaknak, minden csoportnak megvan a maga értelmisége: a parasztságnak éppúgy, mint a munkásságnak. Itt az egyedüli meghatározó körülmény: a funkció. A működés az, amely egyaránt jellemez mindenkit, akit objektíve az értelmiséghez tartozónak lehet tartani; a szerep, amelyet feladattá kell tudatosítani.

A funkció mindenekelőtt abból a helyzetből adódik, hogy az értelmiség kívül áll a társadalmi osztályokon, átszövi azokat. A társadalom gyakran megfedezkedik arról, hogy minden benne lévő ellentét ellenére egységet jelent; egységet, mint nemzet és egységet, mint emberiség. Manapság gyakran meglazul a belső összetartó erő, ez a társadalmi kohézió ellanyhul időleges okok következtében és az értelmiségnek az a feladata, hogy ezt a szempontot, a „sub specie totalitatis”-t vigyázza. Öröködni az egység fölött — és vigyázni az irányra; ez az irány a társadalmi élet egyre nagyobb mérvű elszellemiesítése, kiszabadítása az anyagi köteléket bénító formáiból. E két vezető szempont égisze alatt azután a szerep és feladat megoszlik; az értelmiség nemcsak termeli a szellemi értékeket, de el is osztja azokat a társadalomban; nemcsak épít, de javító szándékkal bírál is; szervez, irányít, vagy legalább is fogyaszt

szellemi termékeket.

Ehhez a működéshez bizonyos egységes feltételek kellenek. Az értelmiség mindenekelőtt normákhoz igazodik s elméleti felkészültséggel közeledik a valósághoz. Az eszméknek valóság felé közelítésével, de az egész fejlődésnek valamilyen eszme felé irányításával megteremti az elmélet és gyakorlat összefonódását. Ilyen munka közben valami hasonló lelki alkat formálódik meg az emberben; nemcsak általános intelligencia, szellemi frissesség, körütekintés, hanem különös szakképzettség is, a foglalkozási ág pontos ismerete. De a cselekvéshez is kell intelligencia; gyakorlati készség ez, mely adandó alkalommal helyes tettekre készíti az embert. Mind ez azonban csak racionális adottság, melyet képzelőerővel kell megtermékenyíteni, hogy az értelmiség új utakat és megoldásokat is találjon. Az egész lelki képet azután a társadalmi intelligencia tölti be, a rétegek közötti összefüggés és társadalmi felelősség tudata.

Ezek szerint az értelmiség feladata tehát az lenne, hogy bevigye az egység tudatát a közéletbe és állandó figyelmeztetéssel megkülönböztetést tegyen a materiális szükségletek, mint eszköz és az elszellemiesítés, mint cél között és a társadalmat e cél felé hajtsa. Az ilyen szándékot azonban keresztezik a mai események, melyek épp az ellenkező irányba kényszerítik a fejlődést. Mindenütt az intézmények „elszellemietlenítésével“ (Entgeistung) találkozunk, antiracionális irányokkal, melyek az ésszerűség helyett irracionálizmust, a realista módszer helyett politikai romanticizmust és a kollektív szempont helyett túlzott egyénieskedést ajánlanak. A társadalom megnehezíti az értelmiség működését és a mai európai szellemi helyzet, a háború okozta lelki nyomás egyuttal belső válásához is vezet.

Az értelmiség számára ebből a válságból kiút csak úgy mutatkozik, ha egységesen és szembeszállva a körülmények ellenáramlatával, felülemelkedve közhangulaton és alkalmi lelki válásokon és összefogva a társadalmat javítani akaró erőkkkel maga szolgáltatná a lelki alapot regenerálódásához. Bláha könyve nem mondja ki rejtett célját, de az egész műből mindenütt kitűnik a szándék: ez a könyv azért íródott, hogy megerősítse feladat-tudatában az értelmiséget, kiemelje az értékeket, melyeket magunk fölé kell emelnünk és az eszméket, melyeket az értelmiségnek követnie kell. A szándék olyan nemes, a szempont olyan emelkedett és a forró hangulatban született írás olyan komoly, tárgyilagos és nyugodt, hogy tisztafejű szerzőjét minden dicséret megilleti s a könyv megérdemelné, hogy más nyelvre is lefordítsák. (Szabó Imre)

REMENYIK ZSIGMOND

Remenyik Zsigmond utolsónak megjelent kötetével, a *Sarjadó fű*-vel odaérkezett, hogy inkább róla kell beszélni, ha könyvéről akarunk szólni. Az elpergő lapok közül kilép az író, és a behajtott könyv után ott áll előttünk az ember, magasan hordott fejével, messzenéző szemével, testi mivoltában is. Írásművének e csodája azonban minden igaz írás lényege. Végre is, az írás, mely az emberért van, az ember magasabb,

semennyi vérpárával, semennyi gázbombával el nem ködösíthető örök céljait szolgálja, határozott körvonalú, tömegből, korból kikristályosodott egyént kíván. Biztosan mutató ujja, vonzó, egyéni hangja legyen, hogy a buktatók közt tántorgók, kezeiket a tökéletes felé terjengetők a szánó, biztató, bátorító szavát kihallják az üvöltő dervisek gonosz, pusztító, vérfagyasztó zajongásából. És kódok alatt, vagy kő- és gyilokdobóktól kísérve, de visszatartóhatatlanul váltják egymást az írás világosságával futók stafétái. Sokrateszek, Voltairek, Swifték, Cervantesek, Heinek, Petőfik, Adyok elpusztulhatnak és elmúlhatnak testi vonatkozásban, de a legnyomorultabb kor íróinak is parancs és erő az általuk megtett út, és kétség nélkül művelhetik emberi küldetésüket, ha hiszik és vállalják amazok igazát.

Az emberi ostobaság, gonoszság, a társadalmi tébolyok ellen küzdő íróknak és műveiknek az a pazar szerencséjük van, hogy legyenek bármily régiek is, ma is, és szinte az örökkévalóság jegyében aktuálisak. Remenyik Zsigmond és írásai méltóan részesülnek ebben a kétséges, de múlhatatlannak látszó szerencsében. És korunkban, mikor az ostobaságok, gonoszságok, becstelenségek, mint részeg mastodonok trappolnak a világ testén, tapossák a belét minden emberségnek, becsületnek, észnek, célszerűségnek, kecsegtető alkalmakat szolgáltatva naponta a megőrülésre, az öngyilkosságra, a kábítószer használatra, — az ő írásai győző erővel élnek és meggyőző erővel hatnak még egy egészségesebb kor nevetőizmaira és meggyógyult lelkiismeretének bűnbánó készségére is.

Már eső műve, a *Bohacirkusz* nagy, keserű szüret is. Mint egy új gazdának, nagy szellemi birtokok örökösének első szürete. Nagy átfogó léptekkel szétjár birtoka: korok, eszmék, nagy emberek, szélhámosok, próféták közt, könnyed, groteszk mozdulatokkal jkiosztja eszközeit figurái — béresei közt, aztán csorog a termés, az eredmény: a maró, bőrnűző must szatirája szűrőjén. Mindenki gyanús itt, aki él és valaha élt, minden, még a tiszta szerelem is mocsokkal kent, csak éppen hogy mélyebbről csalja a könnyet, mint a nagy nevetések.

Aztán a *Mese habbal* Cassius úr-ja, „Bouvard és Pechuchet“ urak korunkba érkezett rokona, egész pereputtyával és a bürokrácia segéd-személyzetével, de jelentőségtelegebbé növe, mint Flaubert kispolgárai, jelentősebbé növesztve őket a kor és az író együttes tendenciája. Ostoba, ravasz, minden hájjal megkent, a kor mocskaitól mételyezett vagy megkergült Chaplin szerű alakok ezek, Cassius ur és társai, megtömv az író világ- és emberismeretének mérgével, állandóan nevetésre ingerlő, cafatos testi és szellemi rongyaikkal, de amely nevetésben már az író egészen sajátosságos hangjának is megfelelő szerep jut. Ilyenek nála a kor polgárai, miféle féreg lehet e polgárok művésze, költője? Mingyárt e regénye után elénk pattan a *Költő és valóság*-nak, Li-Fu-szunak, a fertelmes, tébolyító hatalmú gazdának méltó dicsőítője, hulladékaiból élője, a kis, mocskos kínai költő, minden korok és gazdák legaljasabb szolgája. Nem különb ő sem, mint Remenyik bármelyik más alakja, akik előttünk ugra-bugrálnak, művelve az író mondanivalóit, rajtuk van a társadalom, az élet minden mocska, olyanok, mint a trágyalével kiöntött ürgek. Luis, a költő, minden kinaivá festettsége ellenére olyan közel van hozzánk, annyira klasszikus példánya az emberi és írói nyomorúságnak, alávalóságnak, becstelenségnek, a küldetéses kötelességteljesítés helyett a fűzfán fütyülésnek, hogy csak az író ajándékának, kalandos világlátottságának köszönhetjük a millió gondos elhanyagolását, ezzel mingyárt — hangsúly nélkül — nagyszerűen példázva jelképeivel, — legsajátosságosabb eszközeivel — hogy nem a hely és a faj

teszi az embert, az író olyanná, amilyen... Remenyik e munkája — igényben a megelőzők sem maradnak mögötte — irodalmi tett, szatirában és erkölcsiségben: humanista eszközében és céljában.

A megbecsztelenített élet szörnyekkel terhes. Ki érezheti jobban az idők állapotát az írónál? Az író szellemi magaslatától, átfogó képességétől függ megérzésének eredménye. Van, aki csak sajátmagát képes átfogni és óvatos mozdulattal behelyezni holmi bömbölő jövőt, jövődelmet ígérő szavalókórus tagjai közé. A legtöbben fal mellett, szélvédett helyen tagogatóznak, lengetik vagy konyitják csápjaikat, hajlandóságuk vagy bánataik mértékében. A kivételek, érezve a veszélyt, a közeledő, csapkodó szörnyeket és főként érezve a kötelességet: kiállanak. Remenyik a *Bűntudat*-tal áll ki, átfogva korát, osztályát, elevenekre és holzakra olvasva a kötelességmulasztást.

A *Téli gondok* kis könyve, az írónak, de elsősorban az embernek panaszja, tehetetlen szenvedésének megnyilatkozása, mondhatni: vádirata. Mint ártatlanul elítélt méltatlankodik a legszűkebb testi és szellemi szükségéseket is alig adó, sőt azt is mindinkább elvonó körülményei ellen. Látjuk az író néma, reménytelen, elismerésre soha nem számítható hősiességét, Don Quijotei harcában valóban csupán az állatokra — néhány szelid tehenére — számíthatva csak, ha kellőképpen eleget tett nekik; látjuk a napi zsvaj közt undorodva, dermesztő hajnalokon riadt jövőbelátással tovasuhanó alakját; látjuk napi életének és a napi történelemnek ezernyi kötőszála közt vergődve, mint Gullivert a liliputik rabságában, álmából ébredve.

Ha nagyjából és halvány vonalakkal is, de fel kellett vázolni e munkák lényegét, hiszen ezek adnak jogot írójuknak is, Remenyiknek, hogy a *Sarjádó fű*-vel kiállhasson, ezeken állva kap több fényt és nagyobb értelmet könyve, ezek nyújtják a feltétlen bizalmat és érdeklődést iránta.

Nem lehet azt mondani, hogy önéletrajz ez a nagy lírai festmény, nem lehet azt mondani, hogy regény, — ezt legkevésbé — olyan sok minden, ami már csak élet és irodalom lehet együtt. Az író ellátogat a városba, ahol gyermek és ifjúkora kitelt. Ahogy járja a várost, — Egert — uccáit, dombjait, házait, pocsolyáit, embereit filmszerűen elénkteríti volt éveinek, napjainak múlását, bemutatja nevelkedését, nevelkedésének eszközeit és emez eszközök kezelőit és karbantartóit: szülőket, nevelőket, rokonokat, tanárokat, papokat. Lírával fűtött ez a mutogatás, de nem az emlékezés érzelmessége fűti, ilyesmiről szó sincs, semmit sem sajnál az elmúltakból. Sőt ahogyan bemutatja az embereket, intézményeket, szokásokat, és főként elsősorban sajátmagát, mingyárt tisztában vagyunk vele, hogy itt nem sok jó fog kisülni, ami a nevelőket, intézményeket, embereket és rokonokat illeti. Mintha mondaná: lám, mit műveltetek velem, magatokkal is, mit akartatok belőlem faragni!... Ó, ti, ti....

A kisváros, minden berendezkedésével és embereivel nem csupán azért érdekes és tanulságos, mert az író városa, hanem mert csaknem pontosan ilyen városok és emberek lepik el a föld színét, tehát az író nemcsak városa és osztálya, hanem a középosztály fölé nőtt onnan.

Ellátogat a városba, kissé minden idegen már ott, leginkább sajátmaga és mint ilyen, megbízható utitársnak Heine-t viszi magával, Heine egy kötetét, szellemét. Állandó, igazolt gyanuját a dolgokkal, emberekkel szemben Heine enyhíti és magyarázza, vele bírja ki az olyan kérdések gyalázatát, hogy gyerek, állás, vagyon van-e, nélküle nagyon ocsmány szavakkal válaszolna.

De mindez csak kerete lirájának. A lirája pedig lázongás, útmutatás, félremagyarázhatatlan hitvallás és szájalom. Az író korának, a kor értékeinek és értéktelenségeinek városa falára helyezett, maradó értékű emléktáblája ez a méretében is nagy könyv. (Sándor József)

SZELLEMI EURÓPA. KÉTSEGEK ÉS GONDOK (I.)

Az *Europe* c. folyóirat, hogy képet adjon Európa szellemi mozgalmairól, sorozatosan közli különböző országok íróinak leveleit, országaik időszerű kulturális és irodalmi problémáiról. A megállapítások és tanulságok nagyon alkalmasak arra, hogy belőlük megismerjük a szellemi Európát.

„Csehszlovákiával kapcsolatban — írja Karel Capek — nem elég egyes cseh, vagy szlovák könyvekre felhívni a figyelmet; ma inkább a cseh irodalom hagyományainak szelleméről kellene beszélni.“ Ez pedig a szabadság és a cseh demokrácia melletti kitartó harc, ami egyetlen pillanatra sem lankadt. A politikai és kulturális elnémetesítési törekvésekkel szemben csaknem száz éve feltámasztotta az eltemetett nyelvet s azóta szüntelenül harcol az egyenlőség és társadalmi igazság mellett. Amilyen természetes, hogy a háború folyamán szemben állt a reakciós Ausztriával, olyan nyilvánvaló, hogy a mai cseh irodalom, íróinak különböző politikai felfogása ellenére is, egységesen foglal állást az ideológiai összeütközésben, ami Európát két részre osztja. Most pedig mikor a pángermán törekvések az ország létét alapjaiban veszélyeztetik, a tegnap még szenvedélyes pacifista cseh írók habozás nélkül szellemi hadseregbe tömörültek. S ez most talán sokkal jelentősebb tény, mint egy regény vagy vers. Egy dolog biztos — fejezi be Capek —: a cseh írók ha egyébben nem, nemzeti szabadságuk megvédésére irányuló morális készségben feltétlenül a többi nemzetek írói előtt állanak.

Joseph Roth Németország és Ausztriával kapcsolatban Ossietzki halálának tanulságait összegezi: „Az utolsó században nem találjuk az igazi emberi szellem egyetlen martírját sem, aki nemcsak hogy ne haszontalanul halt volna meg, de ne is felejtették volna el igen hamar.“ A bucsú mindig optimista és patetikus volt. Egyszer azonban le kell már számolni ezzel az olcsó halállal s ne készítsünk elő lelkileg élő és értékes erőket meggondolatlan lelkesedésünkkel, hogy kiszolgáltatásuk magukat a halálnak. Ossietzki példája kétségtelenül egyike a legnemesebbeknek, emlékét épp' ezért nem tisztelhetjük meg méltóbban, mint ha azt kívánjuk, bár utolsó lenne azok közül, akik azzal a gondolattal haltak meg, hogy a győzelemért hoztak áldozatot.

E. Christofis a jelenkori görög irodalomról tájékoztat és Lilika Nakos-sal kapcsolatban utal a kis nemzetek íróinak tragédiájára, akik csak kivételesen szólalhatnak meg világnyelveken, mert a kiadók éppen üzleti szempontból vonakodnak könyveiket kiadni. „Hogy gondolja ön — idézi egy nagy francia kiadó felfogását, akivel erről a kérdésről tárgyalt — hogy kisebb országok írói érdekelnék az én közepes francia olvasóimat? Hogyan kívánja, hogy kockáztassak?“

Christofis e bevezetés után a modern görög irodalom néhány jelentősebb alakjáról és műveikről számol be. Elsősorban Lilika Nakosról, kinek *Elveszett lelkek* című nagyregénye 1934-ben jelent meg. A könyv feltárja a mai Görögország különös, zavargó arcát. Csavargókat, szívélyes, Athos-hegységbeli parasztokat s a bizánci miszticizmusban élő népet mutatja be. Hőse két fiatal művészi hajlamú és nagyon érzékeny gyerek, akiknek vágyaiból, törekvéseiből hámozza ki számunkra a mai görög ifjúság kétféle miszticizmusát. Az új görög nyelv legnagyobb stílusművészeről Theotakasról emlékezik meg Argo című regényével kapcsos-

latban, mely az 1821 után alakuló modern atheni és görög társadalom mesteri rajza. Végül *Kavadias*, *Kastanakis*, *Vernezis*, *Karagatzis* és néhány más felsorolása előtt *Daskalakis*-ről, a finom naivságú elbeszélőről emlékezzük meg.

Edward Thomas költővel s egy kiadatlanul maradt női önéletrajzzal kapcsolatban *Sylvia Townsend Warner* az angol kritika felelőtlenségéről ír. *Edward Thomas*, az 1917-ben harctéren elesett költő esete fölötté tanulságos. Szegény volt és életében prózai írásaiból tartotta főn magát, versei csak halála után jelentek meg s egyszerre kedvencévé vált a művelt közönségnek. Természetszeretete, hősi halála mind hozzájárultak, hogy neve kitörülhetetlenül bevésődjék a felsőbb rétegek irodalmi köztudatába. És senki sem hitte volna, hogy ez az értékelés valaha is megváltozik. A mult szezon végén azonban kiadásra került a költő egy önéletrajzi jegyzete, melyben ő maga lép fel vádlóul a londoni külvárosi gyerekek között eltöltött gyermekkorának feltárásával. A dolgok, amiket elmond valóban alkalmasak arra, hogy közönsége sajnálkozását váltsák ki s ha rajongói adatai hitelességét nem is vonják kétségbe, úgy vélik, hogy ők a költőt jobban ismerik, mint az saját magát. Az önéletrajz u. i. tulságosan nyers s veszélyezteteti *Edward Thomas*-nak azt a helyzetét, amit számára a kényes irodalmtörténészek kijelöltek.

A háborúutáni nemzedék gyermekkorát egy másik könyv, egy női önéletrajz próbálja vázolni. Egy prostituált írja le az utat, melyen a prostitúcióig jutott. Néhány nagy napilap és folyóirat előzetes hangulat-keltésére a hatóságok betiltották ugyan a *Szégyelek koldulni* c. könyv megjelenését, mely a középosztály páriává süllyedt szerencsétlen terem-téseinek sorsát tárgyalja. Főképp két dolog miatt. Az egyik, hogy szerző kijelentése szerint a prostitúció sokkal nagyobb jövedelmet jelent, mint bármely más, a nők számára elérhető foglalkozás s ezt mindenki tudja, csak nem beszélnek róla. A másik pedig egy javítóintézetben töltött részlet. Kétségtelen — állapítja meg *Sylvia Townsend Warner* —, hogy az angolok szentimentálisak míg gyermekkorról van szó s ez a szentimentalizmus legostobábban nyilvánult meg *Eduard Thomas* önéletrajzá-nak esetében, melynek őszintesége nem kedvező a „szenttéavatásra”. De lehet, hogy ugyanez a szentimentalizmus a rideg és lealacsonyító javító-intézetek elleni valóságos lázadássá alakul, ha a *Szégyelek koldulni* esete az előzetes hangulatkeltés folytán nem ilyen sajnálatos elvetéléssel zárul.

R. RIVOIRE: LA SCIENCE DES HORMONES. (Gallimard, Paris, 1938.)

A hormonok fogalma — mint annyi más tudományos fogalom — a mult századvég francia tudósainak laboratóriumaiból indult ki. *Claude Bernard* és *Brown Sequard* vetették fel először annak a lehetőségét, hogy egyes szervek (az u. n. belső szekréciós mirigyek) szekrétumaikat (a hormonokat) egyenesen a véráramba juttatják s így befolyásolják a szervezet testi és szellemi fejlődését. A hormonfogalom azóta karriert csinált. Pusztán orvosi fogalomból átjutott a kémia és a lélektan területére, sőt — ami egy tudományos fogalom fejlődésének csúcspontja — polgárjogot nyert a művelt közönség szóhasználatában is.

A hormonok ma „divatosak”. Sokan beszélnek róluk, de hogy vajon ugyanolyan sokan vannak-e tényleges jelentőségükkel tisztában — az legalább is kétséges. A hormonkutatás az utolsó években olyan lendületet vett, hogy még az orvos is nehezen igazodik el az új eredmények sokaságában. Nehéz feladat előtt áll tehát az, aki — mint legújabb könyvében az ismert francia endokrinológus, dr. Rivoire — arra vállal-

kozik, hogy egy állandóan fejlődő tudományág mai állását rögzítse és azt a „vulgariser sans abaisser“ francia hagyományának megfelelően a nagyközönség számára hozzáférhetővé tegye.

Nagyjában kétfajta hormont különböztethetünk meg; olyat, ami az élethez feltétlenül szükséges (ennek típusa pl. a mellékvesekéreg hormonja) és olyat, ami az élethez bár nem feltétlen szükséges, a hiánya mégis súlyosan befolyásolja az egyén fejlődését és szellemi életét. Ilyen pl. a pajzsmirigy hormon. Az összes belső szekréciós mirigyek működése az agyfüggelék (hipofízis) ellenőrzése alatt áll, melynek különleges szabályozó hormonok (az u. n. *stimulin*-ok) állnak e célból a rendelkezésére. Így pl. ha a vérben kevés a pajzsmirigyhormon, úgy a hipofízis reagál és egy különleges *thyreostimulin*-t bocsát a vérkeringésbe, mely a pajzsmirigyet fokozottabb működésre serkenti. A hipofízis egyik francia orvosprofesszor (Noel *Fiessinger*) festői kifejezése szerint a „belső szekréciós mirigyek karmestere“. A *stimulin*ok fogalma ujkeletű, de máris felforgatta egy csomó betegség (Basedow kór) keletkezésére és gyógyítására vonatkozó fogalmainkat.

Hatalmas perspektíva áll a hormonkutatás előtt. A jövő — kétségtelenül — a kémiaé. 37 éve annak, hogy *Takamine* először állított elő szintetikus hormont (az adrenalint) s ma már hála, főleg *Butenandt* és *Ruzicka* kutatásainak, a szintetikus hormonok egész sorát tudjuk előállítani. Ennek a jelentősége főleg szociális. A biológiai uton nyert hormonok ugyanis igen drágák s így hozzáférhetetlenek a szegényebb betegek számára. Így pl. régóta tudjuk, hogy a mellékvesekéreg hormon hiánya halálos betegséget okoz, az illető hormonnal (kortin) azonban kezelhető. Ez a hormon viszont hozzáférhetetlenül drága. A modern hormonkutatás segített ezen a bajon. Egyrészt kimutatta, hogy egyszerű, könnyhasóban gazdag és potassiumban szegény diéta sokban javítja e betegek állapotát, ugyanakkor *Kendall* kutatásai remélni engedik a szintetikus mellékvesehormon mielőbbi előállítását.

De ez még nem minden. Egyes újabb kutatások rámutatnak a női nemi hormon (follikulin) és a rákképződés közötti kapcsolatokra. Lehetséges, hogy a rákprobléma kulcsát is végeredményben a hormonkutatás szolgáltatja. El lehet mondani, hogy a mai orvostudománynak alig van olyan része, mely egy vagy más szempontból ne érintkezne a hormonkutatással. Ezenkívül a hormonok kérdése érinti a karakterológiát, lélektant és filozófiát is. Kár, hogy dr. Rivoire, aki gyakorló orvos s így nincs sok érzéke a filozófiai kérdésfeltevések iránt, nem szentel helyet e problémáknak. Könyve azonban így is érdekes, mert lehetővé teszi a laikus behatolását olyan kérdéskomplexumba, mely tudományos szempontokon túlmenőleg ugyyszólván személyes ügye mindannyiunknak. Ma már egyre nagyobb tért hódít a felismerés, hogy jellemünk kialakulása, az életben való sikerünk és még sok más dolog függ a szervezet e rejtélyes kémiai műhelyeitől. Egy másik ismert francia endokrinológus dr. Leopold *Levy* találóan jegyezte meg: „Valamennyien azzá leszünk, amivé hormonjaink tesznek bennünket.“ (*Geröly Kálmán*)

FANNINA W. HALLE: FRAUEN DES OSTENS. (Europa-Verlag, Zürich 1938)

Valamikor a Nyugat vonzotta a szellemiekre szomjazókat, ma Kelet felé áramlik a felfedező és érdeklődők raja. Az író nő ebben az új könyvében igen becses anyaggal gyarapítja ismereteinket s könyvének különös értéket kölcsönöz az a körülmény, hogy évek során ismételtelen hosszabb ideig tartózkodott Kelet tájain, beszéli az orosz nyelvet s a források ismeretével dolgozta fel anyagát. Halle bejárta a Kau-

kázust, Középázsia, megfordult az Ural-Altaj, a Pamir tájain, s könyvében nemcsak a „helyszíni közvetítés“ eredeti ízét sikerült érzékeltetnie, hanem azon túl kiváló, kulturtörténeti alaposítottsággal áttekintő képet is ad Kelet nőkérdéséről. Kelet nőiről ír Halle, akik a cárizmus idején a patriárchális feudalizmus kötött rendjében éltek, s ahol a nő jogszerint a férfi tulajdona volt. A gyermekházasság intézménye jellemzi a társadalmi létnek ezt a fokát, a gyermeklányt eladják leendő férjének, mint munkaerőt, s a nő korlátlan kiszolgáltatottan teljesíti anyasági és igavonó szerepét. Nincsenek jogai, nem ember, csak szül és robotol, s mint áruval rendelkeznek vele, eladhatják, elűzhetik, stb. Halle megrendítő szavakkal ecseteli a vátozáselőtti időket, az anya- és gyermekhalandóság képtelenül magas számait, az európai embernek elképzelhetetlen egészségügyi viszonyokat. A cárizmus bukása, s a kisérő változás itt is földrengést idézett elő. Kelet népei megmozdultak, Kelet nője belekerült a történelmi változás sodrába. Ezt a folyamatot ecseteli 300 oldalon a közvetlen élményszerűség erejével, konkrét tényekkel. A változás itt is kimondotta a nő teljes egyenjogusítását gazdasági, politikai, társadalmi vonatkozásban, viszont ennek érvényt is kellett szerezni! Mert nemcsak az „uralkodó“ férfi, hanem az uralt nő megszokásai és neveltsége, vallási és társadalmi rögzítései is beleütköztek az egyenjogusítás megvalósításába. Nagy ellenállásokat kellett leküzdeni, hogy a jog valósággá váljék. S itt indult meg az a nagyszerű nevelő munka Kelet asszonyainak emberfokra emelése érdekében, amelyről a könyv megragadóan tudósít. Mennyi ötlettel, tapintattal, furfanggal és szívóssággal valósult ez meg! Női klubok, sajátos női kereskedések nyitlak mindenütt Keleten, ahol a tanító, nevelő, felvilágosító munka megannyi változata alakította a nő öntudatát és magatartását. Az élet elemi ismereteire tanították őket, a legegyszerűbb emberi, egészségügyi eljárásokra, a mosdás, testápolás, a szappan elemi civilizációjára. A háztartás, a táplálkozás egyszerű rendjére, gyermekápolásra, majd a betűvetésre. A nomadizáló középázsiai népeknél az u. n. *kulturjurták* intézménye divó; a szabadban felütött sátrakban sereglének össze az emberek, s az uttörők vándorolva közvetítik az ismereteket. A felvilágosítás itt sem ment végbe harcok és ellenállások nélkül. Mártirjai voltak, maguk a felszabadulást áhító nők, s nem kevésbé az uttörők sorából. De ma, mondja Halle, többé nem kétséges, hogy a munka sikerült. Kelet asszonya levetette magáról a Parandsha-t, azt a zsákszerű fátyolt, melyet szüntelen viselt, s amely elfedte előle a napot. Szimbólikus tett volt, mikor Tifliszben nők ezrei égették el máglyán a mult embertelenségét jelképező fátylakat. A tundrák és steppék népe felébredt, s az előbb állati sorsban tengődő nő emberlétre eszmélt. Nincs többé gyermekházasság, a nő szabadon választja meg társát, válási jog illeti meg, s minden érvényesülési lehetőség rendelkezésére áll, akárcsak a férfinak. Szerzte a Kaukázusban, Közép- és Északázsiaiban, a Sarkvidéktől kezdve le az Araratig mindenütt iskolák, kórházak, színházak, mozik nyitlak, kolchozok és ipari telepek s az előbb még lenyügözött nő kezdeményezően veszi ki részét a társadalmi munka minden ágában. Ahol ezelőtt száz százalékos analfabetizmus volt, ma szinte teljességében eltűnt, közel 70 nép volt hiján az abc-nek, amelyet lelkes, becsvágyó szakemberek számukra megalkottak. Taschkendben pl. írja Halle, a benszüllötteknek egyetlen iskolájuk sem volt, ma saját nyelvükön, nemzeti színházukban, a Hamletet játszáknak... Kelet asszonyainak külön egyetemet állítottak fel Moszkvában, ahol a tundrák, a steppék, a sarkvidék s a megközelíthetetlen Kaukázus gyermekeiből mérnökök, peda-

gógusok, orvosnők lesznek. „Nemcsak sok ezer kilométer messziről utaznak ide, (Moszkvába), ez az utazás egyuttal sok évezredet áthatal a kőkorszakból a XX. századba!“ S a nő, aki évezred óta szellemi és lelki tunyaságra volt ítélve, most, ébredése napján, rohamos ütemben, felnyílt energiákkal egyenliti ki hosszú tespedését. Szerző a személyesen megismert életsorsok dús ábrázolásával győz meg róla, miként lettek a lefátyolozott igavonó-nőkből repülőnők, színésznők, orvosnők, kolchozok, gyárak munkásai és vezetői. A kolchozókban vezető szerepet játszanak, Georgiában a gyári munkások 43, Örményországban pedig 52 százalékát teszik. A Távols-Keleten, az „1001 éjszaka meséi“ után az „1002. éjszaka valóságának csodája“ következett el, az emberré válás, az öntudatraébredés boldogító valósága — írja F. H. És éppen ez, elsősorban a változás embertörténeti jelentősége az, amit a könyv megjelenit. Ez a mű soha többé a történelem menetéből ki nem törölhető — fűzi hozzá. A folyamat még nem zárult le, de a történelem kerékét többé nem lehet visszafordítani. A történelemnélküliség káoszából Kelet asszonya embertudatra s kultúrlétre fejlődött.

(Neufeld Béla)

HERBERT MELZIG: KEMAL ATATÜRK. (Societäts Verlag, Frankfurt, 1938)

A török diktátor, Kemal Atatürk Európában kevésbé ismert, mint európai kollegái, életéről, fejlődéséről azután így még kiszínezettebb képek vannak forgalomban, mint amilyenek a nagy európai vezérek életutjáról. A valóság ezzel szemben az, hogy Kemal Atatürk, aki a közel-kelet egyik legendája ma, nagyobb nehézségeket győzött le pályáján, mint amennyit Európában feltételeznek róla. Eltekintve a politikai akadályoktól, felvette a harcot az ozmán birodalom vallási hagyományai-val s a birodalom középkoriasan gondolkodó embereivel. A több helyen korántsem objektív szerző érdeme, hogy nem a török diktátor emelkedésének romantikus ábrázolására törekszik, hanem megadja azt a tárgyi keretet, amelyben ez a felemelkedés megtörténhetett. Ugyanakkor ismerteti a politikai és diplomáciai összefüggéseket, úgy hogy a könyv az Új Törökország kialakulását illetőleg is tájékoztat. (v.)

ZEITSCHRIFT FÜR FREIE DEUTSCHE FORSCHUNG.

(Science et Litterature. Paris, 1938.)

A külföldre szorított német szellemi életnek eddig nem volt kimondottan tudományos folyóirata. A pár színvonalas irodalmi és világnézeti folyóirat (*Mass und Wert, Das Wort*) mellett úgyszólván csak a Prof. *Horckheimer* szerkesztésében megjelenő *Zeitschrift für Sozialforschung*-ot említhetjük meg; ez is háromnyelvű folyóirat, mely így csak részben német s aránylag magas ára miatt csak szűkebb köröket érint. Ezen a hiányon igyekszik segíteni a párizsi német szabadegyetem kiadásában megjelenő *Zeitschrift für freie deutsche Forschung*, melynek első száma most hagyta el a sajtót.

A folyóirat első cikkét — stilszerűen — a külföldön élő legnagyobb német tudós, Albert *Einstein* írta *Physik und Realität* címmel. Alfred *Stern* a Heisenberg-féle elvről (Unbestimmtheitsrelation) közöl érdekes fejtegetéseket, élesen szembehelyezkedve azokkal, akik — mint pl. Pascual *Jordan* — ezt a fizikai elvet egy lélektani indeterminizmus alátámasztására szeretnék felhasználni. Prof. Siegfried *Marck Zur Philosophie des Nationalsozialismus* címen értekezik; szerinte megokolatlanul tekintik Fichtét és Hegelt a mai német rendszer szellemi elődeinek, bár kétségtelen, hogy a fichtei „geschlossener Handelsstaat“ gondolata, va-

lamint a hegeli államelmélet sokban hatott a mai szervezett regresz-szió ideológiájának kialakulására. Julius E. Lips hatalmasan dokumentált tanulmányt közöl a primitív szociológia köréből (*Regierungs und Verwaltungsformen bei den Naturvölkern*), Wolfgang Hallgarten *Fremdeheitskomplex und Übernationalismus* című tanulmányában lélektani szempontból fejtegeti azt a tényt, hogy a túlzó nacionalista ideológia képviselői között sok idegeneredetűt találunk. A német tudomány két külföldön elhalt nagyjáról, Alfred Adlerről és William Sternről dr. Hans Pollnow emlékezik meg, míg a szintén nem rég meghalt Edmund Husserl méltatása technikai okokból a következő számra marad. A nekrológ rovatba tartozik bizonyos szempontból az 1937. év folyamán elbocsátott német tudósok tragikusan hosszú listája; közöttük sok a világhírű név (pl. Ernst Robert Curtius, Otto Warburg, Karl Jaspers). Német és osztrák tudományos krónikát, glosszákat és könyvismertetéseket találunk még az első számban.

Meglepő a kifejezetten világnézeti aláfestettségű cikkek kis száma és az egész lap szenvedélyektől ment tárgyilagos hangja. Ugy látszik, hogy a folyóirat munkatársai tudatosan szembe akartak helyezkedni a *voraussetzungslose Wissenschaft* fogalmával véglegesen szakító hivatalos német tudományos felfogással. Ezzel szemben viszont sajnálatos a dialektikus materialista filozófia hiánya a lapban. A lap teljesítménye azonban mégis minden elismerést megérdemel. (Geröly Kálmán)

GORKIJ MAXIM: KLIM SZAMGIN. (Pantheon, Budapest, 1938.)

Lehet, hogy lesz még egy-két *legutolsó* Gorkij-regény is a kiadói élelmesség jóvoltából. Az sincs kizárva, hogy kézhez vesszük még a Klim Szamgin folytatását, mert ez a regény magában töredéknek hat. Igaz, hogy nagyvonalú töredéknek. Orosz fiatalember életregénye a gyermekkor gügyögésétől az első nagy szerelmi csalódásig. Mondják, hogy saját gyermekkorának élményemlékeit is fel lehet fedezni benne, de aki Gorkij életrajzát ismeri, kételkednie kell ebben az állításban. Klim az orosz középosztály gyermeke, akinek módjában áll elvégezni a középiskolát és feljut a pétervári egyetemre. Gorkij pedig tudvalevően egészen alulról kerül fel és csak nagyon későre került be azokba a körökbe, melyeket a Klim Szamginban a rézmetsző aprólékos művészetével örökít meg. A mese jelentősége egészen eltörpül a jellem és életábrázolás ilyen magasrendű mesterisége mellett. Klim jelentéktelen apjának különcködő hajlandóságából jut szokatlan nevéhez s ennek köszönheti, hogy egész családja rendkívüli, az átlagtól elütő képességű gyermeket lát benne. Így nő fel, mintegy az eleve elrendeltetés Prokrusztész ágyában s minden szavával, cselekedetével, egész magatartásával azon van, hogy megfeleljen a képességeihez fűzött várakozásoknak. Ennek köszönheti, hogy egyidőn túl Gorkij szemével látja az orosz élet nagy zürzavarát, melyben a háború előtti évek jelszavai kavarnak. Sok minden kiderül és megvilágosodik ebben a könyvben a távoli szemlélő előtt arról a lelki alkatról, melyet az orosz átlag középosztály a század első évtizedében magáénak vallhatott volna, ha — maga is tisztában lett volna vele, hogy mit akar tulajdonképpen? A regény mesterisége és Gorkij szellemi magasrendűsége éppen abban nyilvánul meg, ahogyan ezt a tanácstalan zürzavart úgy tudja elénk állítani, mint hétköznapi keresztszemet. Forró talajon lép a láb s minden pillanatban attól lehet tartani, hogy vulkanikus ingoványba süpped. De a vulkán kitörése egyre késik. A regény utolsó lapjain, a moszkvai cári látogatással kapcsolatos — véletlen vagy szándékolt — tömegszerencsétlenség kiábrázolása olyan döbbenetes erővel hat, mint Móríc

Zsigmond *Fáklya*-jában az ököritői „halálból”[†] Itt még fokozza a hatást a tudat, hogy az egymást taposó tömeg mögött a háttér a csaknem határtalan kiterjedésű és kimeríthetetlen népiségű Oroszország. Tudatunk alatt így tolong és így vonaglik és így tiporja önmagát a roppant orosz test, melynek csak töredéknyi kivételése a Moszkvába sereglett sokezer főnyi tömeg birkaszerű magatartása. Mindezek betetőzése pedig a Nyizsnij-Novgorod-i vásár, mely látszólag odavetett színfolt csupán, minden jelentőség nélkül a regény hősére és az orosz tömegtragédiára, de mélysegesen jelképi értelmű. Egy villanásra, a kínai nagykövet személyében, felbukkan a sejtelmes Ázsia, az Oroszországon túli és önmagára még kevésbé ébredt világ, mely más erkölcsökkel és meghökkentően biztos fellépéssel jelentkezik majd az európai történelem színpadán. Egyszerűen el fogja venni, ami neki megtetszik, mert úgy érzi, hogy ez neki önként értetődően kijár. Elveszi, mint a kínai követ a novgorodi kiállítás legértékesebb drágakövekkel díszített ékszerét.

Itt szakad meg a regény, ha töredéknek fogjuk fel, de lehet, hogy itt fejeződik be. Lehet, hogy a sápadt, ide-oda botorkáló fiatal cár mögött ez az egyetlen, de nagyon jellemző végjelenet sejtetni akarja a Klim Szamginok és a körülöttük kavargó egész orosz zürzavar jövőjét: a főlébük tornyosuló és minden tétovázást elsöprő Ázsiát. Mégegyszer, még több figyelemmel kellene elolvasni ezt a könyvet a befejező jelenet ismeretében. Bizonyos, hogy másként olvastatja majd magát és sok olyan odavetett célzása világossá válik, melyek az orosz élet közelebbi ismerete nélkül elsikkadnak a pubertás-szenzációk művészi feltárásán el-elővedező európai szem előtt. (Szentimrei Jenő)

BIBLIOGRAPHIE DE LA TRANSYLVANIE ROUMAINE

(Revue de Transylvanie c. folyóirat különszáma.)

A közel 400 oldalas mű az új román, főleg transzilván történelemírás legutóbbi 20 éves munkálkodásának egyik legfigyelemreméltóbb terméke.

A transzilván román történetírás gyökerei a XV.-XVI. századba nyulnak vissza. Fénykorát a XIX. század híres *Scoala Ardeleana* gyűjtőnév alatt ismert történetírók körében éri el. A *Scoala Ardeleana*, melynek legkiemelkedőbb képviselői *Samuil Micu*, *Gheorghe Sincai*, *Petru Maior* és mások, hangsúlyozott harcos és polemikus jelleggel bírt. Főfeladatát a románság latin eredetének s a történelmi folytonosság gondolatának bebizonyításában és alátámasztásában látta. A jelenlegi transzilván román történetírók a transzilvániai románság multjának felderítésére fektetik a főszólyt s ez híven tükröződik is a *Revue de Transylvanie* bibliográfiájából.

Bár a bibliográfia kizárólag a transzilvániai románság multjának bemutatására törekszik, mégsem mellőzi a többi nemzetiségeket. *I. Crăciun* írja bevezetőjében: „a románok, székelyek és szászok, kik századokon keresztül éltek egymás mellett, gyakran osztoztak ugyanabban a sorsban... s így nem hanyagolható el a többi nemzetiségek multja se.”

A bibliográfia, mely több, mint 4.000 művet mutat ki nem szorítkozik kizárólag a történelemre, hanem felöleli úgy a segéd, mint a rokontudományok összes ágait. A feldolgozott anyag részben a román Tudományos Akadémia, részben pedig a cluj-i egyetem bibliográfiai szemináriumi által került feldolgozásra. A kiadvány módszertani előnyei következtében nélkülözhetetlen mindazoknak, akiket tudományos érdeklődés fűz a románság multjához. (G. E.)

FALUDY GYÖRGY: POMPEJI STRAZSAN. (Officina, Budapest, 1938.)

A világ minden részén dicsérni szokták a költőket. Hiú emberek szegények, meg olyan ártatlanok is, hogy verseket irnak. Legtöbbször ért a versíráshoz s ami sokkal nehezebb, verseiket saját pénzükön adják ki. Rengeteg jó költőt ismerünk, aminek mi örülünk a legjobban. Békében nem voltak ilyen sokan. Nem voltak ennyire elfinomultak, halkszavúak és porráenyészők. Tiszavirág-lelküket úgy hordozzák közöttünk, mint a tanagrák; nagy emberi érzelmekről, sorsdöntő történelmi eseményekről, rendváltó átalakulásból ők csak a finom virágport szórják szemünkbe. A megkicsinyített színpadon, megkicsinyített figuráikkal nagyon szubtilis pályásoknak tetszenek. Nem győzzük csodálni kicsiny költői kezüket, ugyanolyan lábukat s apróka mellüket, amelyből csodálatos vékonyságú és előkelőségű hangok szállnak a magasba.

A parnasszus pályásai, az isteni lehelet kedvencei előkelő göggel mérik kétségtelen tudásukat. Kettérepedt lelkükből azonban hiányzik valami, amely őket élő és haladó világunkkal is összekötné. Tíz jó vagy szép vers nem azonos tíz jó és szép napjainkat kitevő verssel. Az ezeréves japán vagy háromezeréves kínai verscsecsebecséknek ki lehetne ma mértani és érzelmi tökélyben versenytársa? A cseresznyevirág édes megzengése a szavak virtuóz játékában ma éppen oly álomba borítóan hat, mint sok száz évvel ezelőtt. De minden sorsdöntő kor nagy sorsdöntő poétája azzal emelkedett naggyá, hogy költői rakétája minden mondatába belepréselte kora jellegzetes nyugtalanságát. A forma és tartalom megválasztása tökéletesen szabad, de egyben jellemző is.

Jellemző, hogy napjainkban például négy fiatal magyar poéta csaknem egyöntetűen támadja Ady Endrét, azt a monumentális költőt, akinek sulyos, determináló hatású költészetétől szabadulni szeretne. A négy költő elismert verselője a magyar irodalomnak, minden kívánnivalót megközelítenek, csak éppen Ady korszakot jelentő dühörgésének nem tudnak híveiül szegődni. Fáradtak tőle. Fáradtak e vad rohamokban megismétlődő ön- és közörlő kortól. Szeretnének szabadulni, szeretnének átlátszóan elhalkulni s vérüktől és sebeiktől olyan messzire elpihenni, hogy ne üldözzék őket sem ez a hatalmas kentaur, de még egyetlen katicabogár sem. Ha lehetne külön kort élni a korban, valami buja szép üvegházban vagy üvegházában elkülönülni! (Persze nem egymás mellett!) Az ararati üvegházotából órákat bámulni a föld színére, a nyüzsgésbe, a hiábavaló tülekedésbe... De ha ezt nem lehet, legalább kiszakadni az irtózatosságból, a dühörgésből, ahol a mai korszakfordulón véres sebeket kapott a költő, aki halálos érzékenységeben már alig-alig liheg valamit.

Faludy György azok közül való, akik még lihegnek. Szépséglátó ember, aki kultúráját messze korok arany rejtelméi közül cipeli magával. Nagy lelki tartálya teliszufolva az őspoéták balzsamos nehezékeivel. Olyan járatos az elmúlt korok utvesztőiben, mint a szél a Kelet ciprusfái között. Szaggatott líráját részint a közelmúlt (Baudelaire, Heine), részint az ógörögök, részint a legújabb kor eretnekeinek és lázadóinak támasztja. Röptében egyre visszazár az azokhoz, akik minden időben faltörőkosai voltak a mindenkori regressziós világnak. Korunk láttán elkeseredése határtalan. Sokszor érzik, hogy szeretne nagyon belekapaszkodni az emberiség hajába és visszarántani az egyre kísértő sötétségtől. Faludy az ellenállók közé tartozik. Azok közé, akik nem mondanak le semmiről. A kor költészete viszont vagy regisztrál vagy lemond. Legjobb esetben nyakasan védekezik. Ezek az önvédelmi költők is rettenetes hurkokban vergődnek s minden erőfeszítésük e fojtogatásból való kiszabadulás

Néhány régi válogatott költeményében, azok felvázolásában, tematikájában pontosan érzik a műfordító és átültető Faludy merész kézfogása. Ebben a kötetében csupán arra szorítkozik, hogy saját neve alatt leigazolja azokat a felejthetetlen költeményeket, amelyeket az Európai Költők Antológiájában adott nemrég közzé. Hitet tesz amellett, — ez eléggé sokszor nem ismételhető — szükségesség mellett, hogy a mai fül- és testsüketítő viharban nincs más út, mint egyre erősebben és visszavonhatatlanabban kitartani! Saját szavaival ezt így fejezi ki: —
*Ne remegjen páncéltengedben szíved, de a föld rengjen, hogyha kardot
vonsz, légy, mint a holt humanista, kinek érc volt a nyelve és a tüdeje
bronz, mert jaj annak, ki most fog térdre hűlni — és jaj annak, ki hol-
nap elbukik. A pernye száll. Állj őrt. E füstbe fulni kemény halál. De
ez is elmúlik.* (Pap Gábor)

B I R Á L A T O K

ÚJ MAGYAR KÖLTŐK I.

ILLYÉS GYULA

Kétféle életrajz

1.

Ime, az első: született 1902 novemberében Felsőrácegrespusztán, Tolnamegyében, „felkapaszkodó pusztai családban” (*Puszták népe*, 14. o.); apja kazánfűtő és uradalmi gépész, átmenet a paraszt és iparos között. Rokonai gazdasági cselédek, zsellérek, pásztorok, juhászok, béresek, napszámosok, — de méhészek, korcsmabérlők, falusi kisparasztok és kisiparosok, sőt közigazgatási tisztviselők, y-os „urak” is.

Gyermekezeit pusztán tölti, otthon lábatlankodik, csatangel, verekszik a többi parasztyerekkel, de már komoly közgazdasági tevékenységet is kifejt: libákat őriz, moslékot visz a disznóólakhoz, szecskát vág, megeteti az elválasztott borjúkat. (P. N. 113. o.) „Ebben a világban növekedtem — írja — észrevétlenül. Előbb az asztalt értem föl, aztán a sublót, s hirtelen egy reggel a szekrény tetejét, kis ágaskodással. Előbb csak egy kutya engedelmeskedett a szavamnak, aztán egy malac, aztán egy tehén; végül a határból egyszer hazakormányoztam egy négyökrös fogatot, minden különösebb baj nélkül.” (P. N. 206. o.)

Eleveneszű, nyílt tekintetű, életrevaló parasztyerek: család, tanító, barátok hamarosan készek a véleménynyel: tanult ember lesz belőle. A család emelésének oroszlánrészét vállaló nagymama már tudja is a módját: „Pap persze nem lesz, — de azért csak készülj annak.” (P. N. 280. o.) Az egyház protektorátusát azonban már kezdetben sikerül elkerülni: „rendkívüli csodák és véletlenek sorozata folytán középiskolába kerül” (P. N. 13. o.). Dombóvárott, Bonyhádon, stb. jár a gimnáziumba, a helyet gyakran kell változtatnia, a pusztai szokások és erkölcsök el-eluralkodnak rajta és a városi morál és tradíció merev képviselői el-elátácsolják.

Tizenhatéves, mikor kitör a forradalom. A szabadság és testvériség eszméi, Kant és Bucharin, pubertási világmegváltás kavarnak benne

és viszik a „tett“ színhelyére. Pestre. Aztán Tolna, és megint — a színváltozott — Budapest, középiskolai és egyetemi tanulmányokkal; s végül Páris, Sorbonne, ahol a francia irodalom és bölcsélet mellett újabb színváltozás fogadja.

Öt év múlva tér vissza, verseket ír és nem tudja, mihez fogjon. A család még mindig tanult embernek, jegyzőnek, szolgabírónak szánja, — „az utolsó pillanatban“ jön a megváltás, Osvát Ernő képében, aki felfigyelt a Láthatár-ban megjelent pár versére és meghívja a Nyugat-hoz; pénzt küld neki, hogy Pestre jöhessen, állásba juttatja, megnyitja előtte a nyilvánosság kapuját és lehetőséget ad, hogy dolgozhasson. S bár még évekig saját bevallása szerint verseit „a kutya se olvassa“, utja most már nyilegyenes, a társadalmi siker is nyomába szegődik, élre kerül s a régi testi-lelki nyomorúságból nem marad hű hozzá, csak a „hont-bu“.

„Soha költő nem volt kedvezőbb helyzetben“ (Petőfi, 144. o.) — applikálhatjuk kis változtatással Petőfire írt szavait saját magára. 1902-es, a legszerencsésebb évjárat, mely tipussá, szimbólummá, sőt (Gläsernél) regényhőssé vált. Már nem került sor rá, hogy aktív részt vegyen a háborúban, de már elég érett volt arra, hogy felérje ésszel. S ami azután következett, az sürítettten tárta elé mindazokat az eszméket és elveket, melyek szolgálatában előtte járt nemzedékek hosszú sora tépte szét idegeit és kereste az archimedesi pontokat. Ő meg együttesen kapta a ki nyilatkoztatást és az ígért földjét.

Az utolsó háromévtized szinte minden éve történelmi dátum: bizonyosan nehéz sor kispolgárnak lenni, de a költő, ha kortársa önmagának és nem csupán magát, hanem magán keresztül valamely közösséget is ki akar fejezni, élhet, mint hal a vízben. És Illyés ez akar lenni. Már első verseskönyvében (*Nehéz föld*, 1928) kijelenti: „Egy költő szól itten népének nevében“ (26. o.) s ez a gesztusa végig megmarad, nem a néphez szól, hanem a népből. — s ez az állásfoglalás nála nem esztétikai, hanem szociális. „Zsellérek fia vagyok én, az vagyok sose szégyeltem, bennem forr örökre, mit emiatt nyeltem“ (u. o.) A „nép“ tehát nem általános, elmosódott, bizonytalan fogalom, hanem egész pontos társadalmi kategória: a legkedvezőbb talaj, hogy belőle ugynevezett „konkrét“ versek nőjjenek.

E konkrétság, valóban, Illyésnél szinte programszerű. — olyannyira, hogy költészetének esztétikai-pszichológiai szemlézője könnyen megállapíthatja, hogy versei nem is igazi „lirai“ versek, hanem leírók vagy epikusok, a liraiság legfeljebb valamely külső adott tárgy leírásának vagy valamely megtörtént esemény elmondásának nyomán támadt érzelmi reflexiókból áll nála, azaz Illyés lelki-testi konstitúciójánál fogva nem igazi lirai természetű stb., stb. — és ennek az alapvető fogalomnak a téves, majd helyesbülő felfogása adja költészetének egész fejlődését.

A konkrét ugyanis nála kezdetben a hagyományos fogalom: az egyes, véletlenszerűt, közvetlent jelent, azaz tulajdonképpen a legteliésebb elvontat, mert hiszen egyes, közvetlen a valóságban sohasem fordul elő. A konkrétnek ez a pozitívista vagy méginkább, mint később látni fogjuk, mechanisztikus-materialista értelmezése rejtekezik költészete első periódusában és a közvetlen absztrakt valóságokhoz, mint „konkrétumokhoz“ való ragaszkodása teremt meg költészetének sajátos korlátait, melyeket csak jóval később, részletesen elmondandó körülmények hatása alatt lesz képes tágitani, — s fog talán sikerülni egészen szét-törnie.

Az elvont „konkréthoz“ való ragaszkodása annál inkább megejtő volt sajátmagának és biztató kritikuskainak is, minthogy bizonyos szociális aláfestést nyert. Az első konkrétumok, a gyermekkor tényei, a pusztá világa, cselédsors nemcsak idegen, exotikus, érdekes volt abban a magyar irodalomban, amely a városi, polgári költészetben polgárságának megfelelően, csak a dekadens költészetet ismerte, és ami nem volt dekadens, az már veszedelmesen kezdett tulmutatni magán a polgári társadalmon is, — hanem egyben erőteljes is, anélkül, hogy tartalmazta volna — ezt a tulmutatást. Az exotikum mögötti társadalmi valóság nem a szociális kérdést vetette felszínre, hanem a magyar klasszikus irodalom legnemesebb hagyományait, és Illyés harsonája nem a „nép“ ébresztője, hanem Vörösmarty súlyos általánosságainak kései visszhangja lett.

Illetve, — miért kései? E költészet elemei nem az 1902-es problémáit tartalmazza, nem a mezőgazdálkodás tőkésedését, a monopolkapitalizmust, imperializmust, 1914-et, 1918-at, 1919-et, stb. — nem ezeket az „absztrakt“, általános, totális konkrétumokat, hanem azt a „konkrét“ absztrakciót, amely egy sik földből, szántóból, rétből, legelőből, rajta állatokból, emberekből, születésből és elmulásból, az évszázak változásáiból és a nyomon állandóságából áll; életből, mely nem élet, illetve csak azért élet, mert multja van és mert multtá lesz.

A multban élés adja tartalmát ennek a nem-életnek és teszi elviselhetővé, azaz léletté. Az általános konkrét megismerése tenné csak (és teszi majd) a jövő felé nézővé ezt az életet, az absztrakt szemlélet multbanérés, multban élés. S Illyésnél ez a mult nem kolonc, amely reá kapaszkodik és elnyomja, hanem a legteljesebb jelen. „Valahányszor feljön a hold, a 19. század derekán érzem magam“ — írja (Puszták népe 25. o.), s később is, még világosabban: „Szüleim ifjukorának esztendei, a kilencvenes évek homályban állnak előttem, de a kiegyezés előtti időkben elég jól tájékozódok; nem tévednék el a hatvanas évek Kaposvárában... Ezért érzem néha háromszor is öregebbnek magam, mint amennyi valójában vagyok.“ (P. N. 65. o.) Illyés ezt főleg annak a *Három öreg*-nek (1932.) tudja be, — két nagyapjának és a vén Czibak Pálnak, az első betűkre oktatójának, akik meséikkel meglelevenítették számára ezt a multat („Arról a rendkívüli esztendőről pl., amikor a budapest-fiumei vasút töltését a pusztákon át megépítették, annyi esetet, kalandot tudok, hogy sokáig azt hittem, mindaz az én időmben történtik“, P. N. 65. o.) — pedig ez csak kitöltötte a mult kereteit, melynek jelenné válása sokkal mélyebb okokra vezethető vissza. Mert semmine-mű mese, történet nem magyarázza meg azt az attitűdjét, hogy a pusztáról való elkerülése óta élt életét, a várost általában, és Párizst különösen, a háború utáni Európát, Sorbonne-i tudományt, modern munkásmozgalmat, melynek részese volt, stb. — „eltékozoltnak“ érzi („Nehéz föld 11. o.), s amikor mint „megtért fiu“ hazajön, „semmit sem hoztam magammal, mit elvittem, vagy mit másutt gyűjthettem volna“ (u. o.).

Nem annyira tehát fentidézett saját szavai, mint inkább ezek a kifejtendő mélyek okok a késztetők arra, hogy

2.

íme, következék a második, egyelőre igazabb életrajz. Született egyezernyolcszázharminckettőben, abban az esztendőben, amelyben az országgyűlési ellenzék Széchenyivel az élen reformpárttá szervezkedett. A rendi Magyarország kezd recsegni-ropogni. A nagybirtok termelőerői és termelési viszonyai közötti antagonizmus egy-

re inkább feszül, a jobbágyrendszer akadályává válik a racionális gazdálkodásnak. A technika kezd behatolni a mezőgazdaságba, a termékek mind nagyobb mértékben válnak árukká, azaz kerülnek bel- és külföldi piacra, a marha és juhtenyésztés lendületet vesz és a gyapjuexport jelentős tényezőjévé válik a nagybirtokosok bevételeinek.

A kapitalizálódó nagybirtoknak szüksége van szabad mezőgazdasági munkásokra, modern közlekedésre, hitelre és jogbiztonságra, — és a szervezett ellenzék egymásután vivja ki az urbéri viszonyok bizonyos mértékű szabályozását, a nem-nemesek hivatali és birtokképességét, felveti a nemesek adózási problémáját, a vallásfelekezetek egymáshoz való viszonyának és a törvényhozás, közigazgatás, bíráskodás és közoktatás magyar nyelven való folytatásának kérdését.

A magyar pusztára is, ahol gyermekéveit tölti, lassan-lassan elhatol ez a reform-mozgalom. A mocsarakat kezdik kiszáritani, csatornázás, mesterséges trágyázás folyik és megjelenik itt-ott a gép. Mindez a munka nem tűri már a jobbágyi robotmunka lassu tempóját és állacsony teljesítőképességét, — viszont a tőkeszegény középnemességet még a jobbágyrendszer és hagyományos kiváltságai tartják úgy, ahogy a víz fölött, — így érthetően óvakodott attól, hogy a nagybirtok ellen folytatott harcában szövetségesül nyerje meg a parasztság széles rétegeit, ami azután egyik oka volt annak, hogy a 48-as forradalom nem szélesedett ki a nép általános felkelésévé.

A nép a pusztákon tehát hallgat és vár, — csak itt-ott történik egy-egy megmozdulás, melyet azután maga a forradalmi Kossuth-kormány fojt el. A pusztá fiát azonban, aki eszével kitűnik és akinek pap-pá nevelő céltattal könyvet adtak a kezébe, elragadták a forradalmi kormány szónoklatai, romantikus gesztusai, győzelmes csaták, izzó röpiratok, de leginkább Petőfi költeményei. Kiveszi részét az eseményekből, majd Világos uton ő is bujdosik. „Tizenhatéves forradalmár futottam vissza a jövőből“... (Ifjúság, 1933. 6. o.)

Abonyból, Pestről menekültem,
a csatavesztés vad lármája
ott zugott, csattogott fülemben.
Ingemben selyem pántlikásan
katonasipkám őriztem még.
Abonytól Pestig s Pestről aztán
le Tolna felé, mint űzött vad
tévélyegtem a Duna partján
szélén a szittyós nádasoknak.
Nappal, mint orgyilkos osontam
s ha föl-főtűntek fent a tollak,
elakadt szívvel az árokban
lapultam míg továbbrobogtak.

Kell-e részletezni, hogy ez a bujdosás nem a XX. századból, hanem 1849-ből való? Hogy a selyempántlikás katonasipka inkább Damjanich pirossapkásainak fejfedője. Hogy a szittyós nádasok, árkok nem a lecsapolt mai Magyarország, hanem a 70 év előtti vadvizes vidék, amelybe előbb atillás honvédek, majd fokosos-karikásos betyárok vették be magukat és dacoltak a tollas pandurokkal? Ez a mult-hangulat determinálja nemcsak az időt, és résztvevői lelkiületét, mely a költeményben kitárul, hanem pontosan a szavait is. Mert amikor belecsuszik a költeménybe egy mai szó:

— Ő — mondta — nem kíváncsi arra,
honnan jöttem, ne is beszéljem!

szüksége van még pár munkásra. (Ifjuság 19. o.)
 utólag, a nyomtatott könyvbe kézzel gyorsan belejavitja:
szüksége van pár aratóra.

Az idill azonban gyorsan elillan, — s marad a tollas valóság, mely tovább úzi-hajtja a bujdosót, a Dunán és Alpeseiken is túl, le egész a Szajnáig, Párizsig. Ez a Párizs szintén nem a február Párizsa többé. A juniusi csata sebei még égneek, Blanqui fogságban, Louis Blanc és a többi vezető emigrációban; az igazi demokraták halottak és az áldemokraták Cavaignac győzelmének árnyékában Louis Napoleon utját egyengetik a köztársasági elnöki székből a császári trón felé. A juniusi csata igazi győztesei maguk elé tolják tömegbázisul a vidéki kis- és középparaszt-ságot, amely a város „randalírozásai” után végre nyugalmat akar, termelni és termelvényeit minél drágábban a piacon értékesíteni akarja. A vidéki kispolgárságnak ez az előnyomulása kedvező talajt teremt az elméletek számára, amelyek már jóval a februári forradalom előtt jóidő-re véghezvitték a munkásság és szocializmus kettéválasztását. Az egyik oldalon állottak a Buonarotti-Blanqui-féle „gyakorlati materialisták”, a másik oldalon a kispolgári etikai-vallási, utópista szocialisták és társadalomelmélkedők, Pecqueur, Proudhon, Cabet...

S a puszták fia, aki számára a társadalmi ellentéteket a jobbágyok kalnyibái és az uraság kastélya közötti, tehát mozdulatlan, ellentét jelentette, aki szemében a termelés a robot volt, a szabadságharc pedig görög tüzes szónoklatok, ágyutűz és kardcsengés, legjobb esetben németellenes hazafias felbuzdulás, — akinek tehát modern munkásmozgalomról, ipari termelésről, gazdasági törvényekről, osztályellentétekről nem voltak tiszta fogalmai, ebbe a Párizsba elkerülve, fényes elméleti igazolását találta ösztönös és relativ magántuljdon ellenességének azoknak a pusztai tapasztalatoknak, melyek a magántuljdon körül adódtak. „La propriété c'est le vol!” — olvasta Proudhonnál és diadalmas szeretettel tűnődnek fel gyermekkori emlékei a pusztából, családtagjairól és sajátmagáról, akik ennek az elméletnek gyakorlati konzekvenciáit annyi természetességgel teszik magukévá.

*hogy lopni megy, kis fejében
 nem fordul az meg percre sem...*

Bár 1848 elmúlt, nem került elé a Kiáltvány, és nem ismeri a történelmi fejlődés törvényszerűségeit; nem tudja, hogy ez a helyzet, amiről szó van, egy hosszú fejlődés eredménye, amelyet a termelési viszonyok részletes analizisével lehet csak megismerni és hogy a fentebbi fogalmazás egy circulus vitiosus, mert hogy lopás legyen, ahhoz magántuljdon is kell; hogy ez a kérdés közgazdasági, nem pedig etikai, amely azt mondatja, hogy „hamis a törvény”... és tulajdonképpen semmi sem történik akkor, ha csak a magántuljdon személyeiben történik változás azzal, ha

*Nem vesztek hát, csak visszavesztek,
 nincs mit szégyelni! — nézzetek
 a vádlók, üldözők szemébe,
 míg tekintetük megremeg:
 ki itt a tolvaj, — emberek?!*

A társadalmi strukturát illetőleg elvi eltérés kis tolvaj és nagy tolvaj között nincs: Illyésnek az egész világ tolvajok társasága:

*Naponta lop a kicsi béres,
 hetente csen a számadó,
 a gazdatisztek negyedéves
 részben huzzák a gróf alól*

*a gyékényt, az viszont... de hagyjuk!
 elég nekünk a szép jelen,
 a dicső multat ne bolygassuk,
 kész így is a kör: kecsesen
 forog, mint fényes táncterem.*

Ebben a világban azután természetesen adódik, mint pillanatnyi megoldás, ugyyszólván szociálpolitika, hogy
*a cselédekhez, kik felhordták
 visszaszívárogo szeliden
 valamicske a gazdagságból*

a végső célnak pedig

*...a kor, midőn majd
 a megtisztult mezők felett
 nyugton cipeli tele zsákját
 haza az ősi fellegek
 alatt ki szántott és vetett.*

Mintha csak Proudhon elméletének illusztrációjára készült volna ez a hősköltemény: a történelmi horizontot a „szerzés“ fogalma fogja körül, melynek csak különböző fajtái a „karddal“ vagy „arannyal“ végbement funkciók. Az általános szokás egyetemes törvénnyé válik: „Rend van mindenütt, ezredéves, őshagyomány-szentelte rend“, de ez a törvény mégis szubjektív jellegű, minthogy 1. nem tudományos megismeréssé, hanem mithosszá válik... „urasági a láthatár, a nap, a menny, minden övé, ki láthatatlan, akár az uristen maga, törvénye van, mint annak“; — 2. és ha nem követem, akkor a törvény nem is érvényesül: „...ámde a szegény mire jutna, ha minden ígét betartana?“

Az ígebetartás kényszerűsége nem magában az ígében rejlik, hanem az érdekekben; ez az érdek az, amely „parancsot oszt, törvényt szerez, s bölcs határozatának rögtön saját maga érvényt szerez“ — és motivumul szolgál bizonyos szolidaritás kifejlődéséhez:

*S ők, akik nappal marják egymást,
 most oly békésen sürgenek
 mint lakmározó ürgék, hangyák
 valami dus falat felett.
 Valami szelíd ősi jószág
 fűzi egymáshoz szívüket....*

De e szolidaritás nem konstitutív: a kép valóban találó, mert a „különös kedves testületté“ válás csak a szerzésre, és fogyasztásra vonatkozik: a közösség-elv utópista színezetet nyer, a termelést, és — főleg — termelő eszközök birtoklását kivonja a közösség-elv alól. Ellenkezőleg a magántulajdon gyakorlati tagadása (lopás) a legerősebb elméleti igénylésévé válik: csak azért és annyiban tagadja, amennyiben ő ki van zárva a birtoklásból, holott ez a birtoklás az igazi cél: „az életnél is fontosabb“.

*megannyi kő, miből tán egyszer
 kis faluvégi ház tapad.*

Marx megállapítása tehát, hogy Proudhon a „Qu'est ce que la Propriété“-ben egy francia kisbirtokos paraszt álláspontjáról és szemével bírálja a társadalmat. (A filozófia nyomorusága, 5. o.), — pontosan vonatkozik Proudhon költőtanítványára is. A föld fogalmával szorosan összenő a magántulajdon fogalma: „tanácstalanul ülök idegen mezőben“ (Nehéz föld, 15. o.), „talpamnak ravasz titkokat kuncog a föld, az én földem ez“ (u. o. 13. o.), — „dalolj... egy fel nem osztott tájról“ (55. o.), és ebbe a birtoklás-nembirtoklás tudatba kapcsolódik minden tárgy,

amit e földön előtalál: „kutyánk“ (39. o.), „tehenünk“ (40), „házunk“ (82.), „folyónk“ (37.), patakunk“ (83.), sőt „kéményem“ (37); — s még „A Sió is szelid állatom“ (41.)

A megoldás individualista, — nemcsak abban a fentidézett negációban, amely a földosztás képzetét eleveníti fel, mint ki nem mondott pozitív mondanivalót, és nemcsak abban a történelmi-társadalmi megismerésben, hogy „akinek nincs, nem azért nincs, mert nem jutna neki, — de azért, mert lefoglalta más, ki előbb nyitotta ki szemét, kezét“, hanem költői magatartásában is, akár a tettek hangulatba fojtásában:

*Ha előbb születek
betyár lettem volna
szegény népek vadont buvó
koldus pártfogója.
Sűrűk sűrűjében
sírni, sírni-vallóm.... (Nehéz föld 44. o.)*

akár a hangulatnak tetté fokozásában:

*e pillantás a szolga rossz leselkedése, ki hátulról vágja
urába a kést...“ (u. o. 26. o.)*

Persze, ez a magatartás, amilyen határozott gesztusában, épp oly határozatlan és célképzettlen társadalmi tartalmában. A proudhoni múlt távlatából visszatekintve a „tájra“, a megoldási lehetőségek nagyon is bizonytalanoknak látszanak: Ha a külső valóság emlékképeit idézi, előnti a reménytelenség:

*Künt a dülő uton megköpi tenyerét
a zsellér s mint hajós sötétlő tengeren
száll már igájával fekete, idegen
dombokon, fétette gyászoló sirályok
káróják, hogy sose ér utja végére“ (Sarjurendek 12. o.)*

csak ha befelé fordul, merít önmagából valami biztatást, de akkor sem közösségi, hanem egyéni elhivatottságra:

*Képzelem, hogy állok bátran
fölbunduló dagály tetejében
egy sülttyedő világ felé
magas küldetésben (u. o. 9. o.),*

annyira, hogy pillanatra még a bizonytalan célról is megfélemedezik, mint ha nem az, hanem maga az elhivatottság lenne a döntő:

*Indul a föld, tekintsetek
a mosolygó vidéki csodára —
Hajjam a közelgő hajnal
hús szele dobálja (u. o. 10. o.), —*

mely gesztusnak történelmi pedantját hasonlóképpen a célbizonytalanság miatt és kispolgári létbiztosítás alapján „minden a mozgalom, semmi a cél“ bernsteini jelszavában találhatjuk meg.

A célbizonytalanság költői hatásai azonban többrétűek és nem feltétlenül visznek a megalkuvásba. Feloldja ugyan a kollektív érzelmeket, — de intenzív nyugtalanságot kelt és a nyugtalanság intenzitása általánosabb érvényűsége törekszik, támogatásra, tömegbázisra van szüksége, így ami kollektivitás elvesz térbeliségben, visszatérül időbeliségben. A költő nem sorstársaival, hanem őseivel vállal közösséget, — és ha nietzschei célokkal is, de végeredményben a közösség az ő számára nem véletlenszerű:

*Nagy nagy bátorságra
van szükségem, segítségre,*

*őseim tömör szavára,
gyermekszemem friss fényére* (Három öreg, 38. o.)

Ez a segítség alárendelt hivatású, a kollektivitás az individuum szolgáltatában áll, annak termőtalaja:

*Azért kellett talán
dalolni száz holt parasztnak
és ünnödni szántás közben,
hogy egykor én megszólaljak* (u. o.)

viszont ez a megszólalás, az individuum tökéletes kifejeződése nem öncél, nem Übermensch, hanem visszafordul a kollektivitás szolgálatára:

*Repüljetek szavak,
kiáltások ti emlékek,
zudulj föl nép, susterogd szét,
a te nevedben beszélek* (u. o.)

Kollektívum és individuum nem állnak még tiszta dialektikus kölcsönhatásban, az individuum mozzanata mindig előtérbe nyomul és a viszony is a kettő között mindig függőleges; az individuum *kiemelkedett* a közösségből és ha nem is szakadt el tőle, de csak, mint multat huzza maga után:

*Nem feledhetem én
Soha, honnan jöttem,
Szálomban is azt hiszem, hogy
Kutyánk jár mögöttem* (Nehéz föld 29. o.),

mégis van az individuumban valami momentum, mely arra mutat, hogy individualitása értékét a kollektivitás szolgálata adja meg. Az értéknek a minemősége és a szolgálatnak a módja azonban még teljesen tisztázatlan. Heroikus kiállás („...de haraggal, de kihívó harcra szító jeladással... itt állok a földön, amely neked ígéretetett, nyögő fa vad vihar előtt hajladozik, integetek...” (Három öreg, 38. o.), — messzihangzó szózat (amelyre „felém e szép dombok megett, börtönajtók nyílnak maguktól”), — egy hatalmas tett, („...történelem mostohája, kerekedj fel a pusztából egy új honfoglalásra...” (Három öreg, 39. o.). — csupa individuális gesztus, tartalom nélküli, absztrakt általánosság:

*Jön a válasz már, jön a válasz,
mennydörgőn, hová odacsúp,
dadogó visszhanggal omolnak
egymásra, gögös vad falak*

mi sem természetesebb tehát, hogy e falnakmenéssel nem a gögös falak omlanak össze, hanem ő tántorodik vissza és úgy érzi, hogy ideáljai megcsalták, az eszme más, az emberek mások. Sem a mult, sem a jelen nem az övé, valami hiba történt, amire még nem tudott rájönni, valahol eltévedt és most révetegen néz körül, „mint mosolygó — bizony zavartan mosolygó — merénylő”:

*Kifuthat alólam ez a föld, ez a kor,
Nem az én korom ez...
Nem ide jöttem én, nem ide indultam!
Valamit rámbiztak, amit elárultam.* (Sarjurendek, 74. o.)
(Sándor Pál)

A COW-BOY REGÉNYEK. A termelés tervszerűtlenségei egyre jobban megingatják a nagytömegek létalapját és fokozzák az általános elátatlanságot. A napi megélhetés ezernyi gondja szövevényesen hálózza be a kis egzisztenciákat. A legtermészetesebb életszükségletek realizálhatatlanok vagy épp kényszerűségből mellőzendő luxus. Mindez mély, s a jelenlegi életfeltételek mellett elkerülhetetlen hiányérzeteket kelt. Ez

a helyzet különösen a nagyvárosokban, ahol a kenyérkereset a kő és aszfaltrengeteg fullasztó, zsivajos légkörébe zárja a tömegeket. A leredukált életnívó nem engedélyez utazást, sőt kisebb kirándulásra sem futja. A természethez így alig van kapcsolata: tájról, vidékről csak homályosak a képzetei, viszont ezek az elmosódó képzetek is elegendők ahhoz, hogy a lélek nosztalgikus vágyódással teljék meg erdők, mezők kellemei után. Emellett szürke, agyonunt mederben folyik az élet s mindenütt sikertelenség, nélkülözés, nagy küzködés apró előnyökért... A kor fejétségű, irány nélküli embere a mindennapi valóság síkján semmi olyat nem talál, ami pozitíven kárpótolná hiányérzeteiért. A bizonytalan, létében szorongatott ember sorsa bogozása helyett zsibbasztó bódulatokba menekül s a hanyatló életüzem üzleti vállalkozói kínálgatják is a mákonyt uton-utfélen. Politikai ígérek tömkelegétől giccsfilmekig és ponyvairodalomig mindent garmadával dobnak a szellemi narkózt sódvargó elé.

A közfelfogással ellentétben ponyvairodalmat, kiváltkép mai formáját, a cowboy-regényeket nemcsak kamaszokban lévő gyermekek és minden rosszra kapható külvárosi csibészek olvasnak, hanem főleg a termelőrétegekhez tartozók, akik a végzett munkához viszonyítva, mégis ellátatlanok s az öntudatlanság tespedtségében a képzelet útján emigrálnak ama megmászultnak vélt létfeltételek keretében kibontakozó életkép felé, amit a cowboy regények hazug romantikával közvetítenek. A messzi, exotikus tájakon lebonyolódó hőstettek hitelessége a társadalmi valóság elől megfutamodó olvasó előtt éppen a földrajzi távlat következtében megnő, annál is inkább, mert a térbelileg közelfekvő, konkrét környezeti adottságokhoz való igazodás felelőssége nélkül vágyálmaival könnyen beleazonosulhat az idealizát hős szerepkörébe.

A cowboy-könyvekben mutatkozó nagyobb keresletet a többi kalandorregényekkel szemben magyarázza még az is, hogy az olvasó említett helyhezkööttsége a rendkívüli kalandok terepétől szolgáló vidék hamis helyrajzi ábrázolása és giccses tájfestése miatt illuzórikusan feloldódik. A detektiv- és gangszter-regények városi környezetben játszódó cselekményei korántsem váltják ki azt a hatást, ami az olvasó képzeletét elvonatkoztatná a reálítások idioszinkráziával szemlélt területéről. A bonyolult bürokratikus államszervezetbeli élet nehéz feladatokat és sokszor elviselhetetlen terheket ró az egyénre. A termelés, a közlekedés és egyéb életfunkciók egyre hatalmasabb technikai tendenciákat öltő folyamata egyoldalú, nyomasztó viszonyban áll a birtokon kívüli tömegekkel, mert csak a termelés, az előállítás fáradságaiban vesznek részt: a létrehozott javak élvezetétől elesnek. A kiszolgáltatottság, a tehetetlenség, a lényegében semmit-sem-tehetés érzete az, ami a tömegek figyelmét a kalandorregények szabadon cselekvő hőseire irányítja. Tagadhatatlan ugyan, hogy hatással van a dolgok és tények okaival tisztában nem levő tömeg képzeletvilágára az az egyszerűség és áttekinthetőség is, melyben a cowboy regények hősei uszkálnak és hadakoznak s amelyet éppen egyszerűsége és bonyodalmaktól való mentessége tesz számára rokonszenvesse, valamint az is, hogy hasonló környezetben maga is tevőlegesen tudna részt venni, legalább saját élete irányításában. Eredetileg azonban mégsem ez a pozitívum, hanem környezete működéséről való képzetének negativuma az, ami magyarázat nélkül, ösztönyszerűen a primitivitás e formája felé hajtja. S itt nemcsak az egyszerű emberről van szó, hanem a kereskedőről, akinek tevékenysége akár állami beavatkozás, akár politikai fordulat folytán máról-holnapra megbénulhat. A gépezet máról-holnapra haszontalannak nyilvánítható csa-

varja akar itt lélekben önálló géppé lenni, tudattalan és érzelmi indokból, ahelyett, hogy tisztába kívánna jönni. Következésképp a szociális összefüggések ismerete nélkül ösztönösen keresi mindazt a vadnyugati ponyvában, amiből életében egyre kevesebbet talál. Képzelete olyan hamis, de áttekinthetőbb és letisztultabb létformák felé repül, melyeket megvalósíthatóknak vél. Az pedig, hogy a kalandok hőseivel azonosul, függvényi és devalvált állapotából való elkívánczolásra utal.

A magyar nyelvterületeket aránylag olcsó áron, budapesti kiadók árasztják el ponyvaregényekkel. Pesti Hírlap, Nova, Képes Regények, Tarka Regénytár, Világvárosi regények, Pengős- és Félpengős-sorozatokban megjelenő könyvek. A vállalkozók kiadványaikat úgy csoportosítják, hogy minden két-három kalandorregényre egy cowboy kötet következék s ezáltal az exotikus történetek iránti érdeklődést állandóan felszínen tartják.

Ellensúlyozásul célszerű lenne a réalista irodalom művészi értékeit propaganda áron forgalomba hozni, megmutatni ezáltal a módot és lehetőségeket, hogy a nagy tömegek hozzájuk közelebb eső sikon hogyan hathatnak alakítólag a dolgokra, hogyan tehetik hasznossá magukat. Tílyenformán a fantasztikumok és hig lére eresztett kalandorregények cselekménysorozata helyett a saját életével szemben mindegyre tanács-talanabbul álló átlagolvasó figyelmét hozzá közelebb eső vagy hozzá szervesen kapcsolódó tények felé fordítani. A narkóziat keresők az anyagi hozzáférhetőségen keresztül így feltétlenül megbarátkoznának a komoly irodalommal is. (Lázár József)

TÖRTÉNELEM ÉS VERS. Bizonyára nem tulzottan időszerű ma verset s talán még kevésbé verses történetet írni. *Szentimrei Jenő* könyvének sulypontja azonban sem a költeményen, sem a történelmen nincs kifejezetten s feltétlenül mellébeszélés lenne kizárólag ezekből a szempontokból vizsgálni.

Talán az ismeretek könnyű és tetszetős formában való megrögzítését tekinthetjük *Verses Magyar Históriaja* főcéljának leginkább. Hogy ez az ifjuság számára mit jelent, azt legszemléltetőbben az „ante, apud” példája mutatja, amit csaknem minden magolója rég elfelejtett volna, ha nem vers formájában tanulja meg. Egyébiránt hosszan és eredménytelenül lehetne vitázni afölött, hogy a mult ismerete mennyiben van akár egy nép, akár az egyén segítségére jövője alakításában értelmileg s ha Szentimreinek az Előhangban tett erre vonatkozó utalásai helyeseknek bizonyulnak, azt semmiképp sem értelmi, hanem kizárólag érzelmi befolyás által éri el, minthogy a vers még így, történeti tényekkel töltötten is inkább érzelmileg, mint értelmileg érinti olvasóját.

E két egyaránt elégtelen szempont — a költészet műfaji időszerűtlenségének s a történeti eseményeknek, mint igen problematikus jövőalakító tényezőknek szimbiózisából ime mégis könyv született s akár pedagógiai szempontból, akár művészi teljesítményként tekintjük egyaránt értékelnünk kell.

Az igazság s a művészi szép nem mindig fedik egymást tökéletesen, sőt gyakran csak nagy erőfeszítéssel hozhatók annyira-amennyire összhangba. Ez a körülmény pedig szükségszerűen gátolja a költői szárnyalást. A történeti igazság s a költészet immanens esztétikai követelményeinek tökéletes összehangolása ezer év eseményein keresztül, vagy akár csak a főbb mozzanatokat tekintve is, mint Szentimrei teszi — csaknem teljesen lehetetlen. A költői nekilendülést mindegyre fékezi a történeti igazság. Minthogy pedig a cél elsősorban ismeretek közvetí-

tése a képzelet és művészi szempontok számára tett engedmény céltévesztett lenne a könyv adathűségét hátrányosan befolyásolná. Ilyenformán csak nagy és általános események kapcsán jöhet létre tökéletes koordináció, ahol a történelmi adatszerűség lényegtelenné válik az esemény érzelmileg felfogható jelentősége következtében s születhetik igazi költemény (*Mohácsi vésznap.*) Néhány hasonló példától eltekintve a költő forma és rímek tekintetében való minden igényessége ellenére többnyire a késői krónikás szerepével kell beérje, az összes megírt mozzanatok tökéletes átélésének lehetőségére folytán.

A megoldás formájából következik, hogy határozott történetiszemlélet nem fedezhető fel a könyvben. Az ifjúság és nép szempontjából azonban, akik számára íródott mégis nagyjelentőségű a kulturtörténeti anyag szándékolt tultengése (*Dávid Ferenc, Károli Gáspár, Bathlen Gábor, Pázmány Péter, Erdély a vallásszabadságért*, stb.), mely a nép önerejére tereli figyelmét a többnyire idegen érdekekért viselt háborúk s idegen vezetői helyett. S ez bizonyos tekintetben utmutatás is, hogy a nemzet életének kulturtörténeti vonatkozásait a történettanítás során időszerű lenne megfelelően kidomborítani. Ha a történelem megverselése továbbra is nyitott és izgató esztétikai probléma marad is, Szentimrei könyvének jelentősége elvitathatatlan abban a tekintetben, hogy mit kell, talán még nálánál is hangsúlyozottabban történelemnek tekintenünk.

(Kovács Katona Jenő)

DARVÁN JÓZSEF: A TÖRÖKVERŐ.

(Dante. Budapest, 1938.) A

történelmi regény az a puhára vetett ág, ahova a legkisebb erőlködéssel a legnagyobb mennyiségű figurát lehet egymás mellé fektetni. A történelmi regény írója, még a történelmi hűséghez sem köteles ragaszkodni. Azokat a személyeket ragadja ki a történelem mozgólépcsőjéről, akikhez alkotókedve leginkább ragaszkodik. Csávába keveri őket, benne hagyja vagy éppen kiragadja úgy, ahogyan azt a fonál bonyolítása megköveteli. Az igazi történelmi regény nem is támaszkodik szorosan a történelemre. Arra törekszik, hogy a történelemből kimentse a kor és emberrajzot. Az eseményhalmozást tompítja, hogy a mélylélektan segítségével a legmagasabb és legmegrendítőbb fordulatait tudja visszaadni a történelmet alakító ember világot fordító tevékenységének. Szemléltetésül két világhírű történelmi regényre hivatkozunk. Mindkettő korának legeredetibb kifejezője. Az egyik *Tosztój Leo: Háború és Békéje*, a másik *Solochov: Csendes Donja*. A két regénynek az a nevezetessége, hogy alig száz évi különbséggel a társadalmat továbbépítő történelmi erők átcsoportosulását mutatja. Tolsztoj regénye pompás futamokon keresztül a 19. század individuális szemléletű történelmi erjedését példázza. Ott csaknem minden *felülről lefelé*: a társadalmi osztályok legmagasabb polcától a legalacsonyabb felé hullámszik. A történelmi levegőt alakító villamos batériák mindig a társadalom magasabb polcain fekszenek s azok, akik valaha is számítottak a történelem forgatásában, ide kellett, hogy a maguk huzalait beszöjgék. Olyan végtelenbe nyúló világnak látszott ez, amely beépítettségénél, évszázados hagyományainál, uri erőszakánál fogva, a tömegek millióinak megváltozhatatlan állapotát igen kevésbé tette reményessé. A társadalom hullámszása csakis felülről kezdődhetett, mert ami alatta volt, nem számított, társadalomnak. Solochov viszont tüntetően bravourral (amellett az ősi, hagyományos, költői elemek érintetlenül hagyásával) éppen azt mutatja meg, hogy a történelmi test ideghálózata hogyan lesz a talptól a tetőig érzékeny, hogyan változik meg apránként az alakító erő alulról felfelé való mozgásá, mintha a szél, a levegő, a természet és az ember egymásra ható köl-

csönössége is tökéletesen megfordult volna. Solochov regénymonstrumában az a legvilágítóbb, hogy a brutális, eddig soha számban nem vett embermennyiség hogyan finomodik, hajlik az író éles bonckése alatt a történelem elfojtott dohos pincéiből napvilágra türemlett kitűnő minőségé.

Az emberi történelem utja, mióta az individuális gazdálkodás serpentinjeit rójja, az erőszak és ököljog jeleit mutatja. Minden magasra fejlesztett feszültséget, úgy kifelé, mint befelé vérömléssel enyhítettek. A háborúk és csaták százai jelzik az emberi előrehaladás folytonos elgáncsolását. Ma már csaknem köztudat, hogy az öldöklés és a vérszomj olyan eredendő emberi tulajdonságok, amiről talán sohasem fog lemondani.

Azok a történelmi regényírók, akik technikai tudásukkal ragaszkodtak ahhoz, hogy az ember vérengző állat, örömmel csatlakoztak a szép és minél véresebb haditettek leírásához. Olvasóiknak előszeretettel faragtak romantikus emberfeletti példányokat, akiket követni dicsőség volt. Az embernek az életben való mozgását rendszerint az állatok erősebb-gyengébb küzdelmének elméletéhez kötötték. Ugy állították be, hogy az emberek egymás és a világ elleni küzdelme nagyrészt attól függ, hogy mennyire tud a hadigépek fogaskerekeinek fürgeségébe bekapcsolódni. Ugy a történelmi „tudomány“, mint a történelmi regény nagy átlaga sohasem volt más, mint azon dicsőség elérése s azon szemhomályosító törekvés kikövezése, hogy a nagy hadvezér éppen úgy jöhet a legalacsonyabbról, mintahogy természetes, hogy a legmagasabbról jön. Hogy a hadidicsőség mindenekfelett az ember mindenkori bármilyen nyomoruságos életének egyetlen megváltója és élete célja. A vér és faj mithosza nem napjaink találmánya, hanem a mindenkori harciszekerek napjainkig elérkezett motorizált, hangosan pöffögő változata.

Darvas József a fiatal magyar írógeneráció egyik igen figyelemreméltó tehetsége, a *Törökverő* című történelmi regényében Hunyadi János korát tárgyalja. Ez az első ilyen irányu munkája egyben első nagyobb munkája is. Már a legutóbbi, folyóiratfolytatásban megjelent regénye, egy parasztszalád története olyan forráskutatást engedett sejteni, amely a jobbágyság életén keresztül el kellett, hogy jusson a magyar történelem valamely nevezetes korszakához, ahol tanulmányait hasznosíthatja. Darvas Hunyadi Jánost választotta leírásra alkalmasnak. Történelmi regényében nem szalad bele az igen hálás hősi pátoszba. Hunyadi sokkal inkább kisnemesbe oltott paraszt, mintsem azok a nagyurak, akik vele együtt az ország sorsát intézték. Darvas úgy érzékelteti, hogy Hunyadi éppen az a hallatlan láz fűti, hogy egyenrangúvá váljék az országintézőkkel, legalább vagyonban, (ami sikerül is neki, négy millió hold földet vallhatott lassanként magáénak.) Műveltségben meglehetősen pallérozatlan. A renaissance arról volt nevezetes, hogy kettérepesztette a katolikus egyház univerzális hatalmát. Ez nemcsak egyszerű egyházi ügy volt, hanem az emberiség fejlődésének egyik mélyen szántó korszaka. „Az ember már felfedezte önmagát és a nagy szellemi forradalom megbontotta a középkor egységét“, — írja valahol Michelet.

Darvas arra törekszik, hogy ezt a korszellemet híven visszaadja. Az ő Hunyadija, — bár törökverő, — mégsem a csaták és háborúk nagymestere, hanem annak az önmagával és másokkal vívódó századnak egyik szilárd pontja. Talán éppen műveltségi hiányai tették őt erőssé és ellenállóvá kora eretnek szellemével szemben, amely az akkori Magyarországon mégis csak Márkai (Marchiai) Szent Jakab inkvizitor és kapisz-

tránói Szent János, a valaha is élt szerzetesek egyik legfanatikusabbjának kora volt. Hunyadi feleségét — Szilágyi Erzsébetet — viszont úgy szerepelteti Darvas, mint korának alapos műveltségű asszonyát. Hunyadinak vele szemben sincs más teendője, mint önmagát megőrizni. Panaszai, vágyainak teljesítetlensége, a huszitizmus állandó testközelsége, a művelt főurak gáncsvetései, a maga csetlő-botló, csak a természetes eszére támaszkodó egyedülisége valósággal belekergetik az egyetlen megoldásba: menekülni a lélek belső rágódásától, a legkalandosabb kockázatú törökmegrohanásba. S mivel sokkal inkább a nyers szerencse fia, mintsem az elmélyedő töprengése, minden vállalkozása csaknem maradék nélkül sikerül.

Darvas páratlan finomsággal jellemzi Szilágyi Erzsébet szerepét, aki nagyasszonyi belenyugvással fogadja férjéül Hunyadit s bár érdeklődése százszorosán tulcsap az érdes, — bár kétségtelen eredeti hadfiúén, — élete egész elfojtott némaságát két fia szeretetén kárpótolja, akikből a kisebbiket, Mátyást magának való embernek neveli...

Hunyadi János korát Darvas kissé alulról felfelé is megmutatja. A jobbágyok, huszita papok vergődését, embertelen állapotát, fogcsikorgató túrását és egyéni kirobbanásait nem titkolja. Felejtethetetlen mondatokat ad szájukba Nádorfehérváron, ahol Kapisztrán János égi ígéreteitől megbabonázva csaknem pusztá kézzel rohannak a törökre, azokat megverik, de nyughatatlanul tovább akarják üldözni, holott sokkal kevesebben vannak és láthatólag gyöngébbek is. De az a tudat, hogy vissza kell menniük jobbágyságuk színterére, az a tudat, hogy az égben édes semmittevés és feloldozás várja őket, olyan hisztérikus kitörésbe sodorja, hogy mindannyiukon a halnivágyás öröme hatalmasodik el s el-esett bajtársaik sorsáért óbégatnak szüntelenül.

Mint minden történeti regénynek, — ha nem akar tulságosan szétfolyni, — az a hátránya, hogy egyszerre egyforma erővel nem tárgyalhatja a feliülről lefelé és alulról felfelé húzó történelem-alakító vonalat. Így címének megfelelőleg, Darvas csupán Hunyadi kibukolása mellett állapodik meg, míg az alsó népség szorgosabb dolgai-ról, mégiscsak másik könyvben várhatjuk a számadását. *(Pap Gábor)*

A „TATRA“ METAMORFOZISA. Helyesen állapította meg egy-két évvel ezelőtt egyik esztétánk, hogy Szlovenszón a magyar író nem annyira könyvekben, mint inkább folyóiratokban, napilapok irodalmi mellékleteinek hasábjain örökölte meg magát. Versek, novellák, regények, tanulmányok garmadája jelent meg folyóiratokban és napilapokban, anélkül, hogy később, ha még oly értékesek voltak is ezek az irodalmi megnyilatkozások, könyvalakban kerültek volna az olvasó elé. Ezért nem volt itt soha érdektelen, hogy a megnyilatkozási helyek milyen területek, a sok klikk és irodalmi asztaltársaság, illetve politikai párt közül melyik tartotta kezében egyik-másik folyóiratunk irányítását. A legszebb és legígéretesebb sajtóindulások, ha kezdetben némely szabadabb szemléletű, a demokratikus, haladó szellemű írók bevonásának szükségességét sürgető szerkesztők vezetésével is történtek, eddig politikai nyomásra előbb-utóbb, kivétel nélkül, elhajlottak. A csehszlovákiai magyar folyóiratok sorsát nem a szellem hivatott emberei határozták meg, hanem a kisebbségi magyar pártpolitikusok beavatkozása és főleg aktív irányítása pecsételte meg.

Az irodalom és politika (nem irodalompolitika!) Csehszlovákiában az elmúlt két évtized alatt párhuzamosan futott. A politikusok szerepe az irodalomban *(Magyar Írás, Szentiváni Kuria, stb.)*, szinte természetes.

jelenségnek tűnt fel egy időben. A kisebbségi magyar politikusok és néhány irodalmi ambíciójú földbirtokos hosszú ideig — és még ma is — abban a balhitben élnek, hogy csak akkor állnak „feladatuk magaslatán”, ha egyrészt hónap alá nyulnak az irodalomnak, s másrészt, ha maguk is aktív írókká, szerkesztőkké válnak. A csehszlovákiai magyar irodalom két évtizedes multja — sajnos — számos dokumentummal igazolja ezt a tételt. Gondoljunk az *Új Munka* egyetlen megjelent számára, amely a „Janus-arcú” *Szvatkó* Pál szerkesztésében talán első ízben próbált kísérletet tenni minden európai szintű, értékes irodalmi megnyilatkozás szabad porondjának a megteremtésére. A regresszív politikusok lefelé fordított ujjtartása fogadta a szellem e gladiátorait s már az első számban bejelentették az olvasónak, hogy nem lehet megcsinálni az egészséges irodalmi koncentrációt, mondván: „Morituri te salutant!”

A *Darkó István* szerkesztésében, nagy anyagi és szellemi megalapozottsággal megteremtett Magyar Írás is hasonló sorsra jutott. Amikor Darkó a szlovén nyelvű magyar sorsvalóság és társadalmi helyzet szabadabb hangú megszólaltatóit és kifejezőit vont be a lap munkatársi gárdájába, a politikai párt vezetői, az itteni irodalmi élet szabaddalmazott irányítói vétót mondtak. Kenyértörésre került a dolog, Darkónak meg kellett válnia a szerkesztői tisztségtől s helyét egyik aktív politikusunk töltötte be. A lap azóta megszűnt. Most a *Tátra* folyóirattal történt majdnem ugyanez az eset. Nem voltak különösebb illúzióink a Tátrával kapcsolatban. Hiszen jó félévvel ezelőtt még erősen a szkepticizmus hangján fogadtuk a Tátra irodalmi koncentrációjának programját. „Az irodalmi koncentráció jegyében — írtuk a folyóirattal és általában a Tátra-könyvkiadóval kapcsolatban — a kellő irodalmi színvonal tiszteletben tartásával, a „jobb-” és „bal-”oldalon elhelyezkedett írók munkáit szándékszik kiadni. Az idő és az elgondolás megvalósítása körül felmerülő akadályok nagysága, a viszonyok és a kiadó szempontjainak milyensége fogják eldönteni a kísérlet sorsát.” (*Korunk*, XIII. 12. sz. 1074. o.). Aggályainkat — sajnos — igazolták a történetek. Az irodalmi élet csehszlovákiai bábái nem jó szemmel nézték, hogy a lap munkatársi gárdája egyre több fiatal haladó íróval bővül. *Féja Géza*, *Vozári Dezső*, *Morvay Gyula*, *Peéry Rezső*, *Vass László*, *Szalotnai Rezső*, *Jócsik Lajos* és mások vonultak fel a lap hasábjain egymásután. Mindez *Tamás Mihály*-nak, a Tátra első szerkesztőjének eredeti programja szerint történt, aki a lap első számában kijelentette, hogy a Tátra fóruma lesz minden tiszta gondolatnak, sáfára minden építő szándéknak. Nem nézi majd, hogy honnan ered a hang, csak a szándékot fogja vizsgálni. „A szándék pedig csak egy lehet — írta — az egy-sorsba zárt magyarság magyar kultúrájának őrzése, megtartása és fejlesztése.” A lap, amellyel kapcsolatban megvoltak komoly társadalmi és esztétikai szempont- kifogásaink, így kezdett e program keretében jó munkát végezni és bizvást elmondhatjuk, hogy fejlődésképes volt és értékes fórummá nőhetne volna ki magát Tamás kezében. Az irodalmi bábák azonban jobbnak látták elhajtani a szépen fejlődő magzatot, a szerkesztést kivették Tamás kezéből és *Földes Györgyre* bízta. *Földes*, aki két dilettáns fércmunkával szerzett magának írói félmjelzést a maradi politikusok felé, egyszeriben új érat teremtett a lapnál. A Tátra egyik napról a másikra alapos metamorfózison ment keresztül, a dilettáns írók és a szlovén nyelvű „jó” magyar kulturmunkások fórumává vedlett át.

Nem kívánunk most a Tátra kezünkben lévő legújabb számával tüzetesebben foglalkozni, mi itt csupán, mint szlovén nyelvű tünetre, megismétlődő jelenségre kívántunk rámutatni. A Tátrát, mint a csehszlovákiai

demokratikus szemléletű írók lapját propagálták mindenfelé még a közelmúltban. Meglepően sokan álltak a lap mellé és így szépszámmú előfizetői táborra tett szert. Most úgy tűnik fel, hogy Tamás érájának a trójai faló szerepét szánták. Demokratikus jelszavakkal a haladó intelligencia nagy részét is a lap előfizetői köré (az előfizetés 3 évre szólt!) tömörítették, hogy aztán a gleichschaltolt Tátrát szervirozzák neki.

(Sándor László)

BODNAR ISTVÁN: AZ ÉN FALUM ARNYÉKÁBAN. (Eugen Prager-kiadás, Bratislava-Pozsony, 1938.) Téma és író szempontjából egyaránt hálás feladat, megrajzolni a szlovenszkói magyar falu képét, hű keresztmetszetét adni társadalmi és gazdasági állapotának s fölfedni a néplélek szövevényes, sokszor kibogozhatatlan megnyilvánulásait, melyek egy egész népréteg érzelme és gondolatvilágát tükrözik, a táj sajátos légkörében. A szlovenszkói magyar falu illetően való megnyilatkozása legnagyobb részben egyes folyóirataink, de méginkább napilapjaink hasábjain került eddig elénk, többé-kevésbé merev és széteső vonalakban, riportszerű leírásokban, ahonnan kirekedt a táj realizált élménye, a paraszti lélek eleven színe, s mindaz, ami a szlovenszkói magyar paraszti sorshelyzet élménydús és fullasztó légkörét művészi koncepcióval és alkotóerővel érzékelhetően megfestené.

A *Sarló* ifjúságának egykori falujárása, majd a *Prohászka-Kör* fiatal és lelkes gárdájának ilyenmű kutatásai, igaz, meglehetősen szép és hasznos dokumentumokat hoztak felszínre, de tulnyomórészt ezek se léptek túl a statisztikák és számadatok szűk és csak keveset sejtető kereketeit.

Bodnár István, fiatal hirlapíró, vállalkozott arra a feladatra, hogy kíváncsi szemeink elé varázsolja a szlovenszkói föld egy kicsiny darabját, a tiszamenti falut, parasztjait és „urait”, hogy behatolva életük lázasan lüktető, olykor a tragikumig fokozott menetébe, az első szélesebb csapást hasítsa, ezernyi baj és megkörménykezés közepette morzsolódó néposztályunk testébe.

Bodnár könyve mintegy keveréke a szociográfiának, regénynek és önéletrajznak. Saját faluja ütőerét tapintja, óvó és simogató kezekkel, azzal a féltő szeretettel, melyet a falujából kinőtt, de attól el nem szakadt, sőt sorsát lekiismeretén viselő intellektueltől elvárhatunk.

Sajnos, sem ez, sem pedig a főntebb említett lelkes akarat nem mentheti fel a kritikust tárgyilagossá és következetes álláspontjától. Minden írásmű értékelése megköveteli a szemléletmód elengedhetetlen kettősségét: a tartalom és a forma egységének elemzését. A kettő sohse zárhatja ki egymást és a kritikusnak is e szempont szerint kell igazodnia.

Miután a nagy kíváncsisággal kezembe vett Bodnár-könyvet végigolvastam, az az érzésem támadt, mintha egy nagyszabású koncerten — valami átkos varázsigé folytán — minden egyes hangszer magábanyelne a hangot és csak a karmester hiábavaló hadonászását érzékelném. A szerző mozaikszerűen próbálja elénkvetíteni a falu életének mozzanatait (árverés, szekta, csempészés, besugás, verekedés, házasságtörés, szerelem, szeretkezés), de nem képes tiszta és harmóniába ömlő hangokat kicsalni a hangszerekből. Csak az ő saját szívének a dobogását halljuk, melynek ütemén élettelenül, szintelenül sodródnak az alakok, gomolygó ködbe mosódva. Se tárgyi, se lelki egység; táj és ember megkövülten állnak s ha meg is szólálnak, csupán az író hallhatjuk, aki

bizony nem a legszerencsésebben adja szavait szereplői szájába.

Igaz, itt-ott felcsillan egy-egy kitűnően ecsetelt kép, egy-egy jellegzetes, a lélek legmélyéről előbuggyanó párbeszéd, de a test minden zugát beárazó véredényrendszer liktető forróságának árama, egyszóval teljessége: a falu életének tempós menete, a cselekvők és cselekmények lelki élménye kívülrekedt a könyvből. Mint a virág, mely elvesztette bódító illatát, hever előttünk a pörére vetkezett falu sorvadó élete. Az író így csupán szomorú és lelkiismeretfurdaló dokumentumokat hoz felszínre (ami hasznos és pozitív értékű munka), de hiányos írói eszközei folytán nincs módjában azokat egységes vérkeringés áramába önteni.

Mindezek ellenére dicséretreméltó Bodnár munkája, beleszámitva eddigi írásait is, a szlovenszkói föld magyar parasztjairól, faluiról. Népünk döbbenetes élete szinte hívja az írástudót, a tolmácsoló művészt: gyónja ki panaszukat. És mégis, mily kevesen vannak, kik hallván e szót, megindulnak az úton. S ha Bodnár nem is adta meg mindazt, amit egy írótól jogosan követelünk, megadta, ami őszinte megbecsülésre kötelez az ember iránt: ismételten felhívta minden gondolkodó és emberiesen érző figyelmét egy szerencsétlen nép — hisszük, hogy nem végtelen — tragédiájára. (Berkó Sándor)

A SZÉKELY SORS KÖNYVE. A magyar ifju értelmiségi megmozdulások Transzilvániában a hatalomváltozás óta a középrétegek felszabadulási folyamatát példázták a felsőbb gyámkodás alól. Egy új értelmiség viaskodik itt a társadalmi kötöttségekkel és talán még többször önmagával, keresve a szélesebb tömegérdekek útját.

Transzilvániában a magyarság zömének társadalmi rétegződése sohasem jelentett oly merev szakadékokat, mint a történelmi Magyarországon. A kölcsönhatások, egymásbafonódások, különösen a Székelyföldön, folytonos hullámvásban lévő társadalomra mutatnak, amelyben a pátriárkális múlt maradványai küzdenek a szétágazó osztályérdekkel. A kisebbségi sors keserves, lefelé nivelláló súlya így könnyebben érlelte ki a háború nagy kohójából felnőtt nemzedék tudatos szociális látását, szemben a tekintélyüket átmentett vezető rétegek uralmi szemléletével. A fiatalok kiadványai és a körükük gyűrűsödő mozgalmak mind a közös népi feladatok sikjára esnek.

Ennek ellenére egyik ifjúsági megmozdulás sem tudott a transzilvániai magyarság hajtóerejévé válni. Az avult tekintélyek körülbástyázott egyeduralmi szerepét csak átütő, egységes tömörülés tudta volna kikezdeni, erre pedig a Találkozó is bátortalannak bizonyult. A jószándék, a független népi szemlélet csak egy maroknyi csoportban forrt elszánt társadalmi akarattá.

Ezt a lépést teszi meg Böződi György most megjelent *Székely bánja* című társadalmi rajzával a székelység multjáról és jelenéről. Vele szolidáris társai akkor jelentették meg könyvét, amikor a hatalmi terjeszkedés és a szabadságerők ütközőjében minden, a társadalmi valósághoz hű gondolat világszerte történelmi súlyt nyer s a haladás feszítő erejű tényezőjévé válik.

„Talán őrszemei is vagyunk a mai Európának — írja bevezetőjében a szerző — más országokban élő kisebbségi sorstestvéreinkkel együtt. Az őrszem ma nem az elválasztó hegyek átjáróit őrzi az ellenség-től, hanem az egyetemesebb, emberibb, humánusabb eszmének az ébresztője az emberek között.” Ez az egykori *Makkai* Sándor eszmevilágára emlékeztető pár sor nem vezető gondolata, de időrendben talán utolsó tétele az évek fejlődő meglátásait tükröző könyvnek. Nem is annyira az

író szemlélete egységes itt, hanem az odaadással kutatott székely társadalmi valóság, az újra meg újra neki lendülő törekvés, hogy a károsan eszményesített közhelyekkel szemben a keserű, de biztos tényeket mutassa fel.

*

Elnyújtott falukép vezeti be a könyvet, mint jelképezője az egymásba kuszálódó végzetes fonalaknak, hogy azután egy zsufolt, lázas történelmi részen át eljussunk a mai helyzet kialakulásának szakszerűen vázolt folyamatáig s a három székely megye, hol felszínen, hol mélyen járó utleírás szerű rajzáig. Az író mindvégig az eszményként állított szabad székely közösség hamis utópiája ellen küzd, amely már századokkal ezelőtt is csupán egy vékony kiváltságos réteg életkeretét jelentette.

Ez az utópia „valamikor valóság volt s csak később vált üres elméletté” — írja Böződi, ami annyit jelent, hogy a székelység történelmi beilleszkedése korába csak akkor volt teljes, amikor egy törzsi életet élő népközösség tagja volt. Azóta a magyar „szabadok” tömegeit betörte a hűbéri nagybirtokrendszer, míg a törzsinél is fejlettebb, népi öntudatú székelység páratlan elszántsággal szegült ellene. Ha nem is tudta megőrizni épen régi népszervezetét, állandó hadiállapotban volt a földjét beágazó, szétmorzsolására törő, hűbéres nyulványokkal.

Ezt a félévezredig tartó véres tusát azonban nem lehet együvé sorolni a jobbággyölkölésekkel, akkor sem, hogyha a rebbelis voltaért szegénységbe süllyesztett székelység sorsa alig különbözött is a paraszti tömegek sorsától, s hogyha a közös földjük javából kiforgatott székely tömegek egy részénél a jobbágysors újra meg újra valósággá vált is. Böződit nyilván befolyásolja a centrális monarchikus eszmével a transzilvániai regionalizmust, valamint a székely népi tudatot kikezdő *Hóman-Szekfű* történelem, amely szívesen idézi a székelyek belső meghasonlásának példáit. „A székely társadalom mintegy kisebbitett, falusi jellegű képmása a magyar nemzeti társadalomnak” — idézi a könyv Hómant. Azonban Hóman nem a néptől elrugaszkodott székely főúri rend érdekeit szolgáló utópia ellen küzd, hanem a monarchikus jogfosztásokat akarja a nemesi társadalom általános velejárójaként igazolni. A székelyeknek a hűbériség fellépésétől tartó szabadságküzdelmét akarja a hűbéri rendszer bomlása nyomán fellépő, kevésbé tudatos parasztfölkelésekkel azonosítani.

A törzsi kiváltságokat felszámoló egységesítő nemzeti királyság szerepét (amiért, téves általánosítással, a francia királyság példáját tekintő *Jászi* Oszkár is lelkesedik) nálunk kiváltképpen dinasztiai imperialista politikája tölti be, amely nem nemzeti egységet kovácsol, hanem az uralma alá hajtott népeket játsza ki egymással s éppen a közrendi kiváltságokba menekülő nemzeti eszmét irtja, — legtöbbször az engedelmes eszközöknek bizonyuló főurakkal.

A székely sors vörös fonala a könyvben a székely vezető réteg áruló politikája. Megesik mégis, hogy a szerző a székelység önmagába zárkózását ajánlja megoldásnak, miután igen helyesen már egyszer a korszerűbb tájékozódást találta célravezetőnek. A transzilvániai három törvényes nemzet kapcsolatairól szólva, az a megállapítást teszi, hogy a székelység „az idegenekkel való érintkezésével mindig önmagának okoz kárt.” „A három nemzetnek” nincsen egy érdeke — mondja a fejezet-cím, anélkül, hogy tisztázná, hogy itt nem három népről van szó, akikben holmi velük született ellenérzések élnének egymás iránt. Nem írja meg, hogy a székelység egyedül állt szemben, mint nép a másik két

renddel, a vármegyéket kegyetlenül uraló nemességgel s az érdekeit ridegen őrző szász polgársággal. Nem az a baj itt, hogy a székelység nem önmagába fordulva várta, hogy belepje a történelem pora, hanem, hogy nem találta meg természetes szövetségeseit a másik két szerződő féltől kisemmizett magyar és román jobbágytömegekben. Az ősi nemesi jogtudat szabadságharcos erővé vált nála a hatalmaskodókkal szemben, de egyben magárahagyatottságánk is okozója, amikor elkülönült azoktól, akik mellé elnyomatása egy harci sorba rendelné.

Ugy érezzük, hogy akkor lenne teljesen egyensúlyban a könyv, ha párhuzamosan mutatná fel a székelység sorsával rokon más transzilvániai népek sorsát is. A kizárólagos történelmi szemlélet előbb-utóbb hatalmi öncélusággá fuvalkodik vagy halálszemléletté satnyul. A könyvnek így is sodró ereje van s előtérbe helyezve az elhallgatott néptömegek sorsát, a székel társadalmi erők érdemleges viszonyát állítja viszsza. A mai helyzet kibontakozásának szintetikus magyarázatával egy új realizmusnak tör utat az irodalomban, mely a székel lélekhez társadalmi önismeret útján akar eljutni. A transzilvániai magyar társadalomtudomány számára pedig teli kosárral dob fel élő valóságot. Ezzel az írás és munkakészséggel, ezzel a társadalmi lelkiismerettel azonban a társadalomtudományi összefüggések ismeretében nemcsak megrendítő, tisztító hatású képet, nemcsak bő anyagot nyújtott volna a további munkához, hanem nagyobb mértékben adott volna iránymutatást is. A fejlettebb szász társadalom példájának követése, amit végszavában pár sorban fölvet, nem távlat a jövőre, nem szerves tovább fejlesztése anyagnak. Itt kellett volna összefognia azokat a vigasztaló jelenségeket, amiket helyzetleírásaiban itt is, ott is főlemlit. Azokat a nagyszerű indulásokat, amiket különösen a szövetkezeti és népi kulturális mozgalmak jeleznek.

Minden nép csak önmagában találhatja meg a kiindulás útját. Századokon át megtizedelve, ősi földjéből, megmaradt jogaiból, kulturájából kisemmizve, a szétszóródás, az anyagi, erkölcsi, fizikai romlás útján. annyi mégis e népben a felemelkedésre való készség, a szinte kiemerithetelen erőtartalék, hogy a különböző kezdeményezések láttán a szerzőben is lépten-nyomon felmerül a történelmi fordulat reménye, valami kedvező társadalmi alakulás folytán.

Vádirat a könyv a mostoha történelmi éghajlat s a nép saját véreiből támad ellenségei ellen, de egyben a kibontakozás utmutatója is mindazzal a példával, amely nagyszerű lendülettel évek alatt hozta be a lekésett évszázadokat. (Bányai László)

GAGYI LASZLÓ: KIVALASZTOTTAK. A fiatal tãrgumuresi írõ regénye nagyjában irodalmunk hivatalos expresszionizmusát juttatja kifejezésre. Mindamellet a fiatal írõnemzedékhez is fûzik rokon vonások. Így expresszionizmusa jóval sötétebb, mint pl. a Tamásié és a humornak is hiájával van. Ez a sötétség olykor naturalista igényû s vonzó keveréket képez az expresszionista átszellemûltséggel. Vannak oldalai, amelyeket a huysmansi „*naturalisme spirituel*” rokon közelségében érzünk. Az öreg Ágnes, a regény vénasszony hőse, gennyesedõ, töpörödött testével boszorkányi átszellemûltségben éli világát és a genny, a vér, a rongy, mely fonnyadt, vén testét borítja, a fenkölt gonoszszág szellemi vergõdésének a kifejezése, kissé úgy, ahogy azt a pszichofizikai parallelizmus törvénye elõírja. Persze nem kell féltenünk, Gagyit, Tamásinak sokkal nagyobb hatalma van fölõtte, semhogy naturalista módszerekkel merje megközelíteni a miszticizmust, az ilyesmi csak kel-

lemesen üdítő kivétel, ami megcsillantja az olvasó előtt az epigonizmusból vezető utakat.

Leszámítva a naturalista megfigyelésnek és az expresszionista fennköltségnek e szorványos ötvözteit, valamint néhány igazán szép lírai jelenetet, a regény a maga egészében gyöngé. Alakjai gyermeketegül egyoldalúak és élettelenek, szinte fitogtatóan nyilatkozik meg bennük a transzilvanista irodalom figurális tehetetlensége. Köröspataky gróf, a Koppány-sírató főúr, Vári Domokos, a kálvinista pap, akinek fakó valószerűtlenségét még fokozza az a szerelem, amit a főúr tizenkétéves leánykája iránt táplál, a háromtagú adventista család, Eszter az anya, Péter a férj, Áronka a fiú, egytől-egyig átszellemült bábok, akiket nem saját figurális erejük mozgat, hanem az író fellengő elgondolása. Az adventizmus társadalmi és lélektani rajza teljességgel hiányzik s ne higyjük, hogy a biblikus modorban folytatott prófécia és hemzsegő evangéliumi idézetek pótolhatják. Az emelkedettség nagyon kétélű fegyver, legalább is a művészetben, mert bizonyos fokon túl elemészt minden művészi elemet. A művészet nem magasröptű kód vagy nemes eszme, hanem nagyon is érzelmeink alá eső tünemény s minél több érzékünket veszti igénybe, annál művésziesebb s bizonyára akkor éri el tetőfokát, ha az értelmi igényt is képes szervesen magába olvasztani, de az mindenképpen a művészet halála, ha a merő elgondolás, a pusztá eszme, még ha evangéliumi nemességű is, intellektuális ürességében elhatalmasodik és önmagában látja a követendő esztétikai mértéket. Még fokozza ezt a hatást az a rossz modor is, ahogyan a regény, saját műfaji határain túl lépve, visszaél a párbeszéddel és bibliai drámák sivatagjaira téved. A kálvinizmus és az adventizmus harca is elmosódott, nem is lehet másként, hiszen igazi eleven konfliktushoz élő figurák kellenek.

Sokkal több jót mondhatunk Gagyi stílusáról. Tiszta, kifejező, hajlékony, egyetlen hibája a tulságos költőiesség. Nem hiszem, hogy ha majd igazán komoly regényíróvá érik, leírjon még egyszer egy ilyen mondatot: „Olyan volt ez a madár, mint egy bársonyba takart rubinkő, melyet parittyából hajítottak a tündöklő térbe“. Vagy „A fák biborszínű pongyolákban állanak.“ Az öncélú metafora szükségképpen rossz metafora, mert az igazi metafora alázatosan beleilleszkedik a mű hangulatába és a legkonkrétebb feladatokat vállalja. A szabadon csapongó, önmagában gyönyörködő metaforát nem tűri az igazi jó próza. (Szencsei László)

VERSESKÖNYVEK. Semmikép sem több egyszerű alkalomnál, hogy az alábbiakat ép' *Salamon Ernő* és *Benedekffi Samu* verseskönyveivel kapcsolatban mondjuk el, mert a szempont, melyből a kérdést vizsgálni óhajtjuk nem indokoltabb az *Ének a szolgák sorsáról* és a *Hivnak a földet* költőinek esetében, mint sok máséban, akik előttük vagy utánuk hasonlóképpen tettek vagy fognak tenni: kötetben adják ki verseiket. Szinte szükségszerű, hogy amint több és több költő verseskönyve kerül a bíráló kezébe, annál hiábavalóbb lesz azirányú törekvése, hogy elvonatkoztatassa magát a könyv anyagszerűségétől s feloldódjék a szavak és hangulatok tömegében. Miért kellett a könyvnek megjelennie — kérdegye türelmetlenebbül már a találkozás pillanatában és teljesen függetlenül attól, hogy amit olvasni fog jó lesz-e vagy sem, új-e vagy megszokott. S ha valami mégis megkapja, legfeljebb a költő bátorsága, aki-ről felteszi, hogy hite szerint cselekszik, mert mégiscsak tulzás lenne minden fiatal költő verseskönyvéért a hiúságot tenni felelőssé.

Ma már, néhány évvel a francia irodalmi vita után, mely végkövet-

keztetésként a líra ujjaszületését állapította meg, viszonylagos biztonsággal mondhatjuk, hogy nem így történt. A „valóságtól megundorodott lélek“ ugyanis, ellentétben a líra ujjaszületését vitatókkal, mint kiderült mégsem vágyik olyan visszatarthatatlanul a költészet „derűs és tiszta régióiba“, hanem szótlán nyomással kényszeríti az író, hogy célzatosság és megoldások nélkül is csak arról írjon, ami van. A tényekkel természeténél fogva inkább számoló modern prózairodalom ép' ennek következtében indult meg azon az uton, hogy teljesen feladja az egyéni lélek önmagáért való és kétségtelenül érdekes, de a társadalmi ember egyre bonyolódó viszonylatainak következtében mindinkább időszerűtlenné váló tárogatását s olyan jelenségeket igyekezzék ábrázolni, melyek átélés szempontjából az olvasó számára általánosabban hozzáférhetők. A lírát, mint mindenekelőtt egyéni műfajt ezen a ponton éri az első vereség. A költőnek e követelmény szerint, akár érez, akár leír, szakítania kell a régi értelemben vett költői egyéniséggel. Teljesen fel kell oldódnia a társadalomban, azzá lenni, ami olvasója, csak szintéziseiben, szemléletében és elemzéseiben kell magasan fölött állania, ha hatni akar. Nem mást kell tehát, hanem ugyanazt kell másképp látnia. S magatartásából nem elkülönülésnek, nem is gyanúkeltő együttérzésnek, hanem a legtökéletesebb együvértartozásnak kell kicsengenie.

Bizonyos, hogy egy kor, mely a polgári jólét csendes vizein evezve csámcsogott a költő elűtő nagyságán, tökéletesen kiélhette vágyait a géniusz nagysága fölötti eféle tárgyitalan és szinte szertartásos csodálkozásban, hisz alapjában saját materiális vágyálmait látta benne kiteljesülni a szellem síkján. Leszámolni az önmagáért való nagyság hazugságával és céltalanságával, a dolgok ködös és hamis felülről kezelésével, mindössze erőteljesebben és határozottabban érezve állni kortársaink között: talán ezek azok, amikre a mai költőnek törekednie kell, ha költő akar lenni közöttünk. S alaposabb vizsgálat után nyilvánvalóvá lesz az is, hogy ez a követelmény nem különbözik attól, amit költőktől minden időben követeltek — mindössze korszerűbb.

Regényírónál, ha valóságátalása hazug, beállításai hibás is, a sorok között többé-kevésbé saját életével találkozunk az olvasó. Önmagát, ismerőseit vizionálja a történet figuráiba — líránál egyedül a költőt találja gyakran összeegyeztethetetlenül szemben önmagával, akitől annál ösztönösebben idegenkedik, minél inkább elűt tőle. S legfőképp azért is, mert már nem állnak fenn azok a körülmények, melyek saját terénümán a költőéhez hasonló felülkerekedés lehetőségével kecsegtethetnek. Egyszerűbb és realisabb vágyainak elérésében pedig nem segítsége a költő fellelturása és lényegesítése. Míg tehát próza esetében az olvasó rokon- vagy ellenszenve a mű életszerűsége folytán a cselekményre, helyzetekre s egészében a műre vonatkozik s e rokon- vagy ellenszenv bizonyos viszonyt teremt a mű és olvasó között, a valóságot nélkülöző lírát a költő személyes ügyének s a maga számára érdektelennek tekinti az olvasó. Salamon füzetéből a szempontból mindenesetre indokoltabb. Egyetlen dramatizált verset tartalmaz: a munkahelyükhöz hozzáértő szegénymunkások, napszámosok és hozzátartozók bucsuját a megszűnő teleptől. S ha alaphangulatában ködösen s néha szószerinti értelemben túlvilágian borongós, formájában pedig néha elstilizált is, szemlélete már az új költőjé s potenciálisan tartalmazza az új líra feladatait. Viziói a valóság költői vetületei, az itt-ott zavaró tulzások ellenére is, mert a szinpadai költemény figurái élnek, itt élnek körülöttünk, hátuk mögött pedig ott áll a költő életében és versben is hatványozottan érzékeltetve életüket.

Művészi szempontok feltétlen szem előtt tartásával tehát, hasonló általánosan hozzáférhető étellel kell megtölteni a költészetet, ha nem akarjuk, hogy olvasatlan titánkodássá vagy haszontalan játékká váljék. Mert az olvasó általában idegenkedik a verstől. Nem a nagy költők gyűjteményes köteteitől, hanem a kisebbekétől, akik széles körben csak kivételesen tudnak vele lelki kapcsolatot teremteni. Költők, akik önámítás nélkül fogták fel helyzetüket, világosan látták, hogy az olvasónak még a jó vers sem igen kell, bizalmatlan vele szemben s főleg nem fizet érte. *Bertold Brecht* egyik költeménye végén keserű cinizmussal versebe is szedi e vigasztalan tényt. „Ezt a költeményt — írja — kereszttrimben kezdtem írni, de aztán meggondoltam, miért kinlódjam, hisz ugysem fizetnek érte.“

Bizonyos, hogy egy könyv kelendősége nem csálhatatlan jele egyben értékének is, verseskönyvek esetére mégis majdnem maradéktalanul alkalmazható e megállapítás. A verseskönyv ahelyett, hogy hatna szinte minden esetben koporsójává lesz azoknak az esetleges értékeknek, melyeket tartalmaz, mindaddig míg az olvasót nem sikerül meggyőzni, hogy versekre szüksége van s a költő, aki azokat írja neki, nem éteri magasságban lebeg szárnyaslován, nem is éji órán hajáttépve akarja őt megmenteni, hanem ott áll vele és mellette egy társadalomban, melynek méltó tagja és továbbfejlesztője kíván lenni.

Feltétlenül fiatal kell legyen tehát a költő, aki a kérdés szellemi és anyagi oldalainak alapos megvizsgálása nélkül kötetben adja ki verseit, csupán az önálló kötet maradandóságának illúziójától úzva még akkor is, ha az „önálló“ nem jelent egyben időállót is, mint Benedekffy Samu esetében, kinek kötetében a fiatalos hévvel és kritikátlansággal összeválogatott versek olyan tömegével találja szemben magát az olvasó, hogy ha csak huszadrészüik lenne is jó, örökre halhatatlanná tenné a költőt. De egymást követik itt a paraszti munkát távolból, néha éppen isteni távlatból magyarázó költemények s a falusi sorba való visszaki-vánkozás utánérzett, meggyőzőerő nélküli elégiái. A költő, akit hívnak a földek, ahelyett, hogy legalább lélekben szaporán visszarohana s alaposan körülnézne, hamis naivitással mereng a „condra könnyűségéről“. Csoda-e ezek után, ha sem azok nem értékelik, akik közül e ki-vánkozik, de nem megy, sem azok, akiknek életét meghamisítja? Nem is a valóságglátás hiánya ez már. Csökönyös bezárkózás egy hazug költészet kriptáiba s mint ilyen kártékony elriasztása az olvasónak a költészettől.

S hogy az eladatlan verseskönyvek tömegével maradt költő alakja ilyenformán tragikus-e vagy sem, az mindig attól függ, hogyan reagál erre a szükségszerű tényre. Önmagába zárkózva merenghet és meg-nem-értő embertársait gyalázhathatja élete végéig, ha tetszik, ha nem, csak rajta mulik, hogy kinyissa szemeit s ellenség helyett költőjükké legyen.

(Kkj.)

„A FALUSI NÉP SZÁMÁRA MEGFELELŐ IRODALOM“ KÉRDÉSÉHEZ.

A *Helikon* idei tanácskozásairól közzétett hírlapi kommunikékben megint találkoztunk az évek óta visszatérő fordulattal. Megint bejelentették, hogy a *Szépmíves Céh* a „falusi nép számára megfelelő szépirodalmi műveket akar *íratni* és megfelelő módon a falusi tömegekhez eljuttatni.“ Az elhatározás az idén is: felemelő; a cél most is: felbecsülhetetlen. Viszont a krónikás szemében — mert már annyiszor beigérték ezeket a nép-könyveket — végül is nem az a kérdéses, hogy a Céh megíratja-e ezeket a szépirodalmi műveket, hanem kérdéses maga ez a „falusi nép számára megfelelő szépirodalom“, hiszen, hogy évek óta ígérik s évek óta késik, az

nyilván ennek a „megfelelő“ szépirodalomnak a hiányán is múltott. Az a kérdéses: vannak-e rá íróink, lesznek-e rá művek? Vannak-e ma és lesznek-e holnap? Persze: Tamási Áron tudja s tudta Petőfi és Arany, de tudják-e szélteben íróink, birja-e irodalmi termésünk s van-e, lesz-e szíve hozzá kiadóinknak?

A kérdés ugyanis mégsem olyan egyszerű s a legkevésbé sem állhat annyiból, hogy meglevő, mégoly kitűnő könyveket például leszállított áron vagy erre a célra kikészített köntösben juttassanak el a faluba vagy, hogy az írók engedjenek értelmiségi magasállásukból s egy-két mű erejéig leereszkedjenek a „nép“-hez s még annyiból sem, hogy némi modorváltással s keresettséggel a népről írjanak azok, akik eddig valami lombik-urbanizmussal a polgár körül pepecseltek. A kérdés bonyolultabb. A nép, ha már olvas, épenséggel nem kiskorú, világa egyáltalán nem kisebb, ízlése legalábbis zavartalanabb, a tartalom bőségére pedig igényesebb. Nem is az a lényeges itt, hogy nem az kell neki, mint nekünk, de az, hogy valami más. Minden létezőhöz közelebb él, a világ is és a társadalom is — minden viszonylataival — konkrétan jelentkezik nála, falusi része jórészt még prekapitalisztikusan él s ez nemcsak visszamaradást jelent, de más körzeti szemléleteket, a szép s a gond, a magatartás és a vágy egész más vízióit. Akárhogy vesszük, ama „falusi nép számára megfelelő szépirodalom“ feltétlenül magas követelmény. Mindenesetre más képletű írás, nem egyszer más rendszerű is, mint amit irodalom néven agyonbeszélnek az értelmiségiek. Némi kétséggel gondolunk tehát a megszületésére. Főleg kétséggel ma: a falumunka, a monográfikus szociológia illetve szociográfia napjaiban, amikor pár lépéssel közelebb kerültünk a nép ismeretéhez, amikor annyi mindent megtudtunk róla... Bár nem mindent. Milyen feltűnő például, hogy ebben a vonatkozásban alig valamit. Hogy mit olvas, itt-ott annak még csak nyomára akadhatunk, de hogy az irodalomból mi kéne neki, mi volna a „megfelelő“, erről még annyit se, amin el lehetne indulni. Ebben a vonatkozásban még mindig ellenőrizetlenek az ismereteink: a falusi tudat szomjuságairól még mindig általánosak a képzeleteink. Egy-két kötetre való elvontságot összehordtak ugyan erről is, de alig módszeresen s alig verifikálva. Eddigi feltevéseinket senki se értékelte át. Egyetlen ilyen célú kísérletről sem tudunk. Aki elindult, azzal a kérdéssel indult, hogy mit olvas a falu, holott ezt a kérdést már eleve rosszul tette föl, mert ebből az irányból már ismerjük a helyzetet. Olvassa azt, ami épp odavetődik: rengeteg ponyvát, garmadányi gyanus sajtóterméket. A helyes kérdés: mit olvasna a falu, mit szeretne olvasni, mi elégítené ki, úgy, ahogy az átlag-városit kielégíti a „lektűr“ vagy finnyását az elefántcsonttorony. Bizonyára az ilyen kutatás meglepő eredménnyel járna. Addig tehát, míg ilyen felderítés nem történik a legtöbb válasz problematikus, elhamarkodott és elvont s csak analógiára hivatkozhatunk. Arra, hogy az igazi, nép kívánsága szerinti szépirodalom valószínűleg az, amely belső rokonságot tarthat meglevő népi szó- és zeneköltészetünkkel. Legkevésbé se egy csökkentett igényű és szintű költészet vagy irodalom tehát...

Némi kétséggel gondolunk ezek szerint a Szépmíves Céh vállalkozására. Kétséggel: mert ha létre is jön egy-két mű, az egy-két könyv csupán és nem „irodalom“ még, mely szerves és tömeges folytonosság, állapot, nem pedig kirándulás. Természetesen kirándulások bármikor történhetnek s történjenek is. Az is igaz, hogy Tamási kétségtelen zálog. De Tamási enélkül is ezt csinálná. Amit tehát itt *írtni* kéne, az az volna, ami *megíratható*. S ami megíratható, az a legszélesebb értelmű népi felvilágosító, tanító munka: a nemzetiségi művelődés kincseinek elközvetítése a néphez, nemzetiségi művelődésünk felfedezése előttük. (G. G.)

D I S P U T A

MERRE TART A PSZICHOANALIZIS?

Brachfeld Olivér cimbe írt elmefuttatása a Korunk júniusi számában. ellentmondásra késztet. Érdeklődéssel vártam feleletét a felvetett kérdésre, de sajnos, a válasszal adós maradt. „Fuit — írja B. O. — ezt kell ma már a halódó, idejétmúlt orthodox pszichoanalízis fölé írni és Freud túlélte önmagát“. Talán tekintsük ezt a nekrológszerű megállapítást a téma megválaszolásának? Fuit...? Ha érte'mezésünk helyes, akkor a pszichoanalízis nem tart semmerrefelé — hiszen „túlélte önmagát“. Azt hiszem, elszármazott volt e lapidáris búcsubeszéd... Nem ellentanulmányt kívánok írni, a pszichoanalízisről számos alkalommal értekeztem e hasábkokon. De hadd idézzem egy „kivülálló“, Thomas Mann véleményét, aki bár nem céhbéli analitikus, de szépirói munkásságában és szellemi érdeklődésében oly meghitt közelségbe jutott a pszichoanalízissel, hogy feszélyezettség nélkül hivatkozhatunk reá, mint „koronatanúra“. Thomas Mann előadására gondolok, amelyet az akkor 80 éves Freud méltatására tartott, *Freud und die Zukunft* címen. „Freud és a jövő“ — s nem „fuit“... „Jövő“, e szót belevettem előadásom címébe, egyszerűen azért, mert a jövő fogalma az amelyet legöröme'stebb és legönkéntelen'enebbül kapcsolok össze Freud nevével. Mélységesen meg vagyok győződve, hogy Freud életművében egykor felfogják ismerni az egyik legfontosabb pillért, amely a ma sokféle módon készülő új antropológia és egyuttal a jövő alapjául szolgáló okosabb és szabadabb emberiség házának az épüléséhez hozzájárul.“ Így ítél Thomas Mann. Azt hiszem, sokan vagyunk szakemberek, laikusok, akik Freud tanítását, ember- és léleklátását nemcsak egyéni világképünk'ből, de a kultura időtálló értékkészletéből sem tudjuk többé elvonatkoztatni. Szerintünk nemcsak integráns eleme a XX. század emberlátásának, hanem egyuttal elveszithetetlen szellemi kincse az emberiség művelődési vívmányainak. Érvénye és hatása módosulhat, de maga a mű, mint terem'tő ösztönzés és termékenyítő megismerés, akár a lélektanban, akár a szellemi tudományokban — „érenél marandóbb“. Furcsán hat, amidőn a szerző elparentáló szavait azzal töldja meg, hogy maga Freud is mintha éreznél, hogy túlélte magát... „Utolsó írásai — tiz éve minden esztendőben megajándékoz bennünket egy „utolsónak“ vélt írásművel! — (szinte megrovóan hangzik, hogy mégse utolsó!) arról szól, vajjon Mózes zsidó volt-e? Talán ez volna a bizonyíték, hogy Freud túléltnek érzi tanát? Avagy a megválaszoló mondaton van a hangsúly, midőn Freud arra a következtetésre jut, hogy Mózes nem volt zsidó?! (A cikkiró viccesen hozzáfűzi, „hogy szinte plauzibilisnek tűnik fel Freud hipotézise, ha az ember arra gondol, hogy Valera nem ír, Hitler nem német, Szálasi nem magyar“...) Engedje meg a szerző, de valahogy nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy cikke tónusa viccesen hangolt. Egy helyütt maga írja, hogy „Thomas Mann Freudot talán némileg túl is becsülő ítéletét nem idézem e helyen, inkább a karrikaturisztikus nézetek illenek ebbe a jegyzetbe“... Másutt meg, a pszichoanalízis történetével kapcsolatosan, megjegyzi, hogy van ennek a történetnek „vicces“ oldala is... Ugy érzem, ha valaki arra vállalkozik, hogy válaszoljon a cimbe írt kérdésre, talán másként kellett volna hozzányulni a kérdéshez. S nem Freud-Mózesen lovagolni, a tényleg karrikaturista Maylant idézni, s ugyanakkor Freud eredetiségét és

jelentőségét lefokozni... „Vicces“ példája ennek Brachfeld Börne-idézete: „Die Kunst in drei Tagen ein Originalschriftsteller zu werden“ — ez a címe a kis aperszünek. Veleje: vessük egyszer papírra mindazt, ami átmegeg a fejünkön három nap alatt, vagyis — freudi szóval — szabad asszociációinkat, és menten eredeti írókká leszünk!? Freud ezzel a módszerrel lett eredeti lélekanalitikussá! „Tudjuk — írja, — hogy Freud ifjkorában sokat olvasta Börnét és talán rábukkant ő is a szellemes 'mondásra'... (amit idéztünk). Köszönjük, most már végre tudjuk, mi nek köszönheti Freud, hogy „eredeti lélekanalitikus“ lett belőle! De ha ismerte volna is Börne idézett aperszüjét, vajjon miért alkotta meg éppen ő a pszichoanalízis elméletét s nem más? Talán valamivel több és más Freud műve, mint egy röpke Börne-ötlet ügyes hasznosítása... Bántóan hat, ahogy Brachfeld lefokozóan értékeli Freud művét. Értékeli, de ahol csak teheti, üt egyet rajta. Ambivalens magatartás — hogy zsargonban beszéljünk. A freudizmus érdemeiről elmélkedve igyekszik a vélt érdemeket elvitatni. A „tudattalan“ felfedezésével kapcsolatosan megállapítja, hogy sem a szó, sem a fogalom nem új. S ezzel sommásan elintézi Freud szerepét. Igaz, a szót használták már Freud előtt is, (Carus, Schopenhauer, Nietzsche), de a „tudattalan“ világának empirikus feltárása Freud döntő érdeme. Ezt nemcsak a Freuddal rokonszenvező elmegyógyászok, Bleuler, Pözl, Schilder ismerték el, hanem maga Wagner-Jauregg is, aki évtizedekig megértetlen, elhárítóan szállt szembe a freudi tanítással. És itt utalhatunk arra, amit a cikkiró Freud szellemtörténeti „helyezésével“ kapcsolatosan felvet, s amit ismételtén kifejeztünk, hogy szellemi rokonsága Nietzscheével s kivált Schopenhauerrel nyilvánvaló, de tény az is, hogy a filozófusok aforizmatikus, intuitív lélektani meglátásai Freud számára nem jelentettek sem szellemi hagyatékot, sem ösztönzést. Freud függetlenül a költők és filozófusok emberlátásától, tisztán a neurótikus beteg elemzésén keresztül jutott el felismeréséhez. Ő maga hangsúlyozza, hogy elvet minden intuíciót, s egyedüli módszerül a tapasztalást fogadja el. Bárhová sorozzák is be Freudot szellemtörténetileg, akár Darwin, akár Novalis, akár Schopenhauer mellé állítják — műve uttörő eredetiségét nem lehet kétségbevonni. (Mellékesen Freud az említett filozófusok munkáival csak jóval később, műve kidolgozása után, ismerkedett meg.)

Freud „érdemeinek“ elemzése kapcsán lezáróan ezt írja: „Nem téved az sem, aki szerint a lélekelemzés freudi módszere tulajdonképpen az irodalomból ered — gondoljunk Dosztojevski minden finomságot kiveséző, pompás jellemzéseire! — és ma már oda is tér vissza: a pszichoanalitikus írásművek így pusztán esztétikai érdekekkel bírnának!“ Sok a jóból.... Igaz, néhány évvel ezelőtt, Freud tanulmányt írt „Dostojewski und die Vätertötung“ címen, amelyben a Karamasoff-problémát elemezte. A tételt azonban megfordíthatnók: Freud a lélekelemzés módszerét alkalmazta a nagy orosz író és léleklátó regényére. De ezért csak nem D. tanítványa?! Freud minden bizonnyal több ösztönzést adott a regényirodalomnak, mint amennyit kapott.

Brachfeld szerint a freudi pszichoanalízis „eredendő bűne“: „a teljes társadalmi színvakság, amelynek következtében az egész zseniális bécsi rendszer merő absztrakció csupán.“ Szerintünk Freud „eredendő“ bűne nem a társadalmi színvakság; ellenkezőleg, a korai Freud neurózis-tana az első, tudatos kísérlet a neurózisok társadalomlélektani meghatározottságának feltárására. Birnbaum joggal szól Freud eredeti leletei alapján a neurózis szociológiájáról. Freud egyik régebbi írása, a *Die sexuelle Kultur moral und die moderne Nervosität* alapvetése lehetett volna

egy szociológikusan tájékozott lélektannak. (L. „A pszichoanalízis változatai“ című cikkemet *Gondolat* 1935 február.)

Sajnálatosan Freud megtorpant a neurózis társadalmi meghatározóinak vizsgálatánál, jóllehet ő mutatott rá elsőnek a neurotikus megbetegedések és az egyén társadalmilag determinált élményei között fennálló okozati összefüggésre. „Eredendő bűne“ — szerintem — nem az állított társadalmi színvakság, bűne inkább „szerzett bűn“, mivel a késői Freud egyre inkább eltávolodott a szociológiai szemlélettől s a halál és életösztönök konstrukciójával metafizikai, dualizmusba torkollott. És e ponton érte törés a freudi neurózis-konceptió eredeti lényegét. Engedje meg a cikkíró, de az a benyomásom, hogy „affektive“ elfogult a pszichoanalízissel szemben. Egy jellemző detail. Bergler könyvének bírálata kapcsán zokon veszi tőle, hogy a szerző „szerénytelenül“, a „pszichoanalitikus tudomány“ (az idézőjelt B. O. használja) mai állásáról szól! Tehát egyszerűen kétségbevonja a pszichoanalitikus tudomány létét? Bergler nyilván nem gondolt arra hogy a psza. számára sajátítsa ki a tudomány rangját; semmi kétség, vannak más tudományos lélektani iskolák is. De Brachfeld nemcsak Berglerről állítja, hogy az „szerénytelen“, hanem magát Freudot is hasonlóan aposztrofálja, utalva arra, hogy Freud — most már „szerénytelenül“ — az egész emberiséget tekintette pacienseként. Freudról sok mindent mondtak és írtak, de szerénytelennek még nem kvalifikálták. Miért ne lehetne a kutató lélekelemző számára akár az egész emberiség — eszmeileg — paciense? Freudnak szemére vetik dogmatizmusát, orthodox szigorúságát, s a freudi iskola szektárius jellegét. (Brachfeld tovább megy — s klikk-et mond...) Minden nagy, alapvető tanítás, mely újat, úttörőt, egyszerűt hoz, szükségképpen dogmatikus. Ezt a tudományok fejlődéstörténete igazolja. De vaksággal, elzárkózó türelmetlenséggel Freudot aligha lehet vádolni. Harcos, kemény bajnok, akárcsak Schopenhauer volt, s igazáért egy egész világgal szembeszállt. De ahol a teljesebb, pontosabb megismerés távlatai nyílnak fel számára, nem habozik korábbi tételeit helyesbíteni, vagy akár elvetni. (L. „Hemmung, Symptom und Angst“ c. munkáját. 1926.)

Freud szerénytelen? Nem ismerek szerényebb gondolkodót nála. A szellem emberének halk, tépelődő, töprengő hangján ir felforgató jelentőségű leleteiről, s amiért a pozitívnek vélt megismeréshez körömszakadtáig ragaszkodik, azért csak nem szerénytelen? Van valami a freudi tanításban, ami önmagában is szerénységre nevel... Mert az önmegismerés művelete, saját való lényünk felismerése szükségképpen ide vezet. Tanításának akaratlan emberi hangsúlya ez, ahogyan régebben kifejeztem. (Korunk 1936 június). Vagy ahogy Thomas Mann mondja későbbi előadásában: „A szerénységet jelentő német szó, Bescheidenheit, ne feledjük, innen származik: Bescheid wissen, ami tudást jelent. A szerénység, mint tudás — tegyük fel, hogy ilyen lesz a derűsen kijózanult békevilág alaphangulata, melyet egyebek közt előidézni a tudattalan tudománya hivatott.“ (Neufeld Béla)

A K O R U N K H I R E I

Legközelebbi számunk, a szeptemberi, a rendes időben, szeptember elején jelenik meg.

Megvételre keressük a Korunk 1932. évi VI., VII.-VIII. és 1934.-ik évi I. számokat. Ajánlatokat a kiadóhivatal címére kérjük.